Alain de Botton

Felsefenin Tesellisi*

Türkçesi: Banu Tellioğlu Altuğ

2. BASKI

SEL YAYINCILIK

ALAIN de BOTTON

FELSEFENİN TESELLİSİ

TÜRKÇESİ: BANU TELLİOĞLU ALTUĞ

*SEL
YAYINCILIK

Sel Yayıncılık

SEL YAYINCILIK
2. BASKI

AIAIN DE BOTTON 1969 yılında İsviçre'de doğdu. Eğitimini Cambridge'de tamamladı. Yapıtları on allı dile çevrildi. Halen Londra'da yaşıyor.

Türk okurunun, *Aşk Üzerine, Proust Yaşamınızı Nasıl Değiştirebilir, Öp ve Anlat, Romantik Hareketseks alışveriş ve roman*ve *Seyahat Sanatı* adlı kitaplarıyla büyük ilgisini kazanan Alain de Botton'un *Status Anxiety* adlı kitabı da yayıma hazırlanmaktadır.

*** SEL YAYINCILIK / FELSEFE**

*** SEL** YAYINCILIK Babıali Caddesi, 20 /I Cağaloğlu İstanbul TeL/Faks: 0212 511 10 05
Şube: İstiklal Caddesi, Elhamra Pasajı, 258 / 10 Beyoğlu İstanbul Tel.: 0212 244 15 06
Şube: Mahmut Esat Bozkurt Caddesi, l/A Alsancak İzmir Tel.: 0232 463 99 68
http://www.selyayincilik.com E-mail: posta@selyayincilik.com
ISBN 975-570-206-7
SEL YAYINCILIK: 204 Alain de Botton: 06

FELSEFENİN TESELLİSİ Alain de Botton
www.alaindebotton.com
Türkçesi:
Banu Tellioğlu Altuğ
Kitabın özgün adı:

The Consolations of Philosophy

Kapak resmi:
Temür Koran*, 40 x 25 cm. kağıda akrilik*
Birinci Baskı: Ocak 2004 İkinci Baskı: Şubat 2004
Baskı-cilt: Yaylacık Matbaası
Litros Yolu, Fatih Sanayi Sitesi, 12/197-203 Topkapı İstanbul
Alain de Botton
FELSEFENİN TESELLİSİ
Tiirkçesi:
Banu Tellioğlu Altuğ

Toplum Tarafından Kabul Görmemenin Tesellisi

Birkaç yıl önce, New York'ta soğuk bir kış sürerken, bir öğleden sonra beni Londra'ya götürecek olan uçağın kalkmasını beklediğim sırada, kendimi Metropolitan Müzesi'nin üst katındaki boş bir galeride buldum. Galeri çok aydınlıktı; çevrede, yerden ısıtma sisteminin çıkardığı huzur verici vınlama dışında hiç ses duyulmuyordu. İzlenimci ressamların tablolarına bakmaktan bıkkınlık geldiği için, o zamanlar pek düşkün olduğum Amerikan usulü sıcak çikolatadan içebileceğim kafeteryanın tabelasını arıyordum ki gözüme bir tablo çarptı. Alttaki levhada, tablonun 1786 sonbaharında Paris'te, otuz sekiz yaşındaki Jacques-Louis David tarafından yapıldığı yazıyordu.

Tabloda, Atina halkının ölüme mahkum ettiği Sokrates bir tas baldıran içmeye hazırlanıyor; üzüntü içindeki arkadaşları çevresini sarmış. İ.Ö. 339 yılının ilkbaharında üç Atina yurttaşı filozofla ilgili şikayette bulunmuş, onun yargılanmasını istemişlerdi. Filozofu, şehrin tanrılarına ibadet etmemekle, dine yenilikler getirmekle ve Atinalı genç erkeklerin ahlakını bozmakla suçluyorlardı; bunlar öylesine ağır suçlardı ki filozofa ölüm cezası verilmesini talep ediyorlardı.

Sokrates olanları bilgece bir sükunetle karşıladı. Felsefesini mahkeme önünde reddetmesi için kendisine bir fırsat verilmiş olmasına karşın, toplum tarafından kabul görmesine yardım edecek olanı değil inandığı şeyi yaptı ve Platon'un bize aktardığına göre jüri üyelerine şu cüretkar sözleri söyledi:

Soluk aldığım ve aklım başımda olduğu sürece felsefeyle uğraşmaktan, size öğütler vermekten ve tanıdığım herkese doğruyu anlatmaktan asla vazgeçmeyeceğim ... Evet baylar ... beni beraat ettirseniz de ettirmeseniz de, yüz kere ölmem gerekse bile bilin ki davranışlarımı değiştirmeyeceğim.

Ve böylece filozof hayatının son günlerini geçirmek üzere Atina hapishanesine yollandı; ölümüyse felsefe tarihine çok önemli bir an olarak geçti.

ın

Bu olayın öneminin bir göstergesi de onun çok sık resmedilmiş olmasıdır. 1950 yılında Fransız ressam Charles-Alphonse Dufresnoy *Sokrates'in Ölümü* adlı tabloyu yaptı. Bu yapıt şimdi Floransa'da, (kafeteryası olmayan) Palatina Galerisi'nde sergileniyor.

Diderot, 18. Yüzyılda *Dramatik Resim Üzerine inceleme* adlı yapıtında Sokrates'in ölümünün resme taşınabilecek bir an olduğuna dikkat çekince bu olaya duyulan ilgi doruk noktasına ulaşmıştı.

Etienne de Lavallee-Poussin, Jacques Philippe Joseph de 1760 (yaklaşık yıl) Saint-Quentm, 1762

Pierre Peyron, 1790

Jacques-LouisDavid resmin siparişini 1786 yılında, varlıklı bir Parlamento üyesi ve yetenekli bir Yunan Dili araştırmacısı olan Charles-Michel Trudaine de la Sabliere'den aldı. Ücret hayli dolgundu; 6000 lira peşin, 3000 lira da resim teslim edilince ödenecekti (XVI. Louis, çok daha büyük bir tablo olan *Horatii'nirı Yemini*'ne yalnızca 6000 lira ödemişti). Resim 1787 yılında ilk kez sergilendiğinde, Sokrates[7]in sonunu konu alan tablolar arasında en iyisi olarak nitelendirildi. Sir Jashua Reynolds'a göre bu tablo *"Sistim Şapelinden* ve *Raphael'in Odalarından* sonra sanat adına gösterilmiş en takdire şayan çaba" idi. "Perikles zamanında Atmalılar bu resmi görselerdi onur duyarlardı."

Müzedeki hediyelik eşya dükkanından beş tane David kartpostalı satın aldım ve sonra, Newfoundland›in (bulutsuz gökyüzünü aydınlatan dolunay ışığıyla parlak yeşile dönmüş) buzdan tarlaları üzerinde uçarken, bir taraftan, hostesin uyukladığım sırada tabağıma bırakmış olduğu renksiz akşam yemeğimi didikleyerek bu kartpostallardan birini inceledim.

Kartpostalın üzerindeki resimde Platon yatağın ayakucunda oturmuş, devletin adaletsizliğine sessizce tanıklık ediyor; hemen yanında bir kalem ile bir parşömen tomarı görülüyor. Sokrates öldüğü zaman Platon 29 yaşındaydı ama David onu

kır saçlı, ciddi görünümlü, yaşlı bir adam olarak resmetmiş. Sokrates'in karısı Ksanthippe gardiyanlar eşliğinde hapishane hücresinden dışarı çıkartılıyor. Sokrates'in yedi arkadaşı farklı biçimlerde matem tutarken resmedilmiş. Sokrates'in en yakın dostu Kriton ise filozofun yanma oturmuş, ona bakıyor; bağlılığı ve endişesi gözlerinden okunuyor. Filozof, bir atletinkini andıran kol kasları ve gövdesiyle dimdik oturmuş. Yüzünde ne bir korku ne de bir pişmanlık var. AtinalIların onu budala ilan etmesi inançlarını sarsmamış. Aslında David, Sokrates'i zehri yudumlarken

resmetmek istemiş ama şair Andre Chenier, filozofu bir taraftan hayatını sona erdirecek olan zehir dolu tasa sükunetle uzanır, bir taraftan da bir felsefi mesele üzerine son cümlelerini yazarken resmetmesini önererek bunun, dramatik gerilimi artıracağını ve filozofun hem Atina'nın yasalarına itaat ettiğini hem de kendi içinden gelen çağrılara sadakat gösterdiğini vurgulayacağını söylemiş. Resimde üstün bir insanın son dakikalarında bile bir şeyler öğretmeye çalıştığına tanıklık ediyoruz.

Belki de kartpostaldaki resmin beni bu kadar çok etkilemesinin nedeni, burada resmedilen davranış ile benimki arasında tam bir zıtlık olmasıydı. Sohbetlerde tercihim doğruyu söylemektense, başkalarının benden hoşlanmasını sağlamak oluyordu. Karşımdakini memnun etme arzum yüzünden çocuğunun okul müsameresini seyreden bir veli gibi sıradan esprilere gülüyordum. Tanımadığım insanlara karşı, otelin zengin müşterilerine selam verirken onlara yaranmaya çalışan bir kapıcının yılışık tavrını takmıyor, istinasız herkes tarafından sevilmeyi istemek gibi hastalıklı bir arzudan kaynaklanan o salyalı coşkuyu yaşıyordum. Bir topluluk içindeyken, çoğunluk tarafından kabul gören fikirleri sorgulamaya kalkmıyordum. Alanlarında otorite olmuş kişilerin onayını almaya çalışıyor, onlarla karşılaştıktan sonra da acaba beni beğendiler mi diye
endişelenip duruyordum. Gümrük kontrolünden ya da polis arabalarının yanından geçerken, üniformalı memurların benimle ilgili iyi şeyler düşünmelerini istiyordum gizliden gizliye.

Oysa filozof, toplum tarafından kabul görmediği ve devlet onu suçlu bulduğu halde dize gelmemişti. Başkaları onunla ilgili şikayette bulunduğu için düşüncelerini değiştirmemişti. Üstelik, kendine olan güveni, kibirinden, saldırgan mizacından ileri gelmiyor, felsefi temellere dayanıyordu. Onaylanmadığı zaman kendine olan güvenini histerik bir biçimde değil akılcı temellere oturtarak yansıtmasını sağlayacak düşüncelerle donatmıştı felsefe Sokrates'i.

O gece buzla kaplı topraklar üzerinde uçarken, insan aklının bu denli bağımsız olabileceği düşüncesi bana ilham ve coşku verdi. Toplum tarafından onaylanan davranış biçimlerine ve fikirlere doğru tembelce meyletmekten başka şeyler de yapabileceğimi düşündürdü bana. Sokrates'in yaşamı ve ölümü beni akılcı bir şüpheciliğe davet ediyordu.

Daha genel bakıldığında, Yunan filozofun simgesi olduğu bu mesele beni, ilk bakışta hem çok büyük hem de gülünç diye nitelendirilebilecek bir göreve çağırıyordu: Felsefe yoluyla bilge olmaya. Tarih boyunca filozof

diye anılan bütün düşünürler kuşkusuz birbirlerinden çok farklıydılar (aslında aralarındaki görüş farklılıkları o denli büyüktü ki bütün bu insanlar bir kokteylde bir araya toplanacak olsalardı birbirlerine söyleyecek bir şey bulamadıkları gibi, birkaç kadehten sonra gırtlak gırtlağa gelirlerdi), ama buna karşın, aralarına yüzyıllar girdiği halde ortak yanları olan birkaçını ötekilerden ayırmak mümkündü. Bunlar, felsefe sözcüğünün Yunanca köklerinde kendini açığa vuran*philo*, sevgi, *sophia*, bilgelikfelsefi anlayışa çok da abartıya kaçmayan bir sadakatle bağlı; en tarifsiz acılarımızın nedenleriyle ilgili teselli edici, pratik birkaç şey söyleme konusunda hevesli kişilerdi. İşte bana ancak bu adamlar yardım edebilirdi.

Kişinin şüphe uyandırmamak ve dışlanmamak için nasıl davranması gerektiğine ilişkin olarak her toplumun kendine göre anlayışları vardır. Bunlardan bazıları kanunlarda açıkça dile getirilir; bazıları ise "sağduyu" diye tanımlanan, ahlaka ve gündelik yaşama ilişkin yargılar bütünü içinde saklıdır. "Sağduyu", nasıl giyinmemiz, maddi açıdan hangi değerleri edinmemiz, kimlere saygı duymamız, hangi etiketlerin peşinden koşmamız ve nasıl bir aile hayatı sürmemiz gerektiği konusunda bizi yönlendirir. Herkesçe kabul edilen bu düzeni sorgulamaya başlamak, garip, hatta saldırgan diye nitelenmemize yol açacaktır. Sağduyunun sorulardan bu denli uzak tutulmasının nedeni, sağduyu içinde barınan yargıların yakından incelenemeyecek kadar hassas olduğu yolundaki yaygın kanıdır.

Örneğin, sıradan bir sohbette, toplumumuzun değer yargılarına göre çalışmanın amacı nedir, diye sormak pek de kabul edilebilir bir şey değildir.

Yeni evli bir çiftten, verdikleri kararın altında yatan nedenleri ayrıntılı biçimde anlatmalarını istemek, tatilcilere, bu yolculuğa niçin çıktıkları konusunda sorular sormak da hoş değildir.

Antik Yunanların da bizim gibi değer yargıları vardı; onlar da kendi değerlerine bizim kadar sıkı sıkıya bağlıydılar. Bir hafta sonu, Bloomsbury'de bir sahafta eski kitaplara bakarken, çocuklar için yazılmış bir tarih kitapları dizisine rastladım. Kitapların içi resimlerle, hoş çizimlerle doluydu. Dizide *Bir Mısır Kentini Tanıyalım*, *Şatoları Tanıyalım* gibi adlar taşıyan kitaplar yer alıyordu. Ben, zehirli bitkiler konusunda hazırlanmış bir ansiklopediyle birlikte bu dizinin ilk kitabını satın aldım; *Bir Antik Yunan Kentini Tanıyalım.*

Kitapta, I.O. 5. Yüzyılda, Yunanistan'da hangi giysileri giymenin normal kabul edildiğine ilişkin bilgiler verilmişti.

Ayrıca, Yunanların, aşk tanrısı, av ve savaş tanrısı, tarım, ateş ve deniz tanrısı gibi pek çok tanrıya inandıklarından söz ediliyordu. Yunanlar herhangi bir girişimde bulunmadan önce tapmakta ya da evlerinin içindeki küçük bir ibadet alanında tanrılara dua ediyor, onlara hayvanlar kurban ediyorlardı. îbadet pahalı işti: Atena için bir inek, Artemis ile Afrodit için bir keçi, Asklepyos için bir horoz kesmek gerekiyordu.

Yunanlar için köle sahibi olmak normaldi. İ.Ö. 5. Yüzyılda yalnızca Atina sınırları içinde 80-100.000 köle vardı; yani özgür olan her üç kişiye bir köle düşüyordu.

Yunanlar çok da asker ruhluydular; savaş alanında kahramanlık onlar için çok önemliydi. Kişinin, gerçek bir erkek olduğunu kanıtlaması için, düşmanının kellesini uçurmayı bilmesi gerekiyordu. İkinci Pers Savaşı zamanında yapılmış bir tabakta Atinalı bir askeri, bir Pers savaşçısının kariyerini sona erdirirken görüyoruz; işte bu resim o zamanlar bir askerin nasıl davranması gerektiğine ilişkin bilgi veriyor bize.

Kadınlar kocalarının ve babalarının boyunduruğu altında yaşıyorlardı. Politikada ya da toplumsal yaşam içinde yerleri yoktu; ne mirasa ortak ne de para sahibi olabiliyorlardı. On üç on dört yaşlarında evlendiriliyorlardı; kocaları, babaları tarafından, duygusal olarak kendilerine uygun olup olmadığı düşünülmeksizin seçiliyordu.

Bu sayılanlardan hiçbiri Sokrates'in çağdaşlarına şaşırtıcı görünmezdi. Asklepyos için neden horoz kurban ettikleri ya da erdemli olmak için bir adamın neden ille de birini öldürmesi gerektiği sorulsa, kafaları karışır,

öfkelenirlerdi. Bu soruları sormak onlara göre, neden kıştan sonra bahar geldiğini ya da buzun niçin soğuk olduğunu sormak kadar ahmakça idi.

Ancak, yalnızca başkalarının düşmanca tavırları değildir bizi mevcut düzeni sorgulamaktan alıkoyan. Şüphe duyma yeteneğimiz içimize yerleşmiş bir inanç tarafından da baltalanabilir; toplum tarafından kabul gören davranış biçimlerinin sağlam bir temele dayandığına inanırız. Bu sağlam temeli kendimiz göremesek de böyle bir temel mutlaka vardır çünkü çok uzun zamandır çok fazla sayıda insan bu temel üzerine kurulmuş olan düzene uygun davranmaktadır. Toplumun baştan beri korkunç bir hata yapıyor olması, üstelik bu hatayı bir tek bizim farketmiş olmamız imkansız gibi gelir bize. Şüphelerimizi bastırıp sürüyü takip ederiz çünkü kendimizi, o zamana kadar su yüzüne çıkmamış, kabul edilmesi zor hakikatleri bulup çıkartan bir önder olarak göremeyiz.

Şimdi filozofun hayatına bir bakalım, belki ancak o, bizim bu alçakgönüllülükten biraz olsun kurtulmamıza yardım edebilir.

ı. Hayatı

İ.Ö. 469 yılında Atina'da doğdu. Babası Sophroniskos'un heykeltraş, annesi Phainarete'nin de ebe olduğu söylenir. Sokrates gençliğinde filozof Arkhelaos'un öğrencisi oldu, sonra da düşüncelerinin hiçbirini yazıya geçirmeden felsefe yapmaya başladı. Verdiği felsefe derslerinden para talep etmediği için yoksul düştü ama mal mülk edinme kaygısı zaten hiç yoktu. Bütün yıl aynı giysiyi üstünden çıkarmıyor, neredeyse her zaman çıplak

ayak dolaşıyordu (ayakkabıcıları sinir etmek için dünyaya geldiğini söyleyenler bile vardı). Öldüğünde evli ve üç erkek çocuk babasıydı. Karısı Ksanthippe'nin huysuzluğu dillere destandı (niçin böyle bir kadınla evlendiği sorulduğunda filozof, at terbiyecilerinin en huysuz atlarla çalışması gerektiğini söylerdi). Zamanının çoğunu evin dışında, Atina'nın halka açık alanlarında arkadaşlarıyla söyleşerek geçirirdi. Arkadaşları onun bilge kişiliğine ve mizah yeteneğine hayrandılar. Ama herhalde çok az kişi dış görünüşüne hayran olabilirdi.
Kısa boylu, sakallı ve keldi; acayip, sanki yuvarlanırmış gibi bir yürüyüşü vardı.
Onu tanıyanlar yüzünü çok çeşitli şeylere benzetiyorlardı: Bir akrebe, bir satire ya da bir soytarıya. Burnu yassı, dudakları kalındı; pörtlek, şiş gözlerini, çalı gibi karmakarışık kaşları gölgeliyordu.

Yine de, en garip özelliği şuydu: Farklı sınıflardan, farklı yaş ve meslek gruplarından AtinalIların yanma yaklaşıp, kendisini biraz garip bulacaklarını, hatta sinirlenebileceklerini düşünmeden onlara damdan düşer gibi niçin herkes tarafından doğru kabul edilen şeylere inandıklarını ve hayatın anlamının onlara göre ne olduğunu soruyor, sorusuna açık ve net yanıtlar vermelerini istiyordu. Bu davranış karşısında şaşkınlığa düşen generallerden biri şöyle diyor:
İnsan ne zaman Sokrates ile karşılaşsa, onunla sohbet etmeye başlasa, hep aynı şey oluyor. Önce siz bambaşka bir konudan söz etmeye başlıyorsunuz,

sonra Sokrates sizi yönlendirerek istediği yere çekiyor, en sonunda da sizi tuzağa düşürüp şimdiki yaşam biçiminiz ve geçmiş yaşamınız ile ilgili ayrıntılı bilgiler edinmeden, yaşamınızı her açıdan didik didik incelemeden sizi bırakmıyor.
Bu alışkanlığı bağlamında iklimden ve kent planlamasından da yardım gördüğü söylenebilir. Atina yılın altı ayı sıcaktı; dolayısıyla insanlarla, ev ortamı dışında, resmi bir tanıştırma olmaksızın sohbetler yapabilme olanağı fazlaydı. Kuzey bölgelerinde, loş, dumanaltı kulübelerin balçıkla sıvanmış duvarları arasına sıkışıp kalan etkinlikler için, burada cömert Atina semalarından başka bir şeye gereksinim duyulmuyordu. Agora'da, Boyalı Avlu'da ya da Zeus Eloterios avlusunda, sütunlar arasında gezinmek ve akşama doğru, öğle vaktinin hayhuyundan da gecenin huzursuzluğundan da uzak o özel saatlerde, yabancılarla konuşmak adettendi.

Kent büyük olduğu için çok da şenlikliydi. Atina'da ve Atina Limam'nda yaklaşık 240.000 kişi yaşıyordu. Kentin bir ucundan öteki ucuna, yani Pire'den Ege kapısına yürümek bir saatten fazla zaman almıyordu. Burada yaşayanlar, tıpkı bir okuldaki öğrenciler ya da bir düğündeki davetliler gibi kendilerini birbirlerine çok yakın hissediyorlardı. Yani, sokağın or
tasında yabancılarla sohbete başlayanlar yalnızca deliler ve ayyaşlar değildi.

Hğer varolan düzeni sorgulamaktan kaçmıyorsak, bunun nedeniiçinde yaşadığımız kentin iklimi ve büyüklüğü bir yanaloplum tarafından kabul gören her şeyin doğru olduğunu düşünmemizdir aslında. Çıplak ayaklı filozof ise, toplum tarafından benimsenen her şeyin anlamlı olup olmadığına ilişkin bir sürü soru sormuştu.

2. *Sağduyu kuralı*

l’ek çok kişi bu soruları kafa karıştırıcı buluyordu. Bazıları onunla alay ediyordu; hatta birkaçı onu öldürebilirdi. İlk kez I.O. 423 yılında, Dionysus Tiyatrosu'nda sahnelenen *Bulutlar* adlı oyununda Aristofanes, altında yatan mantığı iyice ölçüp tartmadan sağduyuyu kabul etmek istemeyen filozofun bir karikatürünü sunuyordu Atmalılara. Sokrates'i canlandıran oyuncu sahneye uzun bir sopanın ucunda sallanan sepet içinde* çıkıyordu; çünkü, söylediğine göre, kafası yüksek yerlerde daha iyi çalışıyordu. Zamanını o denli önemli meselelere vakfediyordu ki, yıkanmaya ya da ev işleriyle uğraşmaya vakit bulamıyor; bu yüzden leş gibi kokan bir giysiyle dolaşıyor, evi haşerelerle kaynıyordu. Ama olsun, o hayatın çok daha önemli yanlarına ilişkin soruların yanıtlarını bulmaya çalışıyordu: Bir pire zıpladığında kendi boyunun kaç katı kadar yüksekliğe ulaşabilirdi? Sivrisinekler vızıldarken ağızlarını mı yoksa anüslerini mi kullanıyordu? Aristofanes, Sokrates[7] in bu sorularını yanıtlamaktan kaçınmış olsa da, herhalde seyirci soruların yerinde olduğunu düşünüp keyiflenmiştir.

Aristofanes entelektüellere çok bildik bir eleştiri getiriyordu: Entelektüeller sordukları sorularla akla uygun görüşlerden iyice uzaklaşıyor, oysa meseleleri sistemli biçimde analiz etmeyi hiç öğrenmemiş kişiler her şeyi daha bütünlüklü bir biçimde kavrıyorlardı. Oyun yazarı ile filozofu birbirinden ayıran şey, sıradan açıklamaların yeterli olup olmadığına ilişkin düşünceleriydi. Aristofanes[7] e göre aklı başında insanlar, pirelerin kendi boylarından çok daha yükseğe sıçradığını, sivrisineklerin şuralarından ya da buralarından vızıldadığını bilerek huzur içinde yaşarken, Sokrates sağduyuyla ilgili manik bir şüpheye kapılıyor; sapkın bir açlıkla kafasının içini karmaşık ama boş soru ve yanıtlarla dolduruyordu.

Bu itham karşısında Sokrates herhalde şu yanıtı verirdi: Pirelerin fazlaca bir rol oynamadığı bazı durumlarda, sağduyuyla hareket etmek istiyorsak meseleyi daha derinden sorgulamalıyız. Pek çok Atinalıyla yaptığı kısa sohbetler sonunda Sokrates, nasıl bir yaşam sürülmesi gerektiği konusunda ortaya atılan herkesçe benimsenmiş görüşlerin, yani çoğunluk tarafından sorgusuz sualsiz kabul edilen ve normal diye nitelenen görüşlerin, bu görüşleri dile getiren kişilerin kendine güvenlerine bakılırsa asla tahmin edemeyeceğimiz kadar yetersiz kaldığını görmüştü. Aristofanes[7] in umduğunun aksine,

Sokrates'in konuştuğu bu kişiler ne dediklerini pek de biliyor gibi görünmüyorlardı.

3. *îki konuşma*

Platon'un *Lakhes*'te anlattığına göre, filozof Atina'da bir öğleden sonra, iki saygıdeğer generalle, Nikias ve Lakhes ile karşılaşır. Bunlar, Mora Savaşında Sparta ordularına karşı savaşmış, şehrin büyüklerinin saygısını, gençlerinin ise hayranlığını kazanmış generallerdir. Daha sonra ikisi de birer savaşçı olarak ölürler: Lakhes İ.Ö. 418 yılında Mantinea savaşında, Nikias da İ.Ö. 413 yılında talihsiz bir Sicilya seferi sırasında. *Ne* yazık ki portreleri günümüze ulaşmamış, ama Parthenon Tapmağı'nın duvarlarını süsleyen bir kabartmada görülen bu iki atlıya bakarak generallerin savaşırken neye benzediklerini belki hayal edebiliriz.

(leneraller sağduyulu bir fikir ortaya atarlar. Onlara göre cesur olmak için kişinin orduda yer alması, savaşta ilerleyip düşmanları öldürmesi gerekmektedir. Ancak generallerle açık havada sohbet etmekte olan Sokrates onlara birkaç soru daha sormadan edemez:

Sokrates: Cesaretin ne olduğunu tanımlamaya çalışalım Lakhes.

Lakhes: İnan bana Sokrates, bu hiç de zor değil. Eğer bir adam saflarda kalıp düşmanla yüzyüze geldiği halde kaçıp gitmiyorsa onun cesur biri olduğuna inanabiliriz.

Fakat Sokrates, İ.Ö. 479 yılında yapılan Platia savaşında Spartalı başkomutan Pausanias komutasındaki Yunan birliklerinin önce geri çekildiğini ama daha sonra Mardonius komutasındaki Pers ordusunu cesaretle geri püskürttüğünü hatırlar. *Sokrates:* Duyduğuma göre Platia

savaşında Spartalılar Perslerle karşılaşmış, ama saflarda kalıp düşmanla savaşmak istemedikleri için geri çekilmişler. Persler de safları aşıp peşlerine düşmüşler. Ama sonra Spartalılar, süvariler gibi arkalarından dolaşarak savaşın o bölümünde zafer kazanmışlar.

Bir kez daha düşünme gereği hisseden Lakhes, bu defa başka bir sağduyulu fikir ortaya atar: Cesaret aslında bir işin peşini bırakmamak demektir. Sokrates de bunun bazı durumlarda kötü sonuçlar doğurabileceğini belirtir. Gerçek cesareti çılgınlık halinden ayıran bir başka öğe vardır. Nihayet Lakhes'in arkadaşı Nikias, Sokrates'in yönlendirmesiyle, cesaretin mutlaka bilgiyle, iyi ve kötünün ne olduğuna ilişkin bir bilinçle harmanlanması gerektiği, üstelik yalnızca savaş alanıyla sınırlı kalmadığı sonucuna varır.

Yalnızca kısa bir açıkhava sohbetinde bile, çok hayranlık duyulan bir Atina erdeminin tanımına ilişkin olarak pek çok yetersizlik ortaya çıkmıştı. Herkes tarafından kabul gören bu tanımda, savaş alanı dışında da cesaret gösterilebileceği ve cesur davranmak için sebat ile birlikte bilginin de kullanılması gerektiği dikkate alınmamıştı. Mesele çok basit gibi görünebilir ama aslında sonuçları açısından çok da önemli olabilir. Eğer bir generale, ordusuna geri çekilme emri vermenin, tek mantıklı manevra bu olsa dahi, korkakça bir davranış olduğu öğretilmişse, bu yeni tanım onun seçeneklerini fazlalaştırmakla kalmayacak, kendisine yöneltilecek eleştirilere karşı kendi
ni savunmasını da olanaklı kılacaktır.

Platon'un *Menon* adlı yapıtında, Sokrates yine, herkes tarafından kabul gören bir fikrin doğruluğundan adı gibi emin olan biriyle sohbet etmektedir. Menon, Tesalya'da yaşayan çok varlıklı bir aristokrattır; o sırada Atina'yı ziyaret etmektedir ve paranın erdemle yakından ilgili olduğu fikrini savunmaktadır. Erdemli olabilmek için, diye anlatır Menon Sokrates'e, insan çok zengin olmalı. Menon'a göre yoksulluk bir kader değildir, bir kazadan ya da talihsizlikten kaynaklanamaz. Yoksulluk mutlaka kişinin kendi başarısızlığının bir sonucudur.

Yazık ki elimizde Menon'un da bir portresi yok, ama Atina'daki bir otelin lobisinde oturmuş Yunanistan'da yayımlanan bir erkek dergisini karıştırırken Menon'un, ışıklandırılmış havuzun içinde şampanya içmekte olan bu adama benziyor olabileceğini düşündüm.

Erdemli adam, diye devam eder Menon kendinden emin bir tavırla, çok iyi şeyler satın alabilecek kadar zengin olan adamdır. Sokrates ona da birkaç soru yöneltir:

Sokrates: İyi şeylerden kastın sağlık ve refah mı?

Menon: İyi şeyler derken altın ve gümüş sahibi olmayı, devlet yönetiminde yüksek rütbeli, onurlu bir görevde bulunmayı kastediyorum.

Sokrates: İyi diye nitelediğin şeyler yalnızca bunlar mı?

Menon: Evet, yani bu türden bir sürü başka şey.

Sokrates:... "Sahip olma" sözcüğüne "dürüst ve doğru yoldan" gibi başka sözcükler de eklemek ister misin, yoksa senin için dürüst olup olmamak farketmez mi? Bütün bu saydıkların dürüstçe edinilmemiş olsa, sen bunları edinen kişiye yine de erdemli der miydin?

Menon: Tabii ki hayır.

Sokrates: Demek dürüstlük, sükunet ya da hürmet, hangi erdem olursa olsun mutlaka altın ya da gümüş sahibi olmakla ilgili, öyle mi? ... Aslında, eğer doğru yoldan, dürüstçe edinilmesi mümkün değilse,... altın ve gümüş edinmeyi başaramamak erdemin ta kendisidir.

Menon: Öyle görünüyor.

Sokrates: Demek ki bu tür şeylere sahip olmak, onlara sahip olmamaktan daha erdemli bir şey değil.

Menon: Vardığın sonuç galiba kaçınılmaz.

Bir kaç dakika içinde, Menon, erdemli olmak için ille de zengin ve nüfuzlu olmak gerekmediğini, hatta bunların erdemli olmak için yeterli olmadığını anlamıştı. Zengin insanlara hayranlık duyulabilirdi, ama bu onların, sahip oldukları şeyleri nasıl edinmiş olduklarına bağlıydı. Öyleyse yoksulluk da kişinin ahlaki değerini yansıtamazdı. Varlıklı olmak erdemli olmanın bir şartı değildi; bu nedenle zengin bir adam, pek çok şeye sahip olduğu için erdemli olduğu sonucunu çıkartamazdı. Benzer biçimde, yoksul birinin de yoksulluğunu, ahlaki açıdan eksikli oluşuna bağlaması için bir neden yoktu.

4. *Başkaları bilmiyor olabilir*

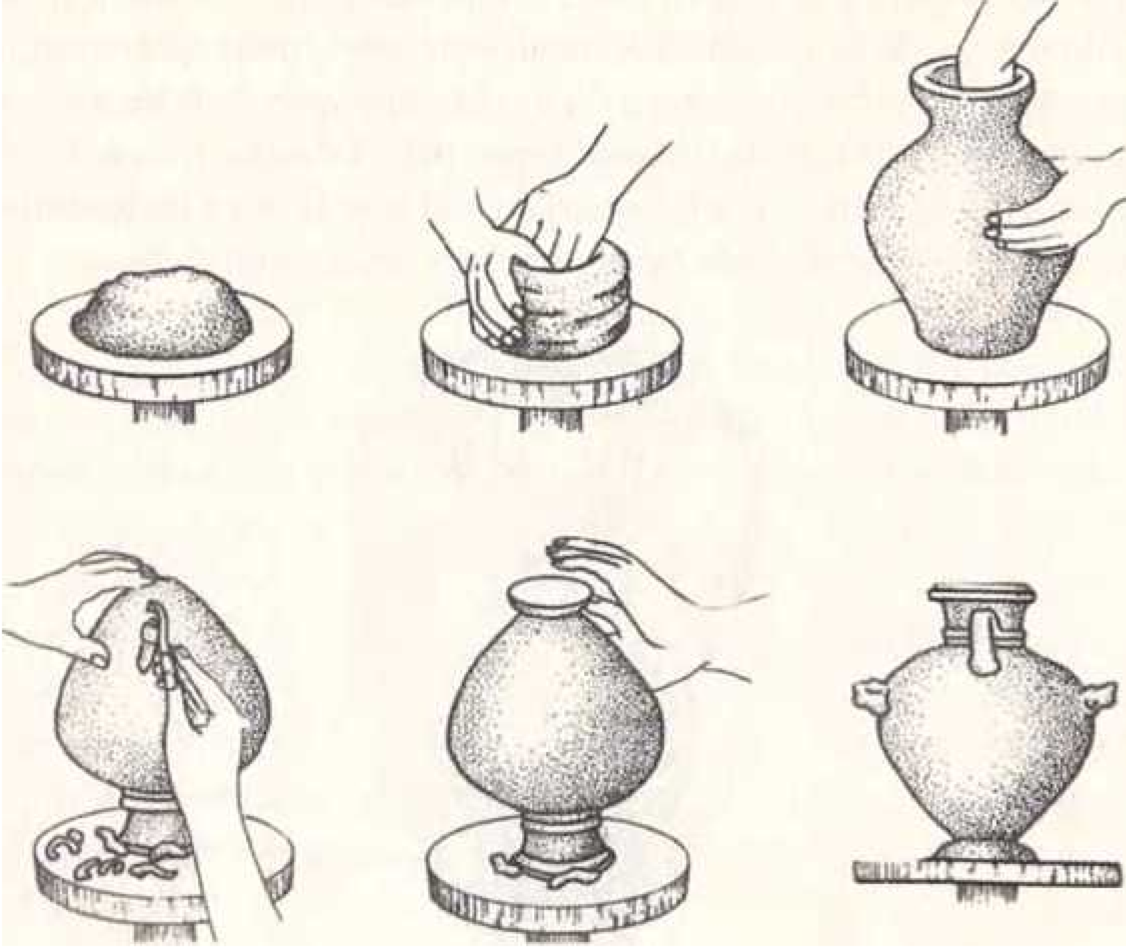
I3u iki sohbetin konuları biraz eskimiş olabilir ama bu konuşmalardan çıkartılabilecek sonuçlar hiç de eskimiş sayılmaz: Başkaları hatalı olabilir, önemli konumlara gelmiş kişiler bile olsalar; büyük çoğunluk tarafından yüzyıllardır kabul görmüş inançları dile getiriyor bile olsalar. Bunun nedeni de çok basit: Çünkü bu insanlar inandıkları şeylerin mantıklı olup olmadığını hiç gözden geçirmemişlerdir.

Menon'un ve generallerin sahip oldukları fikirler sağlam bir temele dayanmıyordu, çünkü onlar herkesçe kabul görmüş normları, mantıklı olup olmadıklarını sorgulamadan benimsemişlerdi. Sokrates, ne denli pasif davrandıklarını onlara daha iyi anlatabilmek için, sistemli biçimde düşünmeksizin bir yaşam sürdürmenin, teknik ayrıntıları dikkate almadan, hatta bunlarla ilgili en ufak bir fikre bile sahip olmadan çömlekçilik ya da ayakkabıcılık mesleğine soyunmaya benzediğini söyledi. İyi bir çömlek ya da ayakkabı yapmak yalnızca sezgiyle olacak bir iş değildi; öyleyse çok daha karmaşık bir iş olan yaşamı sürdürme işi nasıl olur da öncüller ya da hedefler üzerine bir an bile kafa yormaksızın yürütülebilirdi?

Bunun nedeni, belki de, yaşamımızı sürdürmenin çok da karmaşık bir şey olmadığına inanmamızdır. Bazı şeyleri yapmak dışardan bakıldığında çok zor görünür gözümüze; bazı şeyleri yapmaksa nedense basit. Nasıl yaşamak gerektiği konusunda sağlam görüşlere sahip olmak ikinci kategoriye giriyor, çömlek ya da ayakkabı yapmaksa birinciye.

Çömlek yapmak gerçekten de çok zor bir işti. Önce, şehrin 7 mil uzağmdaki Kolias Burnu'ndan çıkartılan çamur halindeki toprağın Atina'ya getirilmesi, dakikada 50-150 dönüş yapan çarkın üzerine yerleştirilmesi gerekiyordu. Çarkın dönüş hızı yapılacak çömleğin çapıyla ters orantılıydı (çömleğin çapı ne kadar dar ise çark o kadar hızlı dönecekti). Sonra süngerle silme, kazıyarak çömleğin dış yüzünü temizleme, fırçalama ve kulp yapma işlemleri geliyordu.

Daha sonra çömlek, potasyum hidratla karıştırılmış çamurdan elde edilen siyah, yoğun bir cilayla kaplanıyor, yani sırlanıyordu. Sır kuruyunca çömlek bir fırına konuluyor, fırının hava deliği açık bırakılmak suretiyle 800 <*> C ısıda pişiriliyordu. Çamur sertleşerek demir okside dönüşüyor ($Fe_{2}0_{3}$), çömlek koyu kırmızı bir renk alıyordu. Bunu takiben çömlek bu defa da 950 °°C'lik ısıda pişiriliyor, ancak bu kez fırının hava deliği kapatılıyor ve nem vermesi için fırının içine ıslak yapraklar konuyordu. Bu işlemlerin sonucunda çömlek gri-siyah bir renk alıyor, üzerindeki sır ise madeni siyah bir renge kavuşuyordu (manyetit, $Fe_{3}0_{4}$). Birkaç saat sonra, fırının hava deliği yeniden açılıyor, yapraklar dışarı almıyor ve ısı 900 <*> C'a kadar düşürülüyordu. Çömleğin üzerindeki sır siyah renkte kalırken, çömlek ilk fırınlandığı zamanki kırmızı rengini yeniden kazanıyordu.

I liç tereddüt etmeden kendi çömleklerini yapmak üzere yalnızca birkaç Atmalının harekete geçmiş olması pek de şaşırtıcı değil. Çömlekçilik gerçekten zor bir işmiş gibi görünüyor. Ne yazık ki doğru dürüst bir ahlak anlayışı edinmek hiç de öyle görünmüyor. Aslında bu iş, dışardan

bakıldığında çok basit gibi görünen ama doğası gereği hayli karmaşık olan etkinlikler kategorisi içinde ele alınabilir.
Sokrates, bu karmaşık yapıya gereken saygıyı göstermeyen, görüşlerini formüle etmek için bir çömlekçinin sarfettiği kadar dikkati bile sarfetmeyen ama nedense kendine çok güvenen insanlar karşısında cesaretimizin kırılmaması gerektiğini söylüyor. Çok aşikâr, çok "doğal" diye nitelenen şeylerin gerçeklen öyle olduğuna çok az rastlanır. Bu bilinç şunu düşünmeye sevketmeli bizi: Aslında yaşam göründüğünden çok daha esnek, çünkü yaygın görüşler, genelde, hatasız çıkarımlar sonucunda değil, yüzyıllardır sürüp giden entelektüel karmaşanın
sonucunda bugünkü konumlarına geldiler. Belki de şimdiki konumlarında olmaları için iyi bir neden yoktur, kimbilir?

5. *Kendimiz için düşünmek*

Filozof bize yalnızca başkalarının hatalı olabileceğini göstermekle kalmıyor, bir de neyin doğru olduğuna kendi kendimize karar vermemize yarayacak basit bir yöntem sunuyor. Pek az filozof düşünerek yaşamaya başlamak için bu kadar az şeyin gerekli olduğunu düşünür. Sokrates'e göre bunu yapabilmek için yıllarca eğitim almamız ve çok fazla boş vaktimiz olması gerekmez. Meraklı, zihnindeki taşları yerli yerine oturtabilmiş ve sağduyuya uygun olduğu iddia edilen bir düşünceyi gözden geçirmek isteyen herkes, Sokrates'in yöntemini izleyerek, sokakta yürürken bir arkadaşıyla bu konuda bir sohbete başlayabilir ve sonunda, yarım saatten kısa bir zaman içinde bir ya da iki çarpıcı sonuca ulaşabilir.
Sokrates'in sağduyuyu sorgulama yöntemine, Platon'un ilk ve hatta daha sonraları kaleme aldığı diyaloglarda rastlanabilir çünkü bu yöntemde tutarlı basamaklarla ilerlemek söz konusudur ve aslında bu yöntemi, yemek tarifi ya da bir kılavuz kitap diliyle de rahatça ifade ederek herkesin kabul etmemizi istediği ya da içten içe karşı çıkmak istediğimiz bir görüş için uygulayabiliriz. Bunu yaparken filozofa haksızlık ettiğimizi düşünmemize de gerek yok. Yönteme göre, bir ifadenin doğru olup olmadığını anlamak için, bu ifadenin çoğunluk tarafından kabul görüp görmediğine ya da önemli insanlar tarafından çok uzun bir zamandır benimsenmiş olup olmadığına bakamayız. Doğru ifade mantıksal olarak bir çelişkiye yol açmayacak ifadedir. Eğer tersi kanıtlanamıyorsa bir ifade doğru diye kabul edilir. Eğer tersi kanıtlanabiliyorsa, bu ifadeyle yansı
tılan görüşe kaç kişi inanırsa inansın, ifade yanlıştır ve biz de bu görüşle ilgili bir şüpheye kapıldığımız için haklı çıkmış oluruz.

Sokrates'in düşünme yöntemi

1. Sağduyuya uygun diye nitelenen bir görüşü yansıtan bir ifade seçin.

Cesaret savaşta geri çekilmemeyi gerektirir.

Erdemli olmak varlıklı olmayı gerektirir.

2. Bu görüşü dile getiren kişinin kendine güveniyor ve bu görüşün doğruluğuna inanıyor olmasını bir süreliğine bir kenara bırakarak ifadenin yanlış olduğunu varsayın. İfadenin doğru olamayacağı durumlar ya da bağlamlar bulmaya çalışın.

Kişi savaşta geri çekilmesine karşın cesur olabilir mi?

Kişi savaş alanını terketmediği halde cesaretten yoksun olabilir mi?

Kişi parası olduğu halde erdemsiz olabilir mi?

Kişi parasız olduğu halde erdemli olabilir mi?

3. Eğer bir istisna bulabildiyseniz, yapılan tanım yanlıştır ya da en azından eksiktir.

Kişinin, cesur olduğu halde geri çekilmesi mümkündür.

Kişinin, geri çekilmediği halde cesaretten yoksun olması mümkündür.

Kişinin, parası olduğu halde sahtekarın teki olması mümkündür. Kişinin, parasız olduğu halde erdemli olması mümkündür.

4. Şimdi, başlangıçta kullandığınız ifadeye nüanslar eklemeli ve ifadeyi istisnaları da kapsayacak hale getirmelisiniz.

Kişi hem savaşta geri çekilerek hem de ilerleyerek cesaret gösterebilir.

Parası olanlar ancak bu parayı erdemli yollarla kazandılarsa erdemli diye nitelenebilirler; parası olmayanlarsa, hem erdemli olup hem para kazanmanın mümkün olmayacağı şartlar altında yaşıyorlarsa erdemlidirler.

5. Eğer iyileştirmiş olduğunuz ifadelerle ilgili başka istisnalar bulabiliyorsanız, süreci yineleyin. Tersini ispat edemeyeceğimiz ifadeler doğrudur, tabii eğer insanoğlunun böyle bir doğruya ulaşması mümkünse. İnsan ancak bir şeyin ne olmadığını anlamak suretiyle onun tam olarak ne olduğu bilgisine yaklaşabilir.

6. Aristofanes'in örtük biçimde ifade etmek istediği ne olursa olsun, düşüncenin ürünü, sezginin ürününden daha üstündür.

Tabii felsefe yapmadan da doğruya ulaşmak mümkündür. Sokrates[7] in yöntemini uygulamasak da, parasız insanların hem para kazanıp hem erdemli olmanın mümkün olmadığı şartlar altında yaşıyorlarsa erdemli diye nitelenebileceklerini ya da insanın savaşta geri çekilmesine karşın cesur olabileceğini farkedebiliriz. Ancak o zaman, bizimle aynı fikirde olmayanlara nasıl yanıt vereceğimizi bilemeyebiliriz, tabii sunduğumuz

görüşte mantıksal olarak karşı çıkılacak bir yan olup olmadığını önceden düşünüp tartmadıysak. Etkili kişiler, erdemli olmak için paranın kesinlikle gerekli olduğu ya da savaşta geri çekilenlerin feminen olduğu konusunda ısrar edip bizi bastırabilirler. Bize güç kazandıracak karşı argümanlardan (ör. Platia Savaşı, ahlaki açıdan kokuşmuş bir topluluğun zenginliği) yoksun isek, boynumuzu bükerek ya da ters ters "Bence ben haklıyım," demekten başka çaremiz yoktur. Tabii haklı olduğumuzu da asla kanıtlayanlayız.

Sokra tes'e göre, kişinin kafasında doğru bir düşünce olduğu halde bu kişi kendisine yöneltilen itirazlara mantıklı biçimde yanıt verecek bilinçten yoksunsa, bu kişinin düşüncesi *doğru düşüncedir.* Sokrates *bilgiyi doğru düşünce* den üstün tutar; çünkü bilgi sahibi olmak yalnızca bir şeyin niçin doğru olduğunu bilmek değil aynı zamanda öteki seçeneklerin niçin yanlış olduğunu da bilmek demektir. Filozof doğrunun bu iki biçimini, büyük heykeltraş Dadalus'un güzel heykellerinden örnek vererek açıklar. Sezgi yoluyla elde edilen doğru, bir kaide
üzerine herhangi bir destek kullanılmaksızın oturtulmuş bir heykele benzer.

Sert esen bir rüzgar bu heykelin devrilmesine yol açabilir. Öte yandan, nedenlerini ve ona getirilebilecek karşı argümanları bilirsek doğru olanı destekleyip onu daha da güçlendirmiş oluruz. O zaman bu doğru argüman, teller yardımıyla yere sabitlenmiş bir heykele benzeyecektir.

Kısacası Sokrates'in düşünme yöntemi sayesinde biz de düşünceler üretebilir, bir fırtınayla karşılaşsak bile kendimizi tam anlamıyla güvende hissedebiliriz.

Yetmişinci yaşını sürerken Sokrates bir kasırganın içinde buldu kendini. Üç Atinalışair Meletus, politikacı Anitus ve hatip I ,i klıononun tuhaf ve kötü ruhlu bir adam olduğuna karar vermişlerdi. Onun şehrin tanrılarına ibadet etmediğini, Atina'nın toplumsal düzenini bozduğunu ve genç adamları bakılarına karşı kışkırttığını iddia ediyorlardı. Filozofun susturulması, hatta belki öldürülmesi gerektiğine inanıyorlardı.

Atina kentinde, doğruyu yanlıştan ayırmak için belli bir yasal işleyiş söz konusuydu. Heliast Mahkeme binası agoranın hemen güneyindeydi. Bu büyük binanın içinde, bir tarafta jürinin oturması için tahta sıralar, sıraların karşısında da davacının ve savunmanın yer alacağı bir platform bulunuyordu. Davaya önce davacının konuşmasıyla başlanıyor, sonra savunmanın konuşması dinleniyordu. 200 ila 2500 kişiden oluşan jüri de hangi iddianın doğru olduğuna karar veriyor; jüri üyeli >ri kararlarını oy pusulalarını kullanarak ya da ellerini kaldırarak açıklıyorlardı. Bir tarafı destekleyen kişilerin sayısına bakarak neyin doğru neyin yanlış olduğuna karar verme yönlemi, Atina'nın politik ve yasal yaşamında hep kullanılagelıniş bir yöntemdi. Ayda iki üç kere, Atinalı bütün erkekler, yanı yaklaşık 30.000 kişi agoranın güneybatısında kalan Pnika tepesinde toplanmaya çağrılıyor; burada ellerini kaldırarak önemli devlet meşeleriyle ilgili kararlarını açıklıyorlardı. Çünkı bıı kentin sakinlerine göre çoğunluğun görüşü doğruyla eşdeğerdi.

Sokrnles'in davasının görüleceği gün mahkeme salonunda MH) kişi vardı. Davacı taraf konuşmasına, karşılarında duran bu ad.ımın bir sahtekar olduğunu söyleyerek başladı. Bu adam yeryüzünün ve gökyüzünün gizlerini çözmeye uğraşı yordu; dinden sapmış, sağlam argümanları kendi zayıf argümanlarıyla çürütmek için aldatıcı retorik yöntemler geliştirmişti. Üstelik gençleri de olumsuz yönde etkilemiş, sohbetleriyle onları bilinçli olarak yoldan çıkarmaya çalışmıştı.

Sokrates suçlamalara yanıt vermeye çalıştı. Gökyüzüyle ilgili hiçbir kuram geliştirmediğini, yeryüzünün gizlerini araştırmadığını, dinden sapmış bir adam olmadığını, aksine kutsal ibadetlerde bulunulması gerektiğine gönülden inandığını, Atinalı gençleri yoldan çıkarmaya çalışmadığını söyledi. Sadece zengin babaları ve bol vakitleri olan bazı gençler onun sorgulama yöntemini kullanmaya çalışmışlar, önemli kişilerin pek çok şeyden habersiz olduklarını herkese kanıtlamaya çalışarak onları kızdırmışlardı. Eğer Sokrates birilerini yoldan çıkardıysa, bunu istemeden yapmıştı; zaten insanın kendi arkadaşlarını bile isteye kötü yola sürüklemesi pek de anlamlı değildi çünkü kötü arkadaşlardan bir gün mutlaka kendisi de zarar görürdü. Eğer istemeden bir hata yaptıysa, doğru olan şey, ona karşı bir dava açmak değil, kendine gelmesi için küçük bir uyarıda bulunmaktı.

Filozof dışarıdan bakıldığında garipsenebilecek bir yaşam sürdüğünü itiraf ediyordu:

Pek çok insanın önem verdiği şeylerle uğraşmadımörneğin para kazanmak, mülk edinmek, bir asker ya da bir yurttaş olarak şeref madalyaları kazanmak, güçlü bir konuma gelmek, kentlerimizde kurulan siyasi parti ve kulüplere katılmak gibi şeylerle hiç ilgilenmedim.

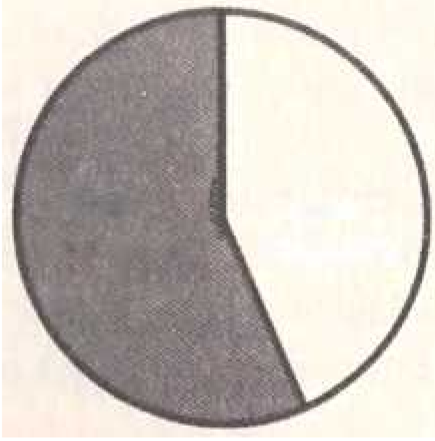
Ancak felsefeye olan tutkusunu besleyen şey aslında, Atinalı ların yaşamlarını iyileştirmek gibi basit bir arzuydu:

Gündelik yaşama ilişkin çıkarlarınızı, zihinsel ya da ahla ki zenginliklerin önünde tutmamanız için sizi ikna etmeye çalıştım.

Filozofa göre, o kendini felsefeye öylesine kaptırmıştı ki jüri oıuı beraat ettirmek karşılığında felsefeyi bırakmasını istese, bunu asla yapmazdı:

Ben her zamanki gibi şöyle demeyi sürdüreceğim, "Sevgili dostum, sen bir Atmalısın; bilgeliği ve gücüyle dünyanın en ünlü ve en büyük kentinde yaşıyorsun. Bütün dikkatini mümkün olduğu kadar çok para kazanmaya, şan şöhret sahibi olmaya verip, kendi ruhunu anlamak, mükemmelleştirmek ve hakikati aramak için hiç çaba göstermiyor olmaktan utanmıyor musun?" Eğer içinizden biri benim söylediğim şeylere de önem verdiğini iddia

ederse, o zaman onun gitmesine izin vermeyeceğim; yanından ayrılmayacak, ona sorular soracak, onu inceleyecek, sınava tâbi tutacağım... Bunu tanıştığım herkese, yaşlısına, gencine, yabancısına, AtinalIsına, herkese yapacağım.
Artık sıra 500 kişiden oluşan jürinin karar vermesine gelmişti. Kısa bir tartışmadan sonra 220 kişi Sokrates'in suçsuz olduğu, 280 kişi de suçlu olduğu kanısına vardı. Filozof alaycı bir ifadeyle şöyle dedi: "Doğrusu, aradaki farkın bu kadar az olabileceğini düşünmemiştim." Yine de kendine olan güvenini yitirmedi; kararsızlığa ya da telaşa düşmedi. Onu dinleyenlerin %56'sı felsefi görüşlerine katılmadığı halde bu insanlara duyduğu inancı kaybetmedi.

suçsuz bulanlar

suçlu **bulanlar**

»M

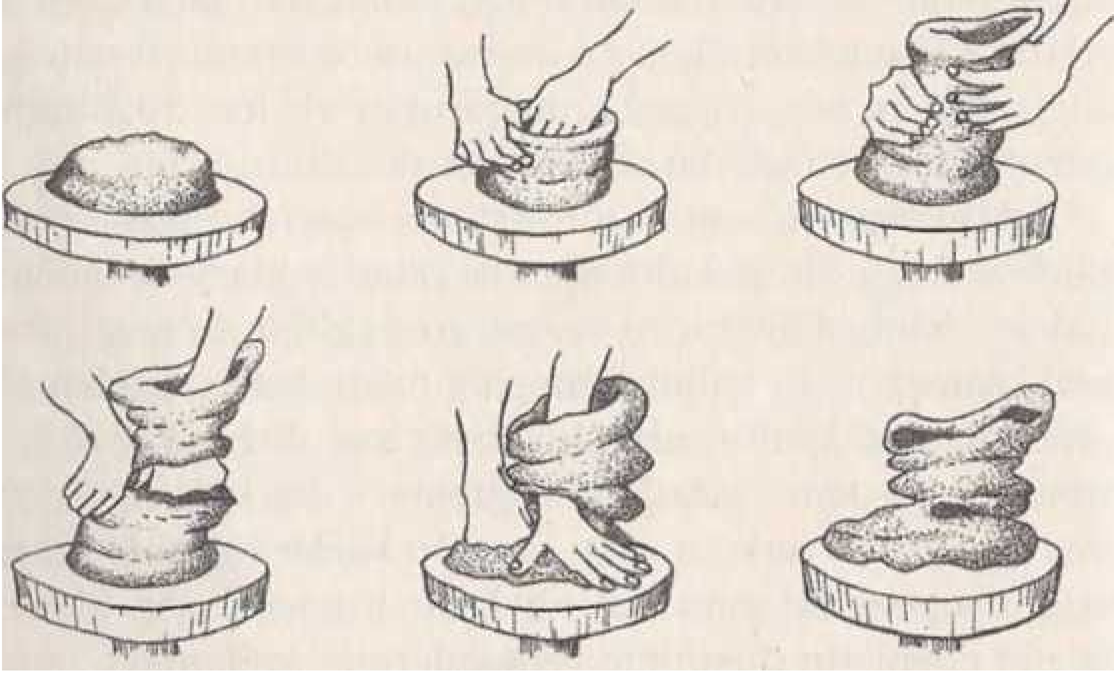
Biz bu kadar sağlam duramıyorsak, kişiliğimizle ya da elde ol tiğimiz başarılarla ilgili birkaç ağır söz işitince göz yaşların,ı boğuluyorsak, bunun nedeni, haklı olduğumuza inanmak için ille de başkalarının onayına gereksinim duymamız olabilir. Başkaları tarafından onaylanmamayı bu kadar ciddiye almamızın temelinde ise, yalnızca terfi etmek ya da ayakta kalmayı başarmak gibi pragmatik nedenler değil, çok daha önemli bir neden yatar: Alaya alınmak yoldan çıktığımızı gösteren ve asla göz ardı edemeyeceğimiz bir işaret gibi gelir bize.
Sokrates tabii ki, zaman zaman hatalı olabileceğimizi, görüşlerimizden şüphe duymamız gerekebileceğini kabul ederdi ama gerçeklik duygumuzla başkalarının onayı arasındaki ilişkiyi değiştirebilecek çok önemli bir

ayrıntıyı da eklemeden geçmezdi: Düşüncelerimizin ya da yaşam biçimimizin yanlış olduğu, asla ve asla, çoğunluğun görüşleriyle ters düştüğümüz gerçeğinden yola çıkılarak kanıtlanamazdı.

Bizi endişelendiren, bize karşı olan insanların çokluğu değil, bize karşı olmalarının altında yatan sağlam nedenler olmalıdır. Yani, dikkatimizi kabul görmediğimiz gerçeğinden uzaklaştırıp, niçin kabul görmediğimize ilişkin açıklamalara yöneltmeliyiz, içinde bulunduğumuz topluluğun büyük bölümünün bize karşı olduğunu öğrenmek korkutucu gelebilir .ima mevkimizi terketmeden önce bu kişilerin hangi yöntemleri kullanarak bu sonuca vardıklarını irdelemeliyiz. Bize muhalefet edenlerin düşünme yöntemlerinin sağlamlığı, onların muhalefetine vereceğimiz değeri belirler.

Fakat genellikle tam tersi bir eğilimle hareket ederiz: Herkesi dinleme, her kaba söz, her alaycı davranış karşısında üzülme eğilimiyle. O zaman kendimize en önemli ve en teselli edici soruyu sormayız: Bu kötü eleştiri hangi temele dayanmaktadır? Çünkü biz genellikle ölçüp tartarak, dürüstçe düşünen
bir eleştirmenin itirazlarıyla, nefret ve kıskançlıkla hareket eden eleştirmenin itirazlarını bir tutarız.

Hleştirilerin altında nelerin yattığını anlamak için kendimize zaman tanımalıyız. Sokrates'in de gayet iyi bildiği gibi, eleştirilerin altında yatan düşüncede, ilk bakışta farkedilmeyecek bir çarpıklık olabilir. Bizi eleştirenler, değişen ruh hallerinden ötürü birdenbire yanlış sonuçlara varmış olabilirler; ani bir dürtüyle ya da önyargıyla karar vermiş, hatta kamburlarının gözlere hoş görünmesini sağlamak için mevkilerini kullanmış olabilirler. Kısacası sarhoş, amatör çömlekçiler gibi yamru yumru düşüncelerle karşımıza çıkmış olabilirler.

Ne yazık ki, çömlekçiliğin tersine, düşünce ürününün iyisini kötüsünden ilk bakışta ayırmak zordur. Halbuki sarhoş bir zanaatkarın yaptığı çömleği ayık meslektaşının yaptığı çömlekten ayırmak hiç de zor değil.

Cesaret zeka ve sabır gerektirir. On saflarda durup düşmanla savaşan kişi cesurdur.

Otoriter bir tavırla dile getirilen kötü bir düşünce, nasıl oluşturulduğuna ilişkin sağlam kanıtlar sunulmamış olsa da, bir süre için sağlam bir düşüncenin taşıdığı ağırlığı taşıyabilir. Ancak dikkatimizi yalnızca karşımızdakilerin vardıkları sonuçlara odaklarsak, onlara belki de haketmedikleri halde sayın duymaya başlarızişte bu yüzden Sokrates, bizi eleştirenle11 n yargıya varmak içip kullandıkları mantıksal yöntemler üzerinde durmamız gerektiğini vurgular. Eğer bunu yapardık, muhalefetin

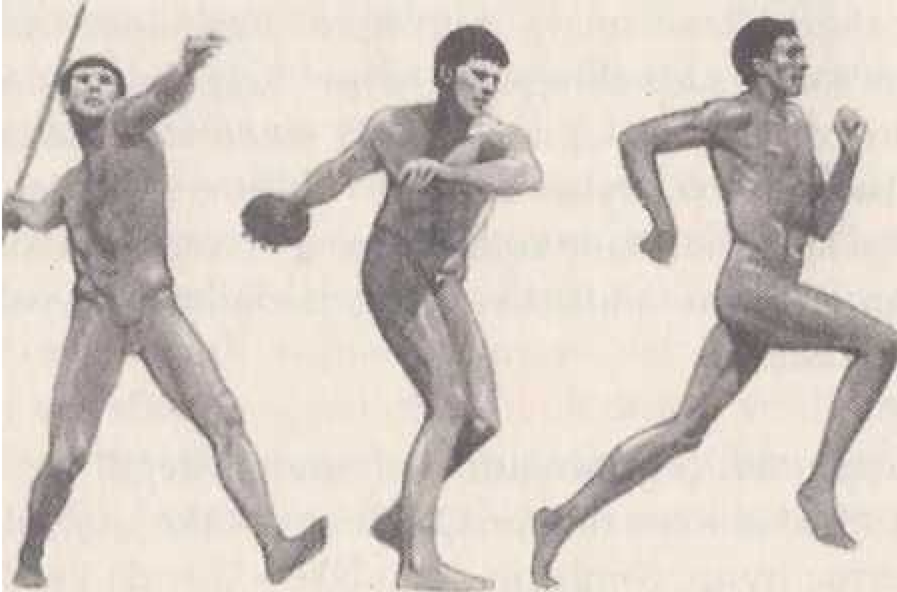
getireceği sonuçlardan kendimizi kurtaramadık da, hatalı olmanın bizde doğuracağı zayıflık duygusunu v ı.şamamış oluruz.
Bu fikir Sokra tes'in aklına duruşmadan hemen önce, Sicilyalı tanınmış bir retorik hocası olan Polus ile yaptığı sohbet sırasmda gelmişti. Ziyaret amacıyla Atina'da bulunan Polus'un insanı ürperten politik görüşleri vardı; üstelik adam Sokrates'i bu görüşlerin doğruluğuna inandırmayı aklına koymuştu. Polus, yalnızca diktatörlerin gerçekten mutlu olabileceklerini ileri sürüyordu; çünkü insan ancak diktatör olunca istediği gibi davranabilir, düşmanlarını hapse tıkabilir, onların mallarına el koyabilir, hatta onları idam ettirebilirdi.

Sokrates bu iddiaları kibarca dinledi; ardından bunlara bir dizi mantıklı argümanla yanıt verdi. Amacı, ancak iyi bir şey yapmanın insana mutluluk getireceğini göstermekti. Ancak Polus ayak direyerek çok sayıda insanın diktatörlere saygı duyduğunu söyledi. Makedonya Kralı Arkhelaos'un, amcasını, kuzenini ve yedi yaşındaki meşru varisini öldürttüğünü ama yine de Atina halkının ona büyük destek verdiğini belirtti. Polus'a göre, Arkhelaos'dan hoşlanan insanların sayısı, kendi diktatörlük kuramının doğruluğunu kanıtlamaya yetiyordu.

Sokrates, Arkhelaos'dan hoşlanan insanlar bulmanın çok kolay, iyi bir davranış göstermenin kişiye mutluluk getireceği görüşüne destek verecek insanlar bulmanınsa çok daha zor olabileceğini kibarca kabul etti. "Benim söylediğim şeyin yanlış olduğunu kanıtlamak için tanıklar çağırman gerektiğini düşünüyorsan, emin ol Atina'daki herkes, burada doğup büyümüş olsun olmasın herkes sana destek verecektir," diye açıkladı Sokrates.
Niseratus'un oğlu Nikias ve hatta dilersen, onun erkek kardeşleri, hani şu aralarına dizi dizi Dionysus heykelleri girmiş kardeşler sana destek verebilir. Selius'un oğlu Aristokhrates de öyle... Çok istiyorsan, bütün Perikles ahalisi ya da herhangi bir Atinalı aile de seve seve yardımına koşar.
Ama Sokrates, Polus'un görüşleri için sağlanacak bu denli büyük desteğin bile savunduklarının doğruluğunu kanıtlamaya yetmeyeceğini düşünüyordu.
Sorun şu, Polus, senin benimle sohbet ederken kullandığın retorik yöntem ve bu yöntemi kullanarak söylediklerimi çürütme çaban insanların mahkemelerde yaptıklarının aynı. Mahkemelerde de insanlar, iddialarına destek verecek çok sayıda tanık bulabilirlerse, üstelik suçladıkları kişinin az sayıda tanığı varsa ya da hiç yoksa, bunun karşı tarafın haksızlığını kanıtlamaya yeteceğini düşünürler. Ancak gerçek söz konusu olduğunda

sayısal çoğunluk tamamen değersizdir, çünkü kişinin, aslında sözde saygınlıklarından başka hiçbir şeyleri olmayan ve nedense birdenbire kendisi aleyhinde ifade vermeye karar vermiş tanıklardan oluşan bir ordu tarafından yenilgiye uğratılması pekâlâ mümkündür.
t ierçek saygınlık çoğunluğun iradesinden değil, sağlam bir akıl yürütmeden kaynaklanır. Çömlek yaparken, işi bilenlerin lavsiyelerine uyup, çömleğin sırını 800 ısıda Fe^CÇe dönüşlü rmeliyiz; bir gemi yaparken daha önce bir kadırga inşa •'lıniş olanların söylediklerini dikkate almalıyız ve ahlaki merlcleriyani nasıl mutlu, cesur, adil ve iyi olabiliriz gibi sorulan ele alırken, başkalarının bu konularla ilgili kötü akıl yünümden gözümüzü korkutmamak, varılan sonuçlar retorik lı ora kırının, güçlü generallerin, Tesalyalı, iyi giyimli aristokı al lamı dudaklarından dökülmüş olsa bile.

Ihınlar seçkinci bir tavrı çağrıştırıyordu. Sokrates gerçekirn ile seçkinciydi. Yine de onun seçkinciliğinde snobluk ya da önyargı yoktu. Filozof dinlediği görüşler arasında bir ayrım \ apıyorıln kuşkusuz ama bu ayrımı, görüşü dile getiren kişinin lıaıgi sınıftan olduğuna, ne kadar zengin olduğuna, bü11k askeri başarılar kazanıp kazanmadığına ya da hangi milIdlrn olduğuna bakarak değil, bu görüşe varmak için nasıl ü ıl vnriillüğüne bakarak yapıyordu. Akıl yiirülme yelisi, li k . ol ı m da vurguladığı gibi, her inşam 1.1 var olan bir yel iydi
Sokrates'in verdiği örneğe göre, eleştirilere maruz kaldığımızda Olimpiyat Oyunları'na hazırlanan sporcular gibi davranmalıydık. Antik Yunan'daki spor etkinlikleriyle ilgili daha ayrıntılı bilgiyi *Bir Antik Yunan Kentini Tanıyalım* adlı kitaptan edinebilirsiniz.

Düşünün ki bir sporcusunuz. Antrenörünüz iyi cirit atabilmeniz için bazı kaslarınızı özellikle çalıştırmanızı önermiş. Tek ayak üzerinde durup ağırlık kaldırmanız gerekiyor. Dışarıdan bakanlara göre garip bir çalışma olabilir bu; başarılı olmak için elinize geçen bütün fırsatları teptiğinizi söyleyip sizinle alay edebilirler. Saunaya gittiğinizde şöyle bir konuşmaya kulak misafiri olabilirsiniz:

(Şehrimizin olimpiyatlarda başarılı olmasından çok bacak kaslarını sergilemekle ilgileniyor). Biraz zalimce ama Sokrales'iıı arkadaşı Kriton ile konuşmasına kulak verirsek böyle bir sözii ciddiye almamak gerektiğini anlarız:

Sokrates: Bir sporcu... antrenmanlarını ciddiye alıyorsa, l>,ıskalarından gelen bütün övgüleri, eleştirileri, düşünceleri hiçbir ayrım gözetmeksizin dikkate mi almalıdır? Yoksa bunlar ancak bir uzmandan, gerçek bir hekimden ya da antrenörden geldiğinde mi dikkate değerdir?

Kriton: Tabii yalnızca bir uzmandan geldiğinde.

Sokrates: Öyleyse bu adam yalnızca bir uzmandan gelebilecek eleştirilerden korkmalı ya da yine bir uzmandan gelecek övgüleri dikkate almalı, herhangi birinin dile getirdiklerini değil.

Kriton: Kesinlikle öyle.

Sokrates: Demek ki bu adam davranışlarını, yapacağı fiziksel çalışmaları, yediklerini, içtiklerini uzmanlık bilgisi olan antrenörünün görüşleri doğrultusunda düzenlemeli, başka insanların görüşleri doğrultusunda değil.

Eleştirinin değerli bir eleştiri olup olmadığı, eleştiren kişilerin çokluğuna ya da rütbelerinin yüksek olup olmadığına bakılarak değil eleştiren kişi ya da kişilerin nasıl bir düşünme sürecinden geçtiklerine bakılarak anlaşılır.

Kişinin, insanların dile getirdiği bütün görüşlere değil de yalnızca bazılarına... kötü görüşlere değil de yalnızca iyilere saygı duyması gerektiği ilkesinin iyi bir ilke olduğunu düşünmüyor musun? İyi görüşler anlama yetisi olanların, kötü görüşlerse böyle bir yetiye sahip olmayanların görüşleridir...

Yani sevgili dostum, herkesin bizim hakkımızda neler söylediğini o kadar da umursamamak, öte yandan adalet konusunda uzmanlaşmış kişilerin söylediklerini dikkate almalıyız.

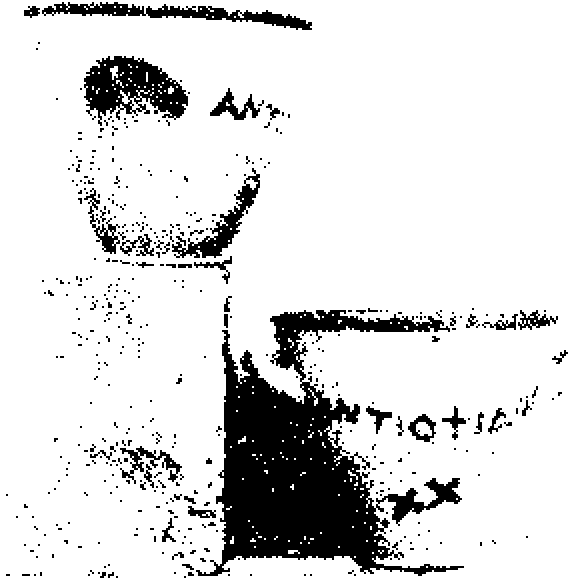
Sokrates'in davasında görevlendirilen jüri üyeleri uzman değildiler. Jüri daha çok yaşlı savaş malûllerinden oluşuyordu; bunlar ek gelir sağlamak için sıklıkla mahkemelerde jüri üyeliği yapan kişilerdi. Mahkemede

çalıştıkları gün başına üç altın alıyorlardı. Aslında bu para bir işçinin aldığından bile azdı
ama eğer altmış üç yaşındaysanız ve evde oturmaktan sıkılıyorsanız fena para da sayılmazdı. Jüri üyesi olmak için yalnızca şu Özellikler aranıyordu: Yunan vatandaşı olmak, sağlam bir zihne sahip olmak ve hiç kimseye borcu olmamak. Gerçi üyelerin sağlam bir zihinsel yapıya sahip olup olmadıkları Sokra tes'in ölçütlerine göre d eğeri emdirilmiyordu; buradaki tek ölçüt jüri üyeliği için başvuranların düz bir çizgi üzerinde yürüyebiliyor ve adları sorulduğunda doğru yanıt verebiliyor olmalarıydı. Jüri üyeleri duruşmalar sırasında uyuklıyorlardı; neredeyse hiçbirinin benzer vakalardan ya da ilgili kanun maddelerinden haberi yoktu; üstelik kendilerine bir karara nasıl varmaları gerektiği konusunda hiçbir eğitim verilmiyordu.

Sokra tesön duruşmasında görev yapacak jüri üyeleri korkunç önyargılarla mahkemeye gelmişlerdi. Aristofanes'in Sokrates'le ilgili oyunundan hayli etkilenmişler ve bir zamanlar dünyanın en güçlü kenti olan Atina kentinin felaketler yaşamasında filozofun çok büyük etkisi olduğuna inanmışlardı. Mora Savaşı kötü bir sonla bitmişti, Sparta-Pers ittifakı Atina'nın dize gelmesine yol açmıştı; kent ablukaya alınmış, dolunma yokedilmiş, imparatorluk parçalanmıştı. Yoksul bölgelerde bulaşıcı hastalıklar ortaya çıkmış, demokrasi diktatörler la m tından engellenmiş, diktatörlük bin kadar Yunan vatandaşım infaz etmişti. Sokrates'in düşmanlarına göre, diktatörlerden pek çoğunun en az bir kere Sokra tes ile sohbet etmiş olumları bir rastlantı değildi. Kritias ve Kharmides Sokrates ile .ilil.ıl ı nn'seleler üzerine tartışmıştı ve çoğunluk, bu tartışmaI.ıı m ‘.nnueımda diktatörlerin öldürme arzusuyla yanıp tutuşul. ıv.ı I».uladıklarına inanıyordu.

Alın.ı'mn bu inanılmaz düşüşü başka nasıl açıklanabilir en büyük Yunan kenti, Persleri, ve denizde Mikale'de yenilgiye uğratılır. simdi neden bu denli büyük aşağılamlarını maruz kalıyordu? Kirli giysileri içinde sokaklarda dola şıp insanlara yanıtlan çok açık olan sorular soran adam, olan lann kolay ve tamamen hatalı bir açıklamasıydı.

Sokrates hiç şansı olmadığını anladı. Bir savunma yapmak için bile yeterli zamanı yoktu. Savunmanın jüriye seslenmek için yalnızca birkaç dakikası vardı; bir kaptaki su öteki kabın içine boşaldığında bu süre sona eriyordu:

Ben kimseyi bilerek ve isteyerek kötü yola sürüklemediğimi biliyorum ama sizi buna ikna edemiyorum çünkü böyle bir tartışma yapamayacak kadar az zamanımız var. Eğer başka ülkelerde olduğu gibi burada da büyük davalara bir günden fazla zaman ayrılsaydı, sizi ikna edebilirdim, ancak bu şartlar altında bu denli haksız iddiaları çürütmek İliç de kolay değil.
\ima mahkemesi gerçeğin ortaya çıkartılması için oluşturulmuş bir forum değildi. Burada, inançlarını mantıksal açıdan lıçbir incelemeye tâbi tutmamış, yalnızca suyun bir kaptan * »ıı-kine boşalmasını bekleyen bir dizi yaşlı, tek bacaklı adamla kısa bir süre için yüzyiızeydiniz o kadar.

Bütün bunları aklınızın bir kenarında tutmak zor olmalıydı; filozof sıradan AtinalIlarla sohbetleri, sırasında onlara sözünü ettiği gücü şimdi kendisi kullanmalıydı: *Belli şartlar altında*, *başkalarının görüşlerini ciddiye almama gücünü.* Sokrates insanların kendisiyle ilgili görüşlerini inatçılığından, herkesi horgördilgimden reddetmiyordu; bu zaten her insanın mantığını kullanabilme potansiyeline sahip olduğuna ilişkin inancıyla ters düşerdi. Filozof hayatını Atmalılarla konuşmaya adamıştı; bu insanların kafalarının nasıl işlediğini ve ne yazık ki pek çoğunun da hiç işlemediğini gayet iyi biliyor, yine de bir gün düşünmeye başlayacaklarım umut ediyordu. Keyfi biçimde karar verme ve herkesçe kabul gören fikirleri sorgulamaksızın bunların peşinelen gitme gibi eğilimleri olduğunu gözlemlemişti. Bu büyük muhalefet karşısında, AtinalIların bu özelliklerini göz önünde bulundurmak kibirden kaynaklanmıyordu. O, mantıklı bir adamdı ve her mantıklı adam gibi kendine inanıyordu; düşmanlarının gerektiği gibi düşünemediğini anlıyor olmakla birlikte kendi düşüncelerinin kesinlikle doğru olduğu konusunda diretmekten de kaçmıyordu. Bu insanlar

kendisini onaylamadıkları için ölebilirdi ama bu, onun hatalı ol d uğunu göstermiyordu.
'Jabiı felsefesini inkar etmek şartıyla kendi hayatım kurtarabilirdi. jürinin kendisini suçlu bulmasından sonra bile ölüm cezasından kurtulabilirdi ama o, jürinin görüşlerine karşı çıkmayı sürdürerek bu fırsatı tepti. Ölüm cezası aldığımızda nasıl ı lavranmamız gerektiği konusunda Sokrates'in Öğütlerine kulak vermeyelim; onu daha çok, mantıksız suçlamalarla karşı I.u şıya kalan zeki bir insanın kendine olan güvenini nasıl koı uyabileceğine ilişkin müthiş bir Örnek olarak hatırlayalım.
Eilozofun konuşması duygusal bir sonla noktalanıyordu:
Eğer beni ölüme mahkum ederseniz, yerimi alacak birini kolay kolay bulamazsınız. Komik bir benzetme yapmak gerekirse, kentimiz iyi yetiştirilmiş, heybetli bir at, ben de bir atsineğiyim; Tanrı beni bu atın üstüne yerleştirdi, ona bağlıyım, çünkü heybetinden ötürü tembelliğe meyleden bu at bir atsineğinin varlığıyla hareketlenebilir.., kğer benim sözlerime kulak verirseniz, haya turu bağışlarsınız. Ne yazık ki bundan çok umutlu değilim. Belki biraz sonra uykunuzdan uyanıp Anitus'u dinleyecek ve beni tek bir darbeyle alaşağı edeceksiniz, sonra da uvııklamaya devam edeceksiniz.
Sokrates yanılmamıştı. Jüri karar vermek için ikinci ve son kez u>l bandığında 360 jüri üyesi onun idam edilmesinden yana oy t uİlandı. Üyeler evlerine döndüler, suçlu ise hapishaneye göı nrüldü.
Sokrates'in hücresi karanlık ve basık olmalıydı; caddede yürürken bu yergi suratlı düşünürün ne zaman öldürüleceği konusunda yorum yapan AtinalIların alaycı sözleri bile işitilebiliyordu hücrede. Aslında ölüm cezasının verildiği tarih bir kutsal güne denk gelmemiş olsaydı onu hiç vakit geçirmeden idam ederlerdi. Ancak geleneğe göre, Delos'a şükran gününde kimse öldü riilemi yordu. Sokra tes yumuşak mizacıyla gardiyanın sempatisini kazanmıştı; gardiyan da son günlerinde onu çok mutlu edecek bir şey yaparak ziyaretçilerin Sokrates'i görmesine izin verdi. Akın akın ziyaretçi geliyordu: Phaidon, Kriton, Kriton'un oğlu Kritobulus, Apollodorus, Hermogenes, Epigenes, Aeskines, Antistenes, Ktessipos, Meneksenos, Simias, Kebes, Fedondcs, Euklides ve Terpsion. Ziyaretçiler, Sokrates'in bir katil gibi idam edilmesini bekleyen insanlara karşı nezaket göstermekten, onların yaşamlarım merak etmekten başka bir şey yapmayan filozofun başına gelenlerden ötürü üzüntülerini gizleyemiyorlardı.

David'in tablosunda Sokrates üzüntü içindeki dostları arasında resmedilmiş; unutmamak gerekir ki bu insanların filozofa bağlılığı, önyargı ve nefret denizinde bir ada gibi.

Diderot, hapishane hücresindeki ruh haliyle bir karıklık oluştursun ve biraz da değişiklik olsun diye., bu olayı işlemek isteyen ressamlara, başka Atmalıların. Sokrates'in Ölümüyle ilgili neler hissettiklerini yansıtacak tablolar yapmalarım önerebilirdiörneğin *Duruşmanın Ardından Kağıt Oynayan Beş jüri Üyesi, İddia Makamı Akşam Yemeğinden Kalkıp Yatmaı/a Hazırlanırken.* Dram duygusu gelişmiş bir ressam ise bu sahneleri işleyen tablolara kısaca *Sokrates'in ölümü* adını verebilirdi.

Vakit geldiğinde Sokrates yalnız ve sakindi. Aslında karısını ve üç çocuğunu yanına getirmişlerdi ama Ksaııthippe öylesine histerik bir ağlama tutturmuştu ki Sokrates onun dışarı çıkartılmasını istedi. Ölümünü izlemeye gelen dostları da az gözyaşı dökmüyorlardı. Onca kişinin ölüme gidişini izlemiş olan gardiyan bile şu tuhaf veda konuşmasını yapacak kadar hüzünlenmişti:

'Burada geçirdiğin zaman İçinde seni tanıdığım kadarıyla, sen buraya şimdiye kadar getirilenlerin arasında en cömert, en nazik en iyi adamsın... Getirdiğim mesajın ne olduğunu biliyorsun: Güle güle arkadaşım, kaçınılmaz olana katlanmaya çalış.' Gardiyan bunu söyledikten sonra arkasını döndü ve gözyaşları içinde hücreden çıktı.

Sonra elinde bir tas baldıranla cellat içeri girdi:

Onu görünce Sokrates şöyle dedi: /Evet, dostum, sen bu meselelerde uzmansın, şimdi ne yapmam gerekiyor?' 'Sadece iç; diye yanıtladı cellat, ve bacaklarına bir ağırlık gelene kadar hücrenin içinde yürü; sonra uzan, zehir yapması gerekeni yapacaktır.' Bunu söyledikten sonra tası Sokrates'e uzattı. Sokrates tası soğukkanlılıkla aldı... ne bedeninde bir titreme, ne yüzünün renginde bir değişiklik... Tası dudaklarına götürdü, içindeki baldıranı uysal

uysal içti; baldıranın tadından dolayı en ufak bir hoşnutsuzluk göstermedi. O ana kadar hepimiz gözyaşlarımızı tutmayı hasarmıştık [Phaidon anlatıyor!; fakat onun baldıranı içtiğini, hatta bitirdiğini göriincc artık kendimizi tutamaz olduk. Gözyaşlarımı durdu amıyordum... Kriton, gözyaşlarını tutamadığı için yanımızdan uzaklaşmıştı. Hepimizden önce ağlamaya başlayan Apollodorus artık o denli yüksek sesle haykırıp ağlıyordu ki onun bu halini gören herkes kendini iyice bıraktı, Sokrates dışında.
Sokrates dostlarım sakinleşmeye çağırdı'Su halinize bakın, benim tuhaf dostlarım/ diye eğlendi onlarlasonra ayağa kalkıp zehir etkisini göstersin diye hücrenin içinde yürümeye başladı. Bacaklarında bir ağırlık hissetmeye başlayınca sırtüstü uzandı. Bacaklarında ve ayaklarında his kalmamıştı. Zehir bedeninde yukarı doğru ilerleyip göğsüne ulaştığında bilincini yitirdi. Soluk alışı ağırlaştı. En yakın dostunun gözlerinin artık sabitleştiğini görünce Kriton uzanıp Sokrates'in gözlerini kapadı:
İşte [diyor PhaidonJ, dostumuz yaşamını bu şekilde yitirdi. Onun, kendi dönemi içinde yaşayan tanıdıklarımız arasında en yürekli, en bilge ye en dürüst insan olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.
İnsan gözyaşlarını tutmakta zorlanıyor. Belki Sokrates koca kalalı, ayrık gözlü bir adam olarak anlatıldığı için, bu ölüm sahnesi bana *Fil Adam* adlı filmin videosunu izlerken ağladığım o öğleden sonrayı hatırlattı.

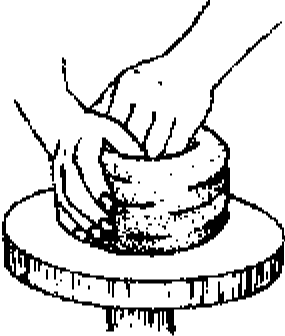
Bana öyle geldi ki bu iki adam da aynı talihsizlikle karşı kar şıya kalmışlardıiyi olmak ama yine de kötü bîri gibi algılan inak.

Belki fiziksel kusurlarımız yüzünden bizimle alay etmeyecekler ya da hayatımızın işini yaptığımız için idam edilmeyeceğiz ama bu yanlış anlaşılma üzerine kurulu senaryolarda evrensel bir şeyler var. Bu hikayeler de, bizi bu evrensel mesaja götüren trajik, mükemmel birer örnek. Toplumsal yaşam, başkalarının bizimle ilgili algıları ile bizim kendi

gerçekliğimiz arasındaki uyuşmazlıklarla örülü. Temkinli olmaya çalıştığımız zaman aptallıkla suçlanıyoruz. Utangaçlığımız kendini beğenmişlik, başkalarını memnun etme isteğimiz dalkavukluk olarak algılanıyor, Bu vaılış anlamalara son vermek istiyoruz ama birden boğazımız kuruyor, ağzımızdan çıkan sözlerden hiçbiri asıl söylemek istediklerimiz olmuyor. En büyük düşmanlarımız bizim üstümüzdeki mevkilere atanıyor, bizi çekiştirmeye devam ediyorlar. Aslında, masum bir düşünüre yönelen bu haksız nefrette, bize adil davranmayı beceremeyen ya da bunu istemeyen insanlar yüzünden yaşadığımız acıların yankıları nı duyuyoruz.
Ama bu hikayede de içimizi rahatlatacak bir şeyler var. Sokrates'in Ölümünden hemen sonra insanların düşünceleri değişmeye başlamış. Isokrates'in anlattığına göre, Euripides'in *Pahı medes* adlı oyununu izleyenler, Sokra tes'in adı geçince gözyaşlarına boğulmuşlar. Diodorus, Sokra tes'i suçlayanların sonunda Atinalılar tarafından linç edildiğini söylüyor. Plutark'm belirttiğine göre Atinalılar Sokra tes'i suçlayanlara karşı öylesine büyük nefret duymaya başlamışlar ki onlarla yıkanmak istememiş, onları dışlamışlar. Sonunda bu kişiler çaresiz kalıp kendilerini asmışlar. Diogenes Lacrtius ise, Sokrates'in ölümünden kısa bir süre sonra AtinalIların Meletus'un idamına karar verdiğini, Anitus ve Likhon'un sürgün edildiğini ve biiyük sanatçı Lisipus tarafından yapılan kocaman, bronzdan Sokrates heykelinin kentin göbeğine dikildiğini anlatıyor. Filozof sonunda Atina halkının bazı şeylere kendisi gibi bakmaya başlayacağını öngörmüştü, anlaşılan öyle de oldu. Kötü bir olayın böylesi olumlu sonuçlar doğuracağına inanmak zor olabilir ama önyargıların yokolması ve kıskançlığın azalması için zamana gerek var; işte biz bunu unutuyoruz. Başkaları tarafından kabul görmediğimiz gerçeğini, halk jürilerinin alaycı bakışlarından çıkardığımız sonuçlarla değil, başka yöntemler kullanarak değerlendirmeye teşvik ediyor bu hikaye bizi. Sokrates, sınırlı zekaya sahip ve içinde mantıkla desteklenmemiş şüpheler barındıran 500 kişi tarafından yargılanmıştı çünkü garip görünüşlü biriydi ve Atina, Mora Savaşını kaybetmişti. Yine de daha başka, daha büyük mahkemelerin adil kararlar verebileceğine olan inancını yitirmedi. Belli bir zamanda, belli bir yerde olsak bile, bu örneği hatırlayıp, çok daha nesnel biçimde yargılanabileceğimiz başka memleketlerde, başka dönemlerde yaşıyor olduğumuzu hayal edebiliriz. Kendi ülkemizdeki jürileri ikna edip

kendimizi kurtaramasak da gelecekteki jürilerin olası kararlarıyla teselli bulabiliriz.
Yine de bir tehlikeyle karşı karşıyayız: Sokrates'in ölümü bizi yanlış nedenlere tutunmaya itebilir. Bu Örnekten yola çıkarak hissi davranıp, çoğunluğun nefret ettiği biri olmakla haklı olmak arasında bir bağlantı olduğu düşüncesine sığınabiliriz. Bilimi dahilerin, bütün azizlerin kaderinde önce yanlış anlaşılmak, sonra da Lisipus'un bronz heykelleriyle onurlandırılın, ık vardır gibi gelebilir bize. Fakat belki biz ne aziz ne de dahıyi/dir. lielki meselenin temelinde yatan sağlam nedenlere (ulunmak yerine sadece savunma duruşu alıyor; ancak başkaları haksız olduğumuzu söylediği zaman gerçekten de haklı <>1< I tığın m ızı ı düşünerek rahatlıyoruzdur çocukça.
Sokrates'in sözünü ettiği bu değildi kuşkusuz. Toplum tarafından kabul görmevişimizi haklı olduğumuzun kesin bir göstergesi olarak kabul etmek, toplum tarafından kabul görmeyişimizi ille de haksız olduğumuzu gösteren bir kanıt olarak kabul etmek kadar safça olacaktır. Bir düşüncenin doğruluğu, herkesin ona inanmasıyla ya da herkesin onu reddetmesiyle değil, bu düşüncenin mantık kurallarına uygun olup olmadığıyla belirlenir. Yani bu düşüncenin, çoğunluk tarafından kabul görmediğine bakarak onun ne yanlış ne de (savunmaya geçen bazı insanların yaptığı gibi) doğru olduğuna kanaat getirebiliriz.
Sokrates bize yol göstererek iki büyük hataya düşmemizi önlemeye çalışmıştır: Çevremizdekilerin söylediklerini her zaman dinlemek ve hiç dinlememek.

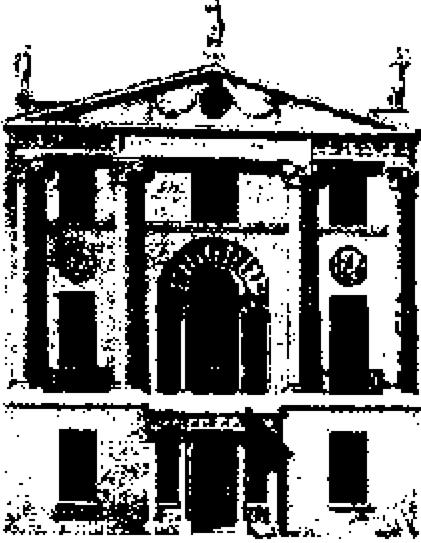
Eğer onun izinde gider ve yalnızca mantığın söylediklerini dinlersek arzuladığımız en büyük ödülü kazanabiliriz.

Yeterince Paraya Sahip Olmamanın Tesellisi

Mutlu olmak için edinilmesi gerekenlerin listesi

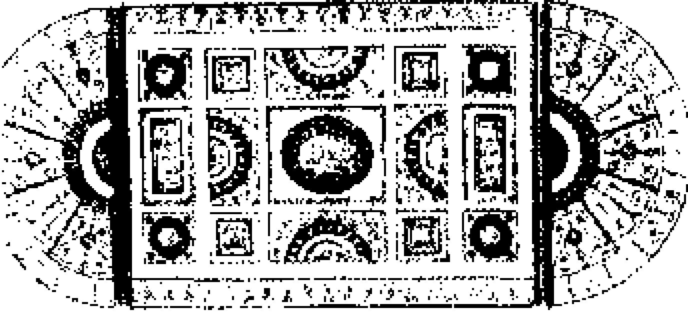
I. Londra'nın merkezinde George Dönem i'ne ait neoklasik bir ev* Chelsea {Paradise Yolu, Markham Meydanı), Kensirıgton (Campden Hill Caddesinin güney bölümü, Homton Sokağı), Hollanda Parkı (Aubrey Caddesi), tik bakışta, Adam Kardeşler tarafından tasarlanan (1772-74) Kraliyet Sanat Akademisi binasının ön yüzünü andırıyor. Londra akşamuitlerinin o cansız güneş ışığından faydalanmak için, İyon kolonlarıyla birbirinden ayrılan Venedik tarzı büyük pencereler (özellikle ortadaki pencerelerin kavisli, çiçek kabartmalı alınlığı) dikkat çekiyor.

Birinci kattaki salonda, Robert Adam'ın tasarımı olan Kenvvood House'un kiitüphanesindekilere benzeyen bir tavan ve bir şömine var.

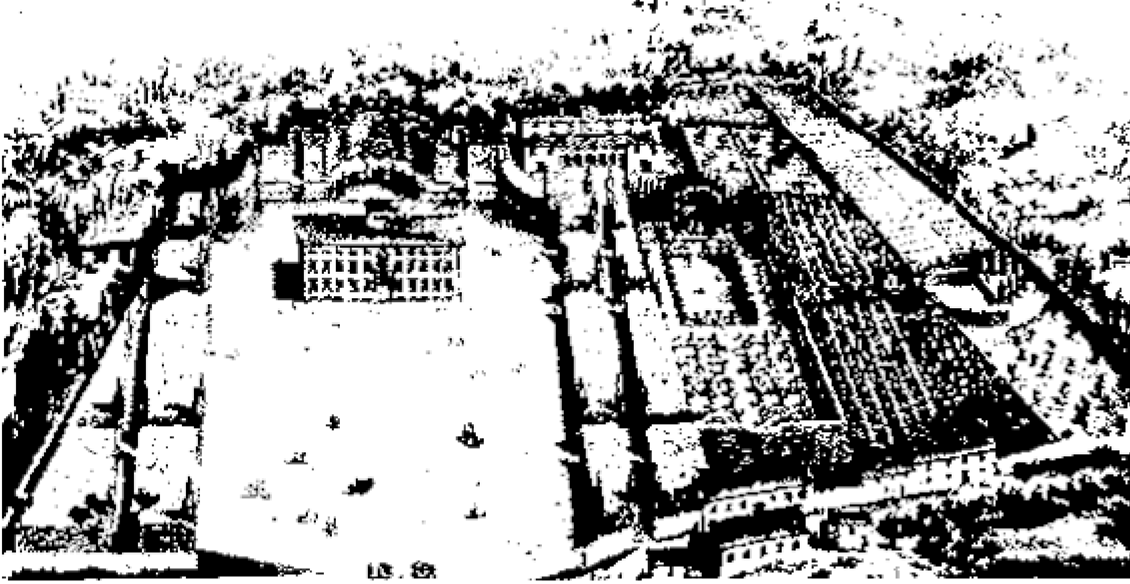
2. Uçuş korkusu olan yolcular için, iniş uyarı sistemi, türbülans radarı ve CAT 11 Otopilot gibi sayısız elektronik akşamıyla, Farnborough'ya ya da Biggin Hill'e çekilmiş bir jet uçağı (bir Dassault Falcon ya da Gulfstream IV). Kuyruk kısmına, alışıldık çizgiler yerine, bir ölüdoğa tablodan ayrıntı, örneğin, Velasquez'den bir balık ya da Sanchez Cotan'm Prado Galerisinde sergilenen *Meyveler ve Sebzeler* adlı tablosundan üç limon resmedilmiş.

X 1 ıı cca yakınlarında, Marlia'da Orsetti Villası. Denize bakan yalak odasından bahçedeki çeşmelerden akan suyun sesi duyuluyor. Villanın arka duvarını bir sarmaşık manolya sarmış; arkada ayrıca kış için kapalı bir teras, yaz ayları gölgesinden faydalanmak için kocaman bir ağaç ve oyunlar

oynayabileceğiniz kadar büyük bir de çimenlik alan bulunuyor, Gölgeli bahçeler incir ve nektarin ağaçlarıyla dolu. Her yanda selvi, lavanta, portakal ağaçlan ve büyük bir zeytinlik.

4. Büyük çalışma masasıyla, şöminesiyle ve bahçe manzarasıyla bir kütüphane. Eski kitaplarm ilk baskılarından yayılan htızur verici koku, sararmış, sertleşmiş sayfalar. Üst raflarda büyük düşünürlerin büstleri ve astroloji küreleri. Tıpkı Hollanda Kralı III. VVilliam için inşa edilen malikanenin kütüphanesine benziyor.

() ı

5. Lincolnshire'daki Belton Malikanesi'ninkine benzeyen bir yemek odası. On iki kişilik uzun, meşeden bir masa. Aynı dostlarla sık sık yenen yemekler. Esprili ama zekice sohbetler. Sevgi dolu bir ortam. Herhangi bir aksaklığın önüne geçecek düşünceli bir şef ve nazik personel (şef özellikle zuçini, mantarlı taliatelli, balık çorbası, risotto, bıldırcın, John Dory ve tavuk rostosu gibi yemekler konusunda uzman). Yemekten sonra çay içip çikolata yiyerek dinlenebileceğiniz küçük bir salon.
6. Bir duvar nişine yerleştirilmiş yatak (tıpkı Jean-Françoıs Blondel tarafından Paris'te yapılmış yatağa benziyor). Yatağa girdiğinizde, hergün değiştirilen kolalanmış yatak çarşafları bedeninizi serinletiyor. Ayaklarınız yatağın ucuna değmiyor bile; içinde bir o yana bir bu yana yuvarlanabiliyorsunuz. Yattığınız yerden, su, bisküviler, bir de televizyon koymak için hazırlanmış gizli dolaplara erişebiliyorsunuz.

7. Kocaman bir banyo; ortada, mermerden bir platformun ii/.erinde, mavi istiridye kabuklarıyla süslü, bir küvet. Ayağınızla açıp kapayabileceğiniz musluklar; küvetin içine gürü! gürül akan su. Başınızı kaldırınca gökyüzünü görebili

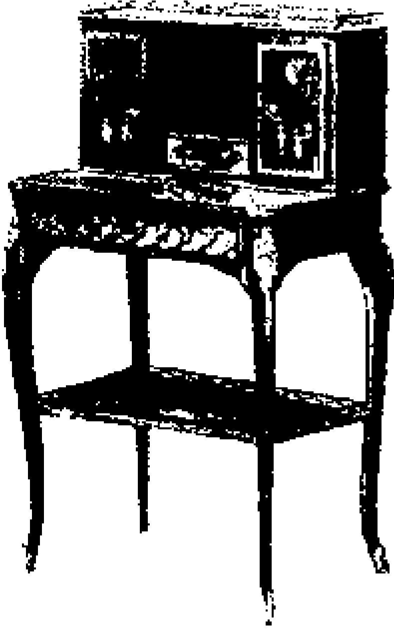
yorsunuz. Kireçtaşıyla kaplı yerler ısıtılmış. Duvarlarda da, Pompeii'dekı İsis Tapınağı'nın duvarlarım süsleyen fresklerin reprodüksiyonları.

S. Faizin faiziyle yaşamanıza yetecek kadar çok para.

‘l. İle de la Cite'de, hafta sonları gideceğiniz, en seçkin Fransız mobilyalarının üretildiği (aynı zamanda hükümetin en zayıf olduğu) XVI. Uouis Donemi'nden parçalarla döşenmiş bir çatı katı. Grevenich'den bir komodin, Saunier'den bir konsol, Vaıdercruse-La Croix'dan bir yatak. Uzanmış *Parisı'ope* okuyarak, Sevres porselenleri içinde *pain au chocohıt* yiyerek tembel tembel geçirdiğiniz sabahlar. Yanınızda bir kadın. Birlikteyken varoluştan söz edebildiğiniz, sıkça da şakalaştığınız bu kadın Giovanni Bellini'nin (Venedik'teki (kılleria dell'Accademia'da sergilenen) *Madouna*'sına benzi

yor; yüzündeki melankolik ifadenin altında sağlam bir espri anlayışı ve doğallık yatıyor; Marais'de yürüyüşe çıkarken Agnes B'den, Max Mara'dan aldığı giysileri giyiyor.

Bedensel zevklerden nefret eden ve çok sade yaşayan düşünürler dünyasında bir filozof vardı ki o, insanların dertlerini anlıyor, onlara yardım etmek istiyordu. "Tad alma, duyma zevkini, cinsel zevkleri, güzel şeyler görünce içimde uyanan hoş duyguları bir kenara atarsam," diye yazıyordu bu filozof, "iyiyi kötüden nasıl ayırırım bilmiyorum."

Hpikuros İ.Ö. 341 yılında, Batı Küçük Asya sahillerinin birkaç mil açığındaki yemyeşil bir adada, Samos Adası'nda doğdu. Çok küçük yaşta felsefeyle uğraşmaya başladı. 14 yaşından sonra Platoncu Pampilus'tan ve atom felsefecisi Nosifanes'ten dersler almak üzere yolculuklara çıktı. Ancak bu düşünürlerin öğrettikleri onu tatmin etmedi; yirmili yaşların sonuna doğru düşüncelerini bir araya toplayıp kendi yaşam felsefesini oluşturmaya karar verdi. Epikuros'un aşağı yukarı her konuda 300'den fazla kitap yazdığı söylenir. Bunların arasında *Aşk Üstüne, Müzik Üstüne*, *Dürüst Anlaşmalar Üstüne*, *İnsan Yaşamı Üstüne* (dört cilt) ve *Doğa Üstüne* (otuz yedi cilt) gibi kitaplar bulunuyordu. Ne yazık ki, bir felaketler zinciri yüzünden bu kitapların neredeyse tümü yüzyıllar içinde kaybolup gitti. Epikuros'un felsefesi de elde kalan birkaç yazıdan ve onun izinden giden Epikurosçuların anlattıklarından yola çıkılarak yeniden oluşturuldu.

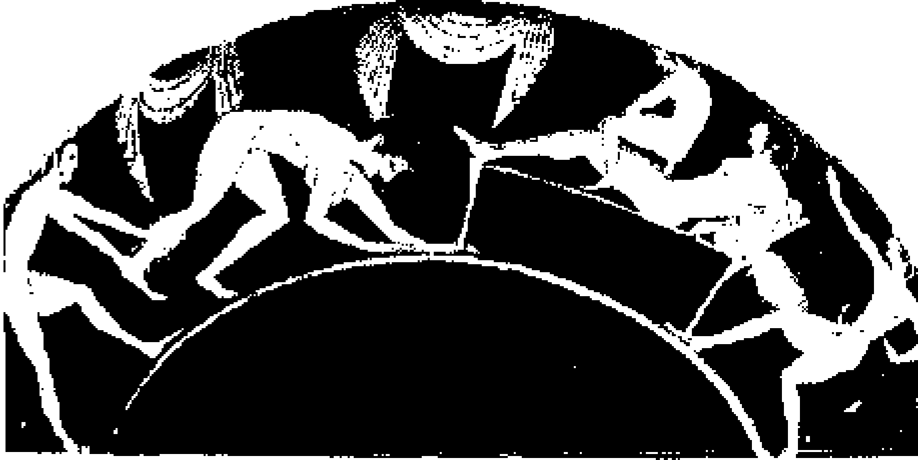
hpikuros'un felsefesini ötekilerden ayıran en önemli nokta onun bedensel zevklerin önemi üzerine yaptığı vurguydu: "Zevk, mutlu bir yaşamın başlangıcı ve amacıdır," diyordu

fıs

Epikuros. Bu sözleriyle pek çok insanın hep aklından geçirdiği ama felsefenin nadiren kabul ettiği bir düşünceyi dile getiriyordu, Filozof mükemmel yemeklere olan düşkünlüğünü de itiraf ediyordu: "Her iyi şeyin başlangıcı ve temeli damak zevkidir. Bilgelik ve kültür bile bundan kopuk olarak ele alınamaz." İyi felsefe yapmak demek, bedensel zevkler konusunda kılavuzluk etmek demekti:

Felsefe yapmaya henüz hazır olmadığım ya da felsefe yapacak yaşı çoktan geçtiğini söyleyen adam, mutlu olmak için çok genç va da çok yaşlı olduğunu söyleyen bir adama benzer.

O zamana kadar pek az filozof zevklerle dolu bir yaşam biçimine olan ilgisini bu kadar dürüstçe ortaya koymuştu. Bu herkesi şaşkına çevirdi, özellikle de Epikuros'un Önce Çanakkale Boğazı'nda yer alan Lapseki kentindeki, daha sonra da Atina'daki varlıklı insanların desteğini aldığı ve bu insanların paralarını kullanarak ımıtlulığu öğretmek üzere bir felsefe okulu açtığı söylentileri yayılmaya başladığında. Okula hem kadınlar hem de erkekler kabul ediliyordu; okul bu öğrencileri birlikte yaşamaya ve zevkleri birlikte keşfetmeye teşvik ediyordu. Okulda olup bitenleri düşününce insanın içi gıcıklanıyordu; hatta bu girişim başlangıçta ahlaki açıdan takdire şayan bir çaba gibi bile göründü.

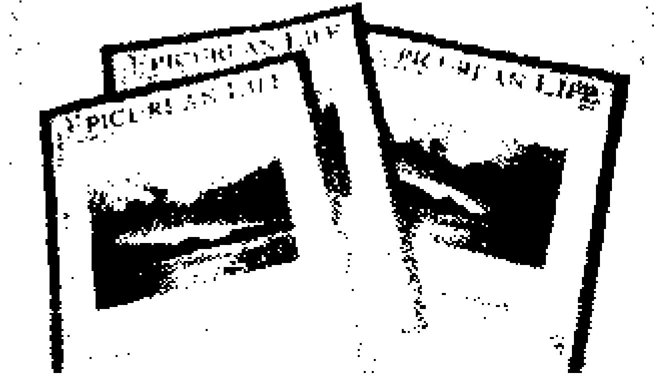

1 ıl ı

ı anı sıkılan bazı Epikurosçuların ders aralarında yapılan etkinliklerle ilgili bilgi sızdırdıkları da oluyordu tabii. Epikums'un ortağı Metrodorus'un kardeşi Timokrates, çok fazla yediği için Epikuros'un günde iki kez kusmak zorunda kaldığı söylentisini çıkardı. Stoacı Diotimus şehvet dolu elli mektup yayınlayarak bunların sarhoş ve cinsel olarak uyarılmış haldeki Epikuros tarafından kaleme alındığım iddia etti.

İki tün bu eleştirilere karşın, Epikuros'un Öğretileri destek görmeyi sürdürdü. Öğretiler Akdeniz dünyasını fethediyordu; zevk okulları Suriye'de, Güney Filistin'de, Mısır'da ve Galy.ı'da açılmaya devam etti, Epikuros'un felsefesi sonraki 500 yıl etkinliğini korudu. Roma İmparatorluğu Batı'da gerilemeye başladığında barbarların ve Hıristiyanların düşmanca tavırları ve yasaklarıyla Epikuros felsefesi de yavaş yavaş ortadan kalktı. Yine de, Epikuros'un adı pek çok dile sıfat biçiminde yerleşti ve onun ilgi alanlarının bir anısı olarak varlığım sürdürdü *(Oxford English Dıctıanary:* 'Epikurosçu: kendini 11 iinyevi zevklere adamış; lüks içinde yaşayan, şehvetli, obur').

Filozofun doğumundan tam 2340 yıl sonra, Londra'da bir gazrte bayiinde dergilere göz atarken *Epikurosçu Yaşam* adında, ı ıç ayda bir yayınlanan bir dergiye rastladım. Oteller, yatlar ve restoranlarla İlgili yazılar yayınlayan bu dergi, iyi parlatılmış bir elma gibi ışıldayan, kaliteli kağıda basılmıştı.

Epikuros'un ilgi alanları, küçük VVorcestershire kentindeki *Epikurosçu* adlı restoranda daha kapsamlı biçimde yansıtılmıştı. Bu restorana gelen misafirler sessiz bir yemek salonunda, yüksek arkalıklı sandalyelere oturtuluyor; kızarmış deniz tarağı ve mantarlı risotto gibi yemeklerle ağırlanıyorlardı.

Epikuros felsefesinin yüzyıllar boyunca, Stoacı Diotimus'tan *Epikurosçu Yaşam* **dergisinin editörlerine kadar herkeste tutarlı biçimde aynı çağrışımları uyandırması da gösteriyor ki "zevk" sözcüğü söylenir söylenmez herkes bu sözcüğün neleri kapsadığım gayet iyi anlar. 'Mutlu olmak için neye sahip olmam gerek?' sorusu, eğer ortada para gibi bir sorun yoksa, yanıtlanması hiç de zor olmayan bir sorudur.**

Oysa 'Sağlığıma kavuşmam için ne yapmam gerek?' sorusu yanıtlanması çok daha zor bir soru olabilir, özellikle de, sürekli migren ağrılarıyla kıvranıyor ya da akşam yemeklerinden sonra midenizde yanmalar hissediyorsanız. Bir derdiniz olduğunu biliyorsunuzdur ama derdinize neyin çare olacağını kolay kolay bulamayabilirsiniz,

Ağrı çekerken insan zihni çare olarak çok garip yöntemler bulmaya eğilimlidir: Sülük yapıştırma, kanatma, ısırgan otu buharı soluma, burgu ile kafatasını delme, Şakaklarda ve ense kökünde, sanki kafatasınız mengeneyle sıkıştırılıyormuş gibi korkunç bir ağrı duyarsınız, Kafanız patlayacak gibidir, Böyle bir ağrı çeken kişi içgüdüsel olarak kafatasımın İçine biraz hava girmeli, diye düşünür. Sonra da ka

fasmı bir masaya yatırıp kafatasında bir delik açmasını ister arkadaşından. Tabii baş ağrısından mustarip bu adam birkaç saat sonra beyin kanamasından ölür.

Hastanelerdeki bekleme salonları ne kadar da kasvetlidir; buna karşın yukarıda sözünü ettiğimiz durumlarda bize genellikle iyi bir doktora başvurmamız öneriliyorsa, bunun nedeni, insan bedeninin işleyişiyle ilgili mantıklı ve derin düşünmüş birinin sağlığımıza nasıl kavuşabileceğimiz konusunda yalnızca önsezileriyle hareket eden birine kıyasla çok daha iyi fikirler üretebileceğidir. Tıpta, doğru bilgilere sahip ve doğru akıl yüriitebilen doktorların fikirleri, sıradan bir insanın kendi rahatsızlığıyla ilgili olarak koyduğu teşhisten çok daha önemlidir. Doktorlar hastalarının beden işleyişi konusundaki bilgisizlikleriniki bu bilgisizlik ölümcül sonuçlar doğurabilirtelafi etmekle yükümlüdürler.

Epikurosçuluğun temelinde de şu düşünce yatar: Biz insanlar, 'Mutlu olmak için ne yapmalıyım?' sorusunu içgüdüsel olarak yanıtlarken de, 'Sağlığıma kavuşmam için ne yapmam gerek?' sorusunu yanıtlamaya çalışırken vardığımız gibi kötü sonuçlara varabiliriz. Mutluluğumuzla ilgili soruya aklımıza ilk gelen yanıtı verdiğimizde en az sağlığımızla ilgili soruya verdiğimiz yanıt kadar hatalı bir yanıt vermiş oluruz. Ruhumuz sorunlarını bedenimizden daha net bir biçimde açığa vurmaz; dolayısıyla ruhumuzla

ilgili teşhislerimiz de bedenimizle ilgili teşhislerimizden daha doğru olmayacaktır. Burguyla kafatasını delme örneği, kendi yapımızı yalnız fizyolojik açıdan değil psikolojik açıdan da değerlendirme konusunda yaşayabileceğimiz zorlukların bir simgesi olarak düşünülebilir.
Bir adam düşünelim. Bu adam hayatından memnun değil. Sabahlan yataktan kalkmak istemiyor; ailesine aksi ve umursamaz davranıyor; sonunda içgüdüsel olarak yanlış meslek seçmiş olduğu kanaatine varıyor. Bütün sorunlarının kaynağını bulduğunu sanarak yeni bir işe atılmaya kalkıyor, hem de bunun getireceği ağır bedeli umursamadan. Burada yeniden *Bir Antik Yunan Kentini Tanıyalım* adlı yapıta dönmek istiyorum.

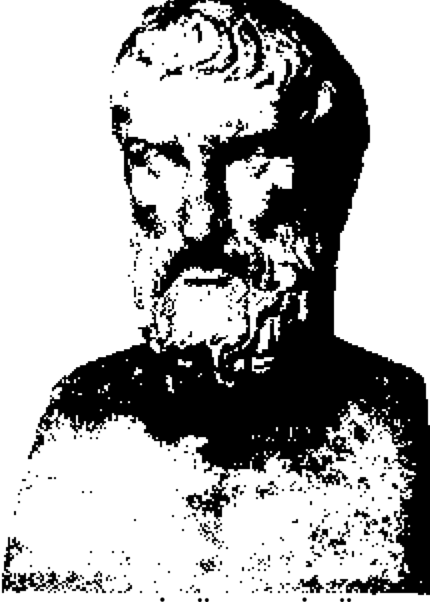

bir demirci, bir ayakkabıcı, bir balıkçı

Halikçılık işinde daha mutlu olacağına karar veren adam hemen bir balık ağı ediniyor ve büyük paralar ödeyerek pazarın içinde bir tezgah alıyor. Ancak bütün bunlara karşın melankolik ruh halinden bir türlü kurtulamadığım görüyor.

Biz insanlar, Epikurosçu şair Lucretius'un da dediği gibi, birer hasta adamız, hastalığının kaynağından habersiz'.
I lastalamnea doktora gideriz çünkü doktorlar bedensel hastalıklar konusunda bizden daha fazla şey bilirler. Ruhsal sorunlu yaşadığımızda da, aynı nedenden Ötürü filozoflara yönelmelive onları doktorları yargılarken kullandığımız ölçütlere benzer ölçütlerle değerlendirmeliyiz:
Hastalığı iyileştirmediği sürece tıp bilimi nasıl faydasızsa, ruhsal acılarımızı dindirmediği sürece felsefe de o denli gereksizdir.
Epikuros'a göre felsefenin en önemli işlevi, sıkıntılarımızın saklı nedenlerini, arzularımızın asıl kaynaklarını bulup onları yorumlamamıza yardım etmek ve mutlu olmak adına yanlış yollara sapmamızı

engellemektir. Yapmamız gereken, ilk aklımıza geleni uygulamaya koymak yerine, öncelikle arzularımızın mantıklı olup olmadığını tartmaktır; bu bağlamda Epikuros'tan yüz yıl kadar önce yaşamış Sokrates'in, ahlaki tanımlan değerlendirmek için kullandığına benzer bir yöntem kullanmalıyız. Epikuros'un iddiasına göre, felsefe bize, içgüdülerimizle bulduğumuz iyileşme yöntemleriyle zaman zaman ters düşecek yöntemler sunacak, böylece bizi kendimiz için çok daha iyi tedaviler bulmaya yönlendirecek, gerçek mutluluğu bulmamıza yardım edecektir.

Epikuros İ. Ö 341 İ. Ö 270

Epikuros'la ilgili söylentileri duymuş olanlar, bu zevk diişküüü filozofun gerçekte nelerden zevk aldığını öğrenince emiıiın hayli şaşıracaklar. Epikuros'un büyük bir evi yoktu. Yedi-i yemekler basit yemeklerdi; şarap içmektense su içmeyi yeğer, bir parça ekmek, biraz sebze ve bir avuç zeytinden oluşan ıkşam yemeğini zevkle yerdi. Bir keresinde 'Bana bir tekerlek >eynir gönder de, istediğim zaman kendime bir ziyafet çekenleyim/ demişti bir arkadaşına. İşte dünyevi zevkleri insan uıyatının başlıca amacı olarak gören filozofun zevk aldığı şeyer bunlardı.

ipikuros'un niyeti insanları aldatmak değildi. Dünyevi zevkere olan düşkünlüğü, onu toplu seks yapmakla itham eden oşilerin hayal edebileceklerinden bile fazlaydı. Ancak Epikuus, düşüncelerini mantık süzgecinden geçirdikten sonra, hayatı gerçekte nelerin daha zevkli kıldığı konusunda çok çarpıı sonuçlara ulaşmıştı. Vardığı sonuçlar çok büyük bir gelirden yoksun olan insanlar için sevindiriciydi. Hayatı zevkli kılan uyler, kolay bulunmayan şeylerdi ama aslında hiç de pahalı I edildiler.

Epikuros'a göre, mutlu olmak için edinilmesi gerekenlerin listesi

1. Dostluk

I.(>. 306 yılında Atina'ya dönen Epikuros alışılmadık bir ev ılıi/,eni tutturdu. Atina'nın merkezinden dört beş kilometre
ötedeki Melite semtinde, pazar meydanıyla Pire limanı arasında bir yerde bir ev inşa etti ve burada arkadaşlarıyla birlikte yaşamaya başladı. Artık, Epikuros, Metrodorus, onun kız kardeşi, matematikçi Poliyanus, Hermarkus, Leonteus ve karısı Temista ve (taşındıktan kısa bir süre sonra Metrodorus'un kızkardeşiyle evlenen) Idomeneus adında bir tüccar aynı evi paylaşıyorlardı. Evde, herkesin kendi özel alanını oluşturmasına yetecek kadar yer vardı; bunun yanında yemekler ve sohbetler için düşünülmüş ortak kullanım alanları da mevcuttu. Epikuros şöyle bir gözlem yapıyordu:

İnsanın bütün hayatını mutluluk içinde geçirmesine yardım etmek üzere bilgeliğin bize sundukları arasında en önemlisi dost edinme yetisidir.

Epikuros'un arkadaşlarına düşkünlüğü o denli fazlaydı ki filozof, insanın asla yalnız başına yemek yememesini öneriyordu:

Bir şey yiyip içmeden önce, ne yiyip içeceğinizi değil, kiminle yiyip içeceğinizi düşünün; çünkü yanında arkadaşı olmaksızın yemek yemek ancak bir aslana ya da kurda mahsustur.

Epikuros'un evinde yaşayanlar büyük bir aile gibiydiler; ama belli ki bu aile yaşantısı aile üyelerinde kasvet ya da sıkışmışlık duygusu uyandırmıyordu. Tersine bu evde sempati ve nezaket hüküm sürüyordu.

Eğer kimse bizim varolduğumuzu görmüyorsa varolamayız; söylediklerimizi kimse anlamıyorsa söylediğimiz şeylerin bir anlamı yok demektir. Arkadaşlarla birlikte olmak kimliğimizin birileri tarafından onaylanması anlamına gelir; onların bilgi ve ilgileri bizi içinde bulunduğumuz ataletten kurtarır. I)ostlar şakayla karışık yaptıkları yorumlarla bizim kusurlarımızı bildiklerini ama bizi olduğumuz gibi kabul ettiklerini açığa vururlar; dolayısıyla da dünyada bir yerimiz olduğunu bi/e hatırlatmış olurlar. Onlara, 'Bundan korkmuyor musun?' ya da "Hiç böyle şeyler hissetmiş miydin?' gibi sorular sorduğumuzda bizi anlarlar; oysa sorularımızı duyunca şaşkın bir yüz ifadesiyle 'Hayır, doğrusu hissetmedim/ yanıtını veren birinin yamndayken, fiziksel olarak tek başımıza değilsek de, kendimizi kutupları keşfe çıkmış bir bilim adamı kadar yalnız hissedebiliriz.

C ierçek dostlar bizi toplumsal yaşamın sahte ölçütlerine göre değerlendirmezler; onların asıl ilgilendiği şey bizim kendi benliğimizdir.

Bizim için duydukları sevgi, ideal ana-babaların çocuklarına duydukları sevgi gibi, dış görünüşümüzden ya da toplumsal hiyerarşi içindeki konumumuzdan etkilenmez. Dolayısıyla, onların yamndayken eski püskü giysiler içinde dolaşmaktan ya da bu yıl çok az para kazandığımızı söylemekten çekinmeyiz. Zenginliğe duyulan arzu da her zaman yalnızca lüks bir yaşantı sürme isteği olarak algılanmamalıdır. Belki de bu arzunun temelinde daha çok, takdir edilme ve insanlardan iyi davranış görme isteği vardır. Bir servet yapmak istememizin altında, çevremizdekilerin saygı ve ilgisini kazanmak gibi çok basit bir neden de yatıyor olabilir, çünkü bu servete sahip olmazsak çevremizdekiler bizi asla farketmeyeceklerdir. Bütün bu noktaları gözden geçiren Epikuros, I >i r avuç gerçek dostun, insana, bir servetin bile kazandıramayacağı kadar çok sevgi ve saygı kazandıracağı sonucuna var2.   Özgürlük

hpikuros ve arkadaşları bir radikal değişiklik daha yaptılar. 1 loşlanmadıkları insanlar için çalışmak ve onların kaprislerini çekmek gibi aşağılayıcı olabilecek durumlara düşmemek için kendilerini Atina'nın iş dünyasından uzak tuttular ('Kemliini

zi günlük hayatın ve politikanın cehenneminden kurtarmalıyız') ve komün hayatı diye adlandırabileceğimiz bir hayat sürmeye başladılar. Çok basit bir yaşam tarzı benimseyerek özgür olmayı yeğlediler. Az parayla geçinmek zorunda kalacaklardı ama bir daha asla o iğrenç patronlardan emir almayacaklardı.

Sonra evlerinin yakınında, eski Dipilon kapısının hemen ötesinde bîr bahçe satın alıp burada sebzeler yetiştirmeye başladılar. Bu sebzeler arasında muhtemelen *bliton* (lahana), *kromyon* (soğan) ve *kinara* (yaprakları soyulduktan sonra içi yenen enginarın atası) bulunuyordu. Yedikleri yemekler lüks de bol da değildi ama lezzetli ve besleyiciydi. Epikuros'un, dostu Menoeseus'a söylediği gibi, '[Bilge insan] yemeğin çoğunu değil, en lezzetlisini yemeye bakar'.

Basit bir yaşantı sürdükleri için hiçbiri toplumsal konumlarıyla ilgili kuşkulara kapılmıyordu, çünkü Atina'nın değerlerinden uzak duruyor, dolayısıyla da kendilerini maddi bir temelde yargılamak zorunda kalmıyorlardı. Ne boş duvarlardan utanmaya ne de altınları sergilemeye gerek vardı. Kentin ekonomik ve politik merkezlerinden uzakta yaşayan bu bir grup insanınmali anlamdahiçbir şey kanıtlamasına gerek yoktu.

3. Düşünmek

Huzursuzluktan kurtulmak için düşünmekten daha iyi birkaç yol vardır. Yaşadığımız sorunu kağıda dökerek ya da birilerine anlatarak onu daha bir net kavrarız. Kavradıktan sonra da, sorunun kendisini olmasa bile, bize sıkıntı veren yanlarını, bizde yarattığı kafa karışıklığını, şaşkınlığı ortadan kaldırabiliriz.
l.pikuros'un ev ahalisi bahçede oturup düşünmekle ün yap mıştı; bunu yapmak için her türlü olanağa sahiptiler. Epikıiros'la birlikte yaşayanların çoğu yazardı. Diyojen Laertius'a göre Metrodorus on iki kitap yazmıştı; bunlardan ikisinin adı *Hitgeiik Yolu* ve *Epikuros'un Kötü Sağlık Durumu* idi. Bu insanlar, Melite'deki evin ortak kullanım alanlarında ve sebze bahçesinde, zeki oldukları kadar sempatik de olan arkadaşlarla birlikte, yaşadıkları sorunları irdelemek için sayısız fırsat yakalamış olmalılar.
1 ■ pikuros, kendisi gibi, onunla birlikte yaşayan arkadaşlarının da para, hastalık, ölüm ve doğaüstü güçler gibi konularda yaşadıkları huzursuzlukları bütün yönleriyle incelemeyi öğrenmelerini istiyordu. Filozofun iddiasına göre, eğer insan Ölüm iizerine mantıklı düşünürse, ölümden sonra bizi kaygısız bir uykudan başka bir şeyin beklemediğini anlardı; 'ölüm vakti geldiğinde, o amn gelmesini beklerken duyduğumuz hafif kaygı dışında bir şey' hissetmeyecektik. Önceden asla kestiremeyeceğimiz bir durum üzerine bu kadar kafa yorup kaygılanmak hiç de anlamlı değildi:
Yaşamıyor olmak hiç de korkunç bir şey değil; bunu tam anlamıyla kavramış bir insan için hayatta katlanılamayacak hiçbir şey yoktur.
Sakin kafayla düşünmek zihni rahatlatıyordu; böylelikle Epikuros'un arkadaşları, sebze bahçesinin dışında, bu şekilde düşünmeye olanak tanımayan o farklı karmakarışık dünyada kendilerine musallat olacak sıkıntılarla hiç karşılaşmamış oluyorlardı.
* * *
Varlıklı olmak tabii ki insanı mutsuz etmezdi ama Epikıims'un savının Özü şuydu: Paramız olduğu halde dostlarımız, özgürlüğümüz yoksa ve yaşadığımız hayat üzerine inceden
inceye kafa yormuyorsak *asla gerçek anlamda mutlu olamayız.* Bütün bunlara sahip olduğumuz halde paramız yoksa, o zaman da *asla mutsuz olmayız.*
Kişinin mutlu olmak için neleri mutlaka edinmesi gerektiğini ve toplumsal adaletsizlik ya da ekonomik çöküş nedeniyle parasız kalmışsa, büyük

pişmanlıklar duymadan neleri bir kenara bırakabileceğini vurgulamak için Epikuros gereksinimlerimizi üç gruba ayırıyordu:

Arzuladığımız şeylerden bazıları doğal ve gereklidir. Bazıları da doğal ve gereksiz. Tabii bir de ne doğal ne de gerekli olan istekler vardır.

MUTLU OLMAK İÇİN GEREKLİ OLANLAR VE OLMAYANLAR

Doğal ve gerekli

Dostlar Özgürlük Düşünmek (sıkıntıya yol açan temel şeylerle ilgili: ölüm, hastalık, yoksulluk, batıl inançlar) Yemek

Barınacak yer Giysiler

Doğal ama gereksiz Doğal ama gerekli değil

Büyük bir ev Lüks banyolar Yemek davetleri Hizmetçiler Balık, et

Un

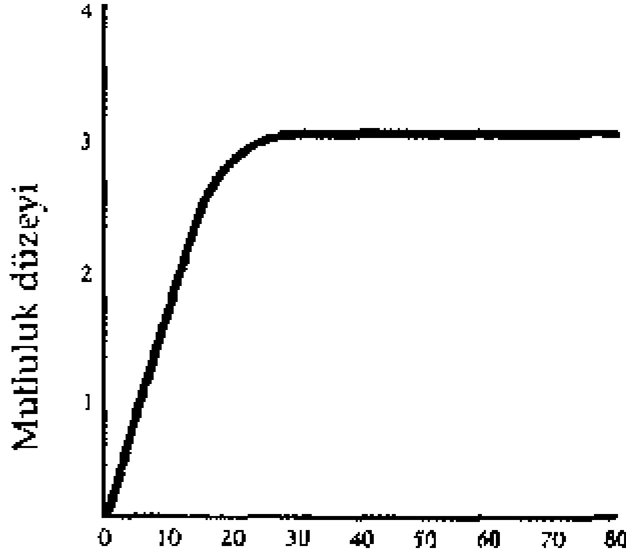
Güç

Özellikle para kaza mayı beceremeyen ya da kazandığı parayı kaybetmekten korkanlar Epikuros'un bu üçlü modeline bakınca şunu anlayacaklar: Mutluluk karmaşık psikolojik etmenlere bağlıdır; maddi etmenlerden ise görece olarak bağımsızdır, tabii bizi sıcak tutacak giysiler almaya, barınacak bir

yer ve yiyecek bir şeyler bulmaya yetecek kadarın dışında ki bunlar, ancak büyük mali atılımlar yaparak mutlu olacağım, az bir gelirle mutsuzluğa düşeceğini sanan insanların zihinlerini biraz açıp düşünmelerine yardımcı olmak için listeye eklenmiştir.

Parayla mutluluk arasındaki ilişkiyi Epikurosçu bakış açısıyla bir grafik üzerinde göstermek gerekirse, az bir gelir elde edildiği halde de paranın mutluluk getirdiği ve bu mutluluk miktarının çok paraya sahip olunsa bile artmadığı görülür. Yani, çok zengin olursak mutsuz olmayız, ancak, Epikuros'un ısrarla vurguladığı gibi, daha fazla paraya sahip olmamız, sınırlı bir gelirle yaşayan insanlardan daha mutlu olacağımız anlamına gelmez.

DOSTLARI, ÖZGÜRLÜĞÜ VS. OLAN BİRİ İÇİN PARAYLA MUTLULUK ARASINDAKİ İLİŞKİ

Harcanan paranın miktarı

Epikuros'un yorumu farklı bir mutluluk anlayışına dayanıyordu. Ona göre insan fiziksel bir acı duymadığı zaman mutluydu. Doğru düzgün beslenemiyorsak, üzerimize giyecek bir
şey bulamıyorsak fiziksel acılar çekmeye başlardık; bu nedenle yiyecek ve giyecek satın alacak kadar paramız olmalıydı. Ancak, kaşmir bir hırka yerine sıradan, yün bir hırka giydiğimizde ya da deniz tarağı yerine bir sandviç yediğimizde bizde uyanacak duyguyu acı çekmek diye adlandırmak biraz abartılı olurdu.

Sıradan yemekler yemek, çok zengin bir sofrada yemek yemek kadar zevk verir insana, tabii daha fazla, daha lüks şeyler yeme isteğinden doğan acıyı bir kenara bırakırsak.

Sağ tarafta görülen resimdekilerden mi yoksa sol tarafta görülen resimdekilerden mi yediğimiz aslında ruhsal durumumuz üzerinde hiç de belirleyici değildir.

Örneğin et yemek; et yediğimiz zaman sıkıntılarımız geçmeyeceği gibi et yeme isteğimizi tatmin etmediğimiz takdirde rahatsızlıklarımız daha fazla artmayacaktır... Bütün bunlar yaşantımızı daha iyi kılmaz; bunlar yalnızca farklı zevklerdir, o kadar... egzotik şaraplar içmek örneğin; biz bunlar olmaksızın da yaşantımızı gayet güzel sürdürebilme yetisine sahibiz.

I içleniştik Dönemin gelişmemiş ekonomisi ve o dönemin zenginlerine sunulan lüks ürünlerin ne denli az sayıda olduğu

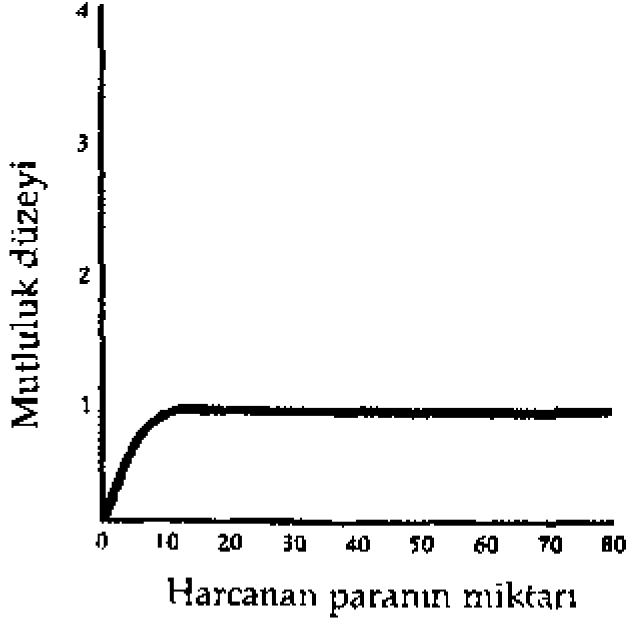

düşünüldüğünde, lükse bu kadar karşı çıkılması bize biraz garip gelebilir. Ancak sonraki yüzyıllarda piyasaya sürülen ürünlerin fiyatlarıyla bunların insana verdiği mutluluk arasındaki oran düşünüldüğünde, aynı görüş pekala savunulabilir.

Eğer hiç dostumuz yoksa sol tarafta görülen araç bizi mutlu etmez; özgürlüğümüz olmadan bir villada yaşamak, huzursuzluklar içinde bir o yana bir bu yana dönerek uyumaya çalışırken ipek çarşaflar üzerinde yatmak bize mutluluk getirmez. Maddi olmayan ancak mutlaka karşılanması gereken gereksinimlerimiz karşılanmadığı takdirde mutluluk grafiğinin eğirisi çok aşağılarda kalacaktır.

DOSTLARI, ÖZGÜRLÜĞÜ VS. OLMAYAN BİRİ İÇİN PARAYLA MUTLULUK ARASINDAKİ İLİŞKİ

Azla mutlu olmayan insan hiçbir şeyle mutlu olamaz.

Gereksinim duymadığımız şeyleri edinmekten kaçınmaya çalışıyor, gücümüz yetmediği için bazı şeyleri alamadık diye üzülmek istemiyorsak, pahalı bir şey almayı arzuladığımız anda kendimize, bunu almaya hakkım var mı, diye sormalıyız. Sonra, bir dizi zihinsel deney yapmalı, yani geleceğe gidip arzumuzun gerçekleşmiş olduğunu görmeli ve o anda ne kadar mutlu olacağımızı ölçmeye çalışmalıyız.

Bu yöntemi her arzu duyduğumuzda uygulamalıyız:

Çok istediğim bu şey gerçekleştiğinde ne hissedeceğim? Gerçekleşmezse ne hissedeceğim?

Bu yöntemde (ne yazık ki bir uygulama örneği günümüze ulaşmamıştır) en az beş basamak söz konusu gibi gözüküyor. Yöntemi uygulamaya çalışırken bir kılavuz kitabın ya da bir yemek kitabının dilini kullanırsak çok da haksızlık etmiş olmayız.

1. Sizi mutlu edeceğini düşündüğünüz bir şey bulun.

Tatilimi mutlu geçirmek için bir villada kalmalıyım.

2. Bu düşüncenizin yanlış olduğunu farzedin. Arzu ettiğiniz nesne ile mutluluk arasında varsaymış olduğunuz ilişkiyi değiştirebilecek bir istisna arayın. Acaba arzu ettiğiniz nesneye kavuştuğunuz halde mutlu olamayabilir misiniz? Mutlu olduğunuz halde arzu ettiğiniz nesneyi elde etmemiş olabilir misiniz?

Bir villa satın aldığım halde mutlu otamayabilir miyim?

Villaya harcayacağım kadar çok para harcamadan da tatilimi mutlu geçirebilir miyim?

3. Bir istisna bulduysanız, arzu ettiğiniz nesne mutlu olmanız için gerekli ya da yeterli değil demektir.

Eğer arkadaşlarım yanımda değilse ve kendimi yalnız hissediyorsam, znllada kalıyor olmama karşın çok kötü vakit geçirebilirim.

Eğer sevdiğim ve beni takdir ettiğini bildiğim biriyle berabersem, bir çadırda da mutlu olabilirim.

4. Mutlu olmak istiyorsamz, bulduğunuz istisnayı da ilk düşüncenize dahil ederek onu yeniden biçimlendirmeksiniz. *Pahalı bir vidada mutlu yaşamam, sevdiğim ve beni takdir ettiğini bildiğim biriyle birlikte olmama bağlıdır.*

Bir villa satın almasam da, sevdiğim ve beni takdir ettiğini bildiğim biriyle birlikte vakit geçirerek mutlu olabilirim.

5, Artık gerçek gereksinimleriniz ile başlangıçta gereksinim duyduğunuza inandığınız şey arasındaki farkı açıkça görebilirsiniz.

Mutluluk iyi döşenmiş bir villa edinmekten çok, yakın dostluklar kurmaya bağlıdır.

Büyük zenginliklere sahip olmak ruhumuzdaki sıkıntıları yok et mediği gibi hayattan daha çok keyif almamızı da sağlamaz.

Öyleyse neden, pahalı şeyler bize büyük mutluluk getirmediği halde onlara böyîesine düşkünüz? Hata yapıyoruz da ondan. Yaptığımız hata, migren ağrılarına dayanamadığı için kafatasında bir delik açtıran adamınkine benziyor: Pahalı şeyler satın alarak aslında kaynağını bilmediğimiz sorunlarımıza geçici bir çözüm bulmaya çalışıyoruz. Gereksinimlerimiz psikolojik olduğu halde maddi şeylere, nesnelere yöneliyoruz. Kafamızı

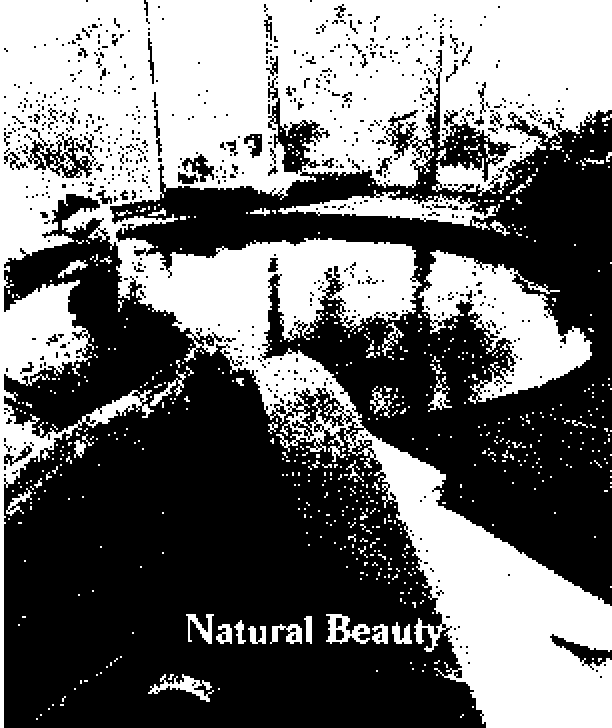
derleyip toplamamız gerekirken evimiz derli toplu görünsün diye raflar satın alıyoruz. Dost sıcaklığının yerini tutsun diye kaşmir hırkalar giyiyoruz.
'bibii bu durumdan bir tek biz sorumlu değiliz. Gerçek gereksinimlerimiz konusunda bu kadar az şey biliyor olmamız biraz da, çevremizdekilerin, Epikuros'un deyişiyle, 'içi boş fikirler'inden kaynaklanıyor. Bu içi boş fikirler, gereksinimlerimizin doğal önceliklerini yansıtmıyor; tersine lüksü ve zenginliği dosluğun, özgürlüğün ve düşüncelerin önüne koyuyor. Bunların oluşumu bir rastlantı değil. Ticari çevrelerin çıkarları doğrultusunda gereksinimlerimiz yeni bir öncelik sırasına sokuluyor. Üretilen malın görüntüsü bize defalarca gösteriliyor; maddi şeyler satılması mümkün olmayan şeylerin yerini tutabilirmiş gibi bir izlenim yaratılıyor. İşte "içi boş fikirler" böyle ortaya çıkıyor.
Biz de, satışa sunulan bu yüzeysel nesneler ile gerçek, derinlerde kalmış gereksinimlerimiz arasında bir bağlantı olduğuna inanıyor; kurnazca hazırlanmış bu tuzağa düşüveriyornz.
Bir jip satın alıyoruz, amaEpikuros'a göreasıl aradığımı/ şey özgürlük.

Bir aperitif ısmarlıyoruz, amaEpikuros'a göreasıl gereksinimimiz olan şey dostluk.

Güzel bir banyomuz olabilir, amaEpikuros'a göreasıl istediğimiz bu banyoda, bizi sükunete kavuşturacak düşüncelere dalmaktır.

Lüksün gücüne karşı tavır alan Epikurosçular reklamın önemine inanmışlardı.

İ.S. 120'lerde, Küçük Asya'nın güneybatı köşesinde yer alan 10.000 nüfuslu Oinoanda kentinin merkezine, 80 metre eninde, yaklaşık 4 metre boyunda devasa bir taş duvar inşa edilmişti. Bu duvarın üzerine alışveriş edenlerin dikkatini çekmek için Epikurosçu sloganlar yazılmıştı:

Lüks yiyecek ve içecekler... sizi kötü hastalıklardan korumadığı gibi bedeninizin sağlıklı kalmasını da sağlamaz.

Doğal olmayan zenginliklere sahip olmak, zaten taşmak üzere olan bir şişeye su eklemek kadar gereksizdir.

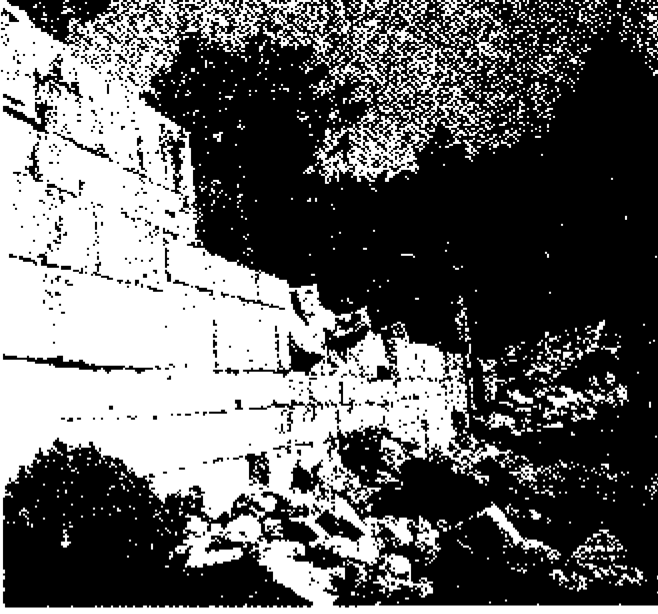
Gerçek değere, tiyatrolarla, hamamlarla, parfüm ve kremlerle değil... ancak doğa biliminin yardımıyla ulaşılabilir.

Bu duvarı yaptıran kişi şehrin en zenginlerinden biri olan Diogenes'di. Diogenes, Epikuros ve arkadaşlarının Atina'daki
bahçeyi satın almasından tam 400 yıl sonra, Epikuros'un felsefesinden öğrendiği mutluluk sırlarını şehirdeki öteki vatandaşlarla paylaşmak istemişti. Duvarın bir köşesine şöyle yaymıştı:

Hayatının sonbaharına ermiş, hatta yaşlılık yüzünden bu dünyaya gözlerini kapamaya hazırlanan biri olarak, ölüm beni almadan önce, hayatın bana sunduğu zevkler için bir şükran abidesi dikmek, böylece şu anda sağlığı yerinde olanlara yardım etmek istedim. Eğer kötü durumda olanlar yalnızca bir, iki, üç, beş hatta altı kişi olsalar, onlarla kişisel olarak görüşürdüm... Ama insanların çoğu sanki bir salgın hastalığa yakalanmış gibi. Hayatla ilgili yanlış fikirlere sahip olan bu kişilerin sayısı gün geçtikçe de artıyor çünkü koyunlar gibi hastalığı birbirlerinden kapıyorlar...

Bu duvarı, kurtuluş getirecek çareleri herkese duyurmak için inşa ettirdim.

t(ıı devasa duvara Epikuros'un felsefesiyle ilgili yaklaşık ."i.000 sözcük yazılmıştı; yazılarda Epikuros felsefesi her yönden ele almıyor, dostluğun önemi vurgulanıyor, sıkıntıların enine boyuna irdelenmesi gerektiğine değiniliyordu. Kentin dükkanlarından alışveriş edenler, yaptıkları işin kendilerine pek az mutluluk getireceği konusunda uyarılıyordu.

K7

Biz telkinlerden bu kadar etkilenen yaratıklar olmasaydık, reklam yapmak da o kadar gerekli olmayabilirdi. Biz insanlar, duvarlarda güzel resimlerini gördüğümüz şeylere sahip olmak isteriz ama fazla sözü edilmeyen ya da başkaları tarafından övgü almayan şeylerle hiç ilgilenmeyiz, Lucretius da, 'isteklerimizi belirleyenin kendi duyularımız değil de, sağdan soldan duyduklarımız' olmasından üzüntü duyduğunu dile getirmişti.

Ne yazık ki, çevremiz lüks ürünlerin, pahalı şeylerin görüntüleriyle dolu olmasına karşın, sıradan şeyler ya da insanlar söz konusu olduğunda durum hiç böyle değil. Mütevazı şeylerle ilgili pek az teşvik ediliyoruzörneğin bir çocukla oynamak, bir arkadaşla sohbet etmek, bir öğleden sonra güneşe çıkmak, temiz bir ev, taze ekmeğin arasına konmuş bir dilim peynir ('Bana bir tekerlek peynir gönder de, istediğim zaman kendime bir ziyafet çekebileyim/). *Epikurosçu Yaşam* adlı dergide bunlardan hiçbiri ele alınmıyor.

Belki ancak sanat, bu görüşlerin değişmesine katkıda bulunabilir. Lucretius, Epikuros'un basit yaşantıyı savunmak için gösterdiği entelektüel çabaya, pahah olmayan şeylerden de zevk alınabileceğini anlatan Latince bir şiirle destek vermişti:

Bedenimizin gereksinimleri ■ıslında o kadar az ki; bedenimizden acıyı uzak tutalım, kendimize yeni zevkler bulalım yeter. Doğamız bundan başka bir şey istemez; evimizin önünde, gecenin geç saatlerine kadar toplanmayan /engin sofrayı aydınlatan meşaleleriyle, altından genç

Ergo corpoream ad naturam pauca videmus

esse opus omnino, quae demant cumque dolorem.
delicias quoque uti muit as subs ter nere possint
gratius interdum, neque natura ipsa requirit,
si non aurea sun t iuvenum simulacra per aedes
adam heykelleri olmasa ne olur? Salonumuz gümüşlerle, altınlarla ışıl ışıl parlamana, ud müziğinin yankılanacağı oymalı tavanlarımız olmasa ne olur? Oysa doğa bize ne lüksler sunar. İnsanlar dostlarıyla birlikte bir dere kenarında, çimenlerin üstünde, koca bir ağacın gölgesi altında oturup neredeyse hiç para harcamadan hoş vakit geçirip rahatlayabilirler. Hele de güneş parlıyorsa ve yılın o mevsiminde yeşil çimenlerin üzerinde çiçekler açmışsa, ne güzel.
lampadas igniferas manibus retinentia dextris,
lumina nocturnis epulis ut suppeditentur,
nec donıus argento fulget aurocjue renidet
nec citharae reboant laqueata. aurataque templa,
cum tamen inter se prostratİ in gramine molli
propter aquae rivum sub ramis arboris altae
non magnis opibus iucunde corpora cıırant,
praesertim cum tempestas adridet et atini
tempora consvergunt ınridantis florıbus her bas.
1 ucretius'un bu şiirinin, Greko-Romen dünyanın ticari etkinliği üzerinde nasıl bir etki yarattığını tahmin etmek güç. Oinoanda kentinin merkezinde alışveriş yapanların, bu dev reklam panosuna baktıktan sonra, asıl gereksinim duydukları şeyleri keşfedip keşfetmediklerini, gereksinim duymadıkları şeyleri olmaktan vazgeçip geçmediklerini de bilmiyoruz. Ancak, Epikuros'un bakış açısı doğrultusunda yürütülecek geniş çaplı bir reklam kampanyasının global ekonominin çöküşünü hızlandırabileceğini rahatlıkla söyleyebiliriz, çünkü Epikuros'a güre, pek çok iş kolu, gerçek gereksinimlerinin farkına varamayan insanlarda gereksiz bir satın alma arzusunun uyanması için uğraş veriyordu. Dolayısıyla bu insanlar biraz daha kendilik bilincine sahip olsalar ve çok daha basit bir yaşantıyı yeğleseler, tüketim düzeyi iyiden iyiye düşebilirdi. Tabii Epikıros bundan kesinlikle rahatsız olmazdı:
Hayatın asıl amacı dikkate alındığında, yoksulluk içinde, büyük bir yoksulluk içinde yaşamak aslında en sınırsız servete sahip olmaktır.
Demek ki bir seçim yapmamız gerekiyor: Bir tarafta, insanları satın almaya teşvik eden ve sonuç olarak çok büyük ekonomik güce kavuşan toplumlar

var, öteki tarafta ise, yalnızca gerekli olan maddi gereksinimleri karşılamayı amaç edinmiş ve yaşam standardını asla daha yukarılara çıkarmayı istemeyen Epikurosçıı bir toplum, Epikurosçu bir dünyada büyük anıtlara rastlayamazsınız; teknolojik gelişmeler olmaz; başka kıtalardaki ülkelerle ticaret yapma girişimleri çok sınırlıdır. Gereksinimleri bu denli az olan bir toplumda tabii çok az kaynak olacaktır. Yine deEpikuros'un iddiasına göreböyle bir toplumda yaşayan insanlar mutsuz olmayacaklardır. Lucretius konuyu iki ayrı yönüyle ele alıyor; belki de bize iki seçenek sunuyor:

[Epikurosçu değerlerin hüküm sürmediği bir dünyada! insanoğlu mal mülk edinme işine nerede dur diyeceğini, gerçek zevklerin nasıl artırılabileceğini bilemediği için boşuna işkence çekip duracak, bir sonuç vermeyen kaygılar duyarak hayatını tüketecek.

Fakat öte yandan:

Hayatı çekip götüren, insanın büyük denizlere açılmasını sağlayan da aslında bu memnuniyetsizliğin ta kendisidir.

Epikuros'un bunlardan hangisini seçeceğini tahmin edebiliyoruz. Büyük denizlere açılmak ne kadar etkileyici bir girişim olursa olsun, bunun gerçek değerini anlamak için önce insana no ölçüde keyif verdiğine bakmalıyız:

Ölçü alacağımız duygu zevktir; her şeyi yargılarken kullanacağımız standart bu duygu olmalıdır, löphımların zenginleşmesi demek bunların ille de daha mutlu olmaları demek değildir; bu yüzden Epİkuros mutluluğumuzun, pahalı şeylere duyulan gereksinimlerin karşılanmasıyla bir ilgisi olmadığını savunacaktır.

Mutlu olmak için edinilmesi gerekenlerin listesi

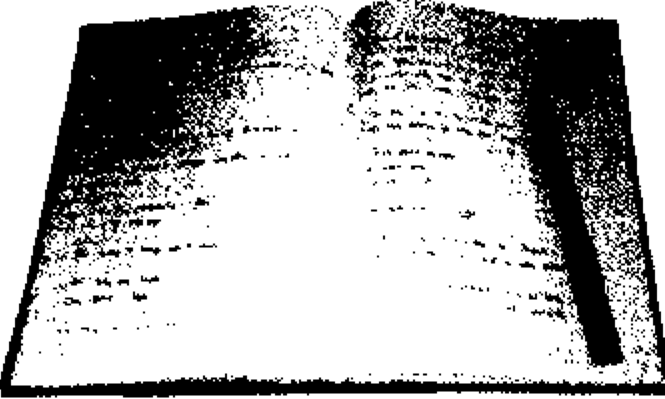
1. Bir kulübe

3. Patronlardan, emirlerden, çekişme ve rekabetten kurtulmak için:

4. Düşünce

5. Giovanni Bellini'nin (Venedik'teki Galleria dell'Accademia'da sergilenen) *Madonna'sına* benzeyen; yüzündeki melankolik ifadenin altında sağlam bir espri anlayışı ve doğallık yatanve tabii mütevazı dükkanların indirim reyonlarından aldığı giysileri giyen bir kadın.

Mutluluğun elde edilmesi güç olabilir. Mutluluk yolunda
önümüze çıkan engellerse ille de parasal olmak zorunda değil.

Düşkırıklığı Yaşamanın Tesellisi

Sokrates'in Ölümü adlı tabloyu yapmadan on üç yıl önce, Jacques-Louise David, üzüntüden krizler geçirip gözyaşlarına boğulan dostlarının ve ailesinin gözleri önünde inanılmaz bir sükunetle hayatını sona erdiren bir başka filozofu tablosuna konu etmişti.

1773 yılında yirmi beş yaşındaki David tarafından yapılan *Scnecanın Ölümü* adlı tablo, Stoacı filozofun, İ.S. 65 yılının Nisan ayında Roma'nın dışındaki bir vilLada yaşama nasıl veda ettiğini konu alıyordu. Birkaç saat önce imparatorun habercisi, elinde imparatorun emriyle kapıda belirmişti. Emre göre Seııeca, hemen oracıkta kendi hayatına son verecekti.

O zamanlar yirmi sekiz yaşında olan Neron'u tahtından indirmek için bir komplo düzenlendiği ortaya çıkmıştı; öfkeden gözü dönen çılgın imparator, suçlu suçsuz ayırt etmeksizin önüne çıkan herkesten intikam almak istiyordu. Seneca'nın söz konusu komploya karıştığına ilişkin bir kamt yoktu. Üstelik Seneca beş yıldır imparatorun öğretmeniydi; on yılı aşkın bir süredir de onun sadık yaveri olarak görev yapıyordu. Tüm bunlara karşın Neron, Seneca'nın ölmesini buyurmuştu. Neron, o zamana kadar üvey kardeşi Britannikus'u, onun annesi Agrippiııa'yı ve karısı Oktavia'yı çoktan öldürtmüş; çok sayıda senatörü ve şövalyeyi de aslanlarla timsahlara yem

yapmıştı. 64 yılındaki büyük yangın sırasında Roma yanıp kül olurken deli Neron şarkılar söylüyordu.

Seneca'nın yanındakiler Neron'un emrini duyunca korkudan bembeyaz kesilip ağlamaya başladılar ama filozof, Tacitus'un bize aktardığına göre, sükunetini kaybetmedi ve çevresindekileri sakinleştirmeye, cesaretlendirmeye çalıştı:

Felsefeleri nereye gitti, diye sordu, hani yıllardır, yaşanabilecek talihsizliklere karşı birbirlerini cesaretlendiriyorlardı? 'Neron'un zalim biri olduğunu hepsi biliyordu/ diye ekledi. 'Annesini ve kardeşini öldürdükten sonra sıra tabii öğretmenine gelecekti.'

Filozof, karısı Polina'ya dönüp onu şefkatle kucakladı ('davranışı, felsefe alanındaki soğukkanlı tavrından çok farklıydı'Tacitus). Güzel bir yaşam sürmüştü; karısı bunu düşünerek teselli bulmaya çalışacaktı. Fakat Polina onsuz bir yaşam düşünemediğini söyleyip bileklerini kesmek için filozoftan izin isledi. Seneca onun bu arzusunu reddetmedi:

lîu isteğini sana çok görmeyeceğim, çünkü bu güzel bir örnek. İkimiz de metanetle ölüme gideceğiz ama senin sonun daha asil bir son olacak.

Ancak imparator kötü ününün daha fazla yayılmasını istemiyordu; bu yüzden adamları, Polina'nın bıçağı bileğine dayadığını görür görmez, onu yakalayıp bileklerini sardılar.

Kocasının intihar girişimi de hızlı sonuç vermiyordu. Ayak bileklerindeki, hatta dizinin arkasındaki damarları kesmiş olmasına karşın, filozofun yaşlı bedeninden yeterince kan akmıyordu. Bu yüzden, tam 464 yıl önce Atina'da gerçekleşen ölümün yankılarını zihninde duyan Seneca, doktoruna bir tas baldıran hazırlamasını söyledi. Eskiden beri Sokrates'i, insanın felsefe sayesinde nasıl kendisi dışında gelişen olaylardan sıyrılıp bunların üstüne çıkabileceğini gösteren bir örnek olarak değerlendirmişti (ve Sokrates'i ne kadar takdir ettiğini, Neron'un ölüm emrinden birkaç yıl önce yazdığı bir mektupla dile getirmişti):

Evinde hep yargılanıyordu, kaba ve sivri dilli karısı tarafından, çocukları tarafından.,, Yaşadığı dönemde ya savaş ya da zalim devlet adamları hüküm sürmüştü... ama bütün bunlar Sokrates'i o kadar az etkilemişti ki dış görünüşü bile hiç değişmedi. Ne büyük, ne ender görülen bir insan! Sonuna kadar dimdik durdu... Kaderin oynadığı oyunlar karşısında sükunetini hiç kaybetmeden,

Ancak Seneca'nm Atinalı meslektaşının gittiği yoldan gitme çabaları da bir sonuç vermedi. İçtiği baldıran onu etkilememişti. İntihar girişimlerinin ikisi

de sonuçsuz kalınca, kendisine buhar banyosu yaptırmalarını istedi. Yavaş yavaş, boğularak ölecek, işkenceye metanetle katlanacak, kaderin oyunu karşısında sükunetini kaybetmeyecekti,

1)avid'in rokoko üslubuyla yaptığı tablo, Seneca'mn ölümünü konu alan tabloların ne ilki ne de en güzeliydi. Bu tabloda Sr neca, Ölmekte olan bir filozoftan çok divanına uzanmış hiı pa sayı andırıyordu. Polina, açıkta kalan sağ göğsünü ileri ıı/.al

mıştı; üzerindeki giysiyle Roma İmparatorluğunda yaşayan bir kadına değil, daha çok operaya gitmek üzere hazırlanmış bir leydiye benziyordu. Ancak David, biraz beceriksizce de olsa, o anı, Romalı filozofun uzun yaşamı boyunca takdir ettiği davranışı o anda nasıl sergilediğini, korkunç kaderini ne kadar büyük bir metanetle karşıladığını iyi yansıtmıştı.

Loyset Liedet, 1462

Ruberts, 1608

Ribera (jusepe), 1632 Luca Giordano, 1680

Seneca'tun istekleriyle gerçeklik arasında aniden, büylik bir uçurum oluşmuş ama buna karşın filozof kırılganlık göstermemiş, yenik düşmemiş, gerçekliğin insanı ürküten gerekliliklerini onurunu yitirmeden yerine getirmişti. Ölüme metanetle gidişi, öteki Stoacı düşünürlerin, "felsefi" sıfatı ile felaketler karşısında sakin, kendine güvenle durabilme yetisi aramnda asla kopmayacak bir bağ kurmalarına yardım etmişti. O, en başından beri felsefeyi, arzu edilen ile gerçeklik arasındaki çatışmayı ortadan kaldırmak konusunda insanlara yol gösterecek bir disiplin olarak algılamıştı. Tacitus'un aktardığına göre, çevresindekileri ağlarken gören Seneca'nın verdiği ilk tepki, onlara, felsefelerinin nereye gittiğini ve talihsizlikler karşısında sükunetlerini kaybetmeyeceklerine dair verdikleri sözü niçin tutmadıklarını sormak olmuştu. Filozof bu iki sorunun da aslında aynı anlama geldiğini varsayıyordu.

Seneca hayatı boyunca inanılmaz felaketler yaşamış ya da bunlara tanık olmuştu. Pompeii deprem yüzünden yerle bir olmuş, Roma ve Lugdunum yanıp kül olmuş, Roma halkı ve imparatorluk Neron'a ve ondan önce de Caligula'yaSuetonius'un daha güzel ifadesiyle "canavarca boyun eğmek zorunda kalmıştı ('Canavar bir gün ... şöyle bağırmıştı öfkeyle, "Keşke bütün Romalıların boyunları tek bir boyun olsaydı!"').

Seneca kişisel kayıplar da vermişti. Aslında o, politikada kariyer yapmak üzere eğitim almıştı ama yirmili yaşlarında verem olduğundan şüphelenilmiş, Seneca hastalığın geçmesi için altı yi] beklemek zorunda kalmış, bu sırada intiharın eşiğine gelmişti. Sonraki yıllarda politikaya atıldığında, ııe yazık ki Caligula tahta geçmiş bulunuyordu. 41 yılında Canavar'm öldürülmesinden sonra bile iyi bir mevkiye gelemedi. İmparaloriçe Messalina'mn bir entrikası sonucu, hiç suçu olmadığı halde, Korsika Adası'na sürgüne yollandı. Nihayet Roma'yâ geri çağırıldığında, hiç istememesine karşın, imparatorluk yö

netimindeki en önemli görevlerden birini üstlenmek zorunda bırakıldıAgrippina'nm on iki yaşındaki oğluna, yani on beş yıl sonra karısının ve dostlarının gözleri önünde hayatına son vermesini emredecek olan Lucius Domitius Ahenobarbus'a öğretmenlik yapacaktı.

Seneca bu düşkınkhklarma göğüs germesini sağlayan şeyin ne olduğunu biliyordu:

Hayatımı [felsefeyej borçluyum; üstelik düşkırıklıkları karşısında sağlam durmak felsefeye karşı taşıdığım sorumlulukların en küçüğü.

Seneca deneyimlerinden yola çıkarak bir sözlük hazırlamış, bu sözlükte diişkırıklığına uğradığımızda nasıl davranabileceğimize ilişkin yanıtlar aramıştı. Felsefeyle geçen onca yıldan sonra, Neron'un habercisi kapıyı vurduğunda kendisini bekleyen korkunç sona çoktan hazırdı.

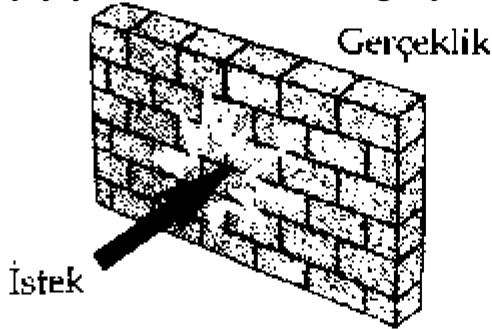

Seneca ile Sokrates'in çifte büstü

Snıeca'nm, düşkmklığına yol açan nedenler sözlüğü

Giriş

I Hişkırıklığma yol açan nedenler çok çeşitli olabilirsızlayan I >ir ayak parmağından tutun da zamansız bir ölüme kadar pek çok şey bizi düşkırıklığına uğratabilir. Ancak her diişkırıklığıııın temelinde aslında aym şey yatar: İsteklerimiz gerçekliğin o yıkılmaz duvarına çarpar.

Mu tür çarpışmalar ilk kez bebeklik döneminde yaşanır. Bizi «I oy uma ulaştıran şeylerin denetimimiz dışında olduğunu ve dünyanın her zaman, arzu ettiğimiz gibi olmayacağını aniaı izline de, Seneca'ya göre, bizi çevreleyen inatçı, katı dünyayı verdiğimiz tepkilerle, Öfke krizleriyle, kendine acıma duygu ■.ııyla, huzursuzluk, tatsızlık, dediğim dediklik ve paranoya y

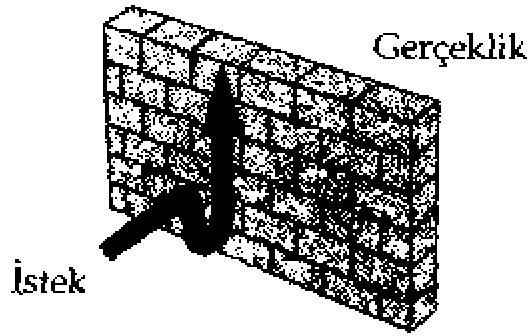
l.ı ilaha da çekilmez kılacağımızı öğrenebilirsek, belki bilgeli gr biraz yaklaşmış oluruz.

mı

Seneca'mn yapıtlarında aslında bir tek düşünce hakimdir: Öngörüp kendimizi hazırladığımız ve nedenlerini anladığımız düşkırıklıklarına daha kolay katlanırız; en büyük yaralan ise hiç beklemediğimiz ve başa çıkamayacağımız türden düşkınklıkları karşısında alırız. Felsefe bizi gerçeklikle barıştırmak, böylece düşkırıkhğmm kendisini olmasa bile beraberinde getirdiği zararlı duygulan ortadan kaldırmalıdır.

Felsefenin görevi, biz gerçekliğin yıkılmaz duvarını aşmaya çalışırken, isteklerimizin mümkün olan en yumuşak biçimde yere inmesini sağlamaktır.

Öfke

Gerçekliğin duvarıyla ilk ve en önemli çarpışmamız. Uzaktan kıt mandayı ya da anahtarları bulamayız, trafik tıkalıdır, restoran doludurbiz de kapıları çarpar, çiçekleri kökünden söker, bağırıp çağırmaya başlarız.

1. Filozof bunu bir tur delilik diye yorumluyordu:

Deliliğe yumuşak geçiş yoktur. Pek çok [Öfkeli) insan... çocuklarının ölümüne yol açar, kendisini yoksulluğa sürükler, yuvasını yıkar ama yine de öfkeyle hareket ettiğini kabul etmez, tıpkı delilerin deli olduklarını kabul etmedikleri gibi. Bunlar, en yakm dostlarına düşman olur... kanunları hiçe sayar... her şeyi kaba kuvvetle halletmeye çalışırlar... Farkında olmadan en amansız hastalığın pençesine düşmüşlerdir; bütün kötü huylar bu insanlardan birinde bir araya gelse, bu kötü huylardan ona gelecek zarar, bu hastalığın verdiği zararın yanında hiç kalacaktır.

2. Öfkeli insan sakinleştiği zaman özür dileyip kendisinden, yani mantığından daha güçlü bir şeyin ona hakim olduğunu söyleyecektir. 'O', yani onun mantıklı beni aslında böyle davranışlarda bulunmak, bu şekilde bağırmak istememiştir; ama ne yazık ki karanlık güçler onu ele geçirmiştir. Bunu söyleyen Öfkeli insan gerçekte şu yaygın görüşü kabul etmektedir: Akıl yürütme becerisine sahip olan aklımız, mantığımız, yani gerçek benimiz, zaman zaman denetlenmesi güç, yoğun hislerin saldırısına uğrar; bu durumda akıl ne bu hislerle eş, ne de bunlardan sorumlu tutulabilir.

Bu açıklama Seneca'nın görüşüne tamamen ters düşüyor. Seneca'ya göre öfke, denetlenemez tutku patlamalarından değil, akıl yürütürken yaptığımız çok temel (ve düzeltilebilir) bir hatadan kaynaklanır. Tabii Seneca aklımızın her zaman davranışlarımızı yönlendiremediğini itiraf eder: Eğer üstümüze soğuk su dökülürse, bedenimiz titremeye başlar ve bunu engelleyemeyiz; birisi gözümüzün önünde parmak şıklatırsa hemen gözümüzü kırparız. Ancak öfke istem dışı fiziksel tepkiler kategorisine girmez. Öfke yalnızca akıl yürüterek vardığımız bazı *düşüncelerden* hareketle ortaya çıkar; eğer bu düşünceleri değiştirebilirsek, öfke eğilimimiz de ortadan kalkacaktır.

3. Seneca'nın görüşüne göre, dünyanın neye benzediğine ve başka insanların nasıl insanlar olduğuna ilişkin, tehlikeli olabilecek kadar iyimser fikirlere sahip olduğumuz için öfkeleniriz.

4. Düşkırıklığı karşısında ne kadar kötü tepkiler verdiğimiz, normal diye algıladığımız şeyin ne olduğuna bağlıdır. Yağmur yağdığı için bile düşkırıklığına uğrayabiliriz ama eğer sağanak yağışlara çok alışıksak, yağmur yağdığı zaman öfkelenmeyiz. Düşkırıklıklarımızın derecesini, çevremizdeki dünyadan neler bekleyebileceğimize ilişkin kavrayışımız, hangi beklentilerimizin normal olduğuna İlişkin deneyimlerimiz belirler. Arzuladığımız bir şeyi her elde edemediğimizde Öfkemize yenik düşmeyiz; aslmda, o şeyi elde etmenin bizim en doğal hakkımız olduğunu düşündüğümüz halde onu elde edemezsek öfkeleniriz. En büyük öfkeyi de, varoluşumuzun temeli olarak algıladığımız kuralları yıkan olaylarla karşılaştığımızda duyarız.

5. I '.ırası olan biri Eski Roma'da çok rahat bir yaşam sürebilirdi. Semva'nın arkadaşlarından pek çoğunun şehrin içinde birer evleri ve şehir dışında da birer villaları vardı. Hamamlar, sütunlu bahçeler, çeşmeler, mozaikler, freskler, varaklı koltuklar. Yemekleri hazırlayacak, çocuklara bakacak ve bahçeyle ilgilenecek bir sürü köle.

(i. Bütün bunlara karşın, bu ayrıcalıklı insanlar inanılmaz derecede öfkeliydiler. 'Varlıklı olmak öfkeyi körükler/ diye yazmıştı Seneca, hayat umdukları gibi gitmedi diye öfkeden deliye dönen varlıklı arkadaşlarını gözlemledikten sonra.

Bir keresinde Seneca'nm tanıdığı bir adam, İmparator Augustus'un arkadaşı olan Vedius Pollio inanılmaz bir şey yapmıştı. Bir parti sırasında kölesi kristal bardaklarla dolu bir tepsiyi düşürmüştü; kırılan cam sesinden nefret eden Vedius buna öyle öfkelenmişti ki kölenin zehirli yılanlarla dolu bir havuza atılmasını buyurmuştu.

7. Bu tür bir Öfke hiç de açıklanamaz değildir. Vedius Pollio'nun niçin Öfkelendiğini söyleyebiliriz: Çünkü o, partilerde bardakların düşüp kırılmadığı bir dünyaya inanıyordun Uzaktan kumandayı bulamadığımızda bağırma

ya başlarız, çünkü biz de uzaktan kumandaların birdenbire ortadan kaybolmadığı bir dünyaya inanırız. Öfke, (sonuçları ne kadar trajik olursa olsun) içinde barındırdığı iyimserlik açısından neredeyse komik bir inançtan doğar: Yaşamla yaptığımız anlaşmada bu türden bir düşkırıklığı yaşayacağımızın yazılmadığına, böyle bir maddenin yer almadığına inanırız.

8. Daha dikkatli davranmalıyız. Seneca, beklentilerimizi aza indirmemiz gerektiğini, böylelikle beklediğimiz şeyler olmadığı zaman bağırıp çağırmaya başlamayacağımızı söylüyor:

Akşam yemeğimiz birkaç dakika geciktiğinde:

Masayı tekmelemeye, kadehleri yere fırlatmaya, kafamızı sütunlara vurmaya ne gerek var?

Rahatsız edici bir ses duyduğumuzda:

Kimsenin kovmaya bile zahmet etmediği bir sinek, yolunuza çıkan bir köpek ya da dikkatsiz bir hizmetçinin düşürdüğü anahtar sizi neden çileden çıkarsın ki?

Yemek odanızdaki sessizlik bozulduğunda:

Köleler kendi aralarında konuşuyorlar diye yemeğin ortasında gidip kırbacı almanın ne alemi var?

Yaşamın kusurlu yanlarına karşı hazırlıklı olmalıyız:

Kötü insanların kötü şeyler yapmaları, düşmanınızın size zarar vermesi, arkadaşınızın sizi sinirlendirmesi, oğlunuzun hata yapması ya da hizmetçinizin yanlış davranması çok mu şaşırtıcı?

Ihı denli iyimser olmaktan vazgeçersek, o kadar fazla öfkelenmeyiz.

Şok

229 *kişiyi taşıyan İsviçre Havayollarına ait bir uçak Cenova'ya gitmek üzere Nem York't an rötarsız havalanıyor. Kennedy Havai inıanı'ndan ayrıldıktan elli dakika sonra, uçuş hostesleri Mc Donald Douglas MD-11 model uçağın koridorlarında servis yapmaya başlar başlamaz, kaptan pilot kokpitte duman olduğunu haber veriyor. On dakika sonra uçak radarın görüş alanından çıkıyor. Her bir kanadı* 52 *metre uzunluğunda olan bu dev makine, Halifax açıklarında, Nova Scotia'da denize çakılıyor. Uçaktakilerin tümü hayatını kaybediyor. Arama kurtarma ekibi, birkaç saat önce hayatta olan, planlar yapan insanlardan geriye neredeyse hiçbir şey kalmadığını bildiriyor. Denizin üzerinde yüzen evrak çantaları bulunuyor.*

1. Ani bir felaketle karşılaşabileceğimizi düşünmek istemiyor, masumiyetimizin bedelini ödemeyi kabullenemiyorsak, bunun nedeni zalim gerçekliğin kafamızı karıştıran iki ayrı özelliğe sahip olmasıdır: Bir tarafta, nesiller boyu varolan bir süreklilik ve güvenilirlik; Öteki

tarafta, beklenmeyen felaketler. Yarının da aşağı yukarı bugün gibi olacağına ilişkin huş bir inanç ile her an korkunç bir felaketle karşılaşabileceğimiz ve ondan sonra hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağı ihtimali arasında sıkışır kalırız. Bu İkincisini görmezden gel

memizi kolaylaştıran öyle güçlü dürtülere sahibiz ki Seıuva bizi uyarmak için bir tanrıça örneği kullanıyor.

2.

Bu tanrıça Roma paralarının arka yüzünde görülebilirdi. Bir elinde boynuz, öteki elinde ise dümen tutardı. Çok güzeldi; genellikle ince kumaştan bir elbise giyer, tatlı tatlı gülümserdi. Adı Fortuna (kader, servet) idi. Önceleri bereket tanrıçası olarak biliniyordu. Jüpiterin ilk çocuğuydu. Her Mayıs'm 25'inde onun için bir festival düzenlenir, o gün İtalya'daki bütün tapmaklar çocuğu olmayan insanlarla, yağmur dileyen çiftçilerle dolup taşardı. Sonra Fortuna'nm güç sahibi olduğu alanlar yavaş yavaş arttı; Fortuna, para, yükselme, aşk ve sağlık arayan herkesin yardım istediği bir tanrıça oldu. Boynuz, onun, dilekleri yerine getirme gücünü temsil ediyor; dümense daha kötücül bir güce, insanların kaderini değiştirebilme gücüne işaret ediyordu. Fortuna sizi Önce hediyelere boğar ama sonra dümenini birdenbire ters yöne çevirir, siz boğazınıza kaçan bir kılçık yüzünden boğulurken ya da bir heyelanda can verirken hain hain gülümserdi.

X En çok beklemediğimiz şeylerle karşılaşınca yara aldığımıza, dolayısıyla da her şeye hazırlıklı olmamız gerektiğimgöre ('Fortuna'mn yapmaya cesaret edemeyeceği hiçbir şey yoktu f), bir felaketle karşılaşabileceğimiz ihtimalini de her zaman aklımızın bir köşesinde bulundurmalıyız, diyordu Seneca. Arabayla yolculuğa çıkarken, merdivenlerden aşağı inerken, hatta bir arkadaşımızla vedalaşırken, ölümcül sonuçlar doğurabilecek korkunç olaylarla karşılaşabileceğimiz ihtimalini hatırlamalı; tabii bunu yaparken ne

çok fazla dehşete kapılmak ne de bunu gereksiz biçimde dramatikleştirmeliydik.

Her şeye hazırlıklı olmalıyız. Aklımız geleceğe uzanıp bütün sorunlarla önceden yüzleşmek. Sonra, muhtemelen karşılaşmayacağımız şeyler üzerine değil, karşılaşılması pekala mümkün olan şeyler üzerine düşünmeliyiz.

4. Her şeyin bitmesi o kadar küçük şeylere bağlı ki. Bunu daha iyi anlamak için, bir kez bileklerimize bakmamız, kanımızın, o yeşil, narin damarlarımızdan nasıl akıp geçtiğini düşünmemiz yeterli:

İnsan nedir ki? En ufak bir sarsılmayla, en hafif bir çarpmayla kırılacak bir cam vazo... Narin, çıplak, savunmasız, başkalarının yardımına muhtaç, Fortuıια'dan gelecek bütün darbelere açık.

5. Lugdunum bir zamanlar Gaul'deki en zengin kentti. Arar ve Rhone nehirlerinin birleştiği yere kurulmuş bu kent, ticari ve askeri yolların kesiştiği bir noktada yer aldığı için de çok ayrıcalıklı bir konuma sahipti. Kentte inanılmaz güzellikte hamamlar, tiyatrolar ve bir de darphane bulunuyordu. Derken, 64 yılının Ağustos ayında, bir kıvılcım büyük bir yangına dönüştü ve yangın kentin dar sokaklarından her yöne yayıldı. Evlerinde oturan vatandaşlar yaklaşan yangını görünce kendilerini camlardan atmaya başladılar. Alevler evden eve sıçrıyordu; güneş doğduğunda Lugdunum, varoşlarından çarşı içine, tapınağından hamamlarına kadar tamamen yanıp kül olmuştu. Canlarını kurtaranlar, ise bulanmış giysileriyle Öylece kalakaldılar; içinde yaşadıkları o güzel binalar artık tanınmayacak haldeydi. Yangın öyle hızlı yayılmıştı ki

felaket haberinin Roma'ya ulaşması kentin tümüyle yanıp yokolmasından daha uzun sürdü:

'Böyle bir şeyin olacağı hiç aklıma gelmemişti', diyorsunuz. Artık her şeyin mümkün olduğunu biliyor, başınıza gelenleri görüyorsunuz... Hâlâ 'bu başıma gelmez' dediğiniz bir şey var mı?

6. 5 Şubat 62'de, Campania'da benzer bir felaket yaşandı. Yer sarsılmaya başladı ve Pompeii'nin büyük bölümü yerle bir oldu. Bu olayı izleyen aylarda, burada yaşayan pek çok insan yarımadanın başka yerlerine taşınma kararı aldı. Seneca'ya göre bu karar, bu insanların, tamamen güvende yaşayabilecekleri, Fortuna'nm gazabından uzak kalabilecekleri bir yer (örneğin Liguria ya da Calabria) olduğuna inandıklarını gösteriyordu. Seneca buna bir savla yanıt veriyordu; savı jeolojik açıdan biraz şüphe uyandırmakla birlikte hayli ikna ediciydi:

Şu ya da bu toprağın daha güvenli olduğunu kim söylüyor? Her yerde aynı şeyler başınıza gelebilir; bir yerde

şimdiye kadar deprem olmaması, oranın hiç sarsılmayacağı anlamına gelmez. Belki bıı gece, belki daha da yakın bir zamanda üzerinde güvenle adım attığınız yer yarılabilir. Fortuna'mn bir kere gücünü harcayıp yerle bir etmiş olduğıı kentlerde mi, yoksa kendi harabeleri üzerine kurulmuş kentlerde mi güvende olacağınızı nereden bileceksiniz? Dünyanın herhangi bir yerinde tümüyle güvende olacağımıza inanmak yanlıştır... Doğada olduğu gibi kalan hiçbir şey yoktur

7, Caligula'nm tahta çıktığı dönemde, Roma'da politikadan uzak yaşayan bir anne oğlunu kaybetmişti. Metilius'un yirmi beş yaşına basmasına az bir zaman vardı; o, geleceği parlak bir genç adamdı. Annesine düşkün bir çocuk olduğu için ölümü annesini perişan etti. Artık insan içine çıkmaz olan kadın eve kapanıp yas tutmayı sürdürdü. Dostları onu üzüntüyle izliyor, bir gün kendini toparlayacağını umuyorlardı. Ama öyle olmadı. Bir yıl, iki yıl, derken üç yıl geçti, fakat Marcia'nın acısı biraz olsun dinmemişti. Uç yıl sonra bile, cenaze günü döktüğü kadar gözyaşı döküyordu. Bunu duyan Seneca ona bir mektup yolladı. Filozof mektubunda önce taziyelerini sunuyor, sonra şöyle devam ediyordu: 'Burada söz konusu olan şey şu: Acı ille de çok derin ve hiç dinmeyecek bir şey mi olmalı?'

Marda aslında, bu çok korkunç ve nadir rastlanan olay bunca insan arasında gelip onu buldu diye isyan ediyordu. Hatta bu olay, Marcia'ya çok nadir rastlanan bir şey gibi geldiği için kadın bu denli büyük bir dehşete

kapılmıştı. Çevresinde, hâlâ oğullan yanlarında olan bir sürü anne vardı; bu genç adamlar kariyerlerine yeni başlıyor, orduya katılıyor ya da politikaya atılıyorlardı. Peki onun oğlu niçin elinden alınmıştı?

8. Ölüm, alınamayacağımız, korkunç bir şeydi amaScnocu'ya görehiç de anormal bir şey değildi. Eğer Marcia kendi kii çük çevresinden biraz öteye bakabilseydi, Fortuna'nın daha pek çok oğulları analarından aldığını görebilecekti. Octavia oğlunu kaybetmişti; Livia da öyle, Cornelia da; hatta Xe~ nophon, Paulus, Lucius Bibulus, Lucius Sulla, Augustus ve Scipio da. Marcia'nm, kendi oğlunun ölümünden önce yaşanan bu olayları dikkate almaması anlaşılır ama bir o kadar da tehlikeliydi; çünkü böyle yaparak, bütün, bu ölümleri normal diye algıladığı şeylerin dışında bırakıyordu:

Kötü şeyler başımıza gelmeden önce onları aklımızdan bile geçirmeyiz... Kapımızın önünden cenazeler geçer ama ölüm üzerine hiç düşünmeyiz. Bu dünyayı zamanından önce terkeden insanlar görürüz ama çocuklarımızın geleceği için planlar yapar, üniforma giyecekleri, orduya katılacakları, babalarının işlerini devralacakları günü hayal eder dururuz.

Çocuklar yaşayabilir; ama yine de olgunlaşıncayahatta akşam, yemek masasına oturuncaya kadar bile hayatta kalabileceklerine inanmak ne büyük saflıktır.

Kimse size bu geceyi çıkarabileceğinize dair söz vermedihayır, çok uzak bir gelecekten söz ettimkimse size bu saati çıkarabileceğinize dair söz vermedi.

Geleceğe ilişkin beklentilerimizin altında, tehlikeli olabilecek bir saflık yatıyor; çünkü bu beklentilerin gerçekleşmesi ihtimallere bağlı. Bize ne kadar nadir rastlanan, ne kadar uzak bir olay gibi görünürse görünsün, bir gün başımıza bir kaza gelebileceğini düşünmeli, bu ihtimale karşı her zaman hazırlıklı olmalıyız.

9. Fortuna'mn üzerimize bereket saçtığı dönemler uzadığı zaman rehavete kapılma riskiyle karşı karşıyaydık; rehavete kapılmamak için Seneca her gün kısa bir süre de olsa Fortuna'yı düşünmemizi öneriyordu. Bir saniye sonra neler olacağını bilmiyorduk: O zaman, başımıza gelebilecek şeylerle karşı hazırlıklı olmalıydık. Sabahın erken saatlerinde Seneca'nın *praemeditatio* diye adlandırdığı, felaketlere hazırlık meditasyonumı yapmalı; tanrıçanın bedenimize ve ruhumuza çektirebileceği azapları düşünmeliydik.

SENECA MEDİTASYONU

[Bilge kişi] güne şu düşüncelerle başlar...

Fortuna bize gerçekten sahip olabileceğimiz hiçbir şey vermiyor.
Hiçbir şey, ne toplumsal ne bireysel, hiçbir şey kalıcı değil;
insanların kaderleri de
Tıpkı o sarsılan kentlerinki gibi.
Büyük çabalar harcanarak ve tanrıların cömertlikleri sayesinde
Ne kadar heybetli binalar yapmış olursak olalım;
Bunların bir gün yerle bir olabileceğini aklımızdan çıkarmayalım. Hayır, 'bir gün' diyerek,
İnsanların başına gelebilecek talihsizlikleri uzun zaman sonraya ertelemiş oluruz; bir saat,
Bir saniye, yeter de artar bile koca imparatorlukların yok olmasına.
Asya'daki, Yunanistan'daki kentler tek bir yer sarsıntısıyla yok olmadı mı?
Suriye'de, Makedonya'da yarılan yer, kentleri yutmadı mı? Kıbrıs kaç kere harabeye döndü benzer bir felaketle? Çevremizdeki her şey ölmeye mahkum.
Ölümlü olarak dünyaya geldik, dünyaya ölümlüler getirdik. Herzeyi hesaplayacak, her şeyi umacağız.

10, Aynı mesaj kuşkusuz başka yollarla da iletilebilirdi. Çok daha felsefi bir dille, bir öznenin iradesi, onun hayat akışını belirleyen faktörlerden yalnızca bir tanesidir, denebilirdi. Oysa Seneca abartıya başvuruyordu:

Birinin düştüğüne tanık olduğunuz zaman şöyle bağı,rın: Tortuna, beni aldatamayacak, beni affedemeyeceksin. Ne yapmak istediğini biliyorum. Yanımdakini düşürdün ama asıl amacın beni yere sermekti.'

(Orijinal metin çok daha etkili bir ses tekrarıyla sona eriyor: Quotiens aliquis ad latus aut pone tergum ceciderit, exclama: 'Non decipıes me, forhına, nec securum aut neglegentem opprimes. Scio quid pares; alium quidem percussisti, sed me petisti/)

11. Çoğu filozofun düşüncelerini bu şekilde ifade etme gereği duymamasının nedeni şudur: Onlar, bir sav mantıklı ise, bu savın okuyucuya sunuluş biçimi onun daha etkili olmasını sağlamayacaktır, diye düşünürler. Oysa Seneca insan akimın başka şekilde işlediğine inanıyordu. Ona göre, savlar yılan balığı gibiydi: Bir sav ne kadar mantıklı olursa olsun, eğer düşgücü ve üslupla desteklenmediyse, akıl onu elinde sıkı sıkı tutamayacaktır. Göremediğimiz, dokunamadığımız şeyleri daha İyi algılayabİlmemiz için benzetmelere gereksinim vardı; aksi halde söylenenlerin hepsini unutacaktık.

Fortuna adlı tanrıça, hiç de felsefi olmayan, hatta dini bir imgeydi. Ancak bu mükemmel İmge, İnsan biçimindeki bu gaddar tanrıça, bu düşman, güvenliğimize yönelebilecek bütün tehditleri kendi varlığında birleştiriyor; başımıza her an bir kaza gelebileceği düşüncesini sürekli aklımızda tutmamızı sağlıyordu.

Haksızlığa uğrama

Yasaların, onurlu davrandığımızda ödüllendirileceğimizi, kötü davrandığımızda da cezalandırılacağımızı söyleyen kurallarının yıkıldığını düşündüğümüz zaman haksızlığa uğradığımızı hissederiz. Adalet duygusu dalın çocukken, eğitimimizin ilk basamaklarında bize aşılanır; din kitaplarının hemen hemen hepsinde adalet duygusuna ilişkin ayrıntılı bilgiler verilir. Örneğin, erken yaşlarda şu sözleri Öğreniriz din kitaplartndan: 'Tanrıya yakın insan bir suyun kıyısına dikilmiş ağaç gibidir... yaptığı her şey bereket getirecektir. Tanrıya uzak insan böyle değildir: O rüzgarın sürükleyip götürdüğü bir saman demetine benzer/

İyilik ^ Ödül

Kötülük ^ Ceza

Doğru davrandığı halde bir felaket yaşayan insanın kafası karışır; başına gelen olayı adaletin kurallarıyla açıklayamaz bir türlü. Dünya gözüne anlaşılmaz görünmeye başlar. Aslında kötü biri olduğu ve bu yüzden cezalandırıldığı düşüncesi ile hiç de kotii biri olmadığı, bu yüzden adaletin işleyişinde çok büyük bir hata olduğu, kendisinin de bu hataya kurban gittiği düşüncesi arasında gidip gelir. Bir adaletsizlik ile karşı karşıya kaldığı için şikayet eder; bu şikayetin altında İse, dünyanın temelde adil bir yer olduğuna ilişkin bir inanç yatmaktadır.

1, Adalet duygusu, JVIarcia'ya yardımcı olamazdı.

2. Adalete olan inancı onun şu iki düşünce arasında bocalamasına yol açmıştı: Kötü biri olduğu için cezalandırılmış, dolayısıyla oğlu Metilius elinden alınmıştı; iyi bir insan olmasına karşın cezalandırılmış, oğlunu kaybetmişti. Bu ikinci düşünce onun bütün dünyaya karşı büyük bir öfke duymasına yol açıyordu.

t. Ancak başımıza gelenleri, her zaman ahlaki açıdan değerli insanlar olup olmadığımıza bakarak açıklay amayız, *fi ize* olanların hepsi ille de *bizimle ilgili* şeylerden kaynaklanma/, Metilius, annesi kötü biri olduğu için ölmemişti; annesi iyi biri olduğu halde Metilius öldü diye dünyanın adaletten yoksun olduğunu da söyleyemezdik. Seneca'nm kullandığı imgeye başvuracak olursak, Metilius'un ölümü Fortuna'nın işiydi; Fortuna da

aslında bir ahlak yargıcı değildi. O kurbanlarını, din kitaplarında sözü edilen tanrının yaptığı gibi değerlendirmiyor, onları niteliklerine bakarak ödüllendirmiyordu. Fortuna, ahlaki bir körlük içinde, fırtına hızıyla zarar veriyordu kurbanlarına.

I. Seneca'nm kendisi de bir zamanlar, yanlış temcilere dayanan bu adalet modelinden yola çıkarak başına gelenlerin kişisel hatalarından kaymaklandığına ilişkin huzursuz edici düşüncelere kapılmıştı. Seneca, 41 yılının ilk aylarında ClaLiditıs'un tahta çıkmasından hemen sonra, İınparatoriçe Messalina'nm Caligula'nm kardeşi Julia Livilln'dan kurtulmak için düzenlediği bir oyunun kurbanı oldu. İmparatori

T17

çe, Julia'yı ahlak dışı bir ilişki yaşamakla suçlayıp Seneca'nın da onun sevgilisi olduğunu iddia etti. Filozof, bir anda ailesini, gelirini, dostlarını, itibarını ve politik kariyerini kaybetmiş; olayın hemen ardından büyük Roma İmparatorluğu'nun en uzak, en ıssız köşesine, Korsika Adası'na sürülmüştü.

Oradayken duygulan, kendini suçlamak İle dünyaya öfkelenmek arasında gidip gelmiş olmalı. Herhalde, zaman zaman Messalina'yla ilgili bu politik meseleyi tamamen yanlış değerlendirmiş olduğu için kendine kızıyor; zaman zaman da sadakati ve yetenekleri Claudius tarafından bu şekilde ödüllendirildiği için çileden çıkıyordu.

Bu iki ruh hali de aslında şundan kaynaklanıyordu: Biz, içinde yaşadığımız dünyanın ahlaki değerlere göre işleyen, dışımızda gelişen olayların tamamen içimizdekilerle, yani kendi niteliklerimizle

açıklanabileceği bir dünya olduğuna inanıyorduk. Bu inanan sonucu olarak bize işkence eden düşüncelere kapıldığımız zaman Fortuna'yı hatırlamak bizi rahatlatabilirdi:

[Fortuna'mn] beni mahkum etmesine izin vermeyeceğim.

Seneca'nın politika alanındaki başarısızlığını, işlediği günahların bir bedeli olarak yorumlamak zorunda değildik. Her şeyi gören ve bilen Tanrı büyük mahkeme salonunda oturup elindeki bütün kanıtları dikkatle inceledikten sonra ona bu cezayı uygun görmüş de değildi. Seneca'nın başına gelen, ihtiraslı bir imparatorıçe tarafından düzenlenen kumpasların bir yan ürünüydü, o kadar; üstelik ne kadar korkunç olursa olsun ahlaki açıdan hiçbir anlam taşımıyordu. Seneca utanç duyacağı şeyler yapmaktan sakmmıştı. Ancak imparatorlukta bir görev üstlenmiş olması da kendisine her zaman büyük bir itimat duyacakları anlamına gelmiyordu.

Fortuna'nm insana iyilik ya da felaket getiren müdahaleleri, insan kaderinde rastlantı öğesinin çok önemli bir yer tuttuğunu anlatıyordu bize.

Huzursuzluk

Huzursuzluk, belirsiz bir durumdan duyıdan rahatsızlıktır. İnsan bu belirsiz durumun hem iyi bir sonla noktalanmasını ister hem de kötü bir sona varacağından korkar. Huzursuzluğun en tipik göstergesi insanların, keyif alınacak etkinliklerde, örneğin kültürel, cinsel ya da sosyal etkinliklerde bulunurken hoş zaman geçirememederidir.

Huzursuz insan bu denli güzel binaların içinde bile hayatının mahvoln cağ tam d üşün ü p d u rur; odak rdan bi rine kendini hapsedip burada yalnız kalmayı isler.

1. Huzursuz insanı rahatla imanın geleneksel yolu ona korkularının abartılı olduğunu, kısa zaman içinde her şeyin onun arzuladığı biçimde gelişeceğini söylemektir.
2. Ancak huzursuz insanı bu şekilde teselli etmek zalimce olacaktır. Geleceğe ilişkin iyimser tahminlerimiz onu en kötü sona karşı hazırlıklı olmaktan alıkoyar; üstelik böyle tahminler yaparak en kötü sonuçla karşılaşmanın bir felaket olacağı yönünde örtük bir yorumda da bulunmuş oluruz. Seneca bu tür durumlara ilişkin olarak çok daha akıllıca bir

yol izliyor ve şunu düşünmemizi istiyor: Evet, mu h ten irim kötü şeylerle karşılaşacağız ama bunlar aslında korktuğu muz kadar da kötü şeyler değil.

3. 63 yılının Şubat ayında Sicilya'da memur olarak çalışan arkadaşı Lucilius, kendisine karşı bir dava açıldığını öğrenmişti. Lucilius/ Seneca'ya yazdığı mektupta, mesleki kariyerinin her an sona erebil ereğinden, adına sürülen lekenin bir daha asla temizlenmeyebileceğinden söz ediyordu.

'Mutlu sondan söz etmemi istiyor; umudun cazibesine kapılmanı sağlayıp seni rahatlatmamı bekliyor olabilirsin/ diye yanıt verdi mektuba filozof, 'ama ben başka bir yoldan seni huzura kavuşturmaya çalışacağım.' Mektup şu tavsiyeyle sürüyordu:

Bütün kaygılarından kurtulmak istiyorsan, korktuğun şeyin başına geldiğini düşün.

Seneca şuna inanıyordu: Arzularımız gerçekleşmediği takdirde nelerle karşılaşabileceğimizi şöyle mantıklı bir şekilde düşünürsek, yaşayabileceğimiz sorunların, yol açtıkları huzursuzluğa kıyasla çok daha küçük olduklarım görürüz. Lucilius'un üzüntü duyması normaldi; üzüntüden krizler geçirmesi değil.

Bu davayı kaybedersen, sürgüne gönderilmekten ya da hapse atılmaktan daha beter bir şey gelecek mi başına? ... 'Yoksul bir adam olabilirim'; ben de pek çok yoksul insandan biri olurum, ne olur 'Sürgüne gönderilebilirim'; ben de, gönderildiğim yerde doğduğumu farzederim. 'Beni zincire vuracakla/; ne yapalım yani, şimdi de zincire vurulmuş gibi yaşamıyor muyum zaten?

Hapse atılmak, sürgüne gönderilmek kötüydü amıışle argümanın en temel noktası şuLucilius'un, huzursuzluğuna yol açan şeyler üzerine kafa yormadan önce korklıığtı ka dar da kötü değildi.

4. Buradan şu noktaya varıyoruz: Varlıklı insanlara sahip oldukları şeyleri asla kaybetmeyeceklerini söylememeliyiz. Aslında bütün bu insanların bomboş, soğuk bir odada, su gibi çorbalarını içip kuru ekmek yiyerek birkaç gün geçirmeleri yerinde olur. Seneca'ya bu fikri veren, en sevdiği filozoflardan biriydi:

Büyük hedonist öğretmen Epikuros, belli dönemlerde kendini bazı şeylerden mahrum bırakır ye o anda arzuladığı şeyleri elde etmek için büyük zahmetlere katlanmanın gerekli olup olmadığını anlamaya çalışırdı.

Varlıklı insanlar böyle bir deneyim yaşadıklarında mutlaka önemli bir şeyin farkına varacaklardı:

'Bu kadar korkup çekindiğim şey bu muymuş?' ... Uç dört gün, ya da biraz daha fazla, böyle bir şey [yoksulluk] yaşa... seni temin ederim... iç huzuru duymak için servet sahibi olmak gerekmediğini anlayacaksın.

5. Pek çok Romalı, çevresindekilere bu türden nasihatler veren filozofun lüks içinde yaşıyor olmasını, şaşırtıcı hatta saçma buluyordu. Seneca, kırk yaşlarına geldiğinde politikadan kazandığı parayla villalar, çiftlikler alacak kadar zengindi. İyi yemekler yiyor, pahalı mobilyalara, özellikle de limon ağacından yapılmış fildişi ayaklı masalara ilgi duyuyor ve böyle bir yaşam sürmenin felsefeye ters düştüğünü söyleyenlere öfkeleniyordu:

Bırakın filozoflar da para kazansın; bilgelik yoksulluğa mahkum mu yani?

Ve yararcı yaklaşımıyla şu dokunaklı sözleri söylüyordu: Fortuna'nm alanına giren her şeyden nefret ederim; ama bana bir seçenek sunulursa, tabii onun bolluk getiren yanını tercih ederim.

6. Bu ikiyüzlülük değildi. Stoacı olmak ille de yoksul olmayı gerektirmez. Stoacının yoksulluktan korkmaması, ond.uı nefret etmemesi gerekir o kadar. Stoacı görüşe göre varlıklı olmak, teknik bir terimle söylemek gerekirse, bir *prodtutum'dur;* yani tercih edilen bir

şeydirne olmazsa olmaz bir şeydir, ne de bir suç. Stoacılar da aptal insanlar gibi Fortuna'nın bahşettiklerinden yararlanabilirler. Onlar da ihtişamlı evlere, güzel mobilyalara sahip olabilirler. Onları aptallardan ayıran yalnızca bir ayrıntıdır: Aniden yoksulluğa düştüklerinde aptallardan farklı davranacaklardır. Öfke duymadan, büyük üzüntülere kapılmadan ihtişamlı evlerini ve hizmetçilerini geride bırakacaklardır.

7. Bilge insanın, Fortuna'nın kendisine bahşettiği her şeyi soğukkanlılıkla geride bırakabileceği düşüncesi bize biraz abartılı, hatta garip gelebilir; çünkü Fortuna insanlara yalnızca evler, mobilyalar ve para değil, bir aile, dostlar ve hatta bir beden verir:

Bilge kişinin kaybedeceği hiçbir şey yoktur. O, sahip olduğu her şeyi kendinde taşır.

Bilge kişi kendini her durumda idare eder... Bir hastalık yüzünden ya da savaşta elini kaybetse ya da bir kaza geçirip gözlerini yitirse bile geriye kalanlarla mutlu olmasını bilecektir.

Bunları saçma bulabiliriz, tabii Seneca'nın 'mutlu olmak' sözüyle tam olarak neyi kastettiğini biraz daha açmazsak. Şüphesiz gözlerimizi kaybettiğimiz için mutlu olmamız beklenemez, ama kaybetmiş olsak bile yaşamayı sürdürebiliriz. İki ele, iki göze sahip olmak bir *productum*'dur. Bununla ilgili iki örnek daha verelim:

Bilge kişi cüce gibi kısa boylu olsa da kendinden nefret etmez, ama yine de uzun boylu biri olmayı arzular.

Bilge kişinin kendine yetmesi demek hiç dostu olmadan yaşamak istemesi demek değil/ dostları yanında olmaksızın da yaşayabilmesi demektir.

8. Seneca'nın bilgeliği yalnızca kuram düzeyinde kalmıyordu, Seneca Korsika'ya sürgüne yollanınca, lüks hayatını da birdenbire kaybetmiş oldu. Ada İ.Ö. 238 tarihinden beri Romalıların elindeydi ama uygarlıktan nasibini almışa hiç benzemiyordu. Adadaki birkaç Romalı da doğu kıyılarındaki kolonilerini/ Aleria ve Mariana'yı nadiren terkediyordu. Seneca'nın da o bölgelere gitmesine izin verilmiyor olmalı ki filozof çevresinde yalnızca 'barbar dili' duymaktan şikayet edip duruyordu. Adanın kuzey ucunda, Luri yakınlarında inşa edilmiş korkunç görünüşlü bina hâlâ 'Seneca Kulesi' adıyla anılır.

Oradaki şartlar Roma'daki şartlardan çok farklı olduğu için filozof hayli zorluk çekmişti anlaşılan. Fakat bir zamanların zengin devlet adamı, annesine yazdığı bir mektupta, yıllardır her sabah yaptığı meditasyonlar ve

zaman zaman su gibi çorbaya talim etmiş olması sayesinde adadaki şartlara ayak uydurabildiğini söylüyordu:

Hiçbir zaman Fortuna'ya güvenmedim, bana huzur verdiği zamanlarda bile. Bana bahşettiği her şeyiparayı, mevkiiyi, gücüÖyle bir yere koydum ki geri almak istediği zaman beni rahatsız etmeden alabilsin. Bütün bu sahip olduğum şeylere belli bir mesafede durdum ki istediği zaman onları bulundukları yerden rahatça alsın, benden söküp koparmasın.

Alaya alınmak

(i) cansızlar

Bi :ıınle dalga geçer gibi masadan düşüp duran bir kalem ya da inatla açılmayı reddeden bir çekmece öfkelenmemize yol açar. Bu *öfkeye genellikle bu nesnelerin aslında bizi aşağıladıkları inancı eşlik eder, ıörneğin kalemin bizi canımızdan bezdirmek için yere düşüp durdue una, bunu yaparak da bir anlamda, başkaları tarafından onaylamam zekamızı ya da bulunduğumuz mevkiiyi hiçe saydığım göstermek istediğine inanırız.*

(ii) canlılar

Başkalarının gizliden gizliye bizimle alay ettiklerini düşündüğümüz zaman da benzer biçimde acı çekeriz.

Bir keresinde İsveç'te bir otelde kalmıştım. Otele vardığımda, bir görevli bavullarımı odama kadar taşımayı teklif etti. 'Bunlar siin gibi bir adam için fazla ağır,' dedi gülümseyerek. Bunu söylerken 'adam' sözcüğünü öyle vurgulamıştı ki sanki 'sen de adam mı■uı,'demek istiyormuş gibi geldi bana. Kuzey AvrupalIlara özgü saıı saçları ve kararlı bir yüz ifadesi vardı (belki de bir kayakçı ya da i>tr geyik avcısıydt; geçmiş yaşantısında bir savaşçıydı belki). 'Moıı ■ ıcur odaya bayılacak,' dedi sonra. Bana niçin Monsieur diye hitap etliğini anlayamadım, çünkü Londra'dan geldiğimi biliyordu. Üstelik 'bayılacak' sözcüğünü söylerken bana emir verir gibiydi. Bunu .eylerken aslında tam tersini kastettiğini kısa zaman sonra anladım; al en sözcükte bir komplo kokusu almıştım. Trafik gürültüsünden miada durmak imkansızdı; duş akmıyor, televizyon çalışmıyordu.

Aslında utangaç ve sakin bir mizaca sahip olan insanlar, kendiIniyle alay edildiğini farkettİklerinde birdenbire deliye döner, bağııtp çağırmaya başlarlaröyle ki bu öfkenin sonu şiddete, hatta rina tide bile varabilir.

1. İncindiğimizde, incinmemize yol açan şeyin ya da kişinin bizi *isteyerek* incittiğini düşünme eğiliminde oluruz. 'Bu yüzden' bağlacını kullanacağımız bir cümle kurmaktansa içinde '-mek için' bağlacı geçen bir cümleyi yeğleriz. Yani, 'Kalem yere düştü, bu yüzden sinirlendim/ demektense 'Kalem beni sinirlendirmek için yere düştü,' deriz.
2. Seneca, nesneler yüzünden insanın ne denli öfkelenebileceğini gösteren örnekler toplamaya meraklıydı. Heredot'uıı *Tarihten Hikayeler* adlı yapıtında böyle bir örnek yer alıyordu. Pers İmparatorluğu'nun büyük kurucusu ve Pers kralı Cyrus'un çok sevdiği, beyaz, güzel bir atı vardı. Cyrus savaşa giderken ille de ona binmek isterdi. Kral Cyrus İ.Ö. 539 yılının baharında topraklarını genişletmek amacıyla Asurlulara savaş açtı ve Fırat Irmağı'nm kenarına kurulmuş, Asur'un başkenti Babil'e doğru büyük bir orduyla yola çıktı. Yolculuk Diyale Irmağı'na varana kadar iyi gitmişti. Zagros Dağlan'ndan doğup Dicle'ye kadar uzanan bu ırmak yazın bile azgın olmasıyla ün yapmıştı. Bu bahar vaktinde ise kış yağmurlarıyla iyice kabarmış, azgınlaşmıştı. Irmağın kahverengi, köpüklü suları gürleyerek akıyordu. Generaller taarruzu ertelemeyi önerdiler ama Cyrus buna razı olmadı ve ırmağın hemen geçilmesini emretti. Sallar hazırlanırken Cyrus'un atı birdenbire ırmağa dalıp yüzerek karşıya geçmek istedi. Akıntıya kapılan at dalgalarla boğuşarak can verdi.

Cyrus öfkeden mosmor kesilmişti. İrmak sevgili beyaz atını, Croesus'a toz yutturan, Yunanlılara korku salan bir savaşçının atını almaya cüret etmişti. Kral bağırıp lanetler
okumaya başladı ve öfkesinin doruğa çıktığı anda, bu cüretkarlığını Diyale Irmağı'na ödeteceğini haykırdı. Irmağı ce
zalandıracaktı. Artık ırmağın suları o denli azalacaktı ki kadınlar eteklerini bile ıslatmadan ırmağı geçebileceklerdi.

Cyrus topraklarını genişletme arzusunu bir kenara bırakıp ordusunu ikiye ayırdı. Irmağın her iki kıyısında 180'er kanal açılacaktı. Cyrus adamlarına kazmaya başlamalarını emretti. Askerler bütün bir yaz boyunca kazmayı sürdürdüler, Üstelik Asurluları bozguna uğratma hayalleri suya düştiiğü için moralleri de bozulmuştu. Kazma işi bittiğinde Diyale Irmağı'nın suları 360 kanaldan ayrı yönlere doğru akıyordu. Su seviyesi o kadar azalmıştı ki

şaşkınlıktan ağızları açık kalan yöre kadınları gerçekten de eteklerini ıslatmadan karşı kıyıya geçebiliyorlardı. Öfkesi dinen kral yorgunlukl«ın bitap düşmüş ordusuna Babil'e doğru ilerlemeyi emretti.

ı. Seneca canlılara duyulan öfkeyle ilgili örneklere de meraklıydı. Bunlardan birinde Roma'nın Suriye valisi Gnaeus Piso'nun yaptıkları konu ediliyordu. Piso, yürekli olmakla beraber ruhsal açıdan dengesiz bir generaldi. Bir gün, izin yaptıktan sonra bölüğüne dönen bir asker, birlikte izne çıktığı arkadaşının nerede olduğunu bilmediğini söyleyince l’iso askerin yalan söylediğine, arkadaşını öldürmüş olduğuna ve bu nedenle de idam edilmesi gerektiğine kanaat gelirdi.

Zavallı asker kimseyi öldürmediğine yeminler ediyor, bir soruşturma başlatılması için yalvarıyordu; ama Piso kimseyi dinlemedi ve askerin hiç zaman kaybedilmeden idam edilmesi için emir verdi.

Ancak, görevli yüzbaşı, askerin kafasını uçurmak üzenhazırlıklarını sürdürdüğü sırada kayıp asker kampın kapı kırından içeri girdi. Bunun üzerine bütün ordu alkışa başla ıh. Tabii içi rahatlayan yüzbaşı da idamı iptal etti.

Fakat Piso haberi herkes gibi iyi karşılamadı. Alkış seslerini duyan general askerlerin, verdiği karar yüzünden kendisini alaya aldıklarını düşünerek öfkesinden kıpkırmızı kesildi ve bu defa izne birlikte giden iki askerin de idam
edilmesini bu vurdu. Üstelik kendisini o denli kötü hissedi✓
yordu ki yüzbaşıyı da idam etmenin akıllıca olacağına karar verdi.

4. Suriye valisi askerlerin alkışlarını otoriteye başkaldırmak ve üstleri tarafından verilmiş bir kararı sorgulamak biçiminde algılamıştı. Cyrus da ırmağın atını sürükleyip götürmesini bir cinayet olarak değerlendirmişti.

Seneca'nm, bir yargıya varılırken niçin bu türden hatalar yapıldığına ilişkin bir açıklaması vardı: Cyrus ve Piso gibi adamlar 'sefil bir ruh' taşıyan adamlardı. Bunlar, her an binlerinin kendilerine hakaret etmesini bekliyor gibiydiler. Bunun altında yatansa, alaya alınmalarının haklı nedenlere dayanabileceği korkusuydu. Kendimizi başkalarının kolayca saldırabileceği uygun bir hedef olarak görüyorsak, birinin ya da bir şeyin bize acı çektirmeye kastetmiş olduğunu düşünmemiz çok doğaldır:

'Falanca kimse beni huzuruna kabul etmedi ama başkalarını etti'; 'Söylediklerime kibirli bir tavırla burun kıvırdı ya da alenen güldü'; 'Beni şeref konuğu olarak görmedi, masanın ta ucuna oturttu.'

Bütün bunların altında kötü niyet yatmıyor olabilir. Bugün beni huzuruna kabul etmedi çünkü benimle bir hafta sonra görüşmenin daha uygun olacağını düşünüyordu. Bana gülüyormuş gibi geldi ama galiba adamın tiki vardı. Sefil bir ruhumuz varsa aklımıza ilk gelen açıklamalar bunlar olmayacaktır kuşkusuz.

'ı. Öyleyse ilk izlenimlerimizi denetim altına almalı, bunlar dan hareketle bir davranışta bulunmamalıyız. Eğer biri mektubumuzu yanıtsız bırakmışsa, o kişinin bunu özellikle bizi Öfkelendirmek için yapıp yapmadığını ya da kaybettiğimiz anahtarların ille de çalınmış olması mı gerektiğini kendimize sormalıyız;

[Bilge kişi] önüne çıkan her şeyin üzerine hatalı bir yapı inşa etmez.

(>. Bilge kişinin niçin böyle bir şey yapmayacağı, Seneca'nın Lucilius'a yazdığı bir mektupta dolaylı olarak açıklanıyor. Seneca filozof Heeato'nun yapıtlarından birinde bir cümleye rastlamış:

Bugün [onun yazılarım] okurken şu söz çok hoşuma gitti: 'Bana ne kadar ilerleme kaydettiğimi soruyorsun? *Kendi kendimle dost olmaya başladım.'* Bu gerçekten de büyük bir meziyet; ...emin ol, böyle bir adam bütün insanlıkla dost olabilir.

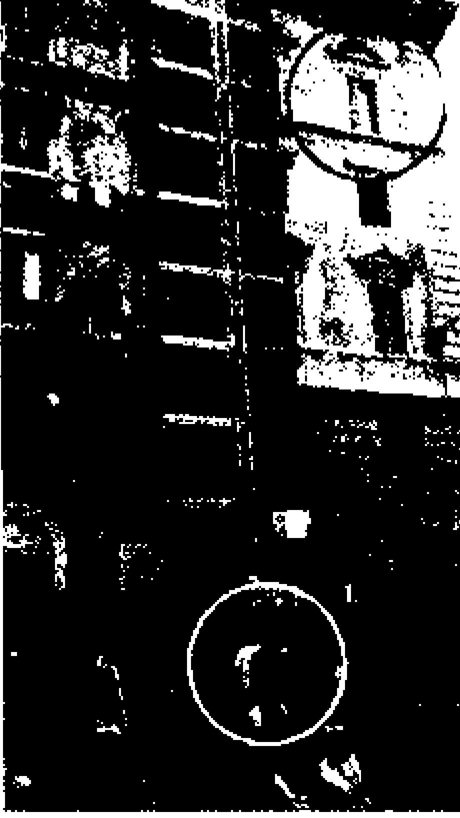
7. Derinlerde bir yerlerde, kendimize karşı ne kadar sefilce ya da ne kadar dostça duygular taşıdığımızı anlamanın kolay bir yolu var: Gürültüye nasıl bir tepki verdiğimize bakmak. Seneca'mn evi bir spor salonunun yakınlarındaydı. Duvarlar ince olduğu için sesler olduğu gibi duyuluyor, neredeyse hiç kesilmiyordu. Seneca yaşadığı bu sorunu Lucilius'a şöyle anlatıyor:

Örneğin, güçlü kuvvetli bir adam ağırlık kaldırıyor. Zorlandığı zaman ya da zorlanıyormuş gibi yaptığı zaman, homurdandığını duyabiliyorum. Nefesini bıraktığı z.ı mansa ıslık çalar gibi, tiz sesler çıkarıyor. Sonra dikkatim, kendini zorlamaktan hoşlanmayan, sıradan, ucuz bir ma sajla mutlu olan birine kayıyor. Bu defa da bir elin, .ula mın omuzlarında şakladığını duyuyorum ... Tabii büliin

bunlara bir de, alemden dönen bir sarhoşun ya da bîr kapkaççının tutuklanması sırasında çıkan gürültü, banyoda kendi sesini duymaktan hoşlanan bir adamın şarkıları, ağdacıdan gelen ahlamalar, çığlıklar,çörek satan adamın bağırışları, sosisçinin, şekercinin ve dükkanların önündeki seyyar satıcıların haykırışları ekleniyor.

8. Kendilerine dostça yaklaşamayan kişiler, çörek satıcısının yalnızca *çöreklerini satabilmek için* bağırdığını düşünmekte zorlanacaklardır.

Roma'daki otelin giriş katında bir duvarı onarıyormuş gibi görünen bu duvar işçisinin (1) asıl amacı, otelin üst katında kalan ve o sırada kitap okumaya çalışan bir adamla (2) dalga geçmektir.

Kendine karşı sefilce duygular besleyenin yorumu: İşçi beni öfkelendirmek *için* duvara çekiçle vuruyor.

Kendine karşı dostça duygular besleyenin yorumu: İşçi duvara çekiçle vurup duruyor; işte ben *bu yüzden* Öfkeleniyorum.

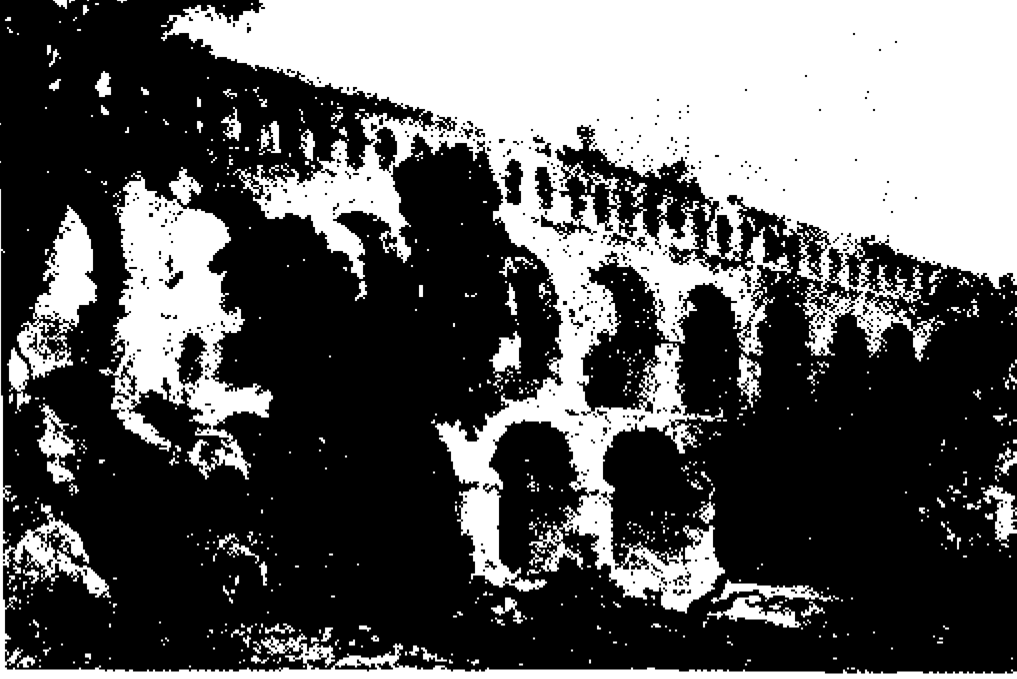
). Eğer gürültülü sokaklarda sükunetimizi kaybetmeden yürüyebilmek istiyorsak, gürültü çıkaran kişilerin bizi hiç tanımadıklarını hatırlamalı; dışarıdan gelen gürültü ile cezayı hak ettiğimizi fısıldayan iç sesimiz arasına bir engel koymalıyız. Başkalarının niyetleriyle ilgili kötümser yorumlarımızdan yola çıkarak senaryolar yazmamalıyız. O zaman, gürültü bizi yine rahatsız edecektir belki, ama hiç değilse öfkelendirmeyecektir:

Dışarıdaki gürültü patırtı hiç bitmeyebilir, yeter ki içimizden yükselen sesler bize rahatsızlık vermesin.

u

Tabii, karşımıza çıkan bütün engelleri öylece kabullenmiş olsaydık, insanlık bugün çok daha az başarı elde etmiş olurdu. Yaratıcılığımızı körükleyen en

önemli şey, 'bu böyle olmak zorunda mı?' sorusudur. Bu sorudan yola çıkarak siyasi devrimler yapar, bilimde ilerler, daha iyi ilişkiler kurar, daha iyi kitaplar yazarız. Romalılar engellerin üstüne gitmeyi seviyorlardı. Kışın soğukta kalmaktan nefret ettikleri için yerden ısıtma sistemi geliştirdiler. Çamurlu yollarda yürümekten hoşlanmadıkları için kaldırımlar yaptılar. İ.5.1. yüzyılın ortalarında Nîmes bölgesinde yaşayan Romalılar, doğanın onlara sunduğuyla yetinmeyip daha fazla suya kavuşmak istediler ve yüz milyon ses terce* harcayarak, insanlığın varolan düzene baş

*** Eski Roma'da dinarın dörtte biri olan Roma sikkesi, (ç.n.)**

kaldırışını simgeleyen müthiş bir sistem inşa ettiler. Romalı mühendisler, Nîmes bölgesinin kuzeyinde, Uzes yakınlarında, şehirlerindeki hamamları ve çeşmeleri bol suya kavuşturarak kadar güçlü akan bir su kaynağı buldular. Elli mil uzaktaki hu suyun dağları, vadileri aşarak şehirlerine varmasını sağlamak için su kemerleri inşa etmeye ve yerin altına su boruları döşemeye karar verdiler. Mühendisler, Gard ırmağının derin vadisiyle karşı karşıya kaldıklarında, doğanın önlerine koyduğu I >u engel yüzünden umutsuzluğa kapılmak yerine, kent sakinleri az suyla banyo yapma sıkıntısını yaşamak zorunda kalmasınlar diye, 360 metre eninde, 48 metre yüksekliğinde, günde 33.000 metre küp su taşıma kapasitesine sahip, üç katlı, devasa bir su kemeri inşa ettiler.

Ne yazık ki, sürekli farklı alternatifler arayan zihinleri durdurmak kolay değil. Gerçekliği değiştirme umudu hiç olmadığı /aman bile zihinlerimiz

olanı değiştirmek ve ilerlemek için yollar arıyor, senaryolar üretiyor. Harekete geçmek için gereksinim duyduğumuz enerjiyi bulmak amacıyla, bize gerçekliğim isteklerimizle ters düştüğünü hatırlatacak şeylere, huzursuzluk, acı, öfke gibi duygulara yöneltiyoruz dikkatimizi. Fakat, bu sıkıntılara katlanmak eğer bizim ilerlememize yardımcı olmuyorsa, Örneğin sükunetimizi kaybettiğimiz halde ırmakların istediğimiz yöne akmasını sağlaya iniyorsak, yaşanan sıkıntılar hiçbir amaca hizmet etmiyor demektir. İşte bu vaizden Seneca bize şöyle söylüyor: Asıl bilgelik, gerçekliği ne .мman kendi isteklerimize göre şekiUendirebileceğimizi, ile y.iştirilemeyecek olanı ise ne zaman sükunetle kabulleneceği m izi bi lmektir.
Sloacılar, zaman zaman değişiklikler yapabilen ancak yine de her zaman dış dünyanın gerekliliklerine boyun eğmek zorun Ra kalan insanların bu durumunu açıklamak için bir başka im
ge kullanmışlardı. Bizi er ne yöne gid eceği belli olmayan bir arabaya bağlı köpekler gibiydik. Tasmamız bize bir miktar hareket olanağı sağlayacak kadar uzundu ama her gitmek istediğimiz yere gidebileceğimiz kadar da uzun değildi.

Bu benzetme Stoacı filozoflardan olan Zenon ile Khrysippos tarafından yapılmıştı. Benzetmeyi bize aktaran ise Romalı psikopos Hipolitus'tıır:
Bir köpek bir arabaya bağlandığı zaman, eğer arabanın peşinden gitmek isterse zaten tasması onu çekecek ve köpek arabanın peşinden gidecektir. Burada,, köpeğin bu anlık hareketi *rastlantısal olarak* kaçınılmaz olanla örtüşecektir. Ancak köpek arabanın peşinden gitmek istemezse bile her durumda bunu yapmaya mecbur kalacaktır, insanlar için de durum aynıdır: İsteseler de istemeseler de kaderin kendilerine çizdiği yoldan ilerleyeceklerdir.
Köpek doğal olarak arzu ettiği yere gitmek isteyecektir ama Zenon ve Khrysippos'un benzetmesinden anladığımız kadarıyla, istediği yere gidemeyeceğine göre, arabanın arkasında *koşturması, çekiştirilip yerlerde sürüklenmesinden* daha iyidir. Arabanın bilinmeyen bir yöne doğru aniden ilerlemeye başlaması ve köpeği çekmesi üzerine köpek, ilk anda buna karşı koymak isteyebilir; ancak ne kadar direnirse rahatsızlığı da o kadar artacaktır.

Seneca şöyle söylüyor:
Tasmasından kurtulmaya çalışan bir hayvan, tasmanın boynunu daha fazla sıkmasına yol açar,,. Hiçbir tasma yoktur ki hayvan onunla yürümeyi kabullenmektense ondan kurtulmaya çalıştığında boynunu acıtmasın. Ancak bizi canımızdan bezdirecek kadar kötü olaylarla karşılaştığımızda yapabileceğimiz yegane şeyin acılara katlanmak ve kaçınılmaz olana boyun eğmek olduğunu bilirsek teselli. bulabiliriz.
İsteğimiz dışında gelişen olaylar karşısında verdiğimiz tepkilerin aşırıya kaçmaması için şunu hatırlamalıyız: Biz de benzetmedeki köpek gibi boynumuzda bir tasma ile yaşıyoruz. Akıllı insan direnerek kendini tüketmektense nevin kaçınılmaz olduğunu anlayıp onun peşinden gider. Bilge kişiye uçak aktarması sırasında bavulunun kaybolduğu söylendiğinde, o İMI gerçeğe birkaç saniye içinde kendini alıştıracaktır. Seneca, ‘ iloacı düşüncenin yaratıcısı Zenon'un eşyalarını kaybettiğindr nasıl bir tepki verdiğini aktarıyor:
Zenon geminin battığını ve bütün eşyalarının sulara gömüldüğünü öğrendiğinde şöyle dedi: 'Demek kader benim, sırtında daha az yükü olan bîr filozof olmamı istiyor.'
İki düşünceler, pasif, pısırık insanlar olmamızı, üstesinden geIrl İleceğimiz sıkıntıları sineye çekmemizi öğiitlüyor gibi gelebilir. lîu öğütlere kulak verirsek, Pont du Gard'm birkaç kilometre kuzeyinde, Bornegre köyünde bulunan, 17 metre uzunluğunda, 4 metre yüksekliğindeki mütevazı su kemerini bile inşa ('demeyiz, diyebilirsiniz.
\nr.ik Seneca'nm düşünceleri bu kadar temelsiz değil. Ona ışne, kaçınılmaz olmayan bir şeyi kaçınılmazmış gibi sineye ' elmek de en az kaçınılmaz olana başkaldırmak kadar man

tıksız. İnsanlar bir şeyin kaçınılmaz olduğunu kabul etmeyip imkansız olanı istedikleri gibi, olasılıkları göremeyip kaçınılmaz olmayanı da kabullenebilirler. Bu ikisini birbirinden ayırmak içinse akıl yürütmek gerekir.

Taşınalı bir köpekle aramızda ne kadar benzerlik olursa olsun, bizim insan olarak akıl yürütmek gibi bir avantajımız var: Yani köpek başlangıçta bir tasmayla arabaya bağlı olduğunu bile anlayamaz; arabanın ilerlemesiyle boynundaki acı arasında bir bağlantı kuramaz. Arabanın yön değiştirmesi onun kafasını karıştıracaktır; dolayısıyla arabanın hangi yöne doğru gideceğini kestiremeyecek ve sürüklendiği için hep acı çekecektir. • Ancak biz aklımızı kullanarak arabanın hangi yöne gidebileceğini doğru olarak tahmin edebiliriz. Aklımızın bize sunduğu bu fırsat başka hiçbir canlının elde edemeyeceği bir fırsattır. Böylece, kendimizle kaçınılmaz olan arasında iyi bir ilişki kurarak kendimizi daha özgür hissedebiliriz. Aklımız sayesinde, isteklerimiz ile gerçekliğin ne zaman çeliştiğini, bu çelişkiyi ortadan kaldırmanın mümkün olup olmadığını anlayabiliriz. Bu durumda aklımız bize, kaçınılmaz olana öfkeyle başkaldırmak yerine ona boyun eğmenin daha mantıklı olduğunu söyler. Bazı şeyleri değiştirme gücümüz olmayabilir ama bunlar karşısında şu ya da bu tepkiyi vermekte özgürüz ve ancak kaçınılmaz olanı hemen kabullenirsek bizi öteki canlılardan ayıran özelliğimize, yani gerçek özgürlüğümüze kavuşabiliriz.

62 yılının Şubat ayında Seneca değiştiremeyeceği türden bir gerçekle yüzyüze gelmişti. Neron eski öğretmeninin sözünü dinlemekten vazgeçmiş, onu yanından uzaklaştırmış, ondan mahkemede başkalarına iftira etmesini istemiş ve cinayetlerini, cinsel sapıklıklarını rahatça uygulamaya geçirebilmesi için kendisine yardım etmek üzere imparatorluğun yüksek rütbelı memurlarından biri olan Ofonius Tigellinus'u görevlenil ir inikti. Roma sokaklarından toplanan bakireler imparatorun odalarına hapsediliyordu. Senatörlerin eşleri toplu seks yapmaya zorlanıyor; kocaları gözlerinin önünde öldürülüyordu. Neron geceleri Roma sokaklarında tebdil-i kıyafet dolaşıyor, karanlık köşelerde kıstırdığı vatandaşların boğazlarını kesiyordu. Neron bir gün genç bir oğlana aşık oldu ve onun kız olmasını arzu ettiği için oğlanı iğdiş ettirip uydurma bir evlenme töreni yaparak onunla evlendi. Romalılar acı acı gülerek, :.u espriyi yapıyorlardı: Keşke Neron'un babası Domitius böyle bir kadınla evlenmiş olsaydı, o zaman hayatımız bu kadar çekilmez olmazdı. Ciddi bir tehlikeyle karşı karşıya olduğunu anlayan Seneca mahkemedeki görevinden istifa etmek, Roma

dışındaki villasında sessiz sakin yaşamak istiyordu. Filozof iki kez istifasını vermiş olmasına karşın Neron, her defasında unu omuzlarından tutarak sevgili öğretmenine zarar vermeklense ölmeyi yeğleyeceğini söyleyip istifaları reddetti. Ancak Seneca böyle sözlere inanmayacak kadar deneyimli bir adamdı.

Seneca da kendini felsefeye adadı. Neron'dan kaçamıyordu; mantığı da ona kaçamayacağı şeye boyun eğmesi gerektiğini .söylüyordu. Huzursuzluk içinde geçen bu yıllarda Seneca kendini doğa bilimine verdi; dünya ve gezegenlerle ilgili bir kitap yazmaya başladı., Kocaman gökyüzüne bakıyor, yıldızları inceliyor, ucu bucağı olmayan denizlerle, yüksek dağlarla ilgileniyordu. Şimşekleri gözlemleyip şimşek çakmasının nedenleri üzerine fikir yürütüyordu:

Şimşek sıkıştırılmış ve yeryüzüne fırlatılmış ateştir, lkızeıı avuçlarımızın içine su alır, sonra iki avucumuzu birbirine bastırarak, yani bir pompa gibi suyu dışarı fışkırtırız ya. İşte benzer bir şeyin bulutlarda da olduğunu düşiinım. birbirine sürtünen iki bulut arasında sıkışan hava dışarı fışkı
rır, oluşan basınç nedeniyle hava alev alır, alev alan hava da mancınıkla fırlatılmışça sına yeryüzüne düşer.

Seneca depremler üzerine de kafa yormuş; toprağın içine sıkışan ve dışarı çıkmak için bir yol bulmaya çalışan havanın depreme yol açtığı; depremin bir tür jeolojik gazlanma olduğu sonucuna varmıştı:

Depremlerin toprağın içinde hareket eden hava yüzünden oluştuğu düşüncesine destek veren savlar arasında bir tek şu, çekinmeden ortaya atabileceğiniz bir savdır: Deprem büyük bir öfkeyle şehirleri, ülkeleri bir kez sarstıktan sonra, hemen arkasından o denli büyük bir sarsıntı daha gelmez. En büyük şok yaşandıktan sonra ancak küçük küçük sarsıntılar olacaktır; çünkü o ilk korkunç sarsıntı sayesinde hava dışarı çıkacak bir yol bulmuştur.

Seneca'nm vardığı sonuçların bilimsel açıdan hatalı olması o kadar da önemli değildi; cani bir imparatorun kaprisleri yüzünden hayatı her an sona erebilecek bir adamın doğayı gözlemleyerek huzur bulmasıydı burada önemli olan. Seneca doğaya bakarak huzur buluyordu çünkü belki de doğa olayları, değiştirmeye gücümüzün yetmediği şeyleri kabullenmemiz gerektiğini hatırlatıyordu ona. Buzullar, volkanlar, depremler, kasırgalar bizi aşan şeylerin birer simgesi gibiydi. Dünyaya geldiğimiz andan itibaren kaderlerimizi değiştirebileceğimiz öğretiliyor bize, umutlarımız ve endişelerimiz de buna göre belirleniyor. Oysa isteklerimizden,

arzularımızdan habersiz, bunlardan tamamen bağımsız okyanuslar dalgalarıyla umursamazca sahilleri dövüyor; yıldızlar gökyüzünden birer birer kayıyor. Bu yalnızca doğaya özgü bir şey değil. İnsanlar da aynı biçimde davranıyor, davranışlarının üzerimizdeki etkilerini bilmiyor ya da umursamıyorlar. Ancak doğa bize zorunluluklarla ilgili unutulmayacak dersler veriyor:

Kışın hava soğuk olur; titreriz. Yaz gelince sıcak havada terleriz. Hava sıcaklığındaki zamansız değişimler insan sağlığım olumsuz etkiler; bu defa da hastalanırız. Bazı yerlerde vahşi hayvanlarla karşılaşırız; ya da bazen en vahşi hayvandan bile daha zarar verici olan insanlarla... Ve bu akışı değiştiremeyiz.... Kendisini bu kurala [doğanın kuralına] göre ayarlaması, buna uyması, bunu kabullenmesi gereken bizleriz.... En iyisi değiştiremeyeceğin şeyi kabullenmektir.

Seneca doğa üzerine yazmaya, Neron'a ilk istifasını sundukIan hemen sonra başlamıştı. Tabii o zaman önünde yalnızca üç yılı olduğunu bilmiyordu. Üç yıl sonra, 65 yılının Nisan ayında Piso'nun imparatora karşı bir komplo kurduğu ortaya çık11, kısa süre sonra da bir yüzbaşı filozofun kapısını çaldı. O hazırdı. Tek göğsü elbisesinden dışarı fırlamış Paulina ile hizmetçileri gözyaşlarına boğuladursunlar; Seneca koşullara boyun eğip arabanın peşinden gitmeyi öğrenmişti. Emre hiç karsı çıkmadan damarlarını kesiverdi. Filozofun, oğlu Metilius'u kaybeden Marcia'ya da söylediği gibi:

Hayatın bize getirdikleri için gözyaşı dökmeye ne hacet?

Hayatın kendisine şöyle bir bakmak bizi gözyaşlarına boğmaya yetmez mi?

Kendini Yetersiz Hissetmenin Tesellisi

Yüzyıllar boyunca ihmal edildikten, hırpalandıktan, sağa sola alılıp yakıldıktan sonra, artık sadece parçalar halinde mahzenlerde ve manastır kütüphanelerinde yaşayan Antik Yunan ve Koma dönemi yapıtları 16. yüzyılda muzaffer bir geri dönüşle yeniden ilgi görmeye başladı. Avrupa'nın seçkin, entelektüel çevrelerinde, o zamana değin üretilmiş en büyük düşüncelerin, Parthenon Tapmağı'nırı inşa edilmesinden Romanın yağmalanmasına kadar geçen zaman diliminde, Yunanistan'daki şehir devletlerinde ve İtalya yarımadasında yaşamış olan bir avuç dahi tarafından dile getirildiği yolunda bir fikir yaygınlaştıeğitimli kişiler için bu yapıtların zenginliğiyle tanışmak artık şart olmuştu. Platon'un, Lucretius'un, Seneca'nm, Aristoteles'in, Catullus'un, Longinus'un, Cicero'nun ve daha pek çok büyük düşünürün yapıtları yeniden basıldı; klasiklerden seçmeler, örneğin Erasmus'un *Apophthegmata* ve *Adages* [Atasözleri ve Özlü Sözler], Stobeus'un *Sententiae* [Cümleler], Anlonio de Guevera'nın *Golden Epistles* [Altın Mektuplar] ve Petrus Crinitus'un *Honorable Learning* [Onurlu Öğrenme] adlı yapıtları Avrupa'nın dört bir yanmdaki kütüphanelerde okuyuculara sunuldu.

l’ransa'nın güney batısında, Bordeaux'nun 30 mil doğusuna düşen ağaçlı bir tepenin doruğunda, sarı taşlarla inşa edilmiş, kırmızı çatılı güzel bir şato vardı. Orta yaşlı bir asilzade, karı sı Françoise, kızı Leonor, çalışanları ve hayvanları (tavukları, keçileri, köpekleri ve atları) ile birlikte burada yaşıyordu. M i e h el de Montaigne'in büyükbabası bu mülkü 1477'de, l ıı/.lı ı Isı
ı l ı

Iık işinden elde ettiği kazanç ile satın almıştı. Babası ise şatoya birkaç kanat ekleyip, tarım için daha fazla alan ayırmıştı. Oğul Montaigne de, ev idaresinden ve çiftçilikten hiç anlamamasına karşın ('Lahanaları

marullardan güç bela ayırabiliyorum'), otuz beş yaşına bastığından beri burayla ilgileniyordu.

Montaigne zamanını, şatonun bir ucundaki kulelerden birinin üçüncü katında bulunan oval kütüphanede geçirmeyi yeğliyordu. 'Günlerimin çoğunu, her günün de çoğu saatini burada geçiriyorum.'

>1-1

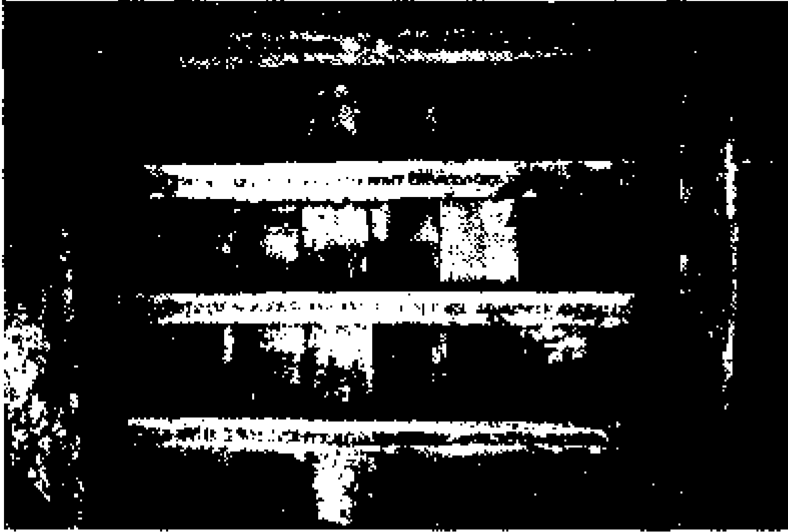
Kütüphanede, (Montaigne'in 'muhteşem ve göz alabildiğince geniş manzaraları vardı' diye tanımladığı) üç pencere, bir sıra, bir iskemle ve beş sıra yarım daire rafa dizili, felsefe, tarilı, şi ıı ve din üzerine binlerce cilt bulunuyordu. Montaigne, l'la lon'un kaleminden, ('gelmiş geçmiş en bilge insan') Socnıles'in sabırsız Atina jürisi Önünde yaptığı savunmanın Marsilio Ficino tarafından çevrilen Latince baskısını, Denys Lambin'in 1563'de yayına hazırladığı, Lucretius'un *De Renim Nu*lı/ra'smı ve Dioegenes Laertius'un *Hayatlar* adlı yapıtında sözü edilen Epikuros'un mutluluk görüşlerini bu kütüphanede okumuştu. 'Benim mizah anlayışıma inanılmaz derecede Tıyan' bir yazar diye nitelediği Seneca'nın 1557'de Basel'de yeni yayınlanan toplu yapıtlarını da yine bu kütüphanede tekrar lekrar okumuştu. Montaigne, klasikleri okumaya çok erken yaşlarda başladı. İlk öğrendiği yabancı dil Latinceydi. Yedi sekiz yaşında Ovid'in *I)ii* ıı *üş ü mler'* ini okudu. 16 yaşına gelmeden, bir Virgil koleksiyonu satın almıştı, üstelik *Aeneid'i* olduğu kadar Terence'i, Plaulus'u ve Sezai'm *Yorumlar*'mı neredeyse ezbere biliyordu. Kiı,ıp]ara o denli düşkündü ki Bordeaux

Parlamentosıı'nda 13 yıl danışman olarak çalıştıktan sonra kendini onlara adamak için emekliye ayrıldı. Okumak hayatının tesellisiydi:

Okumak beni çekildiğim bu inzivada avutuyor; hem aylaklığın ağırlığından hem de sohbetleriyle canımı sıkan misafirlerden kurtarıyor. Eğer çekilen acı, altından kalkılamayacak kadar ağır değilse okumak acının açtığı yaraları da iyileştiriyor. Tatsız düşüncelerden kurtulmak için tek yapmam gereken kitaplara başvurmak.

labii bizi Montaigne'in zihinsel yetileri karşısında büyük İm hayranlık duymaya davet eden kütüphane rafları, onun hiiiuu yaşam öyküsünü anlatmıyor. Düşünürün yaşamıyla ilgili ün

ha lazlu şev öğrenmek istiyorsak bu kütüphanenin içine daha dikkatli bakmamız, hatta odanın ortasında oturup tavanı incelememiz gerek çün ü Montaigne 1570’lerin ortalarında, İnci lülen ve klasiklerden seçtiği 57 kısa alıntıyı tavanı bölen kalaslar üzerine yazdırmıştı. Bunlar akla sahip olmanın insana çok büyük faydalar sağladığı yolundaki görüşlere şüpheyle yaklaşan kişiler tarafından söylenmiş sözlerdi:

En mutlu yaşam düşünmeden geçirilen yaşamdır.*Soplıokles*

Bilge olduğunu sanan bir adam mı gördün? Bir deliden beklemeyeceğin davranışları bu adamdan bekle.*Atasözü* Kesin olan bir tek şey vardır, o da hiçbir şeyin kesin olmadığı, yeryüzünde insandan daha sefil, daha kibirli bir yaratık bulunmadığı.*Pîiny*

Her şey insan akimın kavrayamayacağı kadar karmaşıktır.

-*Vaiz*

Eski filozoflar, öteki yaratıklardan esirgenmiş olan aklımız sayesinde biz insanların çok daha mutlu olabileceğine; aklın büyüklüğüne ve önemine inanıyorlardı. Akıl, bizim ihtiraslarını ı/ı denetleyebilmemizi,

içgüdülerimize dayanarak oluşturdoğumuz yanlış görüşlerimizi düzeltmemizi sağlıyordu. Akıl, bedenimizin vahşi taleplerine gem vuruyor; yemek yeme, seks yapma gibi isteklerimizi dengede tutmamıza yardım ediyordu. Akıl, hem dünya hem de kendi benliklerimiz üzerinde hakimiyet kurmamızı olanaklı kılan, karmaşık, hatta neredeyse ilahi bir bir araçtı.
t 'icero, oval kütüphanede de bir örneği bulunan *Tuskulan TarI ışından'*nda, zihinsel çalışmaların yararlarından söz eder: Bilimsel çalışmalar yapmak kadar güzel bir başka iş daha yoktur; bu uğraşlar sayesinde, yaşarken de, maddenin sonsuzluğunu, doğanın uçsuz bucaksız görkemini, gökyüzünü, karaları ve denizleri öğrenebiliriz, Bilim bize dindarlığı, ılımlılığı, kalbin yüceliğini Öğretir; ruhumuzu karanlıktan çekip çıkarır, ona her şeyi bir bir gösterir; iyi ile kötüyü, ilk olan ile sonuncuyu, hatta bunlar arasında kalan her şeyi; bilim bizi sağlıklı ve mutlu yaşama yöntemleriyle donatır; bize hayatımızı nasıl üzüntülerden, sıkıntılardan uzak yaşayacağımızı gösterir.
Bi ıilerce kitaba sahip olmasına, üstelik çok iyi bir klasik eğitim .ilmiş olmasına karşın, insan aklı ve zihinsel etkinlikler için sıralanan bu övgüler Montaigne'i Öylesine çileden çıkarmış, küiıi|>hane tavanına yazdırttığı sözler ruhuna o denli aykırı düşmüştü ki yazar, mizacına hiç de uymayan bir öfkeyle hoşnut•aı/luğunu şöyle dile getirmişti;
İnsan denen yaratık ne kadar da zavallı olabiliyor... şunun övünmesine bir bakın hele... Adam her şeye gücü yeten, ölümsüz Tanrı'mn özelliklerini betimliyor sanki! Aslında, küçücük köylerde, Cicero'dan çok daha hoş, çok daha sakin ve çok daha istikrarlı hayatlar yaşayan binlerce köylü kadım var.
KoııмIı lilozof bilimle uğraşan çoğu insanın ne denli büyük ırн11* ■ uzluklar yaşadığını görememiş, bütün canlılar arasında bu Irk insanoğlunun başına musallat olan korkunç acıları ki ıslahça yok saymıştı. Oysa biz o karanlık, o sıkıntılı anlarda krmti kendimize şöyle demez miydik: Keşke insan olmasaydım da başka bir şey olsaydım; örneğin bir karınca, bir kaplumbağa.
Ya da bir keçi. Onu Montaigne'in şatosuna birkaç kilometre mesafede, Les Gauchers köyündeki bir çiftliğin avlusunda buldum.

Ne *Tuskulan Tartışmaları'nı* ne de *Yasalar Üstüne* adlı yapıtı okumuştu. Yine de halinden memnun gözüküyordu. Marulundan kopardığı parçaları yavaş yavaş çiğniyor, arada bir memnuniyetsizliğini dile getirmek isteyen yaşlı bir kadın gibi kafasını sallıyordu. Bu haliyle onu kıskanmamak olanaksızdı.

Montaigne de, kütüphanesi ve muhakeme yetisi olan bir insan olarak yaşamaktansa bir hayvan olarak yaşamanın avantajları üzerinde durmuştu. Hayvanlar hastalandıklarında kendilerini nasıl tedavi edeceklerini içgüdüsel olarak biliyorlardı. Örneğin keçiler yaralandıklarında geyikotumı binlerce benzer otun arasından seçebiliyor, kaplumbağalar engerek yılanının saldırısına uğradıklarında hemen yabani mercanköşk otuna yöneliyordu. Leylekler tuzlu suyla kendi kendilerine

, . *u*

lavman yapabiliyordu. İnsanlarınsa pahalı, yanlış yönlen t in öğrenmiş hekimlere güvenmekten başka çareleri yoklu (he kimlerin çekmeceleri garip reçetelerle doluydu: ''kertenkele sı diği, fil dışkısı, köstebek karaciğeri, beyaz güvercinin s.ıg k.t nadının altından alınmış kan, karın ağrısı çekenler içinse t o/ haline getirilmiş fare dışkısı').

Ayrıca hayvanların karmaşık şeyleri kavrayabilmek için bil mez tükenmez eğitimlerden geçmelerine gerek yoktu, Örneğin, orkinos balığı bir astroloji uzmanıydı, 'Kış geldiğinde ne rede bulunuyorsa, ilk ekinoksa kadar aynı yerde kalır,' diye yazmıştı Montaıgne orkinos balığı için. Orkinoslar gruplar İmlinde yüzerlerdi; birlikte yüzerken suyun içinde kusursuz bir küp biçimi oluşturduklarından orkinosların geometri ve aritmetiğe de hakim oldukları söylenebilirdi. 'Küpün herhangi bir kenarını oluşturan balıkları sayarsanız sürüdeki balıkların say ismi öğrenebilirsiniz çünkü bütün kenarları oluşturan balıkların sayısı aynıdır.' Köpeklerde ise diyalektik mantık hayli gelişmişti. Montaigne'in anlattığı bir hikayede, sahibini arayan bir köpek bir sapağa gelir. Bu sapakta yol üçe ayrılmakladır. Kopek önce birinci, sonra

ikinci yola bakar; sonra sahibinin üçüncü yolu seçtiğine kanaat getirip o yoldan koşmaya devam eder:

Bu hikayede diyalektiktiğin en saf hali göze çarpar: Kopek ayrık ve bağlayıcı önermelerden faydalanır ve parçalan düzgün bir biçimde bir araya getirir. Bunu Trabzonlu *Cv*orge'un *Diıüectica*'smdan Öğrenip uygulamak yerine kendiliğinden akıl etmiş olmasının ne önemi var?

Hayvanlar sevgi konusunda da insanlardan daha iislündu. Montaigne, İskenderiyeli bir çiçekçi kıza aşık olan filin lıik,t yesini gıpta ederek okumuştu. Bu hayvan ne zaman pn/nın götürülse buruş buruş hortumunu kızın gerdanına sarıyor. 11 zın göğüslerini büyük bir beceriyle okşuyordu.

Çiftlikteki en sıradan hayvan bile, antik çağ bilgelerinin korkunç olaylar karşısında sükuneti kaybetmeme yetisine doğuştan sahipti. Bir keresinde Yunan filozof Pyrrhon'ıın seyahat ettiği gemi şiddetli bir fırtınaya yakalanmıştı. Bütün yolcular azgın dalgaların gemilerini paramparça edeceğinden korkmuş, paniğe kapılmışlardı. Yolculardan yalnızca bir tanesi soğukkanlılığını kaybetmemiş, sakin bir ifadeyle köşesinde oturmaya devam etmişti. Bu bir domuzdu:

Yüceltip durduğumuz, bizi bütün yaratıkların efendisi yaptığına inandığımız aklımızın, aslında azap çekmemiz için bize sunulduğunu söylemeye cüret edebilir miyiz? Bilgisizken daha keyifli olabileceğimiz anlarda bilgi bizim sükunetimizi kaybetmemize yol açıyor, bizi Phyrron'un domuzundan daha kotu bir duruma getiriyorsa ne işimize yarıyor ki?

Montaigne'e göre, aklın bize, müteşekkir olmamızı gerektirecek bir şey sunup sunmadığı sorgulanmalıydı:

Tutarsızlık, tereddüt, şüphe, acı, batıl inanç, gelecekte (hatta Öldükten sonra bile) neler yaşayacağımıza ilişkin kaygılar, hırs, açgözlülük, kıskançlık, çekememezlik, azgınlık, delice, iflah olmaz arzular, savaş, yalanlar, sadakatsizlik, dedikodu, merak... Biz insanlar bunlar ile donatılmışız. Vasat düzeydeki, tutarsız mantığımızla, öğrenme ve yargılama kapasitemizle Övünüp duruyoruz, oysa ne gariptir bunlar karşılığında ödediğimiz bedel haddinden fazla.

Kendisine bir seçim yapma olanağı tanınsaydı Montaigne belki de keçi olarak yaşamayı tercih etmezdiama o kadar. Cicero aklın bize ne büyük şeyler bahşettiğinden söz etmişti. Monlaigıie ise 16 yüzyıl sonra bunun tam tersini iddia ediyordu: Aptalca bir şey söylediğimizi ya da yaptığımızı idrak etmemi/, hiçbir şey ifade etmiyor; aslında biz İnsanlar kendimize bakarak çok daha büyük, çok daha önemli hiı ders çıkarmalıyız: Hepimiz ahmağız.

Tabii bu ahmakların en âlâları da ahmak olabileceklerini asla akıllarına getirmeyen Cicero gibi filozoflardı. Akla duyulan bu yersiz güven ahmaklığın, dolaylı olarak da yetersizliğin en temel nedeniydi.
Montaigne üstü yazılı kalaslarla bölünmüş çatının altında ye ni bir felsefe geliştirdi; bu felsefe, pek çok antik çağ filozofunun iddialarına zıtlık oluşturacak biçimde, biz insanların mantıktan, sükunetten ne denli uzak olduğunu gözler önüm* seriyordu. Sağlık ve erdem gibi konularda hayvanlar bize örnek olabilirlerdi; oysa biz genellikle duygularını denetleyemeyen, yoldan çıkmaya müsait, kibirli, huzursuz yaratıklardık. İşte felsefenin görevi bu gerçeği yansıtmaktı ama ne yazık ki bunu yapan çok az filozof vardı:
Yaşamımızın bir yanma çılgınlık bir yanına da bilgelik hakim: Yaşamla ilgili bir şeyler yazan herkes, saygıda kusur etmemek ve kuralların dışına çıkmamak için yaşamımızı oluşturan şeylerin yarısından çoğunu bir kenara bırakıyor.
Eğer zayıflıklarımızı kabul eder, olmadığımız halde üstün olduğumuzu iddia etmekten vazgeçersek, Montaigne'in o zenginliklerle dolu, yol gösteren felsefesinden şu dersi çıkarabiliriz: Aslında biz bu yarı bilge, yarı ahmak halimizle bile yetersiz değiliz.
Cinsel yetersizlik üzerine
Hem bedene hem de akla sahip olmak nasıl da büyük sorunlar yaratır; akim bize verdiği ağırbaşlılık ve zeka dikkate alındığında beden ile akıl arasında inanılmaz bir zıtlık göze çarpar. Bedenimiz koku yayar, ağrı çeker, eğilip bükülür, titremeye başlar, yaşlanır. Bizi gaz çıkarmaya, geğirmeye zorlar; Amerika'nın kurak çöllerinde yaşayan, çiftleşme mevsiminde uluyarak eşini çağıran bir sırtlanmkine benzer korkunç sesler çıkartıp kan ter içinde kalacağımız yatak maceraları uğruna çok daha önemli planlarımızı bir kenara bırakmamıza yol açar. Bedenimiz kendi ritmine, kaprislerine boyun eğsin diye aklımızı rehin tutar. Yaşama bakış açımız ağır bir yemeğin sindirimi sırasında kolayca alt üst olabilir. “Yemekten önce ve yemekten sonra ben sanki iki ayrı insanım," demişti Montaigne: Sağlığım ycrindeyken, güneşli güzel bir gün bana gülümserken, tam havamdayımdır; ama ayak tırnaklarımdan biri batmaya görsün, o za ma n benden alıngan, benden huysuz, benden çekilmez bir adam yoktur, im büyük filozoflar bile, bedenlerinin yol açtığı küçük düşürücü durumlardan kurtulamamışlardır. “Farzedelim Platon sam ya da felç oldu," diyordu Montaigne. "Bu haldeyken ona o yüce zekası, o büyük yetenekleri yardım etsin de görelim."

Y.ı da bir sempozyumun tam orta yerinde Platon gaz çıkarmak zorunda kalsa örneğin:
Sindirim sistemimizi boşaltmaya yarayan bu anüs kasının kendine özgü büzülmeleri, kasılmaları bizim isteğimizden
bağımsız olarak, çoğunlukla da hiç olmadık anlarda j;*ı çekleşir.
Montaigne, isteyince gaz çıkartabilcn, üstelik bu işi bir şiir in ölçü düzenine uygun biçimde yapabilen bir adamdan söz edildiğini duymuştu ama bu ustalık onun bedenimizin aklımıza hükmettiği, anüs kasımn da "en münasabetsiz, en pala valsız" kas olduğu yolundaki kanısına ters düşmüyordu. 1 lal la Montaigne bir başka trajik hikaye de duymuştu: "Adamın biri bir gün öyle bir kuvvetle, fırtınayı andıran bir gürlemeyle yellenmiş ki yellenmesi aralıksız kırk yıl sürmüş, adam da oracıkta ölmüş."
Ne kadar yadsımaya çalışsak da, bizi rahatsız eden, başkalarının yanında küçük düşüren bu organlarla birlikte yaşamak zorundayız; bundan kaçamayız. Montaigne bir keresinde, sindirim organlarının tiksindirici olduğunu düşünen, bu yüzden de kendisinde bu organlardan yokmuş gibi davranmaya çalışan bir kadınla tanışmıştı:

Bu kadın.... çiğneme hareketinin yüzün şeklini bozduğuna, kadının güzelliğini ve zerafetini yokettiğine inanıyor; bu yüzden acıktığında başkalarının yanında bulunmaktan kaçmıyor. Bir de öyle bir adam tanıyorum ki ne başkalarının yemek yediğini görmeye ne de başkalarının onu yemek yerken görmesine tahammül edebiliyor. Midesini boşaltırken olduğundan çok midesini doldururken eşten dosttan kaçıyor.
Montaigne cinsel arzulan yüzünden çok büyük baskı altında yaşayan bazı erkeklerin bu büyük sıkıntılarım sona erdirmek için kendilerini hadım ettirdiklerine tanık olmuştu. Bazı lan is» ■ fazla çalışan testislerine kar ya da sirke karışımları ile koınp res yaparak şehvetlerini dindirmeye çalışıyorlardı. İhı par. t İm Maximilian, bir kral olmak İle bedene sahip bir insan olmal> arasındaki karşıtlığın farkında olduğu için kimsenin mm,
e, s
özellikle belden aşağısı çıplakken görmesini istemezdi; hatta yakılmadan önce kendisine bir don giydirilmesini istediğini vasiyetinde özellikle belirtmişti. "İmparator vasiyetine mutlaka bir ek madde koymuştur/' diye ekliyor Montaigne, "bu maddede de, donumu giydirecek adamın gözleri bağlı olmalı, diye buyurmuştur."
Biz de bu türden radikal önlemler alma eğiliminde olabiliriz ama unutmayalım, Montaigne'in felsefesi insanın kendiyle barışık olması gerektiğini vurgular: "En büyük kabalık insanın kendi varlığım hor görmesidir." Kendimizi iki parçaya bölmeye çalışmak yerine, bizi şaşkınlığa düşüren bedenimize karşı açtığımız iç savaşı sona erdirmeliyiz çünkü bedenimiz ne korkunç ne de küçük düşürüdür; o varoluşumuzun değişmez bir parçası olarak ölene kadar bizimle kalacaktır.
1993 yazında, L. ile tatil için Portekiz'in kuzeyine gitmeye karar verdik. Arabayla yola çıkıp Minho köylerinde konakladıktan sonra Viana do Catelo'nun güneyinde birkaç gün geçirdik. İşte burada, tatilimizin son gecesinde, denizi gören küçük bir otelde, sevişme yetimi kaybetmiş olduğumu gördümbuna çok hazırlıksızdım çünkü bedenim bu bozukluğu önceden farketmemi sağlayacak bir işaret vermemişti. Portekiz'e gitmeden birkaç ay Önce, Montaigne'in *Denemeler* adlı yapıtının ilk cildinde 21. bölümü okumamış olsaydım, bırakın bu sorunu birilerine anlatmayı meseleyi sindirmekte bile hayli zorlanırdım.
Yazar, bu bölümde bir arkadaşından söz eder; bu arkadaşı ona, tam kadının içine gireceği anda penisinin küçüldüğünü anlatan bir adamdan söz edildiğini aktarır. Bu hikaye Montaigno'in arkadaşını çok etkilemiştir, öyle

ki adam erekte olamamanın insanı nasıl bir utanca boğacağını Lizun uzun düşünür.
Bu düşünceler aklını öylesine meşgul eder, adam benzer bu felaketin başına gelmesinden öyle korkar ki korkusu VUZUH den bir sonraki sevişmesinde penisi bir türlü serileşme/ Adam o günden sonra bir kadım ne kadar arzularsa arzulasın, asla erekte olamamış, her talihsiz denemenin sonunda belleği ne bir yüz kızartıcı hatıra daha eklenmiş, bu hatıralar gün geçtikçe ona daha büyük işkenceler, zulümler etmeyi sürdürmüş tür.
Montaigne'in arkadaşı, penisine söz geçirme becerisini gösteremediği için iktidarsız olmuştur. Bu beceri ona göre bölün normal erkeklerin mutlak özelliğidir. Ancak Montaigne burada suçun peniste olmadığını düşünüyor: "Eğer bir işi bir kore yapabildiysen aynı şeyi ertesi gün yapamaz hale gelemezsin, tabii gerçek iktidarsızlığı bunun dışında tutuyorum." Aslında, Montaigne'in arkadaşı, bedenin akılla denetlenebileceği yo lundaki görüş, bu görüşün insan üstünde yarattığı baskı ve normal erkek tanımının dışında kalmaktan duyulan korku yüzünden bu hale gelmişti. Çözüm ise normal erkek tanımım yeni baştan yapmaktı; Montaigne'in arkadaşının da en sonun da keşfettiği gibi, penis üzerindeki hakimiyetin kaybedilmesi, sevişme sırasında ortaya çıkabilecek, çok da zararlı olmayan, üstelik Önü alınabilecek bir aksaklıktı. Montaigne arkadaşının bütün bunları nasıl öğrendiğini şöyle anlatıyor:
...böyle bir sorunu olduğunu itiraf etti, hatta bundan açıkça söz etti; böylece ruhunu saran gerilim azalmış oldu. Sorununu kabul ettiği için sıkıntısı azaldı, bunun ağırlığım daha az hissetmeye başladı.
Montaigne'in samimiyeti kuşkusuz okuyucuların ruhunu :.,ı ran gerilimleri de azaltıyordu. Bedenle ilgili hiçbir şeyi yal MU cı, itici bulmayan bu filozof penisin gösterdiği ani değişikli!leri, sözü bile edilmeyecek, kasvetli, utanç verici bir şey nl maktan çıkarıyor, dünya gözü ile değerlendiriyordu. Munia iğne'in aşağıdaki sözleri sayesinde pek çok insan kendini suçlamaktan vazgeçmişti:
....en uygunsuz zamanda, hiç istemediğimiz anda büyüyen ama ona en çok gereksinim duyduğumuzda bizi yarı yolda bırakan bu organın [evrensel] itaatsizliği...
Bir adam, metresi ile birlikte olmayı başaramayınca mazeret uydurmaya çalışmak yerine, iktidarsızlığın aslında sıkça rastlanan bir aksilik olduğunu, üstelik yalnızca kendisine özgü bir şey olmadığını kabullenirse, cinsel gücünü tekrar kazanabilir, sevgilisinin kaygılarını yatıştırabilirdi.

Montaigne, Gaskonyalı bir asil tanıyordu; bu adam bir kadınla beraberken erekte olamayınca eve kaçıp penisini kesmiş, "kabahatinin özrü olarak" kadına göndermişti. Tabii Montaigne bize başka türlü davranmamızı öğütlüyor:

Eğer [çift] hazır değilse, işi aceleye getirmemek gerek, tik beceriksizlikte umutsuzluğa kapılmaktansa.... uygun zamanı beklemek daha iyidir. Sertleşme sorunu çeken bir adam, değişik küçük oyunlarla yavaş yavaş kendini hazırlayabilir; inatçılık edip, kendini tümüyle yetersiz görmesine yol açacak biçimde davranmamalıdır.

Bu, cinsel yaşamımızdaki yalnızlığı rahatça, abartısız ve samimi bir biçimde anlatan, yepyeni bir dildi. Montaigne, yatak odamıza bir yol açıyor, oraya hapsolmuş mahrem kederleri utançtan arındırıyor ve bizi kendi bedenlerimizle barıştırmaya çalışıyordu. Onun gizlice yaşanan ve nadiren dile getirilen l)iı deneyimlerden söz etmek konusunda gösterdiği cesaret sayesinde kendi kendimize ya da sevgililerimize itiraf edebileceklerimizin sayısı artıyordu. Montaigne'in bu cesareti, insanın başına gelebilecek hiçbir şeyin insanlık dışı olamayacağına ilişkin görüşünden kaynaklanıyordu. Ona göre "Her insan, varoluşumuzun bütün biçimlerini içinde taşıyor"du. Tabii bu varoluş biçimlerine, penisimizin hiç umulmadık bir anda yumuşaması da dahildi. Yani başımıza böyle bir şey geldiğinde utanıp kendimizden nefret etmemize hiç gerek yoklu.

Montaigne, bedenlerimizle yaşadığımız sorunları bir ölçiulr, bunları rahatça tartışabileceğimiz ortamlardan yoksun olm.ı miza bağlıyordu. Yazarlar ya da ressamlar, yapıtlarını okuyan ya da bunlara bakan kişinin, kadının sevişme isteği duy a bil e ceğini, güç sahibi olan bir erkeğin de her erkek gibi anüsü ve penisi olduğunu akimdan geçirmesine izin vermek istemezler. Kralların, hanımefendilerin resimlerine bakınca onların da gaz çıkartan, sevişen insanlar oldukları aklımızdan bile geçmez. Montaigne aşağıdaki resimlerde eksik olduğunu düşündüğü noktaları o güzel, dobra sözleriyle tamamlıyor:

Au plus esleve throne du monde si ne sommes assis que sus nostre cul.

En yüce tahtta bile üstüne oturduğumuz kendi kıçımızdır.

Les Koy s et les philosophes fientent, et İes dames aussi Krallar ve filozoflar da sıçar, hatta kadınlar bile.

Kral III. Henri   Catherine d e M n 1111
t
M OM ta iğne bu sözleri söylerken başka sözcükler de kullanabilirdi. 'Cul' (kıç) yerine 'derriere' (kaba et) ya da 'fesses' (popo); 'fienter' (sıçmak) yerine de 'aller au cabinct' (tuvalete gitmek) diyebilirdi. Randle Cotgrave'in 1611 Londra basımı *Fransızcaİngiiizce Sözlüğü,* (Yeni öğrenenlerin dillerini ilerletmek için kullanabilecekleri, Fransız dilinin inceliklerine hakim olmak isteyenlerinse bütün aradıklarını bulabilecekleri ideal bir sözlük) 'fienteb (sıçmak) fiilinin 'haşerenin ya da porsukların dışkılaması' anlamında kullanıldığını belirtiyor. Montaigne'in bu denli güçlü bir sözcük kullanmayı seçmesinin nedeni, insan bedeninin tablolardan felsefe yapıtlarına kadar pek çok yerde ne kadar yadsındığını vurgulamak ve yapılan bu hatayı düzeltmekti. Hanımefendilerin asla ellerini yıkamadıkları, kralların kıçları üzerinde oturmadıkları yolundaki kanı Montaigne'in harekete geçmesine yol açmıştı: Artık bu insanların da sıçtıkları, kıçları üzerinde oturdukları bütün dünyaya hatırlatılmalıydı:

Üreme organlarımızın çalışmaları öylesine doğal, gerekli ve doğru kİ; acaba bu organlar bize ne yaptılar da biz utanç duymadan onlardan söz açamıyor, onları hep ciddi sohbetlerin dışmda tutuyoruz? *Öldürmek, hırsızlık yapmak* ya da *İhanet etmek* gibi sözcükleri rahatlıkla kullanmaktan korkmuyoruz ama üreme organlarımızın adlarını ancak fısıldayarak söylüyoruz.

Montaigne'in şatosunun çevresinde kayın ormanları vardı; bunlardaıı biri Castillon-la-Bataille köyünün kuzeyinde, bir başkası da St Vivien'in doğusundaydı. Montaigne'in kızı Leoıı̇or bu ormanların sessizliğini, görkemini mutlaka biliyordu ıeak ağaçların adlarını öğrenmediği kesin: "Kayın ağacı"nm Imnsızcası "fouteau" iken, "düzüşmek" fiilinin fransızcası da "l<uılre"dır.
"Kızımın yaşıtları arasında şehvetli olanlar çoktmı evlendi I n lezaten başka çocuğum yok-" diye başlayan Moıılaignr, on dört yaşın ne demek olduğunu bize şöyle aktarıyor:
O narin ve zariftir; yaşından daha küçük görünüyor. Anne si onu kendi başına, sessiz sakin büyüttü; şimdilerde ise çocuksu masumiyetinden kurtulmayı öğreniyor. Bir gün benim de yanında bulunduğum bir sırada yüksek sesle kitap okurken *fouteaıı* (kayın) sözcüğü ile karşılaştı. Mürebbiyesi aniden, kabaca sözünü kesip bu utanç verici durumdan kurtulmasını sağladı.
(VLontaigne hoşnutsuzlukla fark etti ki yirmi kaba saba uşak bîr araya gelseler, "fouteau" sözcüğünün neleri çağrıştırdığım, kızın sözünü kesip sözcüğü atlamasını buyuran bu kadından daha iyi anlatamazlardı. Ancak kızm mürebbiyesi ya da Montaigne'in kaba deyişiyle "yaşlı kocakarı" için bu sözcüğün atlanması çok gerekliydi çünkü ona göre genç bir hanımefendinin birkaç yıl sonra kendini yatak odasında bir erkekle başbaşa bulduğu zaman başına gelecekleri biliyor olması hanımefendi saygınlığıyla asla bağdaşamazdı.
Montaigne portrelerimizi hep alışıldık biçimde çizmemizi, kendimizi anlatırken gerçekte kişiliğimizi ortaya koyan pek t;ok şeyden söz etmememizi yanlış buluyordu. İşte kitabım yazarken bir amacı da bu yanlışı düzeltmekti. 38 yaşında emekliye ayrıldığında yazmaya karar vermişti ama ne yazacağım bilmiyordu. Yavaş yavaş kafasında, kütüphanesindeki yarım daire biçimindeki rafları dolduran binlerce kitaptan hiçbirim' benzemeyecek, alışılmadık bir kitap yazma fikri oluştu.

O, binlerce yıllık geleneği, yazarın kendisiyle ilgili bir şev lor yazma konusundaki çekingenliğini bir kenara bıraktı. / V *t irmeler'in* Önsözünde de belirttiği gibi, aklının ve bedeninin nasıl çalıştığını elinden geldiğince açık bir biçimde anlat mavi istiyordu. *Denemelerin* ilk iki cildi 1580 yılında Borde.»iv’»İn
yayınlandı, 8 yıl sonra yapıta Paris'te basılan bir üçüncü cilt eklendi:

Hâlâ doğanın en ilkel yasalarına uyarak, özgürce yaşadıkları söylenen o insanların arasında olsaydım, sizi temin ederim, kendimi bir bütün olarak, bütün çıplaklığımla resmetmeyi çok isterdim.

O güne değin hiçbir yazar okuyucularının karşısına üzerinde giysileri olmadan çıkmayı arzulamamıştı. Oysa resmi giysiler içindeki azizlerin, papaların, Romalı imparatorların, Yunan devlet adamlarının portrelerinden bol bir şey yoktu. Montaigne'in bile, Thomas de Leu (1562-1620) tarafından yapılmış, onu belediye başkanlığı giysileri içinde, yüzünde esrarengiz ve biraz da ciddi bir ifade, boynunda ise 1571'de IX. Charles tarafından kendisine sunulan kolye ile gösteren resmi bir portresi vardı.

Ama onun *Denemeler* adlı yapıtında göstermek istediği lıen' bu poıiredeki cüppeli, Cicerovari adam değildi. O, insanla bir İniliin olarak ilgileniyor, insanın aslında ne olduğunu gösterı ıırktc yol ersiz kalan portrelere bir alternatif sunmak istiyor

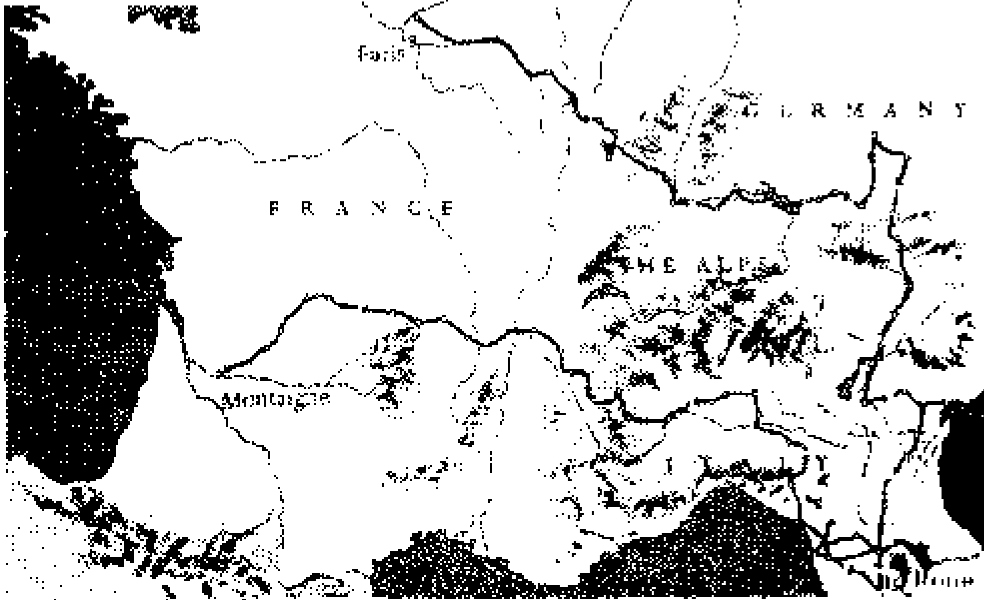
du. Bu yüzden yazdığı kitapta, yediği yemekler, penisi, dışhı sı, cinsel zaferleri, yellenmeleri, daha Önce ciddi bir ki lapla as la yer bulmadığı ölçüde ayrıntılı biçimde ele alınıyordu. (İslilik bütün bu ayrıntılar öylesine büyük bir ciddiyetle akla rıh yordu ki bunları okuyan, insanoğlunun aklı selim sahibi bit yaratık olu p olmadığım sorgulamaya başlayabilirdi. M on t a i g ne okuyucularına kendisiyle ilgili şu bilgileri veriyordu:

Penisi kimliğinin önemli bir parçasıydı:

Bütün organlarım beni ben yapar; her biri en az öteki kadar değerlidir ama hiçbirisi beni bu organın yaptığı kadar erkek yapamaz. Okuyucularıma

portremi bir bütün olarak göstermeyi borç biliyorum.
Cinsel ilişkinin gürültülü ve pis bir iş olduğunu düşünüyordu: Başka her yerde az da olsa derli toplu davranmak mümkündür; bütün öteki işler yürütülürken Özlük haklan göz önünde bulundurulur: Ama bu iş ancak gülünç ya da kaba diye tanımlanabilir. Buyrun bir deneyin bakalım da bulun bu işi bilgece, saygılı bir biçimde yapmanın yolunu! *Tuvalete oturduğunda sessizlik istiyordu:*
Bütün doğal etkinliklerim içinde, rahatsız edilmeye en az tahammül edebildiğim etkinlik budur.
Düzenli tuvalde gitme alışkanlığı vardı:
Bazı acil işler ya da hastalıklar dışında yataktan çıkabildiğim sürece, bağırsaklarım ve ben tuvaletteki randevularımızı asla kaçırmayız.
Çevremizde gördüğümüz portrelere önem veriyorsak bu, kendimizde varolan özellikleri, ancak başkalarının kendileriy le ilgili olarak söyledikleri ölçüsünde sınırlayıp ortaya kny.ı bildiğimiz, hayatlarımızı bu örneklere göre biçimlendirdiği miz içindir. Başkalarında gördüğümüz özellikleri kendinıı/ı h bulmaya çalışır, başkalarının hiç sözünü etmediği şeyim ■ gı ı, lerimizi kapatır ya da bunları yaşarken utanç duy.n i/:
En yüce düşüncelere vakıf, en bilge insanın bile sevişirken nasıl acaip hareketler yapacağını gözümde canlandırıyorum da... Bu kişinin bir düşünür, bîr bilge olduğunu iddia etmesi küstahlık değil de nedir?
Montaigne bu sözlerle bilgeliğin olanaksız olduğunu söylemeye çalışmıyordu; o yalnızca bilgeliğin tanımında küçük değişiklikler yapılması gerektiğini düşünüyordu. Gerçek bilgeliğin yolu benliğimizin temelini oluşturan şeylerle barışık olmaktan geçiyordu. Bilge kişi zeka ve kültürün insan hayatında sanılandan çok daha küçük bir rol üstlendiğini bilmeli, ölümlü bedenimizin bazı acil, uygunsuz gereksinimlerini kabullenmeliydi. Epikurosçu ve Stoacı filozoflar bedenlerimiz üzerinde hakimiyet kurabileceğimizi böylece bedenlerimizin, ihtiraslarımızın peşinden sürüklenmeden rahatça yaşayabileceğimizi iddia etmişlerdi. En büyük arzularımız bağlamında dile getirilmiş çok hoş bir öneriydi bu. Ama aynı zamanda uygulamaya konması olanaksız, üstelik üretime engel olacak bir öneri:
Hiçkimse buralarda yerleşip oturamayacaksa felsefenin bu yüce tepelen ne işe yarar? Bizim uygulama becerimizi ve gücümüzü aşan kuralların kime ne faydası var?

İnsanın kendi zorunluluklarım, başka bir canimin standartlarına uydurmaya çalışması hiç de akıllıca değil.
Bedenimizi ne yok sayabilir ne de onu alt edebiliriz ama en azından, Montaigne'in 'yaşlı kocakarı'ya hatırlatmak istediği gibi,'*fouteau*' sözcüğünün çağrışımlarını öğrenmek ile saygınlığımız arasında bir tercih yapmak zorunda olmadığımızı bilebiliriz. O zaman kısaca şöyle diyebiliriz:
Ihı dünyadaki esaretimiz süresince, içimizdekilerin ne tümüyle bedensel ne de tümüyle ruhsal olabileceğini düşünebiliriz; dolayısıyla insanı bunları birbirinden ayırmak zoi ıımla bırakmak ona haksızlık etmek olacaktır.
Kültürel Yetersizlik Üzerine
Yetersizlik hissinin bir nedeni de, insanların dünyayı hiç düşünüp taşınmadan, küstahça *normal-anormal* diye iki farklı kutba ayırmalarıdır. Kaşın teki havada, hafif şaşkın bir ifadeyle söylenen "Gerçekten mi, ne kadar tuhaf," cümlesi karşısında deneyimlerimizi, inançlarımızı bir kenara bırakmaya, hatta mantığımızı, insanlığımızı bile unutmaya hazırızdır.
1580 yılının yazında, Montaigne en büyük düşünü gerçekleşlirdi; at sırtında, Almanya, Avusturya ve İsviçre'den geçerek Koma'ya gitti; böylece Fransa dışına ilk yolculuğunu yapmış oldu. Bu yolculukta ona kardeşi Bertrand de Mattecoulon da içlerinde olmak üzere 4 genç asil ile bir düzine hizmetkar eşlik ettiler. 17 ay boyunca evlerinden uzak kalacak, toplam 3000 mil mesafe katedeceklcrdi. Gezileri sırasında Bazel, Baden,

o* ı
Selin Ilhan sen, Augsburg, Innsbruck, Verona, Venedik, Padua, Polonya, Floransa ve Siena da dahil bir çok kente uğradılar. Yok ıı luk 1580 yılında

Kasım ayının son günü akşam vakti Roına'cla sonlandı.

YolcuLuk boyunca, Montaigne yöreden yöreye kavramlarm ne denli çarpıcı bir biçimde farklılık gösterdiğine tanık oldu. İsviçre kantonlarındaki hanlarda yatağın tırmanılarak çıkılacak kadar yüksek olması, süslü cibinliklerle çevrelenmesi, her yolcunun başka odada kalması normal karşılanıyordu. Birkaç mil ötede, yani Almanya'da, yatağın yere serilmesi normaldi; süslü cibinliklerden eser yoktu, üstelik yolcular dört kişilik odalarda konaklıyorlardı. Burada hancılar üste örtmek için Fransa'daki gibi çarşaf değil kuştüyü yorganlar veriyorlardı. Bazel'de kimse şarabına su katmıyordu; akşam yemeklerinde altı yedi çeşit yemek yeniyordu. Baden'de ise Çarşambaları herkes balık yiyordu. En küçük İsviçre köyünde bile iki polis memuru bulunuyordu. Almanya'da her çeyrek saatte bir, hatta bazı köylerde her dakika çanlar çalmıyordu. Lindau'da ayvanın çorbası yapılıyordu, ana yemek çorbadan önce yeniyordu. Buradakiler ekmeği rezene kullanarak yapıyorlardı.

Fransız yolcular genellikle bu farklılıklardan rahatsız oluyorlardı. Otellerde, ilginç yemeklerden uzak duruyor, kendi ülkelerinde yedikleri yemeklerden yemek istiyorlardı. Fransızca konuşmama gibi bir hataya düşen insanlarla muhatap olmamaya çalışıyor, rezeneli ekmeği çekinerek ellerine alıyorlardı. Montaigne oturduğu masadan onları gözlemlemişti:

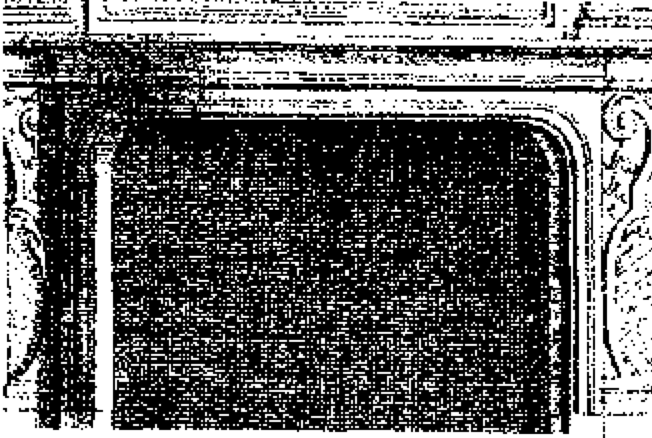
Köylerinin dışına çıktıkları zaman sudan çıkmış balığa dönüyorlar. Nereye giderlerse gitsinler kendi adetlerine sıkı sıkı yapışıyor, başkalarımnkine lanet okuyorlar. Eğer bir hemşerileri ile karşılaşırlarsa hemen bu olayı kutluyorlar. Asık suratlılar, az konuşuyor, yolculuk sırasında ihtiyatlı
bir edayla pelerinlerine sarılıyor, bÖylcce kendilerini y.ı bancı bir diyarın bilinmedik illetlerinden korumaya yalıtı yorlar.

< Mıbeşinci yüzyılın ortalarında, Almanya'nın güney eyaletlerinde, yeni bir ısınma yöntemi geliştirilmişti: *Knstenofen.* Bıı, birbirine tutturulmuş dikdörtgen levhalardan oluşan kutu bi t iminde, hareket ettirilebilen demir bir sobaydı. Sobanın içinde kömür ya da odun yakılabiliyordu. Uzun kışlarda bu soba çok büyük faydalar sağlıyordu. Kapalı sobalar açık ateşin dört katı fazla ısıtıyor, üstelik daha az yakıt harcıyordu; ayrıca bara temizliği de gerektirmiyordu. Demir levhalar ısıyı emiyor, yavaş yavaş ve eşit biçimde çevreye dağıtıyordu. Sobanın yakınma çamaşır kurutmak ya da havalandırmak için sopalar asılıyordu. Kış boyunca aileler sobalann çevresini oturma alanı olarak kullanıyorlardı.

Ama Fransızlar bu buluştan pek etkilenmediler. Onlara göre şömine yakmak daha ucuzdu; üstelik Alman sobaları ışık ver iniyor, havadaki nemi fazla azaltıyordu. Odanın içinde insan soluk alamıyordu.

l<v,

Aslında mesele yöresel bir anlaşamamazlıktan ibaretti. Montaigne, 1580 yılının Ekim ayında Ausburg'da bir Almanla tanışmıştı. Adam Fransızların evlerini şöminelerle ısıtmalarını uzun uzadıya eleştirdikten sonra demir sobanın avantajlarından söz etmeye başlamıştı. Bu konuşmayı sabırla dinleyen Montaigne kentte çok kısa kaldı (ayın 15'inde gelmişti, 19'unda ayrıldı) çünkü adama acımıştı; bu kenti terketmek istiyordu çünkü şömineyle ısınan evine döndüğünde 'sersemleyeceğinden' korkuyordu. Ne gariptir ki Fransızlar da insanda bu 'sersemliği' ancak demir döküm sobanın yaratacağını iddia ediyorlardı.

Montaigne yakın çevrede konuyu enine boyuna inceleme fırsatı buldu. Baden'de ona demir sobalı bir oda ayrılmıştı. Çıkarttığı hafif kokuya alıştıktan sonra rahat bir gece geçirdi. Soba sayesinde kalın sabahlığım giymeden yatabildiğinden de söz etti. Aylar sonra İtalya'da soğuk bir gecede, kaldığı handa soba olmadığı için ne kadar üzüldüğünü ifade etti.
Eve döndüğünde, iki ısıtma sisteminin niteliklerini karşılaştırdı:
Sobaların dışarıya bunaltıcı bir ısı verdiği ve yapıldıkları malzemenin ısındığı zaman alışık olmayanlarda baş ağrısına yol açabilecek bir koku yaptığı doğru. Öte yandan,
ısıyı her tarafa eşit dağıtıyorlar; bacalardan dunum, is, kurum akmıyor; bu yüzden bizim şöminelerden uslun sayılacakları pek çok nokta var.
Montaigne'in canını sıkan Ausburg'ta tanıştığı adamın ila I kansızların da kendi ısıtma sistemlerinin üstün olduğu yo lundaki körükörüne inançlarıydı. Bu inançlarda inceleme ve araştırmaya yer yoktu. Montaigne Almanya'dan dönüp kü Itiphanesine bir Ausburg demir sobası yerleştirecek olsa, yu kınları bu nesneye de her yeniliğe yaklaştıkları gibi şüpheyle yaklaşacaklardı:

Her ulusun, başka uluslar için sadece alışılmadık olmakla kalmayan, aynı zamanda barbarca ve acayip görünen pek çok geleneği, alışkanlığı vardır, labii soba ya da şömine söz konusu olduğunda barbarlıktan ya da acayiplikten söz edemeyiz. Herhangi bir topluluğun yarattığı normal tanımı akla uygun olanın yalnızca bir bölümünü kapsar; insan deneyiminin büyük bir bölümünü de adaletsizce yabancılığa mahkum eder, Montaigne, Ausburglu adam dan, Gaskonyalı komşularından söz edip, soba ile şöminenin olası ısıtma sistemleri içerisinde akla yatkın yönleri olan iki tanesi olduğunu anlatırken aslında okuyucularının yöresel "normal" algılarını genişletmeyi hedefliyordu. Yazar en sevdiği filozofun izinden giderek şu sözleri söylüyor:
Sokrates'e nereli olduğu sorulduğunda o bu soruyu "AtinalIyım" diye yanıtlamazdı; "Dünyalıyım" derdi.
Dünyanın, herhangi bir AvrupalInın tahmininden çok dalın tuhaf bir yer olduğu kanıtlanmıştı. 12 Ekim 1492 Cuma günü, Montaigne'in doğumundan tam 41 yıl önce, Kristof Kolomb, Rorîda Körfezi açıklarındaki Bahama takımadalarından I ü i ne ayak bastı ve Guanahani yerlileri ile karşılaştı. Bu yerlıln ilaha önce Isa'nın adını duymamışlardı, üstelik çıplak dolan yorlardı.

Montaigne yerlilerin yaşamıyla çok ilgileniyordu. Oval kütüphanesinde, Amerika'daki yerli kabilelerin hayatını anlatan pek çok kitap bulunuyordu; örneğin Francisco Lopez de Gomara'nm *Yerlilerin Genel Tarihi,* Giralamo Benzoni'nin *Yeni Dünya Tarihi* ve Jean de Lery'nin *Brezilya'ya Yolculuk* adlı yapıtları. Montaigne Güney Amerika'da insanların örümcek, çekirge, karınca, kertenkele ve yarasa yediklerini okumuştu. 'Onları pişiriyor, değişik soslarla servis yapıyorlar'. Bazı Yerli kabilelerinde bakireler herkesin ortasında mahrem bölgelerini sergiliyor, gelinler evlenecekleri gün seks partilerine katılıyor, erkeklerin birbirleriyle evlenmesine izin veriliyor ya da Ölüler içine şarap katılan bir bulamaçta kaynatılıp karıştırıldıktan sonra bu bulamaç akrabaları tarafından partilerde keyifle içiliyordu. Bazı ülkelerde kadınlar ayakta erkeklerse çömelerek işiyordu; erkekler bedenlerinin ön tarafmdaki kılları uzatırken arka taraftaki kılları traş ediyorlardı. Bazı ülkelerde erkekler sünnet edilirken bazılarında da penis ucunun güneş ışığı görmesinden öylesine korkuluyordu ki 'penisteki üst deri dikkatle gerilip Öne doğru çekiliyor, penisin uç kısmını kapatacak biçimde uzatılıp uç kısımdan küçük iplerle sıkı sıkı bağlanıyordu'. Bazı ülkelerde insanlar birbirlerine sırtlarını dönerek selam veriyor; kral tükürdüğünde sarayın en seçkin kişisi ona elini uzatıyor; kral bağırsaklarım boşalttığında 'yardımcıları dışkısını keten bir örtüye sarıyorlardı/ Ayrıca her ülkenin farklı bir güzellik anlayışı vardı:

Peru'da büyük kulakların güzel olduğuna inanılıyor, bu yüzden oranın insanları kulaklarını gerebildikleri kadar gererek uzatıyorlar. Bugün hâlâ hayatta olan bir adamın anlattığına göre, Duğu'da bir ülkede, bu kulak germe, kulağı mücevherlerle donatma işi öyle bir itibar göstergesiymiş ki bu adam herhangi bir kadının kulak memesindeki deliklen silahım, giysilerini rahatça geçirebiliyormuş.

I >iinynmn başka bir yerinde insanlar dişlerini özenle karartıyor, dişlerinin beyaz olmasından çok utanıyorlardı iş.

Bir başka yerde ise dişler kırmızıya boyanıyormuş... M ek sikalı kadınlar için dar alın bir güzellik simgesiymiş, bu nedenle bedenlerinin çeşitli yerlerindeki tüyleri kopart ip saçlarının daha sık çıkmasını sağlamaya çalışırlarmış. Büyük memeli kadın öyle makbulmüş ki kadınlar çocuklarını emziririrken memelerini omuzlarından arkaya atıp çocukları sırtîarındayken onları emzirebiliyorlarmış.

Montaigne'in jcan de Lery'den öğrendiğine göre, Tupi kabile sinde Brezilyalı kadınlar anadan üryan dolaşır, bundan hiç utanmazlarmış. Hatta

AvrupalIlar Tupi kadınlarına örtünmeleri için giysi verdikleri zaman kadınlar gülüp giysileri reddetmişler, insan böyîesine rahatsız şeyleri üzerine giyip kendisine niye eziyet eder ki diye düşünüp şaşırmışlar.

*Erkekler de kadınlar da ana karnından çıktıkları günkü kudur * 1/'/.//* *hu*
Jeande Lery. *Brezilyaya Yolculuk* (757^

I)(■ I rry'nın bu kabilelerle 8 yılını geçiren gravürcüsü, Avrupa'da yaygın bir inancı, Tupilerin hayvanlar kadar kıllı olduklarına ilişkin yanlış inancı düzeltmek istemişti. (De Lery: *'Doğul olarak bizden daha kıllı değiller/*) Erkekler saçlarını kazıtıyor, kadınlarsa uzatıp kırmızı kurdelelerle Örüyorlardı. Tupi yerlileri yıkanmayı çok seviyorlardı; ne zaman bir ırmak görseler ırmağa atlayıp birbirlerini yıkamaya başlıyorlardı. Günde 12 kez yıkandıkları bile oluyordu.

İki yüz kişinin birlikte yattığı ambara benzer yapılar içinde yaşıyorlardı. Pamuk yataklarım hamak gibi, sütunlar arasına asıyorlardı. Avlanmaya gittikleri zaman Tupiler yataklarını da yanlarında götürüyor, Öğle vakti ağaçların arasında şekerleme yapıyorlardı. Her altı ayda bir köy yeni bir yere taşınırdı; çünkü köy sakinleri manzara değişikliğinin onlara iyi geleceğini düşünürlerdi *('Başka açıklamaları yoktu, yalnızca hava değişikliğinin onlara iyi geldiğini söylerlerdi/* De Lery.) Bu insanlar

öylesine düzenli bir yaşam sürüyorlardı ki çoğu yüz yaşma kadar yaşadığı halde kimsenin saçı ağarmıyordu. Çok da konukseverdiler. Köye yeni biri geldiğinde kadınlar elleriyle yüzlerini kapayıp ağlamaya başlar, 'Nasılsın? Demek bizi görmeye gelmek için bunca sıkıntıyı göze aldın!' diye bağırırlardı. Ziyaretçilere hemen en sevilen Tupi içkisi ikram edilirdi. Bir bitkinin köklerinden yapılan, şarap rengi bu içki biraz sertti ama mideye çok iyi geliyordu.

Tupi erkeklerinin birden çok kadınla evlenmelerine izin veriliyordu; erkekler eşlerinin hepsine de aynı oranda bağlıydılar. 'Bütün ahlak sistemleri iki temel üzerinde yükseliyor: Savaşta sağlamlık ve eşlere karşı sevgi' diye anlatıyor Montaigne. Kadınlar da bu düzenlemeden memnunlardı; hiç kıskançlık duymuyorlardı (Cinsel ilişkileri konusunda rahattılar; tek yasakları şuydu: kimse yakın akrabalarıyla sevişemezdi). Karısı şatonun alt katında oturan Montaigne Tupilerin yaşamına ilişkin bazı ayrıntılardan şöyle söz ediyor:

Evliliklerinin güzel özellikleri arasında bir tanesi var ki un dan söz etmeden geçemeyeceğim: Bizim eşlerimiz Başka kadınlara karşı aşk, sevgi duymamızı ne kadar engel İçmeye çalışıyorlarsa, onların eşleri de erkeklerinin başka kadınlara aşk duymasını sağlamak için o kadar çaba gösteriyorlar. Kocalarının saygınlığına her şeyden çok önem veren bu kadınlar, üstlerine olabildiğince fazla kuma gelsin diye her türlü sıkıntıyı, üzüntüyü göze alıyorlar; çünkü erkeğin eşlerinin sayısı onun saygınlığının bir ölçüsü.

Kuşkusuz tuhaf bir durumdu bu. Yine de Montaigne bunda hiçbir anormallik görmüyordu.

Tabii onun gibi düşünenler azınlıktaydı. Kolomb'un keşfinden sonra yeni topraklara ayak basmak üzere Avrupa'dan gelen İspanyol ve Portekizli koloniciler yerlilerin hayvanlardan yalnızca bir parça daha gelişmiş olduklarına kanaat getirmişlerdi. Katolik şövalye Villegagnon onları 'insan yüzlü hayvanlar diye niteliyordu; Calvinci bakan Richer'e göre bu insanların bir ahlak anlayışı yoktu (1au sersemler iyiyle kötüyü birbirinden ayırmaktan acizleT). Beş Brezilyalı kadını inceleyen doktor Laurent onların adet görmediklerini ve bu yüzden kategorik olarak insan ırkına dahil edilemeyeceklerini iddia et misti.

İspanyollar onları hayvanlar gibi boğazlamaya başladılar, çünkü nasılsa onlar insan değildiler. Kolomb'un keşfinden 42 yıl sonra, yani 1534'de Aztek ve İıka İmparatorlukları yok edilmiş; yerli halkları köleleştirilmiş ya

da katledilmişti. Mon taigne, bu barbarlığı Bartolomeo kas CasasTn *Brevissuua Reln dön de la Destrucciön de las îndias* adlı kitabında okuyup öğren di. 1552 yılında Sevilya'da basılan bu kitap 1580 yılında Janji ı es de Miggrode tarafından *'İspanyollar 'm Yeni Dünya f h'tnlaı Doğu Topraklarında Yerlilere Uyguladıkları Zulümler'* adıyla Fransızca'ya çevrilmişti. Yerlileri yıkan kendi misafirin-tvn
İlkleri ve silahlarının güçsüzlüğü olmuştu. Kentlerinin, köylerinin kapılarını İspanyollara açmışlar, en hazırlıksız anlarında konuklarınm kendilerine karşı kötü niyetli olduklarını anlamışlardı. İlkel silahlan İspanyolların top ve kılıçları karşısmda etkisizdi. İşgalciler kurbanlarına hiç acımadılar. Çocukları Öldürdüler, hamile kadınların karınlarını yardılar, gözlerini oydular, bütün bir aileyi bir arada yaktılar, geceleri köyleri ateşe verdiler.

İspanyol!ar köpeklerini özel olarak eğitiyor, onları kaçan yerlilerin peşinden ormana salıyorlardı.

Yerli erkekler birbirlerine demir zincirlerle bağlanarak gümüş ve .illin madenlerinde çalışmaya gönderildiler. Birisi öldüğü .',111ı.m bedeni kesilerek zincirden çıkartılıyor, zincire bağlı

öteki yerliler hiçbir şey olmamış gibi çalışmaya devam <\!ıy< *ı lardı. Yerlilerin çoğu madenlerde üç haftadan fazla dayana inadı. Kadınlara kocalarının gözleri önünde tecavüz ediliyor, kadınların bedenleri parça parça kesiliyordu.

ün sık rastlanan işkence yöntemi çene ve burnu kesmekti. Las Casas, köpekleriyle yaklaşan İspanyol askerlerini gören bir yerli kadının kendini çocuğuyla birlikte astığını anlatıyordu. Bir asker gelip, çocuğu kılıcıyla ikiye bölmüş, bir parçasını köpeğine verdikten sonra , çocuğun İsa'nın cennetine gitmesi için papazdan son görevini yerine getirmesini istemişti.

Kadınlarla erkekler birbirlerinden ayrılmıştı; çaresiz, korku içindeki yerliler arasında intihar edenlerin sayıları giderek artıyordu. Montaigne'in doğduğu 1533 yılından yazarın üçüncü kitabının yayınlandığı 1588 yılma kadar, Yeni Dünya'mn yerli nüfusu 80 milyondan 10 milyona düşmüştü.

Yerlileri doğrarken İspanyolların vicdanları rahattı çünkü m >r mal bir insanın ne demek olduğundan emindiler. Mani ıklan onlara normal insanın pantolon giydiğini, tek bir eşi okluğu nu, Örümcek yemediğini ve yatakta yattığını söylüyordu. Dillerini hiç anlayamıyorduk; davranışları, dış görünüşle ri, hatta kılık kıyafetleri bile bizimkilerden çok farklıydı

Hangimiz onların vahşi birer hayvan olduğunu düşünmedi ki? Hangimiz sükunetlerini aptallıklarına, cehaletlerine yormadı? Üstelik,., bizim el öpme, eğilerek selam verme gibi alışkanlıklarımızdan bile habersizdiler.

Görüntüleri insana benzeyebilirdi ama pantolon giymemeleri olacak iş değildi.

Sözü edilen kasaplığın altında kötü bir akıl yürütme yatıyordu. Normal olanı anormal olandan ayırmaya çalışırken, özel durumlardan yola çıkarak genel bir kural türettiğimiz tümevarım mantığının tipik adımlarıyla ilerleriz. (Mantıkçıların ifadesiyle, Al 0, A2 = 0 ve A3 = 0 ise bütün A'lar 0'dir.)

Birisinin zeki olup olmadığına karar vermek için onda, o güne kadar rastladığımız zeki insanların özelliklerini ararız. Eğer o zamana kadar birinci, ikinci ve üçüncü resimdeki gibi

1.

2.

3.
4,
zeki insanlara rastladıysak, zeki insanların çok okudukla ma. siyah giydiklerine ve ağırbaşlı göründüklerine inanına rgılı minde oluruz. Bu durumda dördüncü resimdeki gibi görünen birini aptal olarak değerlendirebilir,, hatta belki de onu öidiire biliriz.

Yatak odalarına Alman sobası konduğunu görünce dehşete düşen Fransız gezginleri Almanya'ya gelmeden önce kendi ülkelerinde pek çok iyi şömine görmüş olmalılar. Bunlardan bir kısmı birinci resimdekine, bir kısmı ikinci resimdekine, bir kısmı da üçüncü resimdekine benziyordu belki. Onlar da

bu gördükleri kadarından yola çıkarak iyi bir ısıtma sisteminin mutlaka açık olması gerektiği sonucuna vardılar.

1.

2.

3.

Montaigne, bu kibirli tavırdan üzüntü duyuyordu. Evet, (ai ney Amerika'da vahşiler vardı ama örümcek yiyen yeri i ÜT bunlardan değildi:

Herkes alışık olmadığı şeyi barbarca buluyor; hakikale ya da doğru akıl yürütme yöntemine ilişkin ülkemizdeki alış kanlıklardan, burada üretilen fikirlerden başka ölçülümü/

yok. Kusursuz din, kusursuz idare biçimi, her şeyin en gelişmişi, en iyi uygulaması burada, bu ülkede.

O, barbar ve uygar arasındaki ayırımı bir kenara atmak istemiyordu. Bazı ülkelerin gelenek ve görenekleri ötekilerden tabii daha uygar, daha anlamlıydı (Ona göre, kültürde görecelik de en az milliyetçilik kadar kötüydü). Montaigne'in asıl yapmak istediği bizim bu farkları belirlerken yaptığımız hataları düzeltmekti. Ulusumuzun pek çok erdemi olabilirdi ama bu erdemlerin, ulusun *bizim* ulusumuz olmasıyla hiç ilgisi yoktu,. Yabancı bir ülkenin kusurlu yanları olabilirdi ama o ülkenin yalnızca alışık olmadığımız göreneklerinden yola çıkarak böyle bir karara varmamız yanlıştı. Neyin iyi olduğunu belirlemek için milliyet ve aşinalık gibi iki ölçütü temel almak son derece saçmaydı.

Fransız görenekleri, burnunun içinde sümük olan bir insanın mendile sümkürmesini buyurur. Montaigne'in bir arkadaşı buna karşı çıkıyor, avuç içine sümkürmenin daha iyi olacağını iddia ediyordu:

Hareketini savunmak için.... bu pis sümük, kaliteli ketenle sarılıp sarmalanıp bütün gün üstümüzde taşınmayı hak edecek kadar önemli bir şey mi ki diye sordu... Aslında söyledikleri hiç de mantıksız değildi; alışkanlıklarım yüziinden, başka ülkelerdeki benzer görenekleri iğrenç bulmamızın ne kadar da garip olduğunu fark edememiştim.
1 kıvranışları değerlendirirken önyargılı olmak yerine dikkatle akıl yürütrneliydik. Aşina olmadıklarıyla yetersiz olanı rahatça aynı kefeye koyanlar Montaigne'i hüsrana uğratıyor, böyle yaparak eski büyük filozofların alçakgönüllü olmak gerektiği konusundaki öğütlerini yok sayıyorlardı:
t ielmiş geçmiş en bilge adam, kendisine ne bildiği sorulduğunda, tek bildiğinin, hiçbir şey bilmediği olduğunu söylemiştir.
(>yleyse, tek kaş havada, hafif şaşkın bir ifadeyle 'Gerçeklen ini? Ne kadar tuhaf!' diye tepki vererek (Gaskonya'da bıınıı mı avucuna stimkürdüğünde Montaigne'in arkadaşının karşı !aştığı ve en uç biçimiyle, ifade etmek gerekirse Güney Amerika kabilelerinin yok olmasına neden olan tepki de buydu) .ıslında bizde bir anormallik olduğunu, hatta bizim insan olmadığımızı ima etmeye çalışan biriyle karşılaştığımızda ne yapmalıyız?
belki de tarih boyunca çeşitli insanlara ya da ırklara yöneltilen .1 normallik suçlamalarının yöreyle ve tarihle ne kadar bağlanlılı olduğunu hatırlamalıyız. Bu suçlamanın üzerimizdeki etkisini azaltmak için zamana ve yöreye bağlı olarak göreneklerin ne kadar çeşitlilik gösterdiğine şöyle bir bakmamız yeterli olacaktır. Bir grubun belli bir zamanda anormal bulduğu şey ılaima bu biçimde algılanamaz, algılanmayacaktır. Aslında I tizler aklımızdaki sınırları aşabiliriz.

NE NEREDE ANORMAL KARŞILANIR

I

Montaigne, kütüphanesini önyargı sınırlarını aşabilmesinde kendisine yardımcı olacak kitaplarla donatmıştı. Bunların arasında tarih kitapları, seyahatnameler, misyonerlerin raporları, kaptanların seyir defterleri, başka ülkelerde üretilmiş edebiyat yapıtları ve garip balıklar yiyip garip giyinen kabilelerin resimlerini gösteren kitaplar vardı. Bu kitaplar sayesinde, Montaigne daha önce hiç bilmediği yanlarım keşfedebildi; Romalılara, Yunanlılara benzeyen yanlarını, Gaskonyalılardarı çok MeksikalIlara ve Tupilere benzediğini,altı kadınla evlenmeyi, sırtını traş etmeyi ya da günde 12 kez yıkanmayı isteyebileceğini öğrendi. Taci tus'un *Tarihsel Olaylar* adlı yapıtı, Gonçalez de Mendoza'nın Çinlilerin tarihi, Goulart'm Portekiz tarihi, Lebelski'nin Pers tarihi üzerine yazdığı kitaplar, Afrikalı Leo'nun *Afrika Yolculukları,* Lusignano tarafından kaleme alınan *Kıbrıs Tarihi,* Postel'in Türk ve Doğu öykülerinden yaptığı derlemeler ve ('garip hayvanların resimlerini de içeren) Muensteıün evrensel kozmografisi sayesinde böyle özellikleri olan tek insanın kendisi olmadığını anlamış, kendini daha az yalnız hissetmişti.

Başkalarının evrensel gerçekle ilgili iddialarından bunaldığı bir anda Montaigne, evren konusunda antik çağın büyük filozofları tarafından geliştirilen kuramları yaıyana getirip birbirleriyle karşılaştırmıştı. Düşünürlerin herbiri evrenle ilgili bütün gerçeklere vakıf olduklarını düşünüp kendilerine güveniyorlardı ama ortaya çıkan sonuca göre hepsinin görüşleri de birbirinden çok farklıydı. Bu karşılaştırmalı çalışmadan sonra

Montaigne bunlardan hangisini kabul etmesi gerektiğine ilişkin hiçbir fikri olmadığını alaycı bir biçimde ifade ediyordu:

Platon'un İdeaTarı mı, Epikuros'un atomları mı, Demokritos'un uzay ve çekim gücü mü, Thales'in suyu mu, Anaximander’in sonsuz doğası mı, yoksa Dıogenes'in esareti,

PythiigorasTn sayıları ve simetrisi, Parmenides'in sonsuzluğu, Musaeus'un birliği, Apollodorus'un ateş ve suyu, Anaksagoras'ın homojen parçacıkları, Empedocles'in (ark lılık ve uyumu ya da Heraclitus'un ateşi mi, yoksa o hiç yanılmaz, kendinden emin insan aklı tarafından yaratılan sayısız doktrin, varılan sayısız yargı içinden başka herhangi biri mi?

Yeni dünyanın ve antik çağda yazılan metinlerin keşfinden ..onra, Montaigne'in 'saldırganlık, kendine sonsuz bir güven v** inanç duyma biçiminde kendini gösteren o huzursuz edici nisan kibri' diye nitelediği şeyin ne olduğu iyice anlaşılmış!): İnsan bilgeliği diye nitelenen ahmaklıkları zekice bir araya getirebilen kişi harikulade bir hikaye yaratabilir... İnsan zekasını bu denli yüksek noktalara taşıyan Önemli kişilerin bile belirgin, kocaman hatalar yaptıklarım gördükten sonra, insanla, insan sağduyusuyla ve insan aklıyla ilgili neler söylenebileceğini tahmin etmek zor olmasa gerek.

ı >n yedi ay boyunca at sırtında dolaştığı Avrupa yolculuğunun da Montaigne için çok yararlı olduğunu unutmamalıyız. Ikışka ülkeleri görüp tanımak, oralardaki yaşama tanıklık etmek Montaigne'in kendi yaşadığı yerde hissedebileceği sıkınuları da azaltmıştı. Bir toplumun garip diye nitelediğini bir başkası son derece normal karşılayabiliyordu.

Yabancı ülkeler görmek bizi yöresel kibrimizden uzaklaş in ır, bizim başka olasılıkları görmemizi, kendimizle daha barışık olmamızı sağlar. Atina, Ausburg, Cuzco, Meksika, Koma, [1] .rvilya, Gaskonya gibi herhangi bir bölgede oluşmuş normal kavramı içinde doğamıza özgü yalnızca birkaç özellik yer ala bilir; öteki özelliklerimiz ise hiç de adil olmayan bir biçimde barbarca ve tuhaf diye nitelendirilir. Aslında tüm insanlar in ■.anlığın bütün hallerini üzerlerinde taşırlar ancak öyle gom nii yor ki hiçbir ülke bu karmaşanın içinden tek başına çıka mı vor.

t < 1

Montaigne'm tavanına yazdırdığı 57 alıntı arasında Terenı v'deıı bir cümle de vardır:

I lomo sum, humani a me nihil alienum puto.

Ben bir insanım,, insanca olan hiçbir şey bana yabancı değildir.

1 lem at sırtında hem de düşgücünün yardımıyla sınırlar ötesine yolculuk eden Montaigne, bizi yaşadığımız yöreye özgü önyargıları bir yana bırakmaya ve dünya vatandaşı olmaya davet ediyordu; böylece önyargılarımız yüzünden yaşadığımız kişilik bölünmesini artık yaşamayacak, kendimizi çok daha az baskı altında hissedeceğimiz bir yaşam sürebilecektik.

Anormallik suçlamalarıyla başetmenin en iyi yollarından biri de dostluk kurmaktır. Dostumuz, her şeyden önce, bizi başkalarının bulduğundan daha normal bulacak kadar iyi niyetli ve anlayışlıdır. Gündelik eş dost muhabbetlerinde çok iğneleyici, seks düşkünü, umutsuz, budala, zeki ya da hassas biri diye yaftalanmamıza yol açacak düşüncelerimizi doslarımızla paylaşırız. Dostluk aslında başkalarının mantıklı diye kabul ettiklerine ka rşı kurulan küçük bir komplodur.

Epikuros gibi Montaigne de dostluğun, mutluluğun temel öğelerinden biri olduğuna inanıyordu:

Bence doğru kişilerin, denklerin birbirini bulduğu bir dostluktan değerlisi yoktur. Evet! Bir dost! Bir dostla sık sık görüşmenin sudan daha serinletici, ateşten daha gerekli olduğunu anlatan eski bir söz ne kadar da doğrudur.

Bir zamanlar, Montaigne de böyle bir dostluk yaşamıştı, yirmi beş yaşındayken, Bordeaux Parlamentosu üyesi olan, yirmi sekiz yaşındaki yazar Etienne de La Boetie ile tamştırılmıştı. İlk görüşte dost olmuşlardı:

Tanışmadan Önce de birbirimizi arıyorduk çünkü birbirimiz hakkında çok şey duymuştuk... İkimiz de ötekinin kim olduğunu hemen anladı; kucaklaştık. İlk tanışmamız

kalabalık bir festival zamanına denk geldiği halde, birbirimize Öyle uyum sağladık, öyle hoş bir sohbete daldık, öyle yakınlaştık ki o andan itibaren kimse bize birbirimizden daha yakın olamadı.

Montaigne, bu dostluğun 300 yılda bir görülen türden oldu ğuna inanıyordu; sıradan birliktelikler için kullanılan arkadaş sözcüğü ile kendi kurduğu dostluk arasında hiç benzerlik yoktu:

Normalde arkadaş ya da arkadaşlık dediğimiz, yalnızca bir şans ya da fırsat eseri tanıştığımız kişiler ve bu kişilerle kurduğumuz yakın ilişkilerdir. Bu türden bir ilişkide arkadaşlar birbirlerine destek olurlar. Benim sözünü ettiğim dostlukta ise, iki ruh kaynaşarak öyle evrensel bir bileşim oluşturur ki başlangıçta onları birleştiren mührün izleri bile görünmez olur.

İnsanların çoğu onda düşkırıklığma yol açmasa, Montaigne kendini onlardan bunca sakınmak zorunda kalmasa, bu dostluk bu kadar da kıymetli

olmazdı. Onun La Boetie'ye duyduğu derin bağlılık, başkalarıyla kurduğu ilişkilerde, kuşku uyandırmaktan kaçınmak, tek kaş kaldırılarak kendisine yöneltilen bakışlardan sakınmak için kendi imgesini nasıl sansürlemck zorunda kaldığının bir göstergesiydi. Yıllar sonra, Montaigne[1], La Boetie'ye olan sevgisinin neden kaynaklandığmı şöyle dile getirmişti:

Luy seuî jouyssoit de ma vraye image,

Yalnızca o benim gerçek yüzümü görme ayrıcalığına sahipti.

Yani,Montaigne'in bütün başka arkadaşları arasında bir irk La Boetie onu tam olarak anlıyordu. La Boetie, Monlaigne'm olduğu gibi davranabilmesini sağlamış; onun psikolojik dm u muna gösterdiği hassasiyetle dostuna kendisi gibi olma ol.m.ı ğmı sunmuştu. Kişiliğinin değerli ancak o zamana dek ılım,W

('iliİmi,s yanlarını sergilemesi için Montaigne'e fırsat vermişti, lîıı da gösteriyor ki aslında biz dostlarımızı, yalmzca bize eşlik edecek, iyi yürekli ve eğlenceli insanlar oldukları için değil, aynı zamanda ve en çok da bizi olduğumuzu sandığımız kişi biçiminde algılayabilecek ve anlayabilecek kişiler oldukları için seçeriz.

13u dostluk şarkısı kısa sürdü; üstelik acıyla noktalandı. 1563 yılının Ağustos ayında, yani tanışmalarından dört yıl sonra La Boetie hastalandı. Mide krampları çeken genç adam birkaç gün içinde öldü. Bu kaybın yol açtığı acı Montaigne'in yüreğinden hiç çıkmayacaktı:

Hayatımın geri kalanını, bu insanın sıcak dostluğuyla geçirdiğim o şanslı dört yılla kıyaslıyorum da, geriye kalan yalnızca duman ve kül; kasvetli, karanlık bir gece. Onu kaybettiğim günden beri... keyifsiz, şevksiz yaşayıp gidiyorum.

Denemeler'de Montaigne'in ölen dostuna benzer bîr ruh arkadaşına özlem duyduğunu gösteren ifadelere rastlanır. La Boetie'nin ölümünden on sekiz yıl sonra bile Montaıgne dönem donem büyük üzüntüler yaşamıştır. 1581 yılının Mayıs ayında, denize girmek için gittiği, Lucca yakınlarındaki La Villa'da, seyahat günlüğüne şunları yazmıştır: 'Bütün bir günü Monsieur La Boetie'yi düşünüp üzülerek geçirdim. Kendimi bir türlü toparlayamadım ve bu ruh hali öylesine uzun sürdü ki bedenimin bundan zarar gördüğünü hissettim.'

Montaigne bir daha böyle bir dostluk kuramadı ama bunu telafi etmek için olabilecek en iyi yöntemi keşfetti. *Denemeler'*de, kendi gerçek yüzünü, bir tek La Boetie'nin tanıdığı gerçek kişiliğini ortaya koydu. Dostunun yanında nasıl kendisi olabilı fiyse, kağıt üzerinde de aynen öyle olmayı başardı.

Çevresindeki insanlar onu düşkırıklığma uğrattığı için yazar olmuştu ama yazıyor olması, bir gün bir yerlerde birinin kendisini anlayabileceği umudunu hâlâ taşıdığını gösteriyordu. Montaigne'nin kitabı belli bir kişiye değil herkese sesleniyordu. Aslında, kişiliğinin en gizli yanlarını kitapçılarda alışveriş yapan yabancı insanlara sunmanın bir çelişki olduğunu o da biliyordu:

Tek bir insana söylemeye asla yanaşmayacağım pek çok şeyi bütün insanlara söylüyorum; en gizli düşüncelerimi öğrenmek isteyen en sadık dostlarımı kitapçıların tezgahlarına yolluyorum.

Tabii biz bu çelişkiye şükran duymalıyız. Konuşacak kimse bulamadıkları için kaç kişinin yazar olduğuna, bu yüzden kaç kitap yazılmış olduğuna şöyle bir bakarsak, kitapçıların yalnız insanlar için gidilebilecek en iyi yer olduğunu anlarız.

Montaigne kendi yalnızlık duygusunu hafifletmek için yazmaya başlamış olabilir ama kitabı bizim yalnızlığımızı da biraz olsun hafifletiyor. Montaigne'in iktidarsızlıktan, gaz çıkarmaktan söz öttiği, Ölmüş dostunu, tuvalette otururken gürültüye tahammül edemediğini anlattığı bu portresi, hiçbir şey sakınmadan, dürüstçe kaleme aldığı portre sayesinde, biz de normal arkadaşlar arasında çizdiğimiz normal portrelerde asla sözünü etmediğimiz ama yine de kendi gerçekliğimizin bir parçası olan yönlerimizle barışabilir, kendimizi daha az yalnız hissedebiliriz.

lU .

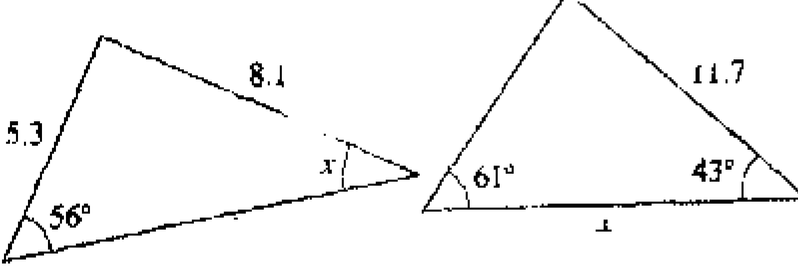
Entelektüel yetersizlik üzerine

Entelektüel bir insanm sahip olması gereken belli başlı özellikler vardır:

Entelektüel insanların bilmesi gerekenler

Entelektüel bir insan, çoğu okulda ve üniversitede öğretilen aşağıdakilere benzer soruları yanıtlamayı bilmelidir:

1. Aşağıdaki üçgenlerde *x* ile belirtilen açılan ve uzunlukları bulunuz.

2. Aşağıdaki cümlelerde özne, yüklem, bağlaç ve (eğer varsa) sıfa tları bulunuz: Köpekler insanların en iyi dostudur; Lucilius garip biridir; Yarasalar kemirgenler familyasının üyeleridir; Odı da yeşil bir şey yok mu?
3. Akinalı Thomas'm İlk Neden savım açıklayınız?

Montaıgne bu türden pek çok soruyla karşılaşmış ve bunları başarıyla yanıtlamıştı. Yazan Fransa'nın en iyi eğitim kuramlarından birinde, 1533'te, kentin eski ve yetersiz Güzel Sanatlar Lisesi yerine kurulan Bordeaux Guyenne Okulu'nda eğitim aldı. Daha altı yaşındaki Michel okula başlamadan önce bu okul bir eğitim merkezi olarak, ülke çapında üne kavuşmuştu. Okulun eğitim kadrosunda Andre de Gouvea adlı aydın bir müdür, ünlü Yunanca uzmanı Nicoias de Grouchy, Aristotelesçi bilim adamı Guillaume Guerente ve İskoç şair (ieorge Bıehanan bulunuyordu.

Bu okulun ya da bundan önce ve sonra kurulmuş okulların ve üniversitelerin genelde nasıl bir eğitim felsefesi benimsediklerini kısaca anlatmak istersek, felsefeyi şöyle Özetlemek mümkündür: Öğrenci dünyayla ilgili (Larih, bilim, edebiyat) ne kadar çok şey bilir, öğrenirse o kadar iyi. Ancak okul müfredatım mezun olana dek sorumlu bir biçimde izleyen Montaigne, bu felsefeye Önemli bir koşul ekler:

Eğer insan bilge olsaydı, her şeyin gerçek değerini, onun kendi yaşamına getireceği yarar ve uyum bağlamında Ölçerdi.

Yani öğrenmeye değer olanlar, yalnızca kendimizi daha iyi hissetmemizi sağlayanlardır.

Antik dönemin iki büyük düşünürü okul müfredatında Özel bir yere sahiptiler ve insan zekasının en önemli Örnekleri olarak kabul ediliyorlardı. Öğrencilere, Aristoteles'in *Birinci ve İkinci Analitikler* adlı yapıtı okutuluyordu. Yunan filozof, mantık bilimine öncülük ettiği bu kitapta, eğer A, B'nin tamamının yüklemi ve B, C'nİn tamamının yüklemi ise, A'nm zorunlu olarak C'nin tamamının yüklemi olduğunu belirtiyordu. Aristoteles aynca, bir önerme P'yi S'ye bağlıyor ya da ondan ayırt ediyorsa, P'nin yüklem terim, S'nin de konu terim olarak bu önermenin terimleri olduğunu ve P'nin, S'nin tamamına ya da bir bölümüne bağlanmasına ya da P'nin, S'nin tamamından ya da bir bölümünden ayırt edilmesine bağlı olarak, bütün önermelerin ya tümel ya da tekil olduklarını savunuyordu. Bir de Romalı bilim adamı Marcus Terentius Varro vardı. Varro, Julius Sezar için bir kütüphane kurmuş ve altı yüz kitap yazmıştı; bunların içinde bir yüksek bilimler ansiklopedisi ile kökenbilim ve dilbilim üzerine 35 kitap yer alıyordu.

Montaigne bunlardan bir hayli etkilenmişti. Sözcüklerin kökenleri üzerine bir raf dolusu kitap yazmak ve evrensel olumlamaları keşfetmek bir ustalıktı. Pekiyi, ya biri bize bu in

sanların, felsefi mantığın ne olduğunu hiç duymamış olanlardan daha mutlu olmadıklarını, hatta ne yazık ki daha mutsuz olduklarım söylerse ne olacak? Montaigne, Aristoteles'in ve Varro'nun hayatlarını göz önünde bulundurarak şu sorulan soruyordu:

Engin bilgileri Varro ve Aritoteles'in ne işlerine yaradı? Onları hastalıktan mı korudu? Onlan sıradan bir hamalın başına gelebilecek talihsizliklerden mi kurtardı? Mantık gut hastalığım iyileştirebilir mi?

Bu iki insanın nasıl bu kadar bilgili ama bir o kadar da mutsuz olabüdiğini anlamak için Montaigne bilgi birikimini ikiye ayırdı: *Bilgi* ve *bilgelik*. Mantık, kökenbilim, dilbilgisi, Latince ve Yunanca ile birlikte başka pek çok konuyu da bilgi başlığı altına yerleştirdi. Bilgelik başlığı altına ise, daha engin, elde edilmesi daha zor ve daha değerli bir birikimi, insanın iyi yaşamasına, Montaigne'in deyişiyle insanın mutlu ve ahlaklı yaşamasına yardımcı olabilecek her şeyi sıraladı.

Profesyonel bir kadrosu, çok iyi bir müdürü olmasına karşın Montaigne'in gittiği okulun sorunu, bilgi verme üzerinde yoğunlaşması ama bilgeliği öğretmeyi başaramamasıydı. Montaigne'e göre bu, Varro ve

Aritoteles'in hayatlarını olumsuz etkileyen yanlışların, kurumsal düzeyde yinelenmesi demekti:
Eğitim sistemimizin saçmalığına geri gelmek İsterim: Bu sistemin amacı bizi iyi ve bilge biri haline getirmek değil; bilgili bir ihsan yapmaktı. Bunu başardığını da söyleyebilirim. Okullarda bize erdemi aramayı ya da bilgeliği kucaklamayı değil ancak bu sözcüklerin türemiş hallerini ve köklerini öğrettiler...
I İvmen şu sorulan soruyoruz, "Yunanca ya da Latince biliyor mu?", "Şiir ya da düzyazı yazabilir mi?" Ama asıl önemli soruyu sormak en son aklımıza geliyor: "Daha iyi
bir insan, daha bilge biri oldu mu?" Oysa, kimin daha *çok* şeyden anladığını değil kimin daha *iyi* anladığını merak etmeliyiz. Biz yalnızca belleğimizi doldurmakla uğraşıyor, kavramayı, doğruyu yanlıştan ayırt etme becerisini kazanmayı o kadar da önemsemiyoruz.
Montaigne asla başarılı bir sporcu olamadı: "Dansta, teniste ve güreşte ancak en temel şeyleri Öğrenebildim; yüzmede, eskrimde, yüksek ve uzun atlamada ise bu kadarını bile beceremedim." Bununla birlikte Montaigne, okul öğretmenlerinin çoğunun bilgelik aşılamaktansa bilgi vermekle yetinmelerine o denli karşıydı ki, Fransa gençliğine sınıf ortamı yerine çok farklı bir ortam önermekten geri durmadı.

Eğer ruhlarımız daha kıvrak hareket edemiyorsa, eğer daha sağlıklı akıl yürütme becerisine sahip olamıyorsak, o zaman öğrenciler zamanlarım tenis oynayarak geçirsinler daha iyi,

Montaigne, tabii ki öğrencilerin okula gitmelerini yeğlerdi ama bilgelik sözcüğünün köklerini öğretmek yerine Öğrencilere gerçek bilgeliğin ne olduğunu anlatmaya çalışan ve soyut sorulara yönelik eskiden kalma

önyargıyı yok etmeyi amaç edinmiş okullara gitmelerini. Bu önyargıya Örnek oluşturabiUr ek filozoflardan biri Milctli Thales'ti. Thales İ. Ö.6. Yüzyılda gökyüzünün yüzölçümünü hesaplamayı denemiş, eşkenar üçgenler teoreminden faydalanarak Mısır'daki Büyük Piraıııid'in yüksekliğim bulmuş ve çağlar boyu bu başarısıyla övülmüştü. Thales'in bu çalışmaları kuşkusuz karmaşık işlemler gerektiren, takdire şayan çalışmalardı ancak okul müfredatında Thales'le ilgili yalnızca bu çalışmaların bulunması MontaigneT hoşnut etmezdi. O, Thales'in küstah genç arkadaşlarından birinin örtük biçimde dile getirdiği eğitim anlayışını çok daha akla yakın buluyordu:

Gözlerini yukarı dikmiş, durmaksızın gokkubbcyi düşünen filozofa bir çelme takarak önce ayağım bastığı yeri iyice incelemesi, ancak bundan sonra bulutların ötcsindekilcri düşünmeye başlaması gerektiğini anlatmaya çalışan Miletli kıza hep şükran duymuşumdur... Felsefe ile uğraşan herkese, o kızın Thales'e yönelttiği eleştiriyi yöneltmek, onun bastığı yeri göremediğini söylemek mümkündür.

Montaigne, başka alanlarda da, nispeten gösterişsiz ama aslında hiç de önemsiz olmayan ctkinliklerden.se gösterişli etkin1 iklere önem verildiğini farketmiş ve Miletli kız gibi o da insanları ayaklarını yere basmaya davet etmişti:

Güvenliği sağlamak, bir elçiliği idare etmek, halkı yönetmek gösterişli eylemlerdir. Azarlamak, gülmek, satın almak, satmak, sevmek, nefret etmek, eşinleve kcndinlehuzurlu, dürüst bir biçimde yaşamak, kendine karşı sorumsuz ya da sahte davranmamak, bunlar daha dikkate sayan, ciaha nadir rastlanır ve daha zor işlerdir. İnsanlar ne söylerse söylesin, göz önünde olmayan yaşamlar da içlerinde en az ötekilerin barındırdığı kadar zor görevler barındırır.

Öyleyse Montaigne öğrencilerin okulda neler öğrenmelerim istiyordu? Düşünü kurduğu,, ne mutsuz Aristoteles'in ne de Varro'nun sahip olamadıkları o bilgelikle harmanlanmış zek.ı yı nasıl bir sınav ölçebilirdi?

Sınavların günlük hayata ilişkin sorular içermesi gereki yordu: örneğin aşka/ sekse, hastalıklara, ölüme, çocuklara, paraya ve hırsa ilişkin sorular.

Montaigne usulü bilgelik sınavı

1. Yedi sekiz yıl önce, yaşadığım yerden birkaç saatlik mesafede oturan bir köylü vardı. Bugün hâlâ hayatta olan bu adam karısının kıskançlığından çok çekiyordu. Adam bir gün eve döndüğünde karısı yine her zamanki gibi söylenmeye başladı; bu, adamı öylesine deliye

döndürdü ki, elindeki orakla kadım bunca telaşlandıran organlarını kesip kadının yüzüne fırlattı. (*Denemeler*, il. 29)

a. Evde yaşanan tartışmaları nasıl çözmeliyiz?

b. Bu hikayedeki kadın dırdır mı ediyordu yoksa aslında sevgisini mi ifade etmeye çalışıyordu?

2. Şu iki alıntıyı inceleyiniz:

Ölümün beni lahanalarımı ekerken bulmasını isterim, böylece ne ölümle ilgili bir kaygım olur ne de bitmemiş bahçe işleriyle. (D*enemeler,* 1.20)

Lahanaları marullardan güç bela ayırt edebiliyorum. *(Denemeler,* 11.17)

İnsan ölümle ilgili olarak nasıl bilgece bir tavır takınabilir?

3. Belki de, kadınları hayatın gerçeği (penis boyunun gerçeği) konusunda erken yaşta eğitmek, onları ateşli bir düşgiiuimm kılavuzluğunda kendilerince varsayımlarda bulunmaya İn! etmekten daha erdemli ve anlamlı olacaktır. Belki böylıve l a

dınlar organlarımızı, kendi umutları, arzulan doğrultusunda aşırı derecede büyük beklentiler içine girmeksizin olduğu gibi kabullenirler... Gençlerin saray koridorlarına, merdivenlere çizdikleri bu devasa cinsel organ resimleri insanlara ne zararlar vermiştir! İşte bu resimler yüzünden doğal kapasitemizin ötesinde zalimce beklentiler ortaya çıkmıştır. (D*enemeler,* III. 5) Eğer "Yaşamının gerçeği" küçükse, kişi bu konuya nasıl yaklaşmalıdır?

4. Bir adam tanıyorum, konuklarını evinde ağırladıktan dört beş gün sonra şaka olsun diye onlara yemekte kedi turtası yedirdiğini söylemişti; partiye katılan hanımefendilerden bir tanesi bu şakadan öylesine etkilendi ki mide sancıları çekmeye başadı; anında ateşi fırladı: Ne yazık ki kadını kurtarmak mümkün olmadı. (*Denemeler*, 1.21)

Bu olayda ahlaki sorumluluğun kime yüklenmesi gerektiği ni tartışınız.

5. Eğer kendi kendine konuşmak delilik belirtisi kabul edilmeseydi, kendi kendime "seni salak herif" diye söylenmediğim tek bir gün bile geçmezdi, (Denemeler 1,38)

Kederlerin en tatsızı insanın kendi kendini hor görmesidir.
(*Denemeler*, III. 13)

İnsan kendisini ne kadar sevmelidir?

İnsanlar bilgi birikiminden çok bilgeliği ölçen sınav kağıtları ile karşılaşsalardı, sonuçta büyük olasılıkla entelektüel hiyerarşinin yeniden düzenlenmesi gerekecek ve tabii beklenmedik biçimde yeni bir seçkin sınıf ortaya çıkacaktı. O zamana dek aykırı kabul edilen insanların, gereksiz

biçimde yüceltilen .una aslında değersiz olan, geleneksel dahi adaylarından dalın eıılelrkliiel diye nitelenmesi düşüncesi Montaigne'e büyük h-yil veriyordu.

Üniversite rektörlerinden daha bilge ve. daim mutlu yüzlerce zanaat kar ve çiftçi gördüm.

Entelektüel insanlar neler söylemeli, nasıl görünmeli?

Okumakta olduğumuz kitabı anlamadığımızda, genellikle bunun entelektüel birikim gerektiren bir kitap olduğunu düşünürüz. Nihayetinde, çok derin fikirler çocukların konuştuğu dille anlatılamazlar, değil mi? Zorluk ile derinliği bağdaştırmaya yönelik bu yaklaşım, duygusal yaşantımızdan aşina olduğumuz bir sapkınlığın edebi bağlamdaki yansıması biçiminde tanımlanabilir: Duygusal yaşantımızı düşünelim; gizemli ve zor anlaşılır kişiler bizde, güvenilir ve açık sözlü iıı sanların asla uyandıramadıkları bir saygı uyandırmazlar mı?

Montaigne gizemli kitaplarla olan sorununu dobra dobra oltaya koymuş; "[Bunlarla] pek bir alışverişim yok; ben ilgimi çeken, bana keyif veren, basit [kitapları 1 seviyorum." diye ya/ mıştı.

lîir şeyi Öğrenme aşkıyla bile olsa, akilim zorlayıp kendimi hırpalamam; öğrenilecek şey ne kadar değerli olursa olsun, farketmez. Kitaplardan tek beklentim bana keyif vermeleri, düzeyli bir biçimde bana hoşça vakit geçirtmeleri.... Okurken zor paragraflarla karşılaşırsam asla bunlar yüzünden tırnaklarımı yemem, biraz kendimi zorlarım, olmadı orayı atlar okumaya devam ederim... Bir kitap beni çok yorarsa onu bırakır bir başkasını alırım.

Kütüphanesinde binlerce kitabı bulunan, Yunan ve Latin felsefesi üzerine pek çok şey bilen bir adamın bunları söylemesi insana saçma geliyor; önce onun bu sözleri espri olsun diye söylediğini düşünüyoruz. Sonra, eğer Montaigne kendini, felsefi toplantılarda uyuklamaktan başka bir şey yapmayan budala bir adam gibi sunuyorsa bunu mutlaka bir amaçla yapıyordur diye düşünürüz. Belki de tembelliği, kalın kafalılığı öven sözler sarfedip durmasının asıl nedeni, entelektüellik ve iyi yazmak gibi konulara ilişkin yerleşik, çürümüş anlayışı yıkma isteğiydi.
Montaigne'in de belirttiği gibi, felsefi kitapların zor anlaşılır ya da sıkıcı olmalarım zorunlu kılan mantıklı nedenler yoktur; bilgelik özel bir sözcük dağarcığı ya da sözdizimi gerektirmez, okuyucular da kafalarının karışmasından bir yarar sağlayamazlar. Aslında can sıkıntısı, dikkatlice kullanılmak şartıyla, kitapların değerlerine ilişkin bir ölçü olarak alınabilir. Can sıkıntısı (özellikle daha yozlaşmış haliyle kayıtsızlık ve sabırsızlık), bir kitabın başarısını değerlendirmek için yeterli olmasa da, bir kitabı okurken canımızın ne kadar sıkıldığına bakarak, laf salatasına ve saçmalıklara gösterilen aşırı hoşgörüye karşı tavır almış oluruz. Okurken can sıkıntılarına kulak vermeyenler, tıpkı acıya aldırmayanlar gibi, ıstıraplarım gereksiz yere artırıyor olabilirler. Can sıkıntımızın kendi düzeyi
mizden kaynaklanması tehlikesi her zaman varılır .mı.ı nl u duğumuz şeye karşı sonsuz bir sabır göstererek de I>,>Lı y,»| *ı yor olabiliriz.
Her zor yapıtta şu ikilemle karşı karşıya kalırız; ya yazar km dini yeterince açık ifade edemeyen yeteneksizin biridir ya da biz söylenenleri kavrayamayacak kadar aptalız. Montaigne suçu yazara atmak konusunda bizi yüreklendiriyor. Anlaşıl maz bir düzyazı çoğunlukla entelektüelliğin değil tembelliğin göstergesidir; kolayca okunan bir yazıysa asla kolayca yazılmamıştır. Ya da böyle anlaşılmaz bir yazı kaleme alan yazar içerikteki eksikliği gizlemek istiyordur; anlaşılmaz olmak söyleyecek hiçbir şeyi olmayan için benzersiz bir korunaktır: Zorluk, eğitimlilerin, öğrendikleri şeylerin boş olduğu anlaşılmasın diye hokkabazlık yapmakta kullandıkları, insanın aptal yanının da ödeme olarak kabul etmeye dünden razı olduğu demir paradır.
Filozofların çarşıda pazarda gezerken yersiz, anlaşılmaz sözler söylemeleri için de hiçbir neden yoktur:
Çok kendine özgü ya da alışılmadık bir giysi ile insanların ilgisini çekmeye çalışmak nasıl küçük bir aklın göstergesi ise, konuşmada da yeni deyişlerle, az bilinen sözcüklerle kendini ifade etme arzusu bir ilkokul müdürünün

yeniyetmelerinkini andıran hırslı tavırlarını akla getirir. Sözcük dağarcığımı Paris sebze halinde kullanılan sözcüklerle sınırlı tutabilmeyi ne kadar isterdim.
Ancak yalın yazabilmek cesaret ister çünkü böyle yaptığınız takdirde anlaşılması zor olan yazıyı 24 ayar bir zekanın simgesi gibi gören insanların inançları yüzünden basit diye nitelenme, küçümsenme tehlikesiyle yüzyüze kalırsınız. İnsanlarda bu eğilim öyle güçlüdvir ki, Montaigne şunu sorar kendine; acaba üniversite hocaları, o herkesten çok değer verip yerlere göklere koyamadıkları Sokrates ile kendi yaşadıkları sokakla
karşılaşsalar, onu üstünde kirli peleriniyle Platon'un *Diyalog hır'mm* sağladığı prestijden yoksun, sade bir dille konuşurken görseler ona bu kadar değer verirler miydi?
Arkadaşları tarafından bize miras bırakılan Sokrates'in konuşmaları takdirimizi kazanıyorsa bunun tek nedeni vardır: Çoğunluğun onayı. Bu takdirin altında bilgi yatmaz, zira bu diyaloglar bizim bugünkü anlayışlarımızın çoğuna aykırıdır. Eğer günümüzde Sokrates'inkilere benzer bir şeyler yazılsaydı, bunları değerli bulacak az insan çıkardı. Aslında biz, ustalıkla büyütülmemiş, şişirilmemiş hiçbir şeyi değer kabul etmeyiz. Bu türden bir değer ancak saflık, basitlik diye nitelenir; bizim kıt anlayışımız bunun bir değer olduğunu farkedemez bile... Bizler için basitlik, boş kafalılığın yakın akrabası olup ayıplanması gereken bir özellik değil midir? Sokrates'in ruhunda sıradan insanın doğallığı vardır: Bir çiftçi nasıl konuşursa, sıradan bir kadın nasıl konuşursa o da öyle konuşur... Çıkarımlarım ve karşılaştırmalarını yaparken, en sıradan en bilindik insan etkinliklerini kullanır ki söylediklerini herkes anlayabilsin. Eğer bugün yaşasaydı ve böyle sıradan bir anlatım biçimi .kullansaydı bizler, yani, bilgiyle şişirilmcmiş her şeyi adi, alelade diye değerlendiren, gösterişli bir biçimde ortaya konmamış hiçbir güzelliğin asla farkına varamayan bizler onun ortaya attığı müthiş düşüncelerdeki asaleti, ihtişamı da asla göremezdik.
Kullanılan dil gözümüzü korkutmasa, fikirler en açık biçimde ifade edilmiş olsa da kitapları çok ciddiye almayalımayrıca külçemizdeki açık, eğitimimizdeki eksiklik yüzünden ya da kılık kıyafetimiz basit, sözcük dağarcığımız sebze halinde çalışan bir adammkinden daha geniş değil diye budala olduğumuzu düşünmekten kaçınalım.
Entelektüel insanlar neleri bilmelidirler?

Entelektüel insanlar gerçekleri bilmelidirler; eğer bilmiyorlar Na, üstelik bildikleri kadarım da bir kitaptan öğrenecek kadar aptallarsa, üniversite hocalarından merhamet beklememeliler çünkü o zaman kendilerine hak doğan hocalar bu kişileri ala yağı etmek için kollan sıvayıp bir tarihin yanlış olduğunu, bir sözcüğün yanlış yazıldığım, bir sözün bağlama uygun kullanılmadığını ya da bir kaynağın belirtilmediğini, içinde kibri barındıran bir nezaketle dile getiriverirler.

Montaigne'in entelektüellik anlayışına göre, bir kitabın değeri onun insana ne kadar fayda sağladığıyla, hayata ne kadar uygun olduğuyla ölçülür. Platon'un ne yazdığını ya Epikuros'un ne demek istediğini ezbere söylemek, söylediklerinin İlginç olup olmadığı üzerine yorum yapmaktan ya da bu söylenenlerin bize endişe, yalnızlık gibi duygular konusunda ne kadar yardımcı olabileceğini anlamaya çalışmaktan daha değersizdir. Montaigne'in öfkesi, bu noktayı gözden kaçıranlara yöneliyor:

Tek bildikleri, yargılarıyla kitapları doldurmak olan akademisyenler bilgiden başka hiçbir şeye değer vermez, akademik etkinliklerden başka hiçbir etkinliği dikkate almazlar. Bir Scipio'yu ötekiyle karıştırdıktan sonra söylenenin ne değeri olabilir, değil mi? Onlara göre, Aristoteles'i tanımıyorsan kendini de tanıyamazsın.

Denemeler de yazım hatalarıyla, yanlış atıflarla doluydu; bazı savların birbiriyle ters düştüğü, bazı terimlerinse beceriksizce tanımlandığı görülüyordu. Yine de bunlar yazarın hiç canını sıkmıyordu:

Yazılarımı, kent dışındaki evimde yazarım; burada kimsi[1] bana yardım edemez, hatalarımı düzeltemez. Duaların ku SUTSUZ Fransızca karşılıklarını bilmekle kalmayıp ba linçi ■

(erini bile ezberden okuyan kimselerle de ben görüşmüyorum zaten.

Doğal olarak kitapta hatalar vardı (Montaigne, "Hatalarla doluyum" diye böbürlenmekten de geri durmazdı) ama nasıl hatasız olmaları bu denemelerin değerli olduğunu kanıtlamaya yetmeyecekse hatalar da *Denemeler*'i mahkum etmemiz için yeterli değildi. Bilgelikten eser bulunmayan bir yazı yazmak ona göre Scipİo Aemılianus (t. Ö. 185-129) ile Scipio Africanus[f]u (İ. Ö. 236-183) karıştırmaktan daha büyük bir günahtı.

Entelektüel insanlar fikirlerini nerelerden edinmeli?

Tabii ki kendilerinden daha entelektüel olanlardan. Hatta bütün zamanlarınn bilgi ağacının en tepesinde yer alan büyük otoritelerden alıntılar yaparak ve bunları yorumlayarak geçirmeliler. Platon'un etik anlayışı, Cicero'nun ahlaka yaklaşımı üzerine araştırma yazıları yazmalılar.

Montaigne bu görüşe çok şey borçludur. *Denemeler*'de pek çok bilge insanın düşüncelerini yorumlamış; önemli konulan kendisinden daha şık ve daha güçlü biçimde ifade edebildiğini düşündüğü yazarlardan sık sık alıntı yapmıştır: Platon'dan 128, Lucretius'dan 149 ve Seneca'dan 130 alıntı yer almaktadır.

Kendi düşüncelerimizi ulaşamadığımız bir açıklık ve kesinlikle ifade edebilmiş yazarlardan alıntılar yapmak bize cazip gelir çünkü bu kişiler sanki bizi bizden daha iyi tanıyor gibidirler. Onlar, kafamızın içinde utangaç utangaç bir kenara sinmiş düşünceleri kısa, öz ve şık cümlelere dönüştürmeyi başarmışlardır. Yazdıkları kitapların sayfa boşluklarını notlarla doldurul; nerede kendimizden bir parça bulursak oranm altım çizer, (azim düşüncelerimizi ifade ettiğini düşündüğümüz her şeyi

ödünç alırızözellikle de bu yapıt antik döneme ail gıyaleı m giyildiği, hayvanların kurban edildiği bir çağda kaleme alın mışsa. Bütün bunları yaparken sanki bu sözler bize kim oldu ğumuzu hatırlattığı için onlara olan minnettarlığımızı göslrr meye çalışırız.

Ancak büyük kitaplar, deneyimlerimizi dile getirmek ve kon di keşiflerimizi yapmak konusunda bizi cesaretlendirecekleri yerde üzerimize bir gölge gibi düşebilir. Bizi, hayatımızın yazılı tanıklıktan yoksun yanlarını gözardı etmeye itebilir. Ufku muzu genişletmek yerine, bizi kendi sınırları içine hapsebilir. Montaigne, bu türden bir alıntı hastalığının pençesine düşmüş bir adam tanıyordu:

Bu tanıdığıma ne zaman bir konu ile ilgili ne bildiğini sorsam bana bir kitap göstermek isterdi: Sözlüğünü açıp *mayasıl* ve *kıç.* sözcüklerinin tam karşılığım bulmadan, kıçında mayasıl çıktığını söylemek gibi bir tehlikeye atmazdı kendini.

Eğer kitaplar bizi, mayasılımız dahil her yanımızla ifade edebilmeydi, edebi olmayan kendi deneyimlerimize güvensizlik duymamız çok da kötü bir şey olmazdı. Ama Montaigne'in de fark ettiği gibi, büyük kitapların bile dile getirmediği pek çok konu vardır; eğer merakımızın sınırlarını kitapların belirlemesine izin verirsek, asla entelektüel gelişme gösteremeyiz. Montaigne'in İtalya'da yaşadığı bir olay konuya daha bir açıklık getirebilir:

Pİsa'da, aklıbaşmda bir adamla tanışmıştım, bu adam öyle Aristoteles tutkunu çıktı ki ona göre, doğruluğunu kabul etmeden Önce, dile getirilen bütün fikirleri, bütün gerçek leri, bunların Aristoteles'in öğretilerine uygun olup olma dığına bakarak değerlendirmeliydik. Aristoteles'in söyle

dikleriyle çelişen her şey anlamsız ve uydurmaydı çünkü O, her şeyi görmüş, her şeyi yapmıştı. *
Kuskusu/. Aristoteles pek çok şey görmüş, pek çok şey yapmıştı. O, Antik donemin bütün düşünürleri arasında belki de en çok yönlü olanıydı; neredeyse her konuda yapıtlar kaleme almıştı *(Oluşum ve Çürüme Üzerine, Gökyüzü Üzerine, Meteoroloji Üzerine, Ruh Üzerine, Hayvanların Uzuvları, Hayvanların Hareketleri, Sofistik Bölümlemeler, Fizik Üzerine, Politika Üzerine).*

Ancak Aristoteles'in bu çok yönlülüğü beraberinde bir sorun getiriyordu. Bazı yazarlar bize faydalı olamayacak kadar entelektüeldirler. Bazen *o* kadar çok konuşurlar ki bizde söylenebilecek her şeyi söyledikleri izlemini uyandırırlar. Dehaları, arkalarından gelenlerin onları eleştirmesine engel olur. Oysa eleştiri yaratıcılığın vazgeçilmez bir parçasıdır. Gariptir, Aristoteles kendisine en çok saygı duyanların Aristotelesçiliğe yakışır biçimde davranmalarım engelleyebilir. Aristoteles, Plato ve Heraclitus'u okumayı reddederek değil, onların güçlü oldukları noktalan takdir ederken bir yandan da zayıf oldukları noktalan eleştırirerek, kendisinden önce ortaya atılmış bütün düşüncelerden şüphe ederek büyük bir düşünür olmuştu. Montaigne'in anladığı, Pisalı adamınsa anlamadığı şuydu; gerçek bir Aristoteîesçi olmak demek, entelektüelce davranıp en büyük adamlara! bile söylediklerinde açıklar bulabilmek, gerektiğinde bunlarla ters düşmek demekti.
Yine de, kendi adımıza düşünmek ve konuşmak yerine alıntılar, söylenmiş sözler üzerine yorumlar yapmak anlaşılır bir şey. Başkasının yazdığı bir romanla ilgili yorum yapmak uzun saatler çalışmayı, araştırmayı gerektirebilir ama Özgün bir çalışmanın hedef olabileceği acımasız saldırılara asla hedef olmayacaktır. Yorumcular büyük düşünürlerin fikirlerine haksızlık ettikleri için eleştirilebilirler, kendi düşüncelerini kaleme aldıkları için değil, Montaigne'in *Denemeler*'de bunca alıntıya ve yoruma başvurmasının nedenlerinden biri de budur:
Bazen insanlar dili iyi kullanamadığımı, bazen de entelektüel birikimimin yetersiz olduğunu söylüyorlar. Bu yüzden kendimi yeterince iyi ifade edemiyormuşum. Ben de, bütün yazarlara, özellikle de hayatta olanlara saldıran, peşin hükümle kaleme alınmış cüretkar eleştirilerden biraz olsun kendimi kurtarabilmek için, zayıflığımı büyük adların arkasına saklamak zorunda kalıyorum.

Öldükten, birkaç yüzyıl sonra, yaşadığımız zamana göre çok daha fazla ciddiye alınabileceğimiz düşüncesi şaşırtıcı. Eski yazarların kalemlerinden dökülmüş olsa kabul görebilecek pek çok fikir çağdaş yazarlar tarafından ifade edilince gülünç karşılanıyor. Eleştirmenler, üniversitede aynı sınıfı paylaştıkları kişilere, zamanından önce övgüler yağdırmaya hiç de hevesli olmuyorlar. Hayır; nasıl olur da bu çağdaş yazarlar Antik Çağ düşünürleriymiş gibi ahkam keserler? Seneca, 'Dünyaya gelmenin cezasını çekmekten kimse kurtulamadı' demişti; günümüzde benzer bir düşünceyi dile getirmek isteyen birine böyle sözler söylemesini Önermeyiz, aşağılanmaktan özel bir haz duymuyorsa tabii. Aşağılanmaktan hiç de keyif almayan Montaigne alıntılara sığınmış ve *Denemeler*'in sonunda dokunaklı bir itirafta bulunmuştu:

Eğer biraz özgüvenim olsaydı, sonucu ne olursa olsun, bir tek kendi sözlerimi söylemek isterdim.

Montâigne'in özgüven eksikliğinin nedeni kendi zamanında görüşlerinin asla Seneca'nm ya da Platon'un görüşleri kadar kabul görmemiş olmasıdır:

Gaskonya'da, kendi memleketimde, herkes yazdıklarıma gülüyor. İnsanlar benden ne kadar uzaktaysalar, yazdıklarıma o kadar fazla değer veriyorlar.

Onun horlamasını duyan, çarşaflarım değiştiren hizmeiçilm ve ailesi ona Parisliler kadar saygı göstermiyorlardı; öldüku-n

sonra ne denli önemli bir insan haline geldiğim siz düşünün; Bir adam bütün dünyanın gözünde bir dahi olabilir; yine de karısı, uşağı onda olağanüstü bir yan göremez. Çok az, insan ailesi tarafından olağanüstü biri diye nitelenmiştir.

Bunu iki farklı şekilde algılamak mümkün; Aslında hiç kimse olağanüstü değildir ama yalnızca aileleri ve çalışanları, düşkı nklığı yaratan bu gerçeğin farkına varabilecek kadar onlara yakındırlar. Ya da aslında insanların çoğu ilgi çekicidir ama zaman ve mekan olarak bize o denli yakındırlar ve biz elimi/, dekine karşı her zaman o denli garip bir önyargıyla yaklaşırız ki onları ciddiye almak aklımızdan bile geçmez.

Montaignc kendini acındırmaya çalışmıyordu; tersine, eski lerle kıyaslandığında çok daha iddialı denebilecek güncel yapıtlara yöneltilen eleştirileri kullanarak, gerçeğin ille de bizden çok uzaklarda, başka bir iklimde, eski bir kütüphanede, çok eskiden yaşamış insanların kitaplarında bulunabileceği düşüncesinin aslında takıntıdan başka bir şey olmadığım göstermeye çalışıyordu. Mesele şuydu: Gerçekten değerli şeyleri[1] ulaşmak bir tek, Parthenon Tapınağının inşa edilmesi ile Roma İmparatorluğu'nun

çöküşü arasındaki zaman dilimi içinde yaşamış bir avuç dahiye mi nasip olmuştu? Yoksa Monta igne'in de vurguladığı gibi gerçek aslında hepimize aynı mesafede mi duruyordu?

Montaigne, Pyrrho'nun domuzundan, bir Tupi Yerlisinden ya da Gaskonyalı bir köylüden bile daha alışılmamış bir bilgelik kaynağına, okuyucuya işaret ediyordu. Montaigne'e göre, eğer deneyimlerimizden gerektiği gibi faydalanabilir, kendi ıııizi entelektüel yaşam içinde rahatça yer alabilecek kişiler olarak değerlendirmeyi öğrenirsek, biz de yeni düşüncelere kolaylıkla varabilirdik; üstelik bu düşünceler eski kitaplarda yer alanlardan daha sığ olmayabilirdi.

Düşünmek kolay iş değildir. Eğitim sistemimiz bize, yazıl.m ları kendi algı mekanizmalarımız yardımıyla keşfetmeyi değil, yazı otoritelerine itaat etmenin erdemli olmakla aynı <1111.1111,1 geldiğini Öğretir. Montaigne bizi bu konuda uyarmaya e.ılı:., **mıştır:**

"Cicero şöyle söylemişti", "İd a ton ahlak konusunda şunu der" ya da "Aristoteles'in *ipsissima verba*'sı şunlardır" demeyi hepimiz biliriz. Pekiyi, bizim söyleyecek neyimiz var? Hangi yargılara varıyoruz? Ne yapıyoruz? Bir papağan da bizim kadar konuşabilir.

Tabii araştırmacılar, akademisyenler yorum yapmanın papağan gibi başkalarını taklit etmekle eş anlamlı olduğunu dii şünmezler. Bu kişiler mutlaka Cicero'nun ya da Platon'un ahlak anlayışı üzerine yorumlar yazmanın anlamlı olduğunu ile ri sürecek, bu düşüncelerini destekleyen bir sürü savla karşınıza çıkacaklardır. Montaigne İse tersine bu tür etkinliklerin bir korkaklık göstergesi olduğunu vurgulamıştır. Ona göre, ikincil yapıtlar üretmek için çok az beceri gerekir ('Yeni bir şey söylemek alıntı yapmaktan çok daha değerlidir/) çünkü bu tür çalışmalarda zorluk teknik düzeydedir; biraz sabır ve sessiz bir kütüphane, araştırmacı için yeterli olacaktır. Dahası, aka demik geleneğin bizi papağan gibi taklit etmeye teşvik ettiği kitaplar aslında hiç de etkileyici değildir. Müfredatta öncelikli yer tutmalarının tek nedeni bunların prestijli yazarlar tarafın dan kaleme alınmış olmasıdır. Öte yandan, eşdeğer ya da daha geçerli temalar işleyen yapıtlar, henüz entelektüel otoriteler tarafından keşfedilmedikleri için görmezden gelinir. Sanalın gerçekle ilişkisi çok uzun zamandır ciddi bir felsefi konu ola rak kabul edilmiştir; bunun altında biraz da konunun ilk koz Platon tarafmdan ele alınmış olması yatar. Utangaçlık ile dış görünüş arasındaki ilişki ise felsefi bir konu olarak kaimi gor mez; bunun nedeni de büyük olasılıkla,

konunun daha omv hiçbir antik çağ filozofu tarafmdan ele alınmamış olma-aı lu.

(Jeleneğe bu denli abartılı bir saygı gösterilmesine tepki t>1 arak Montaigne aslında Platon'u sınırlı, hatta sıkıcı bulduğunu okuyucularına açıkça söylemiştir:

Çağımızın ehliyet sahibi otoriteleri benim bu cüretkârkarlığımı, hürmetsizliğimi bağışlayabilecekler mi bilmiyorum ama söyleyecek çok daha Önemli şeyleri olan fPlaton'un] hazırlık tartışmalarmı bu denli uzatarak konusunu boğduğunu düşünüyor, bundan büyük üzüntü duyuyorum.

(Bir yazar olarak dile getirmeye çekindiğim ama içten içe hep düşündüğüm şeyi büyük bir yazarın ağzından duymak çok rahatlatıcı.)

Montaigne, Cicero'ya yöneltti̇ği eleştiriden önce ise Özür dileme gereğini bile duymamıştır:

Giriş pasajları, tanımlamalar, alt başlıklar, sözcüklerin kökenleri, yapıtının büyük bölümü neredeyse yalnızca bunlardan oluşuyor... Onun yazdıklarını bir saat okuduktan sonra (ki bu benim için epey uzun bir süre aslında) kendi kendime, okuduklarımın bana ne tür bir cevher, bir zenginlik kattığını sorduğumda, verecek yanıt bulamıyorum. Montaigne''e göre, bilim adamlarının klasiklere bunca önem vermelerinin altında, bu prestijli adlarla birlikte anılarak olduklarından daha entelektüel görünme çabası yatıyordu. Sonunda ortaya, bilgelikten zerrece nasibini almamış, bilinenlerle dolu bir yığm kitap çıkıyordu:

Başka hiçbir konu hakkında, kitaplar hakkında yazıldığı kadar çok kitap yazılmamıştır: Bütün yaptığımız, birbirimizi açıklayıp durmak: Yazar kıtlığı var.

Pakat Montaigne, ısrarla, herkesin ilginç fikirler ortaya atabileceğini savunuyordu. Ne kadar alçakgönüllü olursa olsun, kendi yaşantımızdan, bu eski kitaplardan çıkarabileceğimizden çok daha derin, anlamlı sonuçlar çıkarabilirdik:

Eğer iyi bir bilim adamı olsaydım, kendi deneyimlerimden yola çıkarak bilgeliğe ulaşabilirdim. İnsanın, öfkenin ne denli çirkin bir tutku olduğunu anlamak için Aristoteles okuması gerekmez, en son öfke krizine kapıldığı anı anımsaması bunu anlaması için yeteriidir. İnsan, çektiği acılan, atlattığı tehlikeleri ve önemsiz olayların kendisini nasıl bir durumdan başka bir duruma sürüklediğini aklına getirirse, kendi durumunu kavrar, gelecekte olabilecek değişikliklere hazır olur. Sezai'm hayatı bile, bizim kendi

hayatımız kadar örnek alması değildir; ister bir imparator olsun ister alt tabakadan biri, insan hayatını etkileyebilecek olan her şey, onun da hayatını etkileyebilir.

Yalnızca kendimize olan güvenimizi sarsmayı amaç edinmiş bir bilim kültürü bize bunun tersini düşündürebilirdi:

Biz, herbirimiz sandığımızdan çok daha zenginiz aslmda.

Eğer ikibin yaşında olmadığımız, Platon[7]un diyalogları ile ilgilenmediğimiz ve kent dışında kendi halinde bir yaşam sürdüğümüz için bu işe uygun olmadığımızı düşünmekten vazgeçersek, hepimiz bilgece fikirler ortaya atabiliriz:

Nasıl Önemli birinin özel yaşamından yola çıkarak tüm bir ahlak felsefesine varabiliyorsak aynı şeyi sıradan birinin Özel yaşamından yola çıkarak da yapabiliriz.

Belki tam da bu nedenle, kendi özel yaşamının ne kadar sıradan olduğunu göstermek istediği için Montaigne bize yaşamıyla, tercihleriyle ilgili bu kadar çok bilgi vermiştir:

Elma sevmiyordu:

Meyvelerden bir tek... kavuna düşkünüm.

Turplarla arasında anlaşılmaz bir ilişki vardı:

İlk başta turplarla anlaşıyorduk, sonra karar değiştirip bu na karşı çıktılar, anlaşılan şimdi yine fikir değiştirmişiı*r.

En ileri diş bakımı yöntemlerini uyguluyordu:

Dişlerim daima çok iyi olmuştur... Çocukluğumdan beri her sabah, ayrıca yemeklerden önce ve sonra peçeteyle ovalarım onları.

Çok hızlı yemek yiyordu:

Aceleden sık sık dilimi, hatta bazen parmaklarımı ısırdığım olur.

Ağzını silme takıntısı vardı:

Varsın örtü bulunmasın masada, fark etmez, yine de huzur içinde yerim yemeğimi. Ama eğer temiz bir peçete yoksa, işte o zaman çok rahatsız olurum... Keşke krallarımızın başlattığı geleneği devam ettirmiş olsaydık da, sofraya her farklı yemek getirildiğinde tabakla birlikte peçetemiz de değiştirilseydi.

Önemsiz gibi görünebilir ama aslında yazdığı kitabın arkasında düşünen bir "ben" olduğunu bize hatırlatan ayrıntılardır bunlar.

Dışarıdan bakıldığında, geçmişin büyük düşünürleri ile uzaktan yakından bir ilgimiz yokmuş gibi gelebilir bize ama

Cicero LÖ. 106-43
yine de cesaretimizi kaybetmek için yeterli bir neden değil İm. Montaigne'in yeniden çizdiği makbul, yarı-rasyonel insim portresine göre, Yunanca konuşamamak, gaz çıkarmak, bir yemek yiyip hayatla ilgili tüm fikirlerini değiştirmek, kitaplar dan sıkılmak, antik çağ filozoflarının hiçbirini tanımamak ve Scipiosları birbirine karıştırmak mümkün.

Bilgeliğe ulaşmak için çabalamak fakat hiçbir zaman buda lalıktan tam olarak kurtulamamak, erdemli fakat sıradan bir yaşam sürmek yeterince büyük bir başarı aslında.

Kırık Bir Kalbin Tesellisi

Çektiği aşk acıları açısından değerlendirildiğinde, belki de filozofların en hassasıdır o.

Hayatı, 17881860

1788 Arthur Schopenhauer Danzig'de doğar. Daha sonraki yıllarda bu olayı pişmanlıkla anacaktır: 'Hiçliğin o keyifli dinginliğini yok yere bozan bir olay diye niteleyebiliriz hayalımı zı/ 'İnsan varoluşu bir tür hata olmalı. İnsan varoluşuyla ilgi li şöyle söylenebilir: "Bugün kötü, yarın daha da kötü olacak ve en kötüsü olana dek de bu böylece sürüp gidecek." Selinpenhauer'ıı babası Heinrich zengin bir tüccar, kocasından y ir

mı yaş küçük annesi Johanna ise aklı havada, sosyal ortamlara pek meraklı bir kadındır. Anne babasından fazla ilgi göremeyen Schopenhauer felsefe tarihinin en karamsar filozoflarından biri olmaya adaydır: "Daha altı yaşında bir çocuktum; annemle babam bir akşam yürüyüşten döndüklerinde beni derin bir keder içinde buldular.'

Hcinrich Schopenhauer

Johanna Schopenhauer
1803-5 Babasının intiharından sonra (Hcinrich Sehopenhauer'ın cesedi aileye ait ambarın hemen yakınındaki kanalda bulunmuştu) on yedi yaşındaki Schopenhauer, hayatını hiç çalışmadan sürdürmesine yetecek kadar büyük bir servete kavuşur. Yine de, bunu düşünmek onu rahatlatmaya yetmez. Filozof o dönemi şöyle amyor: 'On yedi yaşındaydım, doğru dürüst bir okul eğitimi almamıştım *ama. yaşamın sefaleti* beni ele geçirmişti; tıpkı

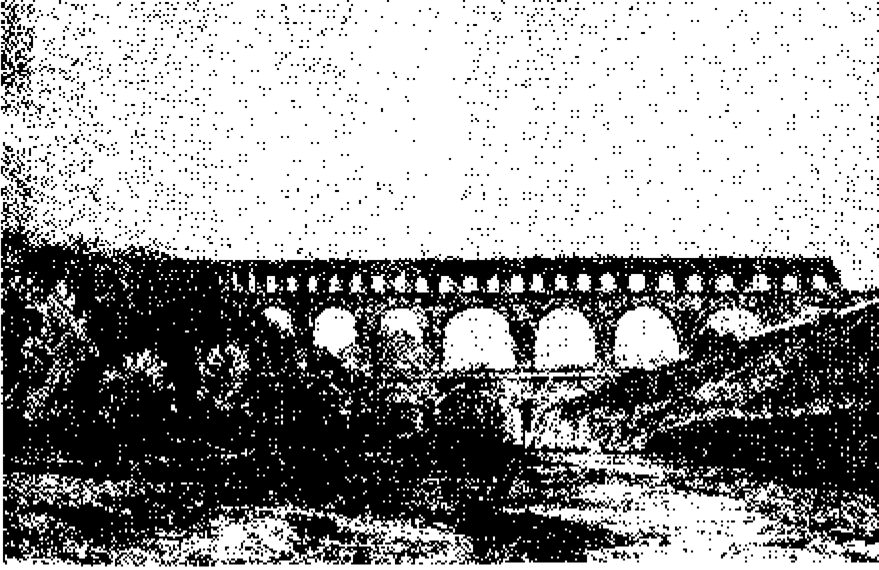
gençliğinde hastalığı, yaşlılığı, acıyı ve ölümü gören Buddha'ya olduğu gibi. Aslında.... bu dünya sevgi dolu bir yaratıcının değil, varlıklara, ıstırap çektiklerini
görmek için can veren şeytanın eseriydi. Bütün gördüklerim bu düşünceye işaret ediyordu; sonunda bunun doğru olduğuna inandım/

Schopenhauer, İngilizce öğrenmek üzere VVimbledon'a, Eagle House adlı bir yatılı okula gönderilir. Arkadaşı Lorenz Meyer ondan aldığı bir mektuba şöyle yanıl veriyor: İngiltere'de kaldığın süre içinde *İngiliz ulusundan* tümüyle nefret etmeye başlaman üzücü/ Duyduğu bütün nefrete karşın Schopenhauer İngiliz dilini neredeyse kusursuz biçimde öğrenir, Öyle ki konuştuğu zaman pek çok kişi onun İngiliz olduğunu sanır.

VVimbledon'daki Eagle House Okulu

Schopenhauer Fransa'yı dolaşır, hatta yaklaşık 1800 yıl önce, Romalı mühendislerin vatandaşlar banyoda susuz kalmasınlar diye borular döşeyip Pont Du Gard'ı aşarak bol suya kavuşturdukları Nîmes kentini de ziyaret eder. Roma harabelerinden çok etkilenir: 'Tarihten kalan bu izlere bakınca insan, uzun zaman önce çürüyüp yok olmuş insanları düşünmeye başlıyor/

Schopenhauer'm annesi oğlunun, 'insanın sefaleti üzerine' bu denli 'tutkuyla kafa yormasından' rahatsızlık duymaktadır,

1809-1811 Schopenhauer Göttingen Üniversitesi'nde okumaya başlar ve filozof olmaya karar verir: 'Hayatı yaşamak üzüntü verici bir şey; ben de hayatımı hayat üzerine düşünerek geçirmeye karar verdim.'

Bir kır gezisine gitmek için plan yaptıkları sırada, erkek arkadaşlarından biri, 'Geziye getirecek birkaç kadın bulmaya çalışmalıyız/ deyince, Schopenhauer geziyi iptal eder ve şöyle der: 'Hayat o kadar kısa, tahmin edilemez ve uçucu ki böyle büyük bir çaba göstermeye hiç değmez.'

1813 Schopenhauer VVeimer'a annesini ziyarete gider. Johanna Schopenhauer, şehrin en ünlü kişisiyle, Johann Wolfgang von Goethe ile arkadaş olmuştur. Goethe düzenli olarak Johanııa'yı ziyarete gelmektedir (Yazar, özellikle de Johanna'nm hizmetçisi Sophie ve Arthur'un kız kardeşi Adele ile sohbet etmek ten hoşlanır). Goethe ile ilk tanışmasından sonra Schopeıtlıaıler onu şöyle anlatıyor: 'Sakin, hoş sohbet, nazik ve arkadaş canlısı: Adı sonsuza dek övgüyle anılsın!' Goethe ise

Schopenhauer'ın gençliği

Schopenhauer içirt şunları yazıyor: 'Genç Schopenhauer hayli garip ve ilginç biri gibi geldi bana/ Arthur'un yazara karşı hissettikleri hiçbir zaman tam anlamıyla karşılıklı olmayacaktır. Filozof VVeimar'dan ayrılırken, Goethe onun için iki dize yazar:

Willst dıı dich des Lebens freuen,
So musst der Well du Werth verleichen.
Keyif almak istiyorsan hayattan.
Değer vermelisin dünyaya.

Schopenhauer şiirden pek etkilenmez ve Goethe'nin bu üğü dünü not ettiği sayfanın yan taratma Chamfort'dan bir alınlı yapar: 'II vaut micux laisser les hommes pour ce cju'ils sonl, que les prendre pour ce qu'ils ne sont pas. (İnsanları oldukla rı gibi kabul etmek, onları olmadıkları bir kişi gibi gonnrldon yeğdir.)

1814-15 Schopenhaucr Dresden'e taşınır ve bir tez yazar *{Yeter Neden Önermesinin Dört Çeşit Kökü).* Pek az arkadaşı vardır; üstelik onlarla yaptığı sohbetlere ilişkin beklentileri giderek azalmaktadır: 'Bazen karşımdaki kadın ve erkeklerle, küçük bir kızın oyuncak bebeğiyle konuştuğu gibi konuşuyorum. Küçük kız oyuncak bebeğin kendisini anlamadığını bilir, yine de bilinçli bir biçimde kendini aldatarak iletişim

kurmanın keyfini yaşamaya çalışır/ En sevdiği etleri (Venedik salamı, mantarlı sosis ve Parma jambonu) bulabildiği bir İtalyan lokantasının müdavimi olur.
1818 Schopenhauer *İrade ve Tasarım Olarak Dünı/a* adlı yapıtını bitirdiğinde kitabın bir başyapıt olduğundan emindir. Bu niçin arkadaşsız kaldığını açıklıyor: 'Bir dahinin hoş sohbet olması pek de mümkün değil; hangi diyalog dahinin kendi monologundan daha zekice ve eğlenceli olabilir ki?'
1818-19 Schopenhauer kitabının bitişini kutlamak için İtalya'ya gider. Sanat, doğa ve iklim onu keyiflendirir; yine de ruh hali ani değişiklikler göstermektedir: 'Şu gerçeği hep aklımızın bir köşesinde bulundurmalıyız: Her insan, bir kılıca ya da zehre uzanıp hayatını sona erdirmek isteyebileceği bir noktaya gelebilir; buna inanmayanlar, kaza, hastalık, şansınya da havanın aniden dönmesi gibi olaylarla karşılaştıklarında yanıldıklarım hemen anlayacaklardır.' Schopenhauer Floransa'yı, Roma'yı, Napoli'yi ve Vcnedik'i ziyaret eder. Bu kentlerdeki resepsiyonlarda pek çok çekici kadınla tanışır: 'Hepsin den çok hoşlandımah bir de beni isteselerdi/ Kadınlar tarafından sürekli reddedilince o da şu görüşü geliştirir: 'Bir tek, cinsel güdülerle bulanıklaşmış erkek zekası, bu ufak tefek, dar omuzlu, geniş kalçalı ve kısa bacaklı cinsi, cins-i latif diye ad I andırabilir.'
1819 *İrade ve Tasarım Olarak Dünya* adlı yapıtı basılır. Kitabın yalnızca 230 kopyası satılır. 'Her yaşam öyküsü, acılann Öyküsüdür'; 'Yılanlardan, kurbağalardan oluşan bu kuşağı kendi eşitim gibi görme yanılsamasından bir kurtulabilsem, bunun bana çok faydası olurdu.'
1820 Schopenhauer Berlin'de üniversite hocası olarak 'Genel felsefedünyanın ve insan akimın Özüne ilişkin kuram' başlıklı dersler vermeye başlar. Derse yalnızca beş Öğrenci katılır. Biraz ötedeki binada ise rakibi Hegel 30ü kişilik bir öğrenci grubuna ders anlatmaktadır. Schopenhauer, Hegel'in felsefesini şöyle değerlendiriyor: '[Hegel felsefesininl temelleri, saçma sapan fantezilerden, baş aşağı çevrilmiş bir dünyadan ve felsefi maskaralıktan ibaret... içeriği, bütün kaim kafalıların şimdiye kadar uğraşıp bir araya getirdikleri sözcüklerin en boşlarından, en anlamsızlarından oluşuyor, sunumu ise... manılmaz derecede itici ve anlaşılmaz bir laf kalabalığı; insana bir akıl hastasının abuk sabuk sözlerini hatırlatıyor/ Schopenhauer akademik dünyayla ilgili bir düşkırıklığı yaşamaya başlar: 'Anlaşılan, insanın felsefeye ciddi biçimde yaklaşabileceği

olasılığını şimdiye kadar*kimse aklından geçirmemiş, özellikle de felsefe hocaları; tıpkı Hıristiyanlığa Fapa'dan daha az inanan kimse olmadığı gibi.'

1821 Schopenhauer on dokuz yaşındaki şarkıcı Caroline Medon'a aşık olur. İlişki, aralıklarla on yıl kadar sürer ama filozofun ilişkiyi resmileştirmek gibi bir niyeti yoktur: 'Evlenmek, iki kişinin birbirleri için iğrenç birer nesneye dönüşmelerini sağlamak üzere mümkün olan ne varsa yapmaktır.' Öte yandan filozof, çokeşliliğe karşı olumlu düşünceler beslemektedir: 'Çokeşliliğin pek çok avantajından biri de kocanın, eşinin ana-babasıyla gereğinden yakın bir ilişkiye girmemesidir. Bu
gün sayısız koca adayı bu korku yüzünden evlenemiyor. Dü şünsenize, bir kayınvalide yerine on tane!'

1822 Schopenhauer ikinci kez İtalya'ya gider (Milano, Floran sa, Venedik). Yola çıkmadan önce arkadaşı Friedrich Osann'dan bir ricada bulunur. Osann hangi kitaplarda, gazetelerde ve edebiyat dergilerine filozoftan söz edildiğini araştıracaktır. Tahmin edilebileceği gibi, bu iş Osann'ın fazla vaktini almaz.

1825 Akademisyen olarak pek başarı kazanamayan Schopenhauer, çevirmen olarak şansını denemeye karar verir. Ancak Kant'ı İngilizce'ye, *Tristram Shandy'i* de Almanca'ya çevirme önerileri yayıncılar tarafından reddedilir. Bir mektubunda üzüntü içinde 'burjuva sosyetesi içinde bir yer edinme' isteğinden söz eder, ama bu isteği asla gerçekleşmeyecektir. 'Eğer bu dünyayı Tanrı yarattıysa ben Tanrı'mn yerinde olmak istemezdim; bu çaresizlik, bu acılar kalbimi kırardı/ Neyse ki, filozof henüz kötü zamanlarda kendi değerini takdir edebilecek güce sahiptir: 'Ne zaman öğreneceğim... opera için teleskop, tavşan avı için havan topu ne kadar fazlaysa, günlük hayat meseleleri için de... benim aklım ve ruhum o kadar fazla.'

1828 Schopenhauer kırk yaşına girer. 'Hiçbir değerli insan yoktur ki,' diye teselli eder kendini filozof, 'kırk yaşından sonra... biraz olsun insanlardan nefret etmeye başlamasın/

1831 Berlin'de yaşayan, kırk üç yaşındaki Schopenhauer evlenmeyi bir kez daha düşünmeye başlar. Dikkatini on yedi yaşına yeni basmış, güzel, neşeli bir kız olan Flora VVeiss'a çevirir. Bir sandal partisinde, kızı etkilemeye çalışan filozof ona gülümseyerek bir salkım beyaz üzüm uzatır. Flora, günlüğünde bu olaydan şöyle söz ediyor: 'Üzümleri yemek istemedim. Yaşlı Schopenhauer onlara dokunduğu için midem bulandı.

Avucumu açtım; salkım yavaşça kayarak suya düştü/ Schopenhauer hemen Berlin'den ayrılır: 'Dünyanın gerçek, içkin bir değeri yok; dünya aslında isteklerle, yanılsamalarla dönüyor/
1833 Filozof, 50.000 kişinin yaşadığı bir kent olan Frankfurt'a, mütevazı bir apartman dairesine yerleşir. Kıta Avrupasında bankacılığın merkezi olarak ün yapmış kentin sakinlerinden şöyle söz eder: 'Küçük, resmi, ruh inceliğinden yoksun, yaşadıkları kentle ilgili şişinip duran, köylü gururu taşıyan bu insanların yanına bile yaklaşmak istemiyorum/

Bundan sonra Schopenhauer bir dizi kaniş besleyip en yakın dostluklarını onlarla kuracaktır. Ona göre hayvanlarda, insanların sahip olmadığı bir zarafet ve yumuşak başlılık vardır: 'Hangi hayvana baksa m büyük keyif alıyorum; onlara bakmak beni çok mutlu ediyor/ Filozof köpeklerine düşkünlüğünü onlara 'Efendim!' diye hitap ederek gösterir; hayvan haklarıyla da ilgilenmeye başlar: 'Bu çok zeki yaratık, insanın en iyi ve en sadık dostu köpek, insan tarafından zincirleniyor. Zincirle bağlanmış bir köpek gördüğümde, ona çok büyük bir yakınlık, sahibine de derin bir nefret duyuyorum. Sonra, birkaç yıl önce *The Times'da* verilen bir haberi hatırlayıp keyifleniyorum. Lordun biri büyük köpeğini zincirle bağlamış. Bir gün bahçede yürürken gidip köpeği sevmek istemiş. Yanına yaklaşır yaklaşmaz hayvan adama saldınp kolunu paramparça etmiş. Hayvan çok haklı değil mî? Bu hareketiyle şunu söylemek istemiş: "Sen benim sahibim değilsin; sen kısacık hayatımı cehenneme çeviren bir şeytansın/" Umarım bu, köpeklerini zincirleyen herkesin başına gelir/

Filozofun hiç aksatmadığı bir günlük rutini vardır. Sabahları üç saat yazı yazar, bir saat flüt çalar (Rossini), sonra beyaz kravatını takarak Rossmarkt'taki Englischer Hof adlı lokantaya öğle yemeğine gider. Çok iştahlıdır. Yemek yerken büyük
beyaz peçetesini yakasına takar ve çevresindekilerle hiç ilgi lenmez ama kahve içerken ara sıra diğer müşterilerle sohbel eder. Bunlardan biri onu şöyle tarif ediyor: "İnsana komik gelecek kadar asık suratlı ama aslında zararsız ve tatlı-sert biri/

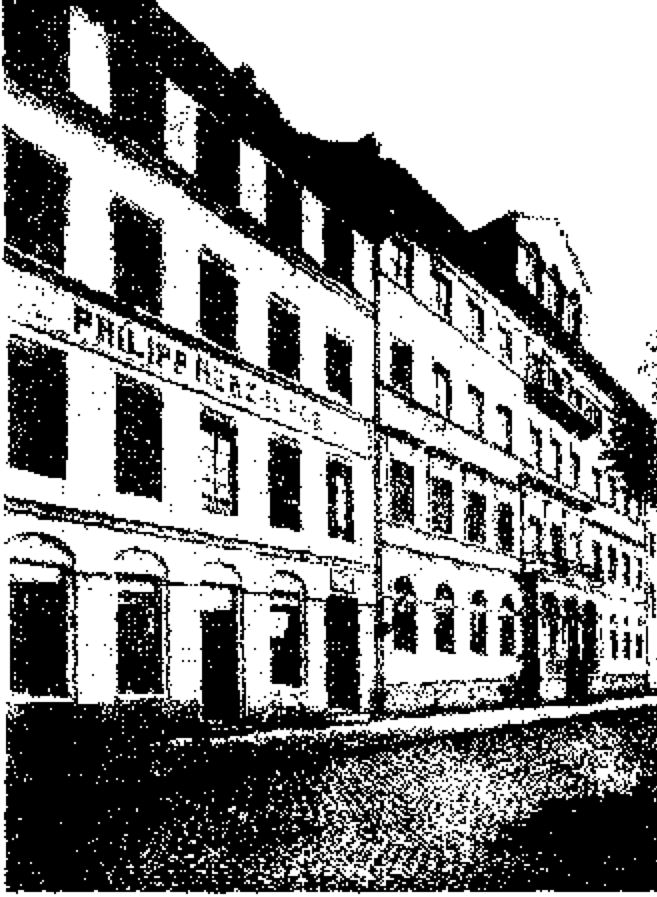
Bir başka müşterinin anlattığına göre de, Schopenhauer dişleriyle Öğünür, dişleri kusursuz olduğu için kendisinin Öteki insanlardan, kendi deyişiyle "sıradan iki ayaklılardan" üstün olduğunu iddia edermiş.

Öğle yemeğinden sonra Schopenhauer yakınlardaki Casino Society adlı kulübe giderek kütüphaneye geçer. Orada, dünyada yaşanan üzücü olaylardan kendisini en iyi biçimde haberdar edeceğine inandığı gazeteyi, yani *The Times'ı* okur. Üç sularında köpeğini de alarak Main Irmağı kıyısında iki saatlik bir yürüyüşe çıkar; yürürken sürekli bir şeyler mırıldanır. Akşam operaya ya da tiyatroya gider. Geç gelenlerin, durmadan hareket edenlerin ve Öksürenlerin çıkardığı seslerden deüye döner. Bunlara karşı ciddi önlemler alınması için yelkilıle re sık sık mektup yazar. Seneca'ya hayran olmasına karşın lö t malı filozofun gürültüyle ilgili görüşlerine katılma/.: 'Uzun zamandır şuna inanıyorum: İnsanın dayanabileceği gürüllu miktarı ile zihinsel yetileri arasında bir ters orantı vardır... Ka pıyı eliyle yavaşça kapatmak yerine gürültüyle çarpan bir İn san yalnızca terbiyesiz değil, aynı zamanda bayağı ve dar gö rüşlüdür... Ancak, düşünen canlıların bilincine, ıslık çalmak, kahkahalar atmak, bağırıp çağırmak, çekiçle ya da kırbaçla vurmak... vs. suretiyle dalı verme hakkını kendinde bulan ... bir tek kişi bile kalmadığında... uygar olabiliriz/

1840 Schopenhauer yeni bir kaniş alır ve ona, Brahmanlar ca dünya ruhu olduğuna inanılan Atma'nm adını verir. Genel olarak Doğu dinlerine, özellikle de Brahmanlığa ilgi duymaktadır (Her gece Upanişad'dan birkaç sayfa okur). Brahmanlardan 'En soylu ve en eski insanlar' diye söz eden filozof, temizlikçisi Margareta Schnepp, emrine uymayıp çalışma odasındaki Buddha heykelinin tozunu almaya kal kınca kadını işten kovmakla tehdit eder.

Giderek daha fazla zamanını yalnız geçirmektedir. Anne sinin oğluyla ilgili ciddi kaygıları vardır: 'Bir tek insan bile görmeden iki ay odandan çıkmıyorsun. Bu hiç iyi değil, oğ lum. Çok üzülüyorum. İnsan kendini dış dünyadan bıı şekil de yalıtamaz; yalıtmamak.' Schopenhauer gün içinde ıı/ ım uzun uyur: 'Eğer yaşamak, varolmak çok keyifli olsaydı, lns kes uykudaki bilinçsizlik haline geçmek için isteksiz davranıl, büyük bir mutlulukla uykudan uyanırdı. Ama dunun bunun tam tersi. Herkes uyumak için büyük bir istek, uyanmak inn se isteksizlik duyuyor/ Filozof uykuya olan düşkünlüğüme kendini en sevdiği iki düşünürle kıyaslayarak haklı gnMn ınr ye çalışır: 'İnsan ne kadar çok uykuya gereksinim duyuya ir.a. kendisi o kadar gelişmiş... beyni o kadar akli) demetin M < * 11
la iğne, uykusunun her zaman derin olduğunu, yaşamının büyük bölümünü uykuda geçirdiğini, ilerlemiş yaşma karşın 8-9 saat deliksiz uyuyabildiğim söylüyor. Descartes'ın da çok uyuduğu söyleniyor/

1843 Schoperıhauer Frankfurt'un merkezinde, Main Irmağv'run hemen yakınında yeni bir eve taşınır: No 17, Schöne Aussicht (Güze). Manzara). 1859'da köpeği yüzünden ev sahibiyle tartışınca 16 numaraya geçer ama hay at m m geri kalanında da aynı sokakta oturacaktır.

1844 *İrade ve Tasarım Olarak Dünya* adlı yapıtının yeni baskısı çıkar. Ayrıca bu yapıtın ikinci cildi de yayınlanır. Schopenhauer yapıtının önsözünde şöyle diyor: 'Tamamladığım bu yapılı, çağdaşlarıma ya da vatandaşlarıma değil, bütün insanlığa bırakıyorum. Yapıtımın değeri çok sonra anlaşılacaktır; hangi
biçimde sunulursa sunulsun iyinin kaçınılmaz kaderi budur/ Gerçekten de kitap 300 kopyadan az satar: '1in büyük zevkimiz takdir edilmektir; ama her nedense, bizi takdir edenler takdirlerini ifade etmek konusunda pek de istekli davranmazlar. Demek ki en mutlu İnsan, hangi yolla olursa olsun, kendini içtenlikle takdir etmeyi başarabilen insandır/
1850 Köpeği Atma ölür. Schopenhauer bu defa kahverengi bir kaniş alır. Butz adını verdiği bu köpek onun en sevdiği kanişi olur. Evinin önünden ne zaman bir bando alayı geçse, filozof sohbetini yanda kesip, hemen pencerenin yanma bir koltuk koyar ki Butz dışarıyı seyredebilsin. Bu arada, mahallenin çocukları köpeği 'genç Schopenhauer' diye çağırır.
1851 Deneme ve aforizmalardan oluşan *Parerga* ve *Pamlipomcna* (İkincil Yapıtlar ve Geriye Kalan Yazılar) adlı kitabı yayınlanır. Kitabın çok satmasına en çok yazarın kendisi şaşınr.

1853 Schopenhauer'm ünü Avrupa'da yayılır (kendisi bundan 'ünün komedisi' diye söz eder). Bonn, Breslau ve Jena üniversitelerinde ders vermesi için öneriler gelir. Filozof hayranlarından' da mektup almaya başlar. Örneğin, Şilesini] bir kadın filozofa örtük önerilerle dolu, upuzun bir mektup yollar. Bohemin'dan bir adam Schopenhauer'm portresinin önüne her gün bir çelenk koyduğunu anlatır. 'Koskoca bir ömür boyu önemsiz, dikkate alınmayan biri olarak yaşıyorsun; tam perde kapanırken davullarla, çalgılarla çıkageliyor, sonra da bunun Önemli bir şey olduğunu düşünüyorlar/ Schopenhauer'm geç gelen üne gösterdiği tepki böyle; yine de filozofun gelişmelerden hiç tatmin olmadığı söylenemez: 'Olağanüstü bir beyne sahip insanlar, küçük beyinlilerin o her şeyi silip süpüren iradelerine göre hareket etselerdi, amaçlarına ulaşıp, uzun zaman varlığım sürdürecek yapıtlar ortaya koyabilirler miydi?'

Bunun üzerine, felsefeye ilgi duyan Frankfurtlular Schopenlıauer'a olan saygılarını göstermek için kaniş satın almaya başlarlar.

1859 Ün, kadınların Schopeıı lıauer'a daha fazla ilgi göstermesini sağladıkça filozofun kadınlarla ilgili düşünceleri de yumuşar. Önceden, '[Kadınlar], çocuk gibi, aptal ve basiretsiz, yani tek kelimeyle koca birer bebek oldukları için, Özellikle ilk çocukluk dönemimizde bize bakıcılık ya da öğretmenlik yapmaya çok uygundurlar^ diyen filozof artık kadınların egolarından vazgeçebilme ve kavrama yeteneklerinden söz etmeye başlamıştır. Schopenhauerhn felsefesine hayran olan (ve başkomutan NapoleoıVun soyundan gelen) çekici bir kadın heykeltraş, Elizabeth Ney, Ekim ayında Frankfurt'a gelerek bir ay kadar filozofun evinde kalır ve onun bir büstünü yapar.

'Bütün gün evimde çalışıyor. Ben öğle yemeğinden dönünce kanepeye oturup birlikte kahve içiyoruz. Evliymişim hissine kapılıyorum.'

1860 Schopenhauer'm giderek bozulmaya başlayan sağlığı м * nun yakın olduğuna işaret etmektedir: 'Toprak altındaki kurt lann bedenimi kemirip yok edeceği düşüncesine katlanabil) rim, ama felsefe hocalarının felsefemi lokma lokma yutacakla rım düşününce korkudan taş kesiliyorum/ Eylül ay mm sonunda, Main Irmağı kıyısında yaptığı yürüyüşten dönünce, soluk soluğa kaldığından yakınır, derken İnsan varoluşunun bir tür hata olduğuna' inanarak ölür.

* * *

İşte bize eşsiz bir yardım olarak yüreğini sunan filozofun yaşam öyküsü buydu.

Çağdaş bir aşk Öyküsü

SCHOPENHAUER'DAN NOTLARLA

Sıcak bir bahar günü, öğle saatleri. Bir adam, Edinburgh'dan Londra'ya gitmekte olan trende oturmuş, çalışmaya uğraşıyor.

Önündeki masanın üzerinde kağıtlar ve bir ajanda duruyor. Koltuğun yanında da açık bir kitap. Nemcastle İstasyonu[1] ndan trene binen bir kadın kompartımanının kapısını açıp karşısındaki koltuğa oturduğundan beri adanı kafasını bir türlü toparlayamıyor. Kadın kompartımana girip birkaç dakika camdan dışarıyı boş boş seyrettikleri sonra beraberinde getirdiği dergileri okumaya başladı. DarlingIon'dan beri de elinde bir Vogue var. Adam ona bakınca nedense, birkaç yıl önce Danimarka'da bir müzede gördüğü, onu anlaşılmaz
bir biçimde etkileyip hüzünlendiren bir tabloyu, Mrs. Hoegh-Gultl berg'in Christen Kobke tarafından yapılan portresini hatırlıyor (gerçi bu iki ad da aklına gelmiyor).

Fakat Mrs. Hoegh-Guldberg'in tersine bu kadının saçları kısa ve kahverengi; jean pantolon ve kanarya sarısı bir kazak giy miş. Kazağının içinde bir tişört, ayağında da spor ayakkabılar var. Adam kadının çillerle kaplı, bembeyaz bileğine kocaman, dijital bir spor saat taktığını fark ediyor. Parmaklarım kadının kestane rengi saçları arasında dolaştırıp ensesini okşamayı, sonra elini kazağın yakasından içeri kaydırmayı düşlüyor. Yanında uyuyor olsa, dudakları hafifçe aralık. Londra'nın güneyinde, vişne ağaçlarıyla dolu bir sokakla oturuyor olsalar. Belki bir çelisttir ya da bir grafik tasarımcı ya da genetik araştırmalar yapan bir doktor. Adam onunla konuşabilmek için bahaneler bulmaya çalışıyor. Acaba bir kalem mi istese, tuvaletin yerini mi sorsa, öyle birden bire havadan sudan konuşmaya m t başlasa, yoksa dergilerinden birini mi istese? Şimdi bir tren kazası geçirseler ne kadar iyi olurdu. Tren raylardan çıkıp içimi en geçlik leri şu arpa tarlalarına yuvarlansa. O karmaşa içinde katimı lulııp
dışım çıkarır, onu yardım görevlilerinin kurdukları çadırlardan birine taşırdı. Görevlilerin sundukları sıcacık çayları yudumlarken dakikalarca bakışırlardt. Yıllar sonra, o trajik Edinburgh Ekspres kazasında. nasıl tanıştıklarını anlatarak çevredekilerin ilgisini çekerlerdi. Ama bu trenin raydan çıkmaya niyeti yok. Adam, yapacağı şeyin biraz uygunsuz ve garip kaçacağını bildiği halde boğazını temizleyip öne doğru eğilerek kadına bir dolmakalemi olup olmadığını soruyor. Soruyu sorarken sanki çok yüksek bir köprüden aşağı atlamış gibi hissediyor kendini.

1. *Aşk,* filozofları genellikle pek ilgilendirmez: Aşkın gelgitleri üzerine düşünülmeyecek kadar çocukça gelmiştir filozoflara. Bu konu şairler, histerikler için daha uygundur. El ele tutuşmalar, parfüm sıkılmış mektuplar... Bunlar filozoflara göre değildir. Filozofların aşk konusuna bu kadar kayıtsız kalmaları Schopenhauer'ı şaşırtıyordu:

İnsan yaşamında bu denli önemli rolü olan bir meselenin şimdiye kadar filozoflar tarafından neredeyse tümüyle görmezden gelinmesi ve en işlenmemiş, en ham haliyle Önümüzde durması bizi şaşırtmak.

Yaşamın, mantıklı insan imgesini yerle bir eden bu yanı, kibirli bir tavırla yadsınıyordu. Ancak Schopenhauer garip de olsa gerçeği göz Önüne sermekten yanaydı:

Aşk... en ciddi işleri sekteye uğratır, hatta en büyük zihinleri bile karıştırır. Hiç çekinmeden... devlet adamlarının müzakarelerine, bilim adamlarının araştırmalarına burnunu sokar. Bir yolunu bulup bakanlığa ait evrakların arasına, filozofların müsveddeleri arasına, küçük aşk mektupları, saç lüleleri iliştirir... Bazen sağlımızı, bazen varlığımızı, mevkiimizi ve mutluluğumuzu feda etmemizi ister bizden.

2. Kendisinden 225 yıl önce Gaskonya'da doğan denemeci gibi Schopcnhauer da, bütün yaratıklar arasında mantığını en iyi biçimde kullandığına inanılan insana, mantığını bir kenara bıraktıran şeyin ne olduğu konusunda kafa yoruyordu. Schopcnhauer'm Güzel Manzara Sokağı'ndaki dairesinde Montaigne'in bütün yapıtları mevcuttu. Filozof, mantığın bir yellenmeye, fazla yenilen bir öğle yemeğine ya da batan bir ayak tırnağına nasıl yenik düşebileceğini okumuştu. Montaigne'e göre, aslında zihnimiz bedenimizin kölesiydi ama biz kibirli olduğumuz için bunun tam tersine inanıyorduk. Schopenhauer da bu görüşe katılıyordu.
3. Ancak Schopenhauer bu düşünceyi daha da ileri götürdü. Mantığın bedene yenik düşmesini zayıf örneklerle açıklamaya çalışmak yerine, mantığmuza tümüyle hükmeden, mantığın bütün planlarını bozan, bütün yargılarını çarpıtan güce 'yaşam iradesi[7] *(VVïüe zum Leben)* adını verdi. Yaşam iradesi, insanın doğasında var olan bir hayatta kalma ve üreme güdüsüydü. Yaşam iradesi sayesinde en ağır bunalımı geçirenler bile, bir gemi kazasına uğradıkları ya da ölümcül bir hastalığa yakalandıkları zaman hayatta kalmak için savaşıyorlardı. Yine yaşam iradesi sayesinde, en aklıyla hareket eden, en kariyer düşkünü insanlar bile gülücükler dağıtan bir bebek karşısında yumuşayıp baştan çıkıyorlar dı; zaten bebek

görünce eriyip bitmeseler bile bir gün nasıl sa çocuk sahibi olacak, çocuk doğunca da onu delici[1] seve çeklerdi. Uzun bir tren yolculuğu sırasında güzel bir yoluı görünce insanın akimın başından gitmesine yol açan da vı ne yaşam iradesiydi.

4. Schopenhauer aşkın yıkıcı etkisi karşısında öfke duymuş olabilir (okul çağındaki kızlara üzüm ikram efmek kolay değil); yine de ona göre aşkın getirdiği yıkımlar ne aşırıydı

ne de rastlantısal. Bunlar aslında aşkın işlevine tümüyle uygundu

Bu kadar gürültü patırtı niye? Nedir bu acele, bu çırpınış, bu acı, bu çaba?... Niçin böyle önemsiz bir şey bu denli büyük bir rol oynuyor hayatımızda?... Burada söz konusu olan aslında hiç de Önemsiz bir şey değildir; tam tersine, içtenlikle gösterilen bu çaba, bu gayretkeşlik meselenin önemine uygun düşüyor. Bütün aşk maceralarının amacı... aslında insan hayatındaki bütün öteki amaçlardan çok daha Önemlidir; dolayısıyla bu amaca yönelenlerin büyük bir ciddiyetle hareket etmelerini dc haklı çıkarır niteliktedir.

Öyleyse nedir bu amaç? Ne iletişimsek ne cinsel bir rahatlama, ne birbirini anlama ne de eğlencedir asıl amaç. Romantizm insan hayatına hükmeder çünkü:

Bütün aşk maceralarının nihai amacı bir sonraki kuşağın oluşturulmasından.... insan ırkının gelecekteki varlığının sağlanmasından ve özel yapısının belirlenmesinden başka bir şey değildir.

Aşk bizi, yaşam iradesinin bu iki buyruğundan İkincisini gerçekleştirmek üzere bu denli büyük bir güçle ittiği içindir ki Schopenhauer aşktan, takıntılarımız içinde en gerekli, en anlaşılır olanı diye söz eder.

5. Karşı mızdakinden telefon numarası isterken aklımı/A!.» IM diren türün devamına ilişkin bir düşünce bulunması bu ku rama itirazda bulunmamıza yetmez. Schopenhaucr'ii göm, ben imiz bilinçli ye bilinçdışı ben olmak üzere iki parçaya bölünmüştür. Bilinçdışı beni, yaşam iradesi yönetir. Bilinçli ben ise yaşam iradesine boyun eğmek zorundadır; üstelik yaşam iradesinin planlarından genellikle haberdar değildir. Bilinçli ben bağımsız olmaktan çok, üremekten başka bir amaç gütmeyen, baskın yaşam iradesinin yarı kör hizmetkarıdır;

[Akıl] iradenin karar vermek için yaptığı gizli toplantılara giremez; tabii ki Takıl] iradenin sırdaşıdır ama her şeyi de öğrenmesi mümkün değildir.

Akıl ancak üremeyi gerçekleştirmek için kendisine yetecek kadarını öğrenir. Bunun da fazla bir şey olduğu söylenemez:

[Akıl] kendi iradesinin asıl niyetlerinin, gizli kararlarının çoğundan habersizdir.

Yani, birini bir kez daha görmek için bilinçli ve çok yoğun bir istek duyuyoruz, ama aslında bilinçdışmda bir güç bizi üremeye, bir sonraki kuşağı yaratmaya doğru itiyor.

Böyle bir şaşırtmaca niçin bu kadar gerekli? Çünkü Schopenhauer'a göre, eğer aklımızı kaçırmadıysak, çocuk yapmaya yanaşmayız.

6. Bu analiz mantıklı insan imgesini gerçekten de silip götürü yor ama bu analiz sayesinde en azından, romantik aşkın in sam kaçınılmaz biçimde daha önemli işlerden alıkoyduğu, gençlerin ay ışığı altında kendilerinden geçip hayallere d.ı larak, yorganların altında ağlayıp sızlayarak çok vakil k.ıy bettikleri, erişkinlerinse *trende gördükleri bir yüzden et kileni jt* işlerini ihmal ederek gereksiz, hatta çılgınca bir şey y.ıplık lan yolundaki iddialar da çürütülüyor. Schopenhuuetün

imde kuramı, aşkı biyolojik bir gereklilik, türün devamını yağlayan bir itici güç olarak görüyor ve bizi, insanların aşk yüzünden sergiledikleri garip davranışlar karşısında daha hoşgörülü olmaya davet ediyor.

Adamla kadın Londra'nın kuzeyindeki bir Yunan restoranında canı kenarına oturmuşlar. Masada bir kase içinde zeytinler duruyor ama ikisi de çekirdekleri komik duruma düşmeden nasıl çıkartacaklarım bilemedikleri için zeytinlere dokunmuyor.

Trende adanı kadından dolmakalem istediğinde kadın dolmakalem yerine bir kurşunkalem verebileceğini söylemişti. Kısa bir suskunluktan sonra kadın uzun tren yolculuklarından ne kadar nefret ettiğini belirtti. Bu yüzeysel söz adama gereksinim duyduğu cesareti vermeye yetti. Kadın bir

çeiist ya da bir grafik tasarımcı değildi. Bir firmada çalışan, finans konusunda uzmanlaşmış bir avukattı. Aslında Nezvcastle'bydı ama sekiz yıldır Londra'da yaşıyordu. Bu arada tren Euston'a yanaşmış, adam kadından telefon numarası ve akşam yemeği için söz almayı başarmıştı.

Siparişleri almak üzere masaya bir garson yaklaşıyor. Kadın bir salata ve kılıç balığı ısmarlıyor. İşten çıkıp geldiği için açık gri bir tayyör giymiş ama kolunda yine aynı saat var.

Konuşmaya başlıyorlar. Kadın hafta sonlan dağcılık sporu yapmaktan çok hoşlandığını anlatıyor. Kayalara tırmanmaya okuldayken başlamış; o zamandan beri de Fransa, Ispanya, Kanada gibi ülkelere düzenlenen çeşitli tırmanış gezilerine katılmış. Kadın, vadinin tabanından yüzlerce metre yükseklikte, kayalara asılı olmanın, sabahları uyanınca çadırın içinin ince bir buz tabakasıyla kaplandığını görmenin, yüksek dağlarda kamp yapmanın heyecanından söz etmeye başlıyor. Karşısında oturan adamınsa bir binanın ikinci katına çıkınca bile başı dönüyor. Kadının bir başka tutkusu da dans. Dansın insana bir enerji, bir özgürlük duygusu verdiğini düşünüyor. Kadın her fırsatta sabahlıyor. Adamsa saat onbir buçukta yatakta olmak gerektiğine inananlardan. İşten konuşmaya başlıyorlar. Kadın şu aralar bir patent davasına bakıyor; Frankfurtlu bir tasarımcı bir İngiliz firmasına Copyright davası açmış. Firma, lyjy yılında çıkarılan

Patent Yasasının 60. maddesi la bendi uyarınca Copyright ödemekle yükümlü.

Adam davayla ilgili öteki ayrıntıları dinlemiyor ama kadının zeki ve üstün yetenekli olduğu sonucuna varıyor.

1. Aşkın en gizemli tarafı da 'Neden bu adam?' ya da 'Neden bu kadın?' sorusuyla ifade buluyor. Bir sürü başka ad, ıy varken arzumuz niçin ille de bu yaratığa yöneliyor? Yemek sohbetleri her zaman çok keyif verici olmayan, alışkanlıkla rı bizimkilere hiç uymayan bu insanlara neden her şeyden çok değer vermeye başlıyoruz? Bütün iyi niyetimize karşın, nesnel bir gözle bakıldığında en az onlar kadar çekiei olan ama birlikte yaşarken bizi çok daha az zorlayacak nlekı adaylara karşı bir türlü cinsel istek duyamıyoruz.:*
2. Bu seçicilik Schopenhauer'ı şaşırtmıyor. Ona göre, her önümüze gelene aşık olamayız çünkü herkesle sağlıklı çocuklar yapamayız. Yaşam irademiz bizi, güzel ve zeki çocuklar dünyaya getirme şansımızı yükseltebilecek kişilere doğru iter. Aşk, yaşam iradesinin ideal eşi keşfedip, bu bilgiyi bilincimize iletmesinden başka bir şey değildir:

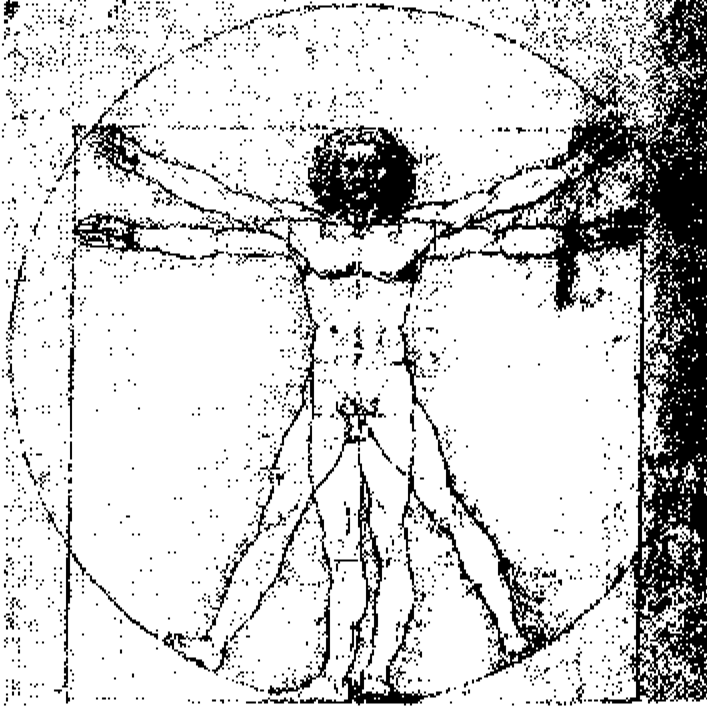
[İki insanın] birbirini sevmeye başladığı anIngilizlerin deyişiyle birbirine tapmaya başladığı an, yeni bir bireyin ortaya çıkmaya başladığı ilk an olarak değerlendirilebilir.

İlk buluşmalarda, taraflar bir yandan havadan sudan söz ederken öte yandan da bilinçsiz olarak karşıdaki kişiyle cinsel ilişkiye girdikleri takdirde ortaya sağlıklı bir çocuk çıkıp çıkmayacağını değerlendirirler:

İlk kez bir araya gelen ayrı cinsten iki genç insanın birbirlerini farkında olmadan ama derin bir ciddiyetle, araştıran, inceleyen bakışlarla süzmelerinde, birbirlerinin bedenlerini biçimsel açıdan ayrıntılı biçimde gözden geçirmelerinde ilgi çekici bir yan vardır. Aslında, bu araştırma ve inceleme sırasında, tür ruhu, bu iki insanın birleşmesinden ortaya nasıl bir birey çıkabileceğini hesaplamaktadır.

3. Yaşam iradesi böyle bir araştırma yaparak neyi bulmak istiyor? Karşı d a kinin sağlıklı çocuklar verebileceğini gösteren bir kanıt tabii. Yaşam iradesi, bir sonraki kuşağın tehlikelerle dolu bir dünyada hayatta kalmayı becerecek kadar sağlıklı, fiziksel ve ruhsal açıdan sağlam olmasını sağlamak zorundadır. Dolayısıyla çocukların orantılı vücut hatlarıyla (ne çok kısa ne çok uzun, ne çok şişman ne de çok zayıf) ve sağlam bir karakterle (ne çok korkak ne çok gözü kara, ne çok soğuk ne de çok duygusal) donanmasını amaçlar. Ana-babamız flört döneminde hata

yaptığı için bizler ideal dengelerden nasibimizi alamamışız. Bu yüzden bazılarımız

çok uzu^ bazılarımız çok kaslı, bazılarımızsa çok kadınsı; burunlarımız geniş, çenelerimiz sivri. Eğer bu dengesizliklerin böylece sürüp gitmesine izin verilseydi, insan ırkı acayip bir ırk olup çıkardı. İşte bu nedenle yaşam iradesi bizi, kusurları açısından bizimkileri dengeleyecek insanlara doğru yönlendirerek (kocaman bir burunla düğme gibi bir burun birleşince ortaya mükemmel bir burun çıkabilir) bir sonraki kuşağın fiziksel ve ruhsal açıdan daha dengeli olmasına yardım eder:

Herkes kendi zayıflıklarını, kusurlarım, türün özellikleriyle farklılık gösteren yanlarını başka bir birey aracılığıyla düzeltmeye, yani dünyaya geLecek çocuğun aym özellikleri taşımasını, batta bu özelliklerin çocukta bir anormallik biçiminde ortaya çıkmasını önlemeye çalışır. Kusurların etkisiz kılınmasıyla ilgili bu kuram Schopenhauer'ı, insanların neleri çekici bulduklarıyla ilgili tahminler yapmaya yönlendirmiştir. Kısa boylu kadınlar uzun boylu erkeklere aşık olurlar ama uzun boylu erkeklerin uzun boylu kadınlara aşık olması pek enderdir (çünkü farkında olmasalar da ilerde çocuklarının dev gibi birer yaratık olmasından korkarlar). Spordan hoşlanmayan kadınsı erkekler genelde kısa saçlı, (spor saat takan), erkeksi kadınlara ilgi duyarlar:

İki tarafın bireysel Özelliklerinin birbirini etkisiz kılması için,... erkeğin *erkekliğiyle* kadının *kadınlığı* birbiriyle tam olarak uyuşmalıdır. Böylelikle

bireyler birbirlerinin tek yanlılıklarını ortadan kaldırmış olurlar.

4. Ne yazık ki Schopenhauer bu kuramdan kalkarak öyle karamsar bir sonuca varıyor ki, evlenmek üzere olan okuyucularım sonraki birkaç paragrafı okumasa iyi olur. Aksi halde planları üzerinde biraz daha düşünmek isteyebilirler. Schopenhauer'm çıkardığı sonuç şu: Çocuk yapmamız için çok uygun olan kişinin aynı zamanda bizim için de uygun olması pek az rastlanan bir durum (tabii bunu o zaman farkedemiyoruz çünkü yaşam iradesi gözlerimizi kör ediyor).

Tutkulu aşkla uyumun bir arada olması, çok nadir rastlanan bir şeydir/ diyor Schopenhauer. Çocuğumuzun kocaman çeneli ya da kadmsı mizaçlı olmasını engelleyen aşığımız aslında bizi hayatımız boyunca mutlu edecek kişi değildir. Kişisel mutluluğun peşinden koşmak ve sağlıklı çocuklar dünyaya getirmek birbirine tamamen ters düşen iki amaçtır; fakat aşk kafamızı karıştırdığı için bir süre bu ikisinin aynı şey olduğunu düşünürüz. Bu yüzden, asla dostluk kuramayacak iki insanın evlenmesine şaşmamak gerekir: Aşk insanları ... cinsel çekim olmasa, nefret edecekleri, hor görecekleri, hatta tiksinti duyacakları kişilere doğru yönlendirir. Ancak türün iradesi bireyin iradesinden çok daha güçlü olduğu için aşık kendisine itici gelebilecek bütün bu özellikleri görmezden gelir, her şeye gözlerini kapar, her şeyi yanlış değerlendirir ve tutkusunun yöneldiği nesneye iyice bağlanır. Kısacası bu insan büyük bir
aldanış içindedir; çünkü türün iradesi doyuma ulaşır ulaşmaz tutku ortadan kalkacak vc ona yalnızca hiç hoşlanmadığı bir hayat arkadaşı kalacaktır. Aklı başında, hatta üstün nitelikli adamların cadaloz, şeytan gibi kadınlara bağlandıklarını görüp bu adamların nasıl böyle bir seçim yaptıklarım anlayamayız ya; işte bu ancak yukarıda söylenenlerle açıklanabilir... Bir aşık evlendiği kişinin gelecekte kendisine yalnızca mutsuzluk getirecek bazı karakter özelliklerini, kusurlarını önceden açıkça görmesine ve bundan rahatsızlık duymasına karşın korkup kaçmayabilir... çünkü aşık her ne kadar kendi çıkarını gözettiğini sanıyorsa da, aslında kendi çıkarım değil, henüz dünyaya gelmemiş olan bir üçüncü kişinin çıkarını gözetiyordun

Schopenhauerhn kuramına göre, seviştikten hemen sonra çiftleri etkisi altına alan bezginlik ve keder, yaşam iradesinin, bizim mutluluğumuzdan çok kendi çıkarlarım gözettiğini açıkça göstermektedir:

Şuna hep tanık olmuyor muyuz? *Miço post coitum cadımmış auditıır Diaboli?* (Kafası kesildikten hemen sonra şeytamn kahka' hası duyulur).

Yani bir gün, erkeksi bir kadınla kadınsı-bir erkek, ne kendilerinin ne de başkalarının bildiği (tabii resepsiyonda az da olsa Schopenhauer okumuş kimse bulunmuyorsa) nedenlerle kürsüye yaklaşacaklar. Kısa bir süre sonra irinle nin istekleri yerine getirildiğinde, şehir dışındaki evin balı çesinde toraman bir erkek çocuk topuyla oynamaya basla dığında, iradenin kurduğu tuzak ortaya çıkacak. Kadınla adam ya ayrılacak ya da düşmanca bir suskunluk içimle akşam yemeklerini birlikte yemeyi sürdürecekler. Scbopeu hauer bu konuda bize bir seçenek sunuyor:
Öyle görünüyor ki evlilikte ya bireyin ya da türün çıkarları zarar görecektir.
Öte yandan filozof, türün kendi yararına olanı ne pahasına olursa olsun elde edeceğini de eklemeden geçmiyor: Çelecek kuşak, şimdiki kuşak pahasına yaratılır.
Adam hesabı ödüyor ve Önceden üzerinde çalıştığı gibi rahat bir tavırla kadım bir içki içmeye evine çağırıyor. Kadın yere balcarak gülümsüyor. Masanın altında, elinde tuttuğu kağıt peçeteyi küçücük olana kadar katlayıp duruyor.'Çok iyi olurdu, gerçekten/ diyor kadın, ‘şu toplantı için sabah erkenden Frankfurt'a uçmam gerekiyor. Beş buçukta, hatta daha da erken kalkmalıyım. Başka zaman gelirim. Çok hoş olurdu, gerçekten.' Bir kez daha gülümsüyor. Kağıt peçete kadının elinde parçalanıyor.

Kadın Almanya'dan arayacağına, döndüğünde de, hatta döner dönmez ilk iş onunla buluşacağına söz verince adamın üzüntüsü biraz hafifliyor. Ne yazık ki kadın döneceği güne kadar aramıyor. Adamın telefonu ancak kadının döneceği gün geç saatte çalıyor. Kadın onu Frankfurt Havalimanı'ndaki bir kulübeden arıyor. Adanı arka planda havalimanmdaki kalabalığın sesini, Doğu seferlerinin kalkış anonslarım duyuyor. Kadın camdan dışarı bakınca kocaman uçaklar gördüğünü, bulunduğu yerin cehennem gibi olduğunu söylüyor.

Allahın cezası Lufthansa uçuşunun ertelendiğini, başka bir uçak bulmaya çalışacağım, orada öyle bir şey yapmadan bekleyemeyeceğini. anlatıyor. Kısa bir suskunluğun ardından kötü haber geliyor. 'Şu anda hayatım cidden karmakarışık/ diye sürdürüyor konuşmasını kadın, 'ne istediğimden de pek emin değilim. Bir tek şeyden eminim. Biraz yalnız kalmaya ve zamana ihtiyacım var. Eğer senin için sorun olmazsa, kafamı biraz toplar toplamaz ben seni arayayım.'

1. Filozof niçin aşık olduğumuz konusunda |>ek de iç açıcı olmayan açıklamalar yapmış olabilir ama bu açıklamaların içinde reddedildiğimiz zaman kendimizi nasıl içselli edeceğimiz bilgisi de saklıdır. Tesellimiz acımızın normal olduğunu bilmektir. Yalnızca bir kaçgiin boyıunca umut beslediğİmiz şey gerçekleşmedi diye bu kadar büyük bir mutsuzluk içine düştüğümüz İçin şaşırmamalıyız. Bizi çocuk yapmaya götürecek kadar büyük bir gücünamacına ulaşmadığı zamanyıkıma yol açmadan yok olup gideceğini düşünmek mantıksız olur. Aşk, düşleyebileceğimizden de büyük bir mutluluğu bize vaadetmedikçe, türün devamım sağlama gibi ağır bir yükün altına sokamaz bizi. Reddedildiğimiz zaman canımızın bu denli çok yandığına şaşırmak, bu anlaşmanın kurallarını unutmak demektir. Çektiğimiz acıların, bu kadar derin bir üzüntü duymanın garip olduğu yolundaki iddialarla daha da artmasına izin vermemeliyiz. Eğer beylesin e derin bir üzüntü duymuyorsak, işte o zaman bir şeyler eksik kalmış demektir.
2. Dahası, asla kimsenin sevemeyeceği yaratıklar olarak dünyaya gelmedik. Ortada bizimle ilgili bir sorun yok. Karakterimiz itici, yüzümüz tiksinti verici değil. İstediğimiz kişiyle bir araya gelemedik

çünkü o insanla, dengeli ve sağlıklı bir çocuk ortaya çıkaracak kadar birbirimize uygun değildik.

Kendimizden nefret etmemize lüç gerek yok. Bir gün, bizi çok beğenen, birimleyken çok doğal ve açık davranan birine rastlayacağız (çünkü yaşam iradesi, bizim çenemizle onun çenesinin ileride İdeal bir çene yaratabilecek kadar birbirini tamamladığına kanaat getirecek).

3. Zamanla bizi reddeden kişileri de affetmeyi öğrenmeliyiz. Sonuçta ayrılmamız onların yaptığı bir seçimin sonucu değildi. Bir insan bir başkasına, daha fazla yalnız kalmaya ve zamana ihtiyacı olduğunu, bağlanmaktan ya da yakınlaşmaktan korktuğunu beceriksizce ifade etmeye çalışırken aslında, yaşam iradesinin bağımsız davranarak onun adına verdiği olumsuz kararı bildirmek için uygun yollar arıyordur. Bizi reddedenlerin mantıkları bizim niteliklerimizi takdir ediyor olsa da yaşam iradeleri bunu görmezden gelir ve onlara nihai kararını hiçbir tartışmaya yer bırakmayacak biçimdeyani bize karşı cinsel istek duymalarını engelleyerekbildirir. Üstelik bu kişiler bizden daha az zeki olanları çekici buluyorlarsa, bu onların sığ olduğu anlamına gelmemeli. Schopenhauer'm dediği gibi şunu hiç unutmamalıyız:

Evlilikte asıl istenen şey zekice sohbetlerle hoş vakit geçirmek değil, çocuk dünyaya getirmektir.

4. Her reddetmede doğanın fermam söz konusudur; doğa bu iki kişinin çocuk yapmasını istememiştir. Yıldırımların düşmesine, yanardağlardan lavların fışkırmasına nasıl saygı duyuyorsak buna da öyle saygı duymalıyız, çünkü bu da, korkunç olmasına karşın bizim gücümüzün ötesinde bir olaydır. Şu düşünceyle teselli bulmalıyız:

Bir erkekle bir kadın arasında aşk yoksa, bu onların birleşmesinden ortaya ancak kötü biçimlenmiş, mutsuz, kendi içinde uyumdan yoksun bir varlığın çıkacağına işarettir.

Belki biz aşık olduğumuz kişiyle mutluyuzdur ama doğa bu birliktelikten memnun değildir ve bu aşktan vazgeçmek için doğanın memnuniyetsizliğinden dalra önemli bir neden olamaz.

Adam bir süre melankolinin esiri oluyor. Hafta sonlan Battersea Parkı'nâa yürüyüşe çıkıyor; bir banka oturup Thames Irmağı 'm seyrediyor. Adamın yanında, CocUıe'nin ilk kez v/yfde Leipzig'de yayınlanan Genç VVerlııer'm Acılan *adlı yapıtı var.*

*Çevrede genç çiftler bebek arabalarını itiyor; çocuklarım ellerinden tutmuş gezdiriyorlar. Mavi elbisesi çikolata lekeleriyle dolu küçük bir kız çocuğu Heathroıv'a doğru alçalmakta olan bir uçağa parmağıyla işaret ediyor. Sonra 'Baba, Tanrı orada mı?' diye soruyor. Babanın acelesi var; kızı kucağına alıp 'Bilmiyorum/ diyor, falanca dükkanın nerede olduğunu soran birine yanıt veriyormuş gibi. Dört yaşlarında bir çocuk iiç tekerlekli bisikletiyle çalıların arasına daldığı için ağlayıp annesini çağırıyor. Kadın çiğnenmekten sararmış çimenlerin üzerine yaydığı örtüyle yüzünü kapatıyor; çocukla kocasının ilgilenmesini istiyor. Adam ters ters sıranın kadında olduğunu söylüyor. Kadın 'Hayır, sende/ diye ısrar ediyor. Adam ses çıkarma***24t**

ymca kadın 'Kahretsin r diyerek yerinden kalkıyor. Onların hemen yakınındaki bir bankta yaşlı bir karı-koca sessizce oturmuş ikiye böldükleri yumurtalı sandviçi yiyorlar.

1. Schopenhauer hayatın getirdiği kederler karşısında şaşırmamamız gerektiğini söylüyor. Çift ya da ana-baba olarak hayatta olmamızın Önemli bir nedeni yok.
2. Schopenhauer'ın kütüphanesinde doğa bilimiyle ilgili pek çok yapıt bulunuyordu. Bunlar arasında William Kirby ve William Spence'in *Böcekbilime Giriş,* François Hubeırin *Arılar,* Cadet de Vaux'nun *Köstebekler, Davranıştan, Alışkanlıkları* ve *Onlardan Kurtulmanın Yolları* adlı yapıtları sayılabilir. Filozof karıncalarla, böceklerle, anlarla, sineklerle, çekirgelerle, köstebeklerle, göçmen kuşlarla ilgili birçok şey okumuş; bu yaratıkların nasıl akıl almaz bir gayretle çalışıp çabalayarak

hayata tutunduklarım şaşkınlıkla gözlemlemişti. Schopenhauer özellikle de köstebeğe ilgi duyuyordu. Yavruları jolemsİ kurtçuklara benzeyen bu bodur yaratık, gün ışığını neredeyse hiç görmeden, nemli, dar koridorlarda yaşamasına karşın hayatta kalmak ve soyunu devam ettirmek için elinden gelen her şeyi yapıyordu:

Hayatı boyunca yaptığı tek iş kürek gibi kullandığı kocaman ön ayaklarıyla durup dinlenmeden toprağı kazmak. Karanlıklar içinde yaşıyor; zayıf gözleriyle ışığa bakamıyor... Bunca sıkıntı çektiği, keyiften yoksun bu yaşantı ona ne veriyor?... Hayatın getirdiği kaygılar ve sıkıntılar ile hayattan elde edilen fayda arasında çok büyük bir uçurum var.

Schopenhauer'a göre, dünya üzerindeki bütün canlılar aynı derecede anlamsız olan varoluşlarına aynı büyük istekle sarılmışlar:

Şu küçücük karıncaların nasıl durup dinlenmeden çalıştıklarım bir düşünün... Çoğu böceğin hayatı, yumurtadan çıkacak yavrularını beslemek ve onlara bir yuva sağlamak için aralıksız çalışmakla geçiyor. Yavrular beslenip erişkin olduktan sonra, aynı işleri bu defa kendi yavruları için yapmaya başlıyorlar... Bütün bunların anlamı ne, diye sormaktan kendimizi alamıyoruz...

Hayatları, açlığın ve cinsel isteklerin giderilmesinden... sonu gelmez gereksinimler ile bunların karşılanması için gösterilen bitmez tükenmez gayret da alman... bir anlık hazlardan... ibaret.

arasın3. Filozofun, böceklerin hayatıyla bizimki arasındaki paralellikleri açıkça belirtmesine gerek yoktu. Biz insanlar da aşk ilişkileri kurabilmek için çabalıyor, müstakbel eşlerimizle kafelerde sohbet ediyor, çocuk yapıyoruz. Yani bizim scçe

neklerimiz de köstebeklerin ve karıncaların seçeneklerinden daha fazla değil, üstelik çoğu zaman onlar kadar bile mutlu olamıyoruz.

4. Bunları söylerken Schopenhauer'ın niyeti bizi karamsarlığa itmek değil, acı çekmemize yol açacak beklentilere kapılmamızı önlemekti. Aşkımıza karşılık bulamadığımızda, hiçbir zaman hayatta mutluluğu yakalayamayacağımızı bilmek bizi teselli edecektir. Ne gariptir, karamsarlıktan kurtulmamıza en çok yardım edebilecek olanlar da düşünürlerin en karamsarlarıdır:

Doğuştan getirdiğimiz tek bir kusur var: Hepimiz mutlu olmak için dünyaya geldiğimize inanıyoruz... Bu kusurumuzu gidermedikçe... dünya gözümüze çelişkilerle dolu bir yer gibi görünecektir. Çünkü her adımımızda, ister büyük ister küçük bir şey yapmış olalım, dünyanın ve insan hayatının, insanların mutlu bir yaşam sürdürmelerine olanak verecek biçimde tasarlanmadığını anlayacağız... İşte bu yüzden neredeyse bütün yaşlıların yüzlerinde aynı ifadeyi, yani düşkırıklığım görmek mümkündür. Oysa bu insanlar aşka ilişkin yerinde beklentiler içinde olsalardı, asla böyle bir düşkırıklığı yaşamazlardı:

N'l

Gençlik döneminde... hayatta kaldığımız süre içinde mutluluğu yakalamamız gerektiğine inanır, bu inanca sıkı sıkı sarılıp mutluluğun peşinden koşmaya başlarız. Sonuçta ortaya çıkan boş umutlar ve tabii tatminsizliktir. Düşlerimizdeki mutluluğun bulanık, aldatıcı imgeleri, rastgele seçilmiş görüntüler halinde belirir gözlerimizin önünde ve biz bunların hakikilerini ele geçirmek için boş yere çabalarız... Eğer gençlere zamanında öğüt ve eğitim verir, onların, dünyada elde edilebilecek çok şey olduğuna ilişkin yanlış düşünceyi kafalarından atmalarım sağlarsak çok şey kazanmış oluruz.

Yine de, köstebeklere kıyasla bir avantajımı/, var. Tıpkı onlar gibi hayatta kalma savaşı veriyor, çiftleşecek bir eş arıyor ve çocuklar dünyaya getiriyor olabiliriz ama bunun yanında tiyatrolara, operalara, konserlere gidiyor, geceleri yatağımıza uzanıp romanlar, felsefe yazıları, epik şiirler okuyoruz. İşte Schopenhauer da bu etkinliklerin, yaşam iradesinin bitmez tükenmez isteklerinden uzaklaşıp huzur bulacağımız cn önemli kaynak olduğunu düşünüyor. Sanat ve felsefe yapıtlarında gördüğümüz, nesnelleştirilip, ses, dil ya da görüntüler aracılığıyla yeniden ifade edilen kendi acılarımız, kendi mücadelelerimiz. Sanatçılar ve filozoflar bize yalnızca neler hissettiğimizi göstermekle kalmıyor, aynı zamanda yaşadığımız deneyimleri bizden çok daha büyük bir ustalıkla ve çok daha zekice dile getiriyor, yaşamımızın, bize özgü olduğunu bildiğimiz ama kendi başımıza asla tam olarak anlamlandıramadığımız yanlarını alıp onlara biçim veriyorlar. İçinde bulunduğumuz durumu bize açıkça göstererek kendimizi o kadar da yalnız hissetmememiz, çok büyük bir şaşkınlık içine düşmememiz için bize yardım etmiş oluyorlar. Hayatımızın geri kalanını yer altında tüneller

kazarak geçirecek olabiliriz ama yaratıcı yapıtlar sayesinde ara sıra da olsa kendi acılarımızın nelerden kaynaklandığını kavrayabilir, böylelikle bu acıları çekmek zorunda olmanın yarattığı gerginlikten ve yalnızlık duygusundan (hatta işkenceden) biraz olsun uzaklaşmış oluruz. Sanat da felsefe de, farklı yöntemler kullanmasına karşın aynı amaca hizmet eder: İkisi de, SchopenhauerYn deyişiyle, acıyı 11i Igiye dönüştürür.
Filozof, annesinin arkadaşı Johann VVolfgar g von (.orilır'y< hayrandı çünkü Goethe, yirmi beş yaşında yazdığı ve İmlini Avrupa'da adını duyurmasını sağlayan ünlü romanında, pHçok aşk acısını bilgiye dönüştürmeyi başarmıştı, *Genç* Wr;i *her'in Acılan* adlı bu romanda bir yandan genç bir adamın genç bir kıza (Werther gibi *Wakefield'ın Papazı* adlı yapı ilan hoşlanan ve kolları pembe kurdelelerle süslü beyaz elbiseler giyen tatlı Lotte'ye) duyduğu karşılıksız aşk anlatılırken, öle yandan da binlerce okurun yaşadığı aşklar dile getiriliyordu (Napoleon'un bu romanı dokuz kez okuduğu söylenir). En büyük sanat yapıtları bizim kim olduğumuzu bilmeksizin doğrudan bize seslenen yapıtlardır. Schopenhauer bu düşünceyi şöyle dile getiriyor:
Şair... tek bir özel yaşamdan yola çıkarak onu bütün bireyselliği içinde olduğu gibi dile getirir; ama bunu yaparken aslında insan yaşamının bütününü yansıtmaktadır... tek bir özel yaşamla ilgileniyor gibi görünse de, asıl ilgilendiği her yerde, her zaman yaşanandır. İşte bu yüzden, özellikle dramatik şairlerin cümleleri, özlü söz olmadıkları halde tıpkı özlü sözler gibi, gerçek yaşamda sıklıkla kullanılır. Coethe'nin okuyucuları *Genç VVerther'în Acıları* adlı yapıtta hem kendilerini *bulmuş* hem de bu yapıtı okuduktan sonra kendilerini daha iyi *anlamışlardır* çünkü Goethe aşık olan bir insanın, yani okuyucuların büyük bölümünün daha önce ya şadıkları ancak büyük olasılıkla üzerine yeterince kafa yorma dıkları ve dolayısıyla da tam olarak kavrayamadıkları o anlık, tuhaf, uçucu duygulan romanında ustalıkla dile getirmişi ir. Goethe ayrıca, aşkın belli başlı kurallarını, yani Sohopenlıaucbın deyişiyle romantik psikolojinin temel İde'sini ele alınış tır. Örneğin, karşısındakine aşık olmayan bir insanın kendim* aşık olan kişiye görünüşte ne kadar nazik-ama aslında ne kadar zalimcedavrandığını yakalayıp bunu okuyuculara göstermeyi başarmıştır. Romanın daha ileriki bölümlerinde çekti
ği acılara artık dayanamayan Werther/ Lotte'nin yanında kendini denetleyemez:

'Lotte' diye bağırdı Werther/ 'Seni bir daha görmek istemiyorum!' 'Nedenmiş o?' diye yanıt verdi Lotte, 'YVerther, bizi her zaman gelip görebilirsin, hatta görmelisin ama bu kadar gergin olma. Tanrım, her şeyi bu kadar yoğun yaşamak, yakın olduğun her şeye bu denli denetlenemez bir tutkuyla bağlanmak zorunda mısın? Rica ediyorum/ diye sürdürdü konuşmasını, Werthe/in elini tutarak, 'biraz sakin ol. Sahip, olduğun bu ruhla, bu bilgiyle, bu yeteneklerle ne büyük mutluluklar y aşayabilirsin, bunları bir düşün.'
Bu sahnede neler olup bittiğini anlamak için 18. Yüzyılın ikinci yarısında Almanya'da doğmuş olmamıza gerek yok. Şu ana kadar anlatılmış öykülerin sayısı dünyada yaşayan insanların sayısından çok daha az; öykülerde adlar ve arka plan değişiyor ama içerik aslında hep aynı. 'Sanatın özü şudur: Sanatta ele alman bir tek durum üzerine söylenenler aslında binlerce durum için de geçerlidir' diyor Schopenhauer.
Buradan şu sonuca varabiliriz: Bizim içinde bulunduğumuz durum binlerce benzer durumdan *yalnızca* biridir. Schopenhauer biri 1818'de, İkincisi de 1822'de olmak üzere iki kez Floransa'ya gitmiştir. Filozof bu ziyaretleri sırasında büyük olasılıkla Santa Maria del Carmine'deki Brancacci Şapeli'ni gezmiştir. Masaccio, 1425-26 tarihleri arasında bu şapele bir dizi fresk yapmıştı.
Freskte resmedilen Adem ile Havva'nın cennetten kovuldukları için yaşadıkları üzüntü yalnızca onların üzüntüsü değildir. Masaccio, bu iki insan figürünün yüzünde ve duruşunda, üzüntünün özünü yansıtmış, yani üzüntüyü bir İde olarak ele almıştır. Sanatçının yaptığı bu fresk bütün insanların yanılgıya düşebilecek, kırılgan birer yaratık olduğunu gösteren ev rensel bir simgedir; cennet bahçesinden kovulan ya İm/,m Adem ile Havva değil bütün insanlıktır.
Reddedilmiş bir aşık trajik bir aşk öyküsü okuyarak içinde bulunduğu duruma uzaktan bakabilir; öyküyü okuduktan sonra o artık tek başına acı çeken biri değil, insanlık var olduğundan beri yaşam iradesinin karşı konulmaz isteklerine boyun eğerek aşık olmuş topluluğun bir parçasıdır. Böylelikle reddedilen aşığın acısı biraz olsun dinecek; aşık bu acıları bir tek kendisini hedef alan bir tür lanet gibi değerlendirmekten vazgeçecek, yaşadığı duyguları daha iyi kavramaya başlayacaktır. Bu türden bir nesnelliği yakalayabilen insanlar için Sehopenlıa uer şöyle diyor:
[Böyle bir insan] yaşamı boyunca, başına nasıl talihsizlikler gelmiş olursa olsun, kendi payına düşenle ilgilenmek ten çok, bir bütün olarak insanlığın

payına ne düştüğüne bakacak vc acı çeken biri gibi değil, bilen biri gibi davının çaktır.
Biz de, ara sıra karanlığın içinde eşelenmeyi bırakıp göz, yaşla rrmızı bilgiye dönüştürmek için uğraş vermeliyiz.

Zorluklar Yaşamanın Tesellisi

Çok az filozof kendini kötü hissetmenin olumlu bir şey olduğunu düşünmüştük Yaygın inanca göre bilge kişi acılarım bas-. tırabilen; huzursuzluk, kötümserlik, öfke, kendini hor görme, aşk acısı gibi duygularını denetim altında tutabilen kişidir.
İşte tam da bu nedenle, Friedrich Nietzsche'ye göre filozofların çoğu 'lahana kafalı' idi, 'Talihim böyle istiyor, ilk *doğru dürüst* insan ben olmalıyım,' diye yazmıştı filozof bundan biraz da utanç duyarak 1888 yılının sonbaharında. 'Günün birinde beni *ermişler* katına yükseltecekler diye ödüm kopuyor/ Nietzsche bunun üçüncü bin yılın başlarında olacağını öngörüyordu; 'Öyle sanıyorum ki 2000'li yıllarda insanların [yazdıklarımı] okumalarına izin verilecek/ Üstelik filozof, yapıtlarını okuyanların bundan çok keyif alacaklarından da emindi:
Bana öyle geliyor ki bir kimsenin kitaplarımdan birini eline alması onun kendine verebileceği en yüksek payedir. Bunu yaparken herhalde ayakkabılarını bileçizmeleriniyse haydi haydiçıkarıyordun
Onun kitaplarını okumak insanın kendine vereceği en yüksek payeydi çünkü öteki lahana kafalılar arasında bir tek o, manevi tatmin arayan insanın her türlü zorluğu kabul edip onunla baş etmeyi öğrenmesi gerektiğini anlayabilmişti:
İstiyorsunuz ki eğer mümkünse,bu eğer mümkünse lafından daha saçma bir şey de yoktur*hiç acı çekmcj/cliın;* pekİ ya. biz? Biz isteriz ki acılar artsın, hiç çekmediğimiz kadar acı çekelim.
Dostlarına iyi dilek mesajları yollamayı hiç ihmal etmemesine karşın Nietzsche onların astında neye gereksinim duyduklarını biliyordu:
Sevdiğim insanların acı, yalnızlık ve hastalık çekmelerini, başkaları tarafından itilip kakılmalarını, hakarete uğramalarını di lerimdilerim kendilerine karşı derin bir horgörü duymadan, kendilerine güvensizliklerinden Ötürü işkenceler çekmeden, yenilgilerin altında ezilmeden yaşayıp gitmezler.
Onun bu sözleri, yapıtlarının niçin "[İnsanlığa] verilen en büyük armağan"gerçi böyle düşünen bir tek kendisiydi amaolduğunu gösteriyor.

3

Dış görünüşleri yüzünden insanlardan korkmamalıyız.

Bizi ilk kez gören insanlar... bizi, gözlerine en çok batan ve uyandırdığımız izlenimi tamamen belirleyen tek bir özelliğimizden ibaret sanırlar. Yani en nazik, en aklı başında bir adam bile, eğer kocaman bir bıyığı varsa,.... yalnızca bıyığından yola çıkılarak asker gibi, kolay Öfkelenen ve genellikle saldırgan biri gibi değerlendirilir ve çevresinden de böyle davranışlar görür.

4

Nietzsche zorluk yaşamanın iyi bir şey olduğunu düşünmemişti her zaman. İlk felsefi görüşlerini/ yirmi bir yaşında Leipzig Üniversitesi'nde öğrenciyken keşfettiği bir filozofa borçluydu. 1865 yılının sonbaharında, Blumengasse'deki bir sahafta, yazarı 5 yıl Önce Frankfurt'un 300 km. batısındaki bir apartman dairesinde ölmüş olan *İrade ve Tasarım Olarak Dünya* adlı yapıt rastlantı eseri eline geçmişti:

Dalıa Önce hiç görmediğim bu kitabı [Schopenhauetün kitabını] elime alıp say falannı çevirmeye başladım. Hangi iblis kulağıma "Bu kitabı al, eve götür," diye fısıldadı bilmiyorum. Her neyse, koşup bilmediğim bir kitabı satın almak hiç adetim olmadığı halde, onu satın alıp eve götürdüm. Eve varınca, yeni bulduğum bu hâzineyi keşfetmek üzere kendimi kanepeye attım ve bıraktım bu dinamik, bu dahiyane yapıt içime işlesin. Kitabın her satırından, vazgeçişin, reddedişin, teslimiyetin sesleri yükseliyordu.

Yaşlı filozof genç filozofun yaşamım değiştirmişti. SchopenhaueFa göre felsefi bilgeliğin özü Aristoteles'in *Nikomakhos'a Ahlak* adlı yapıtında

söylediği bir sözde yatıyordu:
Sağduyulu insan, zevkten değil, acıdan uzak durmaya çalışır.
Mutluluğu arayan insanın öncelikle, tam anlamıyla mutlu olmanın imkansızlığını kavraması ve mutluluğu ararken her zaıntin karşılaşılan sıkıntı ve sorunlardan kendini uzak tutmaya çalışması gerekiyordu:
Hayatın sunduğu hoş ve güzel şeyleri ele geçirmeyi değil, onun sayısız uğursuzluklarından mümkün olduğunca uzak kalmayı amaç edinmelilyiz]...
En şanslı insan, hayatını bedensel ya da zihinsel hiçbir acı çekmeksizin yaşamış insandır.
Nietzsche, Naumburg'daki dul annesine ve on dokuz yaşındaki kız kardeşine yazdığı bir sonraki mektupta, her zamanki gibi neler yiyip içtiğinden, çalışmalarının nasıl gittiğinden söz etmek yerine bu yeni vazgeçiş ve teslimiyet felsefesinin özetini veriyordu:
Biliyoruz ki yaşam acılarla dolu; hayatı keyifle yaşamaya çalıştıkça onun kölesi oluyoruz; öyleyse hayatın hoş yanlarını bir kenara bırakıp kendimizi perhize çekmeliyiz.
Bu görüşler filozofun annesine garip gelmişti. Kadın oğlunun mektubuna bir yanıt yazarak "bu türden görüşler bildiren bu türden vazılardansa, haberlerle dolu, doğru dürüst mektupları' yeğleyeceğini bildirmiş, oğluna yüreğini Tann'ya açmasını ve iyi beslenmesini öğütlemişti.
Ancak Schopenhauer'm filozof üzerindeki etkisi azalmadı. Nietzsche artık temkinli yaşıyordu. Seks ise 'Bireyin Yanılgıları' başlığı altında topladığı yanılgılar listesinin eıı başında yer alıyordu. Nietzsche Naumburg'da askerlik görevini yaparken, Schopenhauer'm bir fotoğrafını masasının üzerine yerleştirmişti; ne zaman sıkıntıya düşse 'Schopenhauer, yardım et bana!' diye yakarıyordu. Yirmi dört yaşında Basle Üniversitesinde Klasik Edebiyat dersleri vermeye başladıktan sonra Nielzsche, bu Frankfurt'lu karamsar, dahi filozofa duydukları ortak hayranlık nedeniyle Richard ve Cosima Wagner ile çok yakınlaştı. ,

On yılı aşkın bir süre devam eden bu bağlılıktan sonra, 1876 yılının sonbaharında Nietzsche İtalya'yı ziyaret etti; döndüğünde görüşlerinde köklü değişiklikler olmuştu. Filozof, orta yaşlı bir sanatsever olan Maldiwa von Meysen bu g' un daveti üzerine kadının bir grup arkadaşıyla birlikte birkaç ay kalacağı, Napoli Körfezi kıyısında, Sorrento'daki villaya gitmeyi kabul etmişti.

'Onu hiç bu kadar canlı görmemiştim. Çok neşelenmişti; kahkahalarla gülüyordu/ diye anlatıyor Maldiwa, filozofun Sorrento'nun dışında, ağaçlarla dolu bir sokakta bulunan Rubinnacci Villası'na gelişinden söz ederken. Villa körfeze bakıyor, salondan Vezuv Dağı görülüyordu. On tarafta, incir, portakal, selvi ağaçlarıyla dolu, asma dallarıyla bezeli küçük bir bahçe denize uzanıyordu.

Evdeki konuklar yüzmeye gidiyor, Pompcii'yi, Vezüv'ü, Capri Adası'nı ve harabeleri ziyaret ediyorlardı. Yemeklerde zcytinyağıyla yapılmış hafif yemekler yiyor, akşamları salonda bir araya gelerek kitaplar okuyorlardı: Jacob Burckhardf m Yunan Uygarlığı üzerine dersleri, Montaigne, La Rochefoucauld, Vauvenargu.es, La Bruyere, Stendhal, Goethe'nin *Kor inikli Gelin* adlı baladı ve *öz Evlat* adlı oyunu, Heredotus, Thusidides ve Platon'un *Yasalar'ı* okudukları arasındaydı (gerçi Nietzsche, belki de Montaigne'nin zevksizlik konusundaki itiraflarını okuduktan sonra iyiden iyiye Platon'dan soğumuştu: 'Platon'un diyalogları, diyalektiğin inanılmaz derecede kendinden emin ve çocukça dile getirilmiş bu hali ancak, iyi Fransız yazarlardan hiçbirini okumamış kişilerin zihinlerini harekete geçirebilir... Platon insanı sıkıyor').

Filozof Akdeniz sularında yüzdükçe, tereyağı yerine zeytinyağıyla pişirilmiş yemekleri yedikçe, sıcak havayı soluyup Montaigne ve Stendhal okudukça ('Bu küçük şeyler, alman besinler, yaşanılan yer, iklim, eğlence, bencilce yapılan şeylerin tümü aslında şu zamana kadar önemli olduğu düşünülen bütün her şeyden çok ama çok daha önemli'), acı ve zevkler ile ilgili felsefi görüşleri, dolayısıyla zorluklar konusuna yaklaşımı da değişti. 1876 yılının Ekim ayında Napoli Körfezi'nde batmakta olan güneşi

seyrederken içi birdenbire varoluşa ilişkinve Schopenhauercı görüşleriyle hayli ters düşenbir inançla doldu. O anda, daha genç yaşında ihtiyar bir adam olduğunu hissetmişti. Yaşamının son anlarında bu yeni inanca tutunup kurtuluşu bulduğu için göz yaşı döktü.

1876 yılının sonlarına doğru yazdığı bir mektupla Cosima VVagne/e önceki fikirlerinden döndüğünü açıkça bildiriyordu: 'Bir itirafta bulunursam şaşırır mısın? içimde yavaş yavaş büyüyen ancak birdenbire bilincine vardığım bir şeyden söz etsem? Schopenhauer'm Öğretisine karşıyım desem? Evet, onun bütün genel görüşlerine temelden karşıyım/

Bu görüşlerden biri de, mutluluğu yakalamak bir yanılsamadan ibaret olduğu için, bilge kişinin zevklerin peşinden koşmak yerine sessizce, Schopenhauer'm deyişiyle 'yanmaz duvarlarla çevrili küçük bir odada' yaşayıp kendini acılardan sakınması gerektiği yönündeydi. Artık bu türden öneriler Nietzsche'ye korkakça ve gerçekdışı geliyordu; ona göre bu önerilere uygun davranmak sapkınlıktı; birkaç yıl sonra kullanacağı benzetmeli söyleyişle ifade etmek gerekirse, 'ürkek bir ceylan gibi ormanlarda saklanarak' yaşamaya çalışmaktı. Mutluluğa ulaşmanın, yaşamdan tatmin olmanın yolu, acıdan sakınmak değil, acıyı doğal bir şey, iyi olana erişmek için çabalarken karşımıza mutlaka çıkacak bir basamak olarak görmekti.

Yemekler ve hava dışında filozofun görüşünü değiştirmesini sağlayan bir başka şey de, gerçekten mutlu yaşamlar sürmüş oldukları anlaşılan,Nıetzsche terimleri içinde en çok tartışılanı kullanacak olursakrahatlıkla *Üstinsan* diye niteleyebileceğimiz birkaç tarihsel kişilikti.

Bu sözcüğün bu kadar tartışılmasının ve saptırılmasının asıl nedeni Nictzsche'nin kendi felsefesi değil, kız kardeşi Elisabeth'in sonraları Nasyonal Sosyalizme duymaya başladığı ilgi (Kız kardeşi Hitler'in elini sıkmadan çok önce Nietzschc onun 'kinci, Yahudi düşmanı bir kaz' olduğuna kanaat getirmişti) İle Nietzsche yapıtlarım İngilizce'ye çeviren ilk çevirmenlerin bu sözcüğün İngilizce karşılığı olarak efsanevi bir çizgi roman kahramanının adını kullanmalarıydı.

Tabii Nietzsche'nin *Üstinsan* kavramının ne uçan kahramanlarla ne de faşistlerle bir ilgisi vardı. Onun *Üstinsan* diye nİteI eti iği kişilerin kimler olduğuna ilişkin bilgiyi annesi ile kız kardeşine yazdığı bir mektupta buluyoruz:

Gerçekten de, çevremde yaşayanlardan hiçbiri beni pek fazla ilgilendirmiyor. Benim sevdiğim insanlar çok, çok uzun zaman önce bu

dünyadan ayrılmışörneğin, Papaz Galiani, Henri Beyle, Montaigne.
Filozof bu listeye Johann VVolfgang von Goethe'nin de adını ekleyebilirdi. Bu dört ad, belki de Nietzsche'nin olgunluk çağında mutlu bir yaşamdan ne anladığını kavramamıza yarayabilecek birer ipucu olarak değerlendirilebilir.

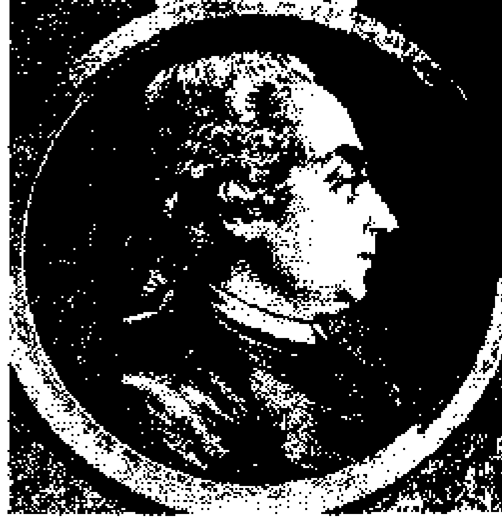

Elisabeth Nietzsche, HitleFin elini sıkıyor. (Ekim 1935, VVeimar)

Filozofun bu insanlarla pek çok ortak yönü vardı. Hepsi de meraklı, sanat alanında yetenekli ve cinsel açıdan kuvvetliydi. Bazı karanlık tarafları olmasına karşın kahkahalarla gülebiliyorlardı; hatta çoğu dans bile ediyordu. 'İnsanın içini ısıtan güneş ışığı, açık ve temiz hava, güneye özgü bitkiler, denizin soluk alıp verişi, et, meyve ve yumurta yenilerek geçiştirilen
yemekler'; hepsi de bunlara düşkündü. Birkaçının espri anlayışı Nietzsche'ninkine hayli benziyorduidam sehpasına çıkmak üzere olan bir insanınki gibi, derin bir karamsarlıktan doğan ama içten ve garip bir kahkahayla gülerlerdi onlar da. Yaşamın onlara sunduğu bütün olasılıklara kucak açmış, sonunda da Nietzsche'nin 'yaşam'' dediği şeye sahip olmuşlardı. 'Yaşam'' demek cesaret, hırs, onur, güçlü bir kişilik, espri anlayışı ve bağımsızlık demekti. Doğal olarak, bu kişilerde sofu

Montaigne (1533-92)

Papaz Galiani (1728-87)

Goethe (1749-1832)

Stendhal/Henri Beyle (1783-1842)

İlıktan, herkesçe kabul gören davranış ve yaşam biçimlerine körü körüne bağlılıktan, öfkeden, mızmızlıktan eser yoktu.

Dünya meseleleriyle de ilgiliydiler. Montaigne iki dönem boyunca Bordeaux'nun belediye başkanlığını yapmış, at sırtında Avrupa'yı baştan başa dolaşmıştı. Papaz Galiani, Paris'teki büyükelçilikte genel sekreterdi; ayrıca para rezervleri ve tahıl dağılımıyla ilgili kitaplar yazmıştı (Völtaıre bu kitapları överek bunların Moliere'in kıvrak zekasıyla Platon'un derin zekasını bir araya getiren yapıtlar olduğunu söylemişti). Goethe, Weimar

Mahkemesinde memur olarak on yıl çalışmış; tarım, sanayi ve düşük maaşlarla ilgili reform önerileri sunmuş, diplomatik görevler üstlenmiş ve iki kez de Napoleon'un huzuruna kabul edilmişti.

1787 yılında İtalya'ya gittiğinde tapmak harabelerini ziyaret etmiş, Vezüv Dağı'na üç kez tırmanmış, üstelik kraterin ağzına volkanik taş ve kül örnekleri toplayacak kadar yaklaşmıştı.

N ietzsche onun 'muhteşem' olduğunu söylüyordu. Filozofun 'önünde saygıyla eğildiği son Alman' Goethe idi: 'Günlük ya

şam etkinliklerinden... faydalanmasını bildi... Kendini yaşamdan uzaklaştırmadı; tam tersine yaşamın içinde yer aldı... Mümkün olduğu kadar fazla sorumluluk üstlendi... Asıl istediği bütünlüktü; aklın, şehvetin, duyguların, iradenin birbirinden kopuk olmaması gerekiyordu/

Stcndhal Napoleonün ordularıyla birlikte Avrupa'yı baştan başa dolaşmış, Pompeii harabelerini yedi kez ziyaret etmiş, özellikle de dolunaylı bir gecenin sabahında, saat beşte Pont du Gard'ın ne denli güzel olduğunu övgü dolu sözlerle ifade etmişti ('Roma'daki Colosium bile beni bu kadar derinden etkilemedi...').

Nietzsche'nin kahramanlan da defalarca aşık olmuşlardı. 'Dünyayı döndüren çiftleşmeye duyulan arzudur/ diyordu Montaigne. Goethe, yetmiş dört yaşındayken Marienbad'cla yaptığı tatil sırasında on dokuz yaşındaki güzel Ulrike von Levetzovv'a aşık olmuş, onu defalarca çay içmeye ve yürüyüş lere davet etmiş, sonunda kıza evlenme teklif etmiş (ve (ahii reddedilmişti. VVerther'i okumuş ve çok sevmiş olan Sfeın Ilı,ıl de en az Gocthc kadar tutkuluydu; günlükleri yıllar boyunca hangi kadınları nasıl fethettiğine ilişkin ayrıntılarla doluydu.

Yirmi dört yaşmda Napoleon'un ordularında görev yaparken Almanya'ya gitmiş, orada bir pansiyoncunun kızını yatağına almış, sonra da günlüğüne gururla şu cümleleri yazmıştı: '...Daha Önce hiçbir Alman kadınının, orgazm olduktan sonra bitmiş tükenmiş bir halde yığılıp kaldığına tanık olmamıştım. Başta korkuyordu ama ben onu okşamalarımla rahatlattım/ Son olarak da bütün bu adamlar sanatçıydılar (Sanat insana yaşama arzusu verir/ diyordu Nietzsche); herhalde *Denemeler, Düşsel Sokrates, Roma Ağıtları* ve *Aşk Üzerine* adlı yapıtları bitirdiklerinde inanılmaz derecede mutlu olmuşlardı.

İşte bütün bunlar, Nietzsche'nin yazdıklarından çıkardığımız kadarıyla, insanın mutlu bir yaşam sürmek için gereksinim duyduğu şeylerden bazılarıydı. Ancak Nietzsche önemli bir ayrıntıyı eklemeden geçmiyordu; zaman zaman sefalet yaşamadan böyle bir mutluluğa ermek mümkün değildi:

Keyif ile keyifsizliğin birbirinden asla ayrılmaz şeyler olduğunu düşünelim, öyle ki insan birinin ne kadarına sahip olmak isterse ötekinin de ancak o kadarına sahip olacak... seçim sizin: *mümkün olduğu kadar az keyifsizlik,* kısacası acısız bir yaşam mı... yoksa o ana kadar hiç tadılmamış zevkleri tatmanın, keyifleri yaşamanın bedelini Ödemeyi göze alarak *mümkün olduğu kadar çok keyifsizlik mi?* Eğer ilk seçeneği yeğler ve acılarınızı

azaltmayı, hatta yok etmeyi isterseniz, o zaman keyif alma kapasiteniz de azalacak, hatta yok olacak.
Bize en çok mutluluk veren şeyler büyük acılardan ayrı düşüinilemiyor, en büyük keyiflerimizin kaynağında, garip bir biçimde bize en çok acı veren şeyler bulunuyordu:
En hayranlık uyandırıcı,, en verimli insanların, halkların yaşamlarını inceleyin ve kendinize sorun; büyüyüp heybetle göğe uzanan bir ağaç kötü hava koşullarına, fırtınalara boyun eğmiş midir? Talihsizlik ve dışlanma, hatta bazı durumlarda nefret, kıskançlık, inatçılık, sertlik, tamah ve şiddet arzu edilen şeyler değil midir? Bunlar yaşanmazsa hiçbir büyük gelişme olmaz, hatta hiçbir erdem oluşamaz.
Neden? Çünkü hiç kimse deneyimler yaşamadan büyük sanat yapıtları yaratamaz; birdenbire iyi bir mevkiye gelemez, ilk denemesinde harika bir aşık olamaz; ilk başarısızlığımızla sonra elde edeceğimiz başarılar arasında geçen süre zarfında, bir gün olmak istediğimiz insan ile o anda olduğumuz kişi arasındaki boşluk kapanana kadar mutlaka acılarla, huzursuzluklarla yüz yüze gelir, kıskançlık duyar, aşağılanırız. Acı çekeriz çünkü mutluluğumuz için gerekli olan şeyleri bir anda doğru oranlarda bir araya getirip harmanlayanlayız.

: Nietzsche, yaşamda mutluluğun ya kolayca elde edilebileceği ya da hiç ele geçirilemeyeceği yolundaki inanca tamamen karşıydı; bu inanç yaşamımızı mahvedebilirdi çünkü bu inanç yüzünden, çocukça davranıp zorluklarla savaşmaktan kaçabilirdik. Oysa bu türden vahşi bir savaş için hazırlıklı olmuş olsakki bu vahşi savaş değerli olan her şeyi elde etmek için bir önkoşuldubelki bu zorlukların üstesinden gelebilirdik.

Denemeler'in Montaigne'nin aklından öylece, mükemmel bir biçimde çıkıp üzerinde hiçbir değişiklik yapılmaksızın kağıda döküldüğünü sanabilir; dolayısıyla bir yaşam felsefesi kaleme alma çabalarımızın daha ilk aşamasında, beceriksizliğimizi kapasitesizliğimize yorup bizde böyle bir işi başarabi
lecek yetenek bulunmadığı sonucuna varabiliriz. Oysa böyle bir sonuca varmadan önce, sözü geçen başyapıt, yani yazılanların son hali ortaya çıkmadan önce yazarın ne büyük uğraşlar verdiğini, denemeler üzerinde ne çok değişiklikler yaptığını açıkça gösteren kanıtlara bakmalıyız.

Kırmızı ve Siyah, *Henry Brulard'ın Yaşamı* ve Aşk *Üzerine* adlı yapıtları kaleme almak kolay bir iş değildi. Stendhal sanat yaşamına birkaç kötü

oyun *yazarak* başlamıştı. Bu oyunlardan biri göçmenlerden oluşan bir ordunun Quiberon'a konuşlanmasını anlatıyordu (üstelik oyunda William Pitt ve Charles James Fox gibi karakterler de mevcuttu). İkinci bir oyunu Bonaparte'm iktidara gelişini konu alıyor; geçici olarak *Yönetilmekten Korkan Adam* adını verdiği bir başka oyunu ise bir adamın yaşlılıktan bunaklığa geçişini gözler önüne seriyordu. Stendhal, 'şaka', 'gülünç' ve 'komik' gibi sözcüklerin sözlük anlamlarmı araştırmak için Ulusal Kütüphanece haftalarca çalışmıştı ama bütün bu çabaları yazdığı oyunları daha iyi yapmaya yetmedi. Başyapıtlarını ortaya çıkarmadan önce yıllarca çalışıp çabalaması gerekti.

Çoğu edebiyat yapıtının *Kırmızı ve Siyah* kadar iyi olmaması, Nietzsche'ye göre, bu yapıtların yazarlarının dehadan yoksun olduklarım değil, bir yapıt ortaya koymak için ne kadar acı çekmek gerektiği konusunda yanlış bir fikre sahip olduklarını gösteriyordu. Roman yazmak öyle zor bir işti ki: Nasıl iyi bir romana olunur... bunun tarifini vermek çok kolay ama bu tarifi uygulamak için, kişinin 'Bende yetenek yok/ derken küçümsediği o niteliklerdir onun asıl sahip olması gerekenler. İnsan bir roman yazmadan önce, herbıri iki sayfadan uzun olmayan yüzden fazla anlatı denemesi yapmalı; yazdıklarına en etkili biçimi verene, onları en yoğun anlamı içerecek biçimde düzenleyebilene kadar her gün bir anekdot kaleme almalı; durup dinlenmeden insanları, kişilikleri betimlemek, bunlarla ilgili her türlü bilgiyi edinmeye çalışmalı; her şeyden önce başkalarına bir şeyler anlatmalı, başkalarının anlattıklarım dinlemeli ve söylenenlerin çevredekiler üzerinde nasıl bir etki yarattığını iyi[1] ce anlamak için gözlerini, kulaklarını dört açmalı; bir manzara ressamı ya da kostüm tasarımcısı gibi durmaksızın gezip dolaşmalıdır... son olarak kişi insanların neyi niçin yaptı kları üzerine uzun uzun düşünmeli, onlarla ilgili hiçbir bilgi kırıntısını gözden kaçırmamalı, bunları gece gündüz toplayıp biriktirmeyi sürdürmelidir. Bu çok yönlü alıştırma yirmi otuz yıl böylece sürdürülmelidir ki gösterilen bu çabaların sonunda ortaya çıkan şey dünyaya açılabilecek nitelikte bir şey olsun.

Bu felsefe insan potansiyeline duyulan uç noktada bir inanç ile (manevi tatmini yakalamak hepimizin yapabileceği bir şey, büyük romanlar yazmak da öyle) uç noktada bir sağlamlığın

(ilk kitabımızı yazmak için acılarla dolu bir on yü geçirebiliriz) garip bir bileşimiydi.

Filozof bizi acının kaçınılmazlığına alıştırmak için hep dağlardan söz ediyordu.
Onun yazdıklarını okurken insan birkaç sayfada bir mutlaka
dağlarla ilgili bir bölüme rastlıyor:
Ecce Homo: Yazdıklarımın havasını solumayı bilen kişi, bunun yüksek dağların havası, *sert* bir hava olduğunu anlar. İnsan böyle bir hava solumak için yaratılmış olmalıdır, aksi halde soğuk algınlığına yakalanma tehlikesi büyüktür. Yükseklerde buzullar yambaşımzdadır, yalnızlık ise korkunçyine de her şey bu aydınlıkla nasıl da sükunetle uzanır! İnsan ne kadar da rahat soluk alır! Kendini nasıl bedeninin içinde hisseder! Felsefe gönüllü olarak buzlarla kaplı dağlarda yaşamaktır. Benim felsefeden anladığım ve şimdiye kadar yaşadığım budur.
Ahlakın Soykütüğü: [Benim felsefemi anlamak için] insan, bu çağda sıklıkla rastlayabileceğimiz türden bir ruha değil, *bambaşka* bir ruha sahip olmalıdır. ...onların yükseklerdeki o keskin havaya, zorlu tırmanışlara, kısacası buzulların ve dağların bütün özelliklerine alışmaları gerekir.
İnsanca, Fek İnsanca: Hakikatin dağlarına tırmanırken çabalar asla boşa gitmez: Ya bu gün daha yükseğe çıkarsın ya da yarın daha yükseğe çıkabilmek için güç toplarsın.
Çağa Aykırı Düşünceler: Şimdiye kadar bir filozofun tırmanamadığı kadar yükseğe, sisin erişemediği, bulanıklığın hüküm sürmediği, nesnelerin en yalın hallerinden çıkarı uğultulu ve sert ama yine de anlaşılmaz olmaktan uzak sesin kaçınılmaz biçimde duyulduğu doruklara tırmanıp o saf, buz gibi Alp havasım solumak.
Nietzsche hem fiziksel hem de ruhsal anlamda dağların insanıydı, 1869 yılının Nisan ayında İsviçre vatandaşlığına geçen Nietzsche bu ülkenin çıkardığı en büyük filozof sayılabilir. Yine de filozofun, pek çok İsviçre vatandaşına hiç de yabancı gelmeyen bir duyguya yenik düştüğü oluyordu. İsviçre vatandaşı olduktan bir yıl kadar sonra annesine yazdığı bir mektupta 'İsviçre vatandaşı olmak canımı sıkmaya başladı!' diye yakmıyordu Nietzsche.

Otuz beş yaşında Basic Üniversitesi'ndeki işinden ayrılan filozof kışlarını Akdeniz kıyısında, daha çok Cenova ve Nice'de, yazlarını ise Alplekde, İsviçre'nin güneydoğusundaki Engadine bölgesinde yer alan, deniz seviyesinden 1800 metre yüksekte kurulmuş Siis-Maria adlı küçük bir köyde geçiriyordu. St. Moritz'e birkaç kilometre uzakta olan bu köyde,

İtalya'dan gelen rüzgarlar, serin kuzey rüzgarlarıyla buluşup gökyüzünü laciverte boyuyordu.

Nietzsche Engadine bölgesini ilk kez 1879 yılında ziyaret etmiş ve burayı görür görmez iklimine ve coğrafi özelliklerine hayran olmuştu. İşte artık Avrupa'nın en iyi, en kudretli havasını soluyabilirim; buranın doğası benim doğama çok uygun/ diye söz etmişti bu hayranlığından Paul Ree'ye. Peter Gaska da şöyle yazmıştı: 'Burası İsviçre değil,.... bambaşka bir yer, en azından daha bir güney havası var. Ancak Meksika'nın en yüksek platosuna (örneğin, Oaxaca'ya) çıkıp Pasifik'e tepeden bakarsam belki buradakine benzer bir şeyler bulabilirim, ama tabii oradaki bitki örtüsü tropikal. Neyse, ben bu Sils-Maria'yı kendime saklamaya niyetliyim/ Filozof eski okul arkadaşı Cari von Gersdorf a ise şunları söylemişti: 'Burası benim gerçek evimmiş, büyüdüğüm yermiş gibi geliyor bana/

26Q

Nietzsche Sils-Maria'da, çam ormanlarına ve dağlara bakan kiralık bir odada tam yedi yaz geçirdi. *Şen Bilim*, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, *İyinin ve Kötünün Ötesinde*, *Ahlakîn Soy kütüğü* ve *Putların Alacakaranlığı* adlı yapıtlarından bazılarını burada tamamladı, bazılarının da büyük bir bölümünü burada kaleme aldı. Filozof her gün saat beşte kalkar, Öğleye kadar çalışır, sonra köyü bir gerdanlık gibi saran yüksek tepelere, yer altında oluşan basınçtan ötürü yer kabuğunu büyük bir kükremeyle delip daha biraz önce gökyüzüne yükselmiş gibi görünen sipsivri, ıssız dağlara, Corvatsch, de la Margna ve Lagrev zirvelerine doğru uzun yürüyüşler yapardı. Akşamları odasına çekilir, bir iki dilim jambon, bir yumurta ve bir somun ekmek yiyip erkenden yatardı. ('İnsan, günün en az üçte birini tutkulardan, insanlardan ve kitaplardan uzak geçirmezse nasıl düşünür olabilir?')

Günümüzde doğal olarak köyde bir müze bulunuyor. Birkaç frank karşılığında, kitapçıkta da belirtildiği gibi, 'Nietzsche'nin burada yaşadığı zamanki odayı bire bir yansıtacak biçimde, bütün sadeliğiyle yeniden döşenen' odayı ziyaret edebilirsiniz.

Yine de, Nietzsche'nin kendi felsefesiyle bu bölgedeki dağlar arasında niçin bu denli yakın bir ilişki kurduğunu daha iyi anlamak istiyorsanız, en iyisi odayı boşverip, treking ayakkabılan, bir sırt çantası, bir su şişesi, bir çift eldiven, bir pusula ve bir çekiç almak için Sils-Maria'daki spor malzemesi dükkanlanndan birine girin.

Nietzsche'nin evinden birkaç kilometre uzaktaki Corvatsch zirvesine yapacağınız bir tırmanış, onun felsefesini, zorlukları niçin bu kadar ısrarla savunduğunu, Schopenhauercı görüşlerinden niçin döndüğünü, geyiklere özgü korkaklıktan neden hoşlanmadığım bir müzenin anlatabileceğinden çok daha iyi anlatacaktır size.

Dağın eteğinde büyük bir park yeri, yan yana sıralanmış geri dönüşüm bidonları, çöp kamyonları için ayrılmış bir alan ve yağlı sosisler, rostolar yiyebileceğiniz bir restoran var.

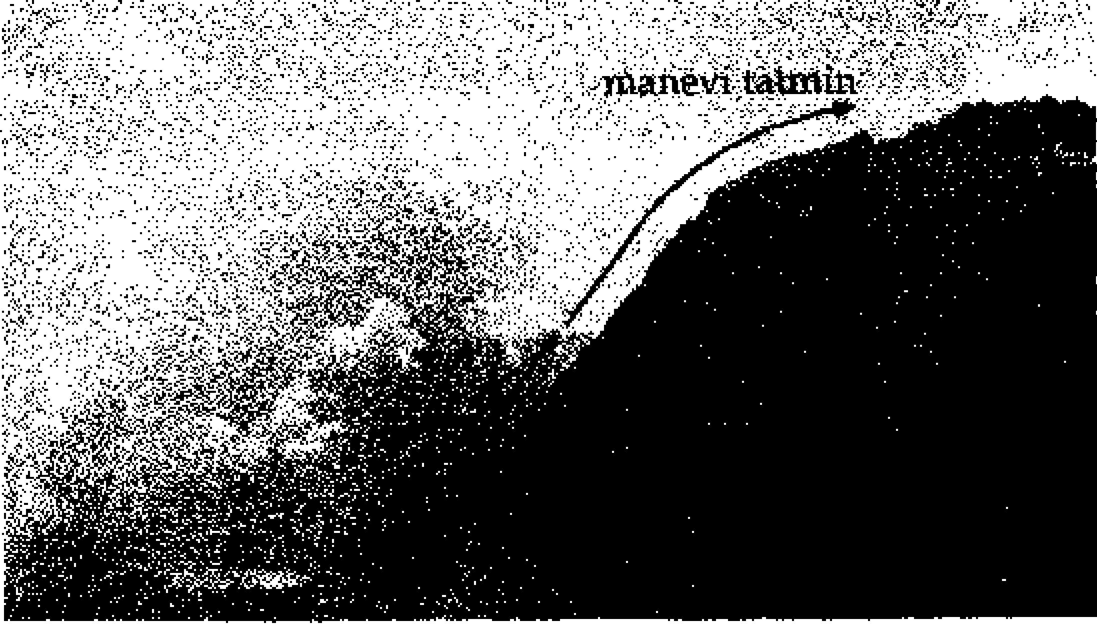

/irvc ise, tam tersine, heybetle gökyüzüne uzanıyor. Yukarıdan bakınca bütün Engadine bölgesini görebiliyorsunuz: Scgl'in turkuvaz renkli gölleri, Silvaplana ve St. Moritz; güneyde, îtalya sınırı yakınında o haşmetli Sclla ve Rosseg buzulları. Hava inanılmaz durgun, sanki elinizi uzatsanız dünyanın çatısına dokunacaksınız. Yüksekte insanın soluğu kesiliyor ama garip bir biçimde keyifleniyorsunuz. Hiçbir neden yokken sırıtmaya, hatta kahkahayla gülmeye başlıyorsunuz. Ta derinliklerinizden yükselen bu masum kahkaha yaşıyor olup da böyle bir güzelliği görebildiğiniz için duyduğunuz yalın keyfin bir göstergesi.

Ancak, Nietzsche'nin dağ felsefesini kavrayabilmek için 3451 metre yükseğe tırmanmak kolay değil. Zirveye varmak istiyorsanız, en az beş saati tırmanarak geçireceksiniz; tırmanırken dik yamaçlarda zorlukla ilerleyecek, önünüze çıkan büyük kayaların ya da sık çamlıkların

çevresinden dolaşmak zorunda kalacak, oksijeni gittikçe azalan hava yüzünden zorlukla soluk alacak, üstelik yakıcı rüzgarla başa çıkabilmek için kat kat giysiler giyecek, bitip tükenmeksizin yağan karın altında yolunuza devam edeceksiniz.

Nietzsche bir başka dağ benzetmesi de yapmıştı. Filozofun Sİls-Maria'da kaldığı yerden biraz ilende bir patika Fex Vadisi'ne doğru uzanır. Bu vadi Engadine bölgesinin en verimli toprağına sahiptir. Hafif eğimli vadinin hemen hemen tümünde tarım yapılır. Yazın, inek sürüleri yemyeşil çayırlarda otlayıp geviş getirir; inekler hareket ettikçe boyunlarına bağlı çanlar tatlı tatlı çalar.

'tarlaların arasından akan derelerin sesini dinlerken, kocaman bir elin dev bir bardağa gazoz boşalttığım sanırsınız. Küçük, bakımlı çiftliklerin

kapılarında bir ulusal bayrak bir de kanton bayrağı görülür. Çiftliklerin hemen yanında uzanan sebze bahçelerinde öyle körpe, öyle güzel karnabaharlar, pancarlar, havuçlar, lahanalar yetişir ki çömelip bir tavşan gibi bu sebzelerden birer ısırık almak istersiniz.

Bu vadide bu denli güzel lahanalar yetişmesinin nedeni burasının bir zamanlar buzlarla kaplı olmasıdır. Buzlar eriyip çekilince vadinin toprağı mineraller açısından çok zengin bir tarım toprağı haline gelmiştir. Vadinin ötelerine, bu düzenli, küçük çiftliklerden yukarılara doğru saatlerce yürüyecek olursanız buzullara varırsınız. Bu engin, ürkütücü buzullar kırışmış bir masa örtüsüne benzer, sanki göklerden bir el uzanıp kırışıklıkları düzeltiverecektir. Tabii kırışıklık gibi duran bu bıçak gibi keskin buz kalıplarının her biri ev büyüklüğündedir. Bunlar yaz güneşi altında eriyip yer değiştirirken yükseklerden garip kükremcler duyulur.

İnsan bu zalim görünüşlü buzullara bakınca şaşırıp kain: N.» sil olur da kaya gibi sert buz kalıpları, birkaç kilometre' aşağı da uzanan vadide taze sebzeler, yemyeşil otlar yetişmesini sağlayabilir? Ekili bir tarlaya en çok zarar verebilecek şeyler den biri, buz, nasıl olur da bir tarlayı bu denli verimli kılar?

Elinde deri kaplı bir defter ve bir kurşunkalemle sık sık Fex Vadisi'ne yürüyen Nietzsche ('Yalnızca *yürüyüş* sırasında akla gelen düşüncelerin bir

değeri vardır'), insan hayatındaki olumlu şeylerin ancak olumsuzluklar, manevi tatminin de ancak zorluklar sayesinde elde edilebileceğini gösteren bir benzeşim yapmıştı:

Buzullarla, yarıklarla kaplı bu yamaçlara baktığımızda bir zaman sonra bunların yerinde ağaçlarla kaplı, derelerle sulanan, yemyeşil bir vadi uzanacağım asla hayal edemeyiz, insanlık tarihinde de bu böyledir: Zalim güçler bir yol açar, bu yolu açarken pek çok şeyi de yok eder ama yine de bu güçlerin açtığı yol gereklidir; çünkü daha sonra daha insancıl başka bir uygarlık bu açılan yoldan geçerek eserlerini inşa edecektir, insana korku veren, kötücül diye nitelenen enerjiler, aslında insanlık için çalışan mimarlar, yol işçileridir.

Tabii korkunç zorluklar ne yazık ki yeterli olmuyor. Her insanın yaşamı zorluklarla doludur ama bu insanlardan bazılarının aynı zamanda manevi tatmine de ulaşabilmelerini sağlayan şey onların acıyla baş etme biçimleridir. Aslında her acı, bir şeylerin ters gittiğini gösteren bir işarettir. Sonuç, acıyı çeken kişinin zekasına ve zihinsel gücüne bağlı olarak iyi ya da kötü olabilir. Acıdan duyulan sıkıntı kişiyi paniğe de sürükleyebilir; onun, sorunun ne olduğu konusunda doğru bir analiz

yapmasını da sağlayabilir. Haksızlığa uğrayan kişi gidip bir cinayet de işleyebilir, dünyayı sarsacak bir ekonomi kuramı da ortaya atabilir. Kıskançlık duyan insan tatsız biri haline de gelebilir, rakibiyle karşılaşmaya karar verip ortaya bir başyapıt da çıkartabilir.

Nietzsche'nin pek sevdiği Montaigne, *Denemeler*'in son bölümünde, yaşama sanatını iyi icra edebilmek için kişinin, çektiği acılardan faydalanmayı bilmesi gerektiğini söylüyor:

Eğer bir acıdan kaçına m ıyorsak o acıyı çekmeyi öğrenmeliyiz. Dünyaya da, kendi yaşamımıza da armoni açısından bakarsak, seslerin her zaman uyumlu olmadığını, bu armonik yapı içerisinde hoş tonların da sert tonların da, diyezlerin de bemollerin de duyulduğunu, bazı seslerin yumuşak ve rahatlatıcı ötekilerin inse rahatsız edici olduğunu görürüz. Eğer bir müzisyen yalnızca bunların bazılarından hoşlanırsa nasıl şarkı söyleyebilir? Müzisyen bu ses ve tonların hepsini birden kullanmayı, bunları bir araya getirmeyi bilmelidir. Biz de yaşamımızdaki iyi ve kötü şeylere böyle bakabilmeliyiz; çünkü iyi şeyler de kötü şeyler de aslında aynı özdendir, bizim yaşamımıza aittir.

Derken yaklaşık 300 yıl sonra, Nietzsche aynı düşünceyi dile getiriyordu:

Keşke verimli tarlalar olabilsek, o zaman derinliklerimizde hiçbir şey kullanılmadan kaybolup gitmezdi; o zaman her olaya, her nesneye, her insana kucak açar, bunları toprağımızın gübresi bilirdik.
Öyleyse nasü verimli olabiliriz?
1483'de Urbino'da doğan Raphael küçük yaşlarda resme Öyle büyük bir ilgi duymaya başladı ki babası onu meşhur Pi2/6
etro Perugino'ıum yanında çırak olarak çalışmak üzere Perugia'ya götürmeye karar verdi. Raphael kısa süre sonra kendi yapıtlarını üretmeye başlamış, ergenlik çağını bitirmeden Urbino Mahkemesi üyelerinin portrelerini yapmış, Urbino ile Perugia arasında, Urbino'dan atla bir günlük mesafedeki Castello kentinde birkaç kilisenin altarını resimlendirmişti.

Ama Nıetzsche'nin en sevdiği ressamlardan biri olan Raphael, henüz büyük bir ressam olmadığının farkındaydı, çünkü iki büyük sanatçının, Michelangelo Buonarrotti ve Leonardo da Vinci'nin yapıtlarını görmüştü. Raphael, bu büyük sanatçıların yapıtlarına bakınca hareket halindeki figürleri çizemediğinin farkına vardı. Resimde geometriye bir yatkınlığı olmasına. kaTşm, doğrusal perspektiften bir şey anlamıyordu. Kıskançlık onu korkunç bir insan da yapabilirdi. Ancak Raphael kıskançlığı kendi yararına kullanmayı başardı.

1504'de yirmi bir yaşındayken Urbino'dan ayrılıp bu iki büyük ustanın yapıtlarım incelemek üzere Floransa'ya doğru yola çıktı. Büyük Meclis Binası'nı ziyaret edip Leonardo'nun Anghiari Savaşı, Michelangelo'nun da Cascina Savaşı konulu resim taslaklanm gözden geçirdi. Leonardo'nun ders notlarını ve Michelangelo'nun anatomik çizimlerini buldu; cesetleri parçalayıp bunların resimlerini çizmek konusunda ustalarının izinden gitti. Leonardo'nun *Müneccimlere Saygı* adlı yapıtı ile *Men/em ve Oğlu* adlı yapıtın taslağından çok şey öğrendi. Ayrıca Leonardo'nun yaptığı şaşırtıcı ve çarpıcı bir portreyi de yakından inceledi. Leonardo bu tabloda, soylu bir adam olan Francesco del Giocondo'nun isteği üzerine adamın genç ve güzel karısını resmetmiş, kadının o gizemli gülümsemesini portreye büyük bir başarıyla yansıtmıştı.

Raphael'in bu çabaları kısa zamanda çok olumlu sonuçlar verdi. Sanatçının Floransa'ya gitmeden önce çizdiği *Genç bir Kadının Portresi* adlı resim ile Floransa'da birkaç yıl geçirdikten sonra çizdiği *Bir Kadının Portresi* adlı resmi karşılaştıralım.

Mona Lisa'ya bakınca Raphael, oturma pozisyonunda önde kavuşmuş kolların, bedenin piramid biçimindeki üst bölümüne bir temel oluşturabileceğini öğrenmişti. Tablo ayrıca ona başı, omuzları, elleri çizerken zıt eksenler kullanmanın figüre canlılık, hareket kazandıracağını da öğretmişti. Oysa Urbino'dayken çizdiği resimde kadın giysilerinin içine hapsolmuş gibi görünüyordu, üstelik kesilmiş gibi duran kollarıyla bu figür doğallıktan çok uzaktı. Floransalı kadın ise ne kadar hareketli, ne kadar doğal bir görüntü veriyordu.

Raphael'in yetenekleri öyle birdenbire gün ışığına çıkmadı. O, sıradan bir adamı rahatlıkla umutsuzluğa sürükleyebilecek olan bir duyguyla, aşağılık duygusuyla zekice başa çıkarak büyük bir adam olmuştu.

Raphael[7] i başarıya götüren yola bakarak bir ders çıkarabiliriz: Nietzsche'nin savunduğu gibi, insan çektiği acıları bilgece yorumlayabilmeli:

Yetenekten, doğuştan gelen becerilerden söz etmeyelim. Çok da yetenekli olmayan ama büyük olmayı başarmış o kadar fazla insan sayabiliriz ki. Bunlar bazı nitelikleri sayesinde büyüklüğü sonradan 'edinmiş[7], sonradan (bizim
deyişimizle) 'dahi' olmuş kişilerdir; bu büyük insanları tanıyan hiçkimse onlarda böyle nitelikler bulunmadığım iddia edemez: Bunların hepsi de bir zanaatkarın ciddiyetiyle işlerine sarılmış, iddialı bir tavırla büyük bir yapıt ortaya koyma işine girişmeden önce işin küçük parçaları üzerinde

yoğunlaşıp çalışmış, bunu yapmak İçin yeterince zaman ayırmış kişilerdir, çünkü bu insanlar göz kamaştırıcı bir bütünün yaratacağı etkiden çok, o bütünün küçük, ikincil önem taşıyan yanlarıyla uğraşıp bunları yaratmaktan keyif almışlardır.

Raphael: Niccolini-Cowper Madonna adlı yapıtın taslağı

Niccoliıü-Covvper Madonna

Nietzsche'nİn deyişi ile söyleyecek olursak, Raphael başarıya giden yolda karşısına çıkan zorlukları damıtmak (:*sublimieren*), bunlara manevi bir anlam katmak (*vergeistigen*) suretiyle bunları verimliliğe dönüştürmeyi (*aufkeben*) başarmıştır.
Filozof yalnızca yazılarında kullandığı benzetmeler bağlamında değil, pratik anlamda da bahçeciliğe ilgi duyuyordu. 1879 yılında Basle Üniversitesi'nden istifa ettikten sonra bahçeciliği meslek edinmeyi akima koymuştu. '"Biliyorsun, ben basit, doğal bir yaşam sürmekten yanayım/ diye söz ediyordu bu hevesinden annesine, 'bu düşüncem giderek daha güçleniyor. Sağlığıma bundan daha iyi gelecek bir şey yok. Zamanımı alacak, zihinsel yorgunluk yaratmadan beni *bitkin düşürecek* gerçek bir *iş* yapmam gerek/ Nietzsche Naumburg'da annesinin yaşadığı eve çok yakın bir eski binayı kiralayıp buranın bahçesiyle ilgilenmeye karair vermişti. FÜozof bahçecilik yaşamına 1879 yılının Eylül ayında büyük bir hevesle başladı ama kısa süre içinde sorunlar kendini gösterdi. Gözleri iyi görmediği için çapaladığı yeri iyice göremiyor, beli ağrıdığı için eğilmekte zorlanıyordu. Sonbahar olduğundan bahçede toplanması gereken çok fazla yaprak vardı. Nihayet üç hafta sonra pes etmekten başka çaresi kalmamıştı.

Yine de bu bahçecilik hevesi onun yazılarında varlığını sürdürdü. Nietzsche kaleme aldığı bazı pasajlarda, yaşadığımız zorluklara bahçıvanların bitkilere baktığı gibi bakmamız gerektiğini söylüyordu. Bitkilerin kökleri çok hoş görünmeyebilir ama bitkilerle ilgili bilgi sahibi olan, o köklerin ne güzellikler yaratabileceğini bilen kişi sonunda bitkilerinin harika çiçekler açtığını, meyveler verdiğini görür. Yaşamda da böyledir bu. İnsan temelde bazı olumsuz duygular ve durumlar içinde bulunabilir, ancak bunlardan fayda sağlayacağına inanıyorsa sonuçta mutlaka büyük başarılar elde edecek, büyük sevinçler yaşayacaktır.
İnsan kendi dürtülerine bir bahçıvan gibi yaklaşabilir veyazık ki çok az insan bunun farkında amaöfke, kendine acıma, merak, kibir gibi duyguları üretken bir biçimde kullanarak bunlardan fayda sağlayabilir, tıpkı bir bahçıvanın bir meyve ağacını özenle yetiştirip büyütmesi gibi.
Ne yazık ki pek azımız yaşadığı bu zorluklara ne çok şey borçlu olduğunun farkında. Huzursuzluk ve kıskançlık gibi duyguların bize bir şey öğretemeyecek kadar olumsuz duygular olduğunu düşünüp onları ayrık otları gibi içimizden söküp ştmaya çalışıyoruz. Nietzsche'nin dediği gibi, 'Alçak olanın büyüyüp yükseklere, eremeyeceğine, aslında alçak olanın

hiçbir yere varamayacağına' inanıyoruz. Çoğumuza göre, 'seçkin olan her şey *cansa sui*'dir (kendiliğindendir)'.

Ama Nietzsche'ye göre 'iyi ve saygı duyulan şeyler, ilk bakışta bunların tam tersi gibi görünen, garip şeylere sağlam nakış iplikleriyle, hünerli bir biçimde tutturulmuş gibidir.' 'Aşk ile nefret, şükran ile intikam duygusu, yumuşak mizaç ile öfke... her zaman bir aradadır.' Tabii bu onların aynı anda *dışa vurulacakları* anlamına gelmez ama özen gösterdiğiniz takdirde olumsuz olandan olumluya varabilir, tatlı meyveler yetiştirebilirsiniz. Dolayısıyla:

Sanat, güzellik, aşk

Öfke, kendine acıma, merak, kibir

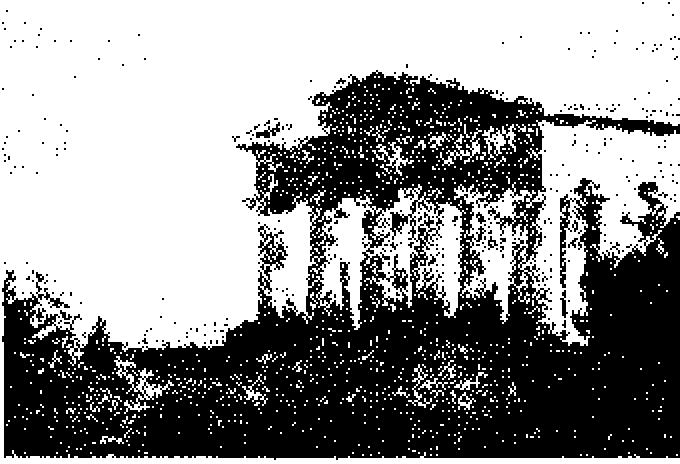
Nefret, kıskançlık, açgözlülük ve her şeyi denetim altına alma arzusu gibi duygular yaşam şartlarını belirleyen ve...

mutlaka bulunması gereken duygulardır.'

Elimize geçen her kökü söküp atarsak daha sonra bu kökten güzel bir çiçek ortaya çıkması olasılığım da yok etmiş oluruz.

Yaşadığımız zorluklardan utanç duymamalıyız ama eğer bu zorlukları işleyip bunlardan güzel bir şey ortaya çıkaramadıysak belki o zaman utanabiliriz.

İşte Nietzsche tam da bu nedenle, Antik Yunanda yaşamış olanla r yukarıda söylediklerimizi belirgin biçimde yaşantılarına yansıtabildikleri için Antik Yunan uygarlığını takdirle anıyordu.

Gün henüz ışımak üzereyken Antik Yunan'dan kalma tapınaklarınörneğin Nietzsche'nin 1877 yılında Maldiwa von Meysenbug ile birlikte ziyaret ettiği, Sorrento'dan birkaç kilometre uzaktaki Paestum Tapmağı'nm o yalın çizgilerine, o sakin duruşuna bakıp da bu tapınakları inşa edenlerin son derece ölçülü yaşamış olduklarını, inşa ettikleri tapmakların da
kendi içlerinde ve yaşadıkları toplumda hüküm süren o muhteşem düzenin bir dışa vurumu olduğunu düşünmeden edemiyor insan.

Kuşaklar boyu Alman üniversitelerinde görev yapan profesörleri etkilemeyi başarmış olan büyük klasik dönem tarihçisi Johanr. Winckelmann/ın da (1717-68) görüşleri bu yöndeydi. Ancak Nietzsche Klasik Yunan uygarlığının, ölçülü ve huzurlu bir yaşam tarzından beslenmediğini, tam tersine, bu uygarlığın en kötü güçlerin damıtılmasıyla yaratıldığını iddia ediyordu:

Bir çağ, bir halk, bir birey ne denli büyük, ne denli korkunç tutkulann kendisini yönetmesine izin verirse ve bu tutkuları bir araç olarak kullanma yetisine ne denli sahipse, *onun kültürü o denli yüksek bir düzeye ulaşacaktır.*

Yunan tapmakları huzur verici bir görüntüye sahip olabilirdi ama aslında onlar kara köklü, iyi bakılmış bitkilerin çiçeklerinden başka bir şey değildi. Diyonizos festivalleri hem Yunan kültürünün karanlık yönlerini, hem dc bu karanlık yönleri denetim altında tutma ve bunlardan yola çıkarak daha iyiye varma çabasını gözler önüne seriyordu:

Yunan kültürü üzerine çalışmakta olan bir kişiyi, Yunanların festivallerini incelemek kadar şaşırtacak başka bir şey daha yoktur. İçlerindeki bütün tutkulan, doğalarında varolan bütün kötücül eğilimleri yansıtan bu festivallerle Yunanlar sanki insanca yanlarını kutluyor gibidirler; üstelik bunu son derece büyiik bir ciddiyetle, resmi bir düzen içinde yaparlar... İşte

onlar, içlerindeki bu insanca yanı kabullenmiş, onu lanetlemek yerine alt tabakanın kendini ifade etmesine yarayacak bir hak olarak ortaya koymayı yeğlemiş, toplumsal ve dinsel amaçlar için kullanmak suretiyle denetim altına almışlardır: Üstelik insandaki o *büyük gücü* kutsal kabul ederek bunu cennetlerinin duvarlarında bile işlemişlerdir. Kötücül niteliklerde ifade bulan
doğal güdüleri reddetmek yerine bunları dengede tutmaya çalışmış; topluma en az zarar verecek bir çözüm, gürleyerek akan sulan kanallara yönlendirmek gibi uygun bir yöntem bulur bulmaz da doğal güdülerini belli tapmma biçimlerine dönüştürüp ayinlerini belli günlerle sınırlamışlardır. Kötücül ve şüpheli olanı kabul etme... bunları makul biçimde yönlendirip denetim altına almaya çalışma ama asla yoketmeye uğraşmama... İşte antik çağda ahlak bağlamında gelişen özgür düşüncenin temelinde bunlar yer alır.
Yunanlar sorunları ortadan kaldırmaya çalışmamış, onları daha olumlu şeylere dönüştürme yoluna gitmişlerdi:
İnsan üzerindeki etkileri bakımından tüm tutkuların belli evreleri vardır. Tutku bir evrede insana felaket getirir, kurbanını aptallığın ağırlığıyla aşağı doğru çekerama belli bir süre sonra, çok daha ileri bir evrede tutkular ruhla bütünleşir, manevi bir anlam kazanır. Eskiden, tutku insanı aptallaşürdığı için insanlar tutkulara savaş açmışlardı: Tutkuları tümüyle ortadan kaldırmaya ant içmişlerdi. Yalnızca kendi aptallıklarından sakınmak, bu aptallığın getireceği kötü sonuçlardan kaçınmak için tutkuları, arzulan *yok etmeye çalışmak* şimdi bize aptallıktan çok daha ciddi bir araz gibi görünüyor. Biz artık dişi ağrıyanın dişini çeken diş hekimlerine hayranlık duymuyoruz.

İnsan manevi tatmine ancak kendisini kolaylıkla perişan edebilecek zorlukların bilgece üstesinden gelerek ulaşabilir. Tahammülsüz kişiler gidip azı dişlerini bir an Önce çektirmek isteyebilir ya da Corvatsch zirvesine

tırmanmaya niyetli oldukları halde tırmanışın daha başlarında pes edebilirler. Fakat Nietzsehe bize dayanmamızı öğütlüyor.
Ve çok mecbur kalmadıkça asla içki içmememizi.
Sevgili Anneciğim,
Sana yazıyorum çünkü hayalımda yaptığım en tatsız, en korkunç şeyi sana itiraf etmek istiyorum. Çok uygunsuz davrandım; bilmiyorum beni affedebilir misin, affedecek misin. Kalemi elime alırken kararsızdım; özellikle birlikte geçirdiğimiz o harika Paskalya tatillerini hatırlayınca yaptığımdan daha da utanç duydum. O tatiller sırasında hiçbir tatsızlık yaşanmaz, hiçbir Şey keyfimizi kaçırmazdı. İtiraf ediyorum, geçen Pazar sarhoş oldum. Nerede durmam gerektiğini bilmiyordum ve o öğleden sonra çok heyecanlıydım; bunlar dışında bir özrüm de yok.
1863 yılının ilkbaharında, okulunun yakınındaki bir birahanede dört bardak bira içtikten sonra annesi Franziska'ya böyle yazmıştı on sekiz yaşındaki Nietzsche. Birkaç yıl sonra, Bonn ve Leipzig Üniversiteleri'nde öğrencilik yaptığı sıralarda arkadaşlarının alkol sevgisi onu çileden çıkarmaya başlamıştı: 'Kulüplerde iyi arkadaşlık adına yapılanları son derece tatsız buluyordum... Hele bazılarının bira içinde yüzen o maddeciliğine hiç tamammül edemiyordum.'

Nıetzsche'nin Bonn Üniversitesi'ndeki sınıf arkadaşları. Nietzsche ikinci sırada, öne doğru eğilmiş.
Not; En alt sırada, bir bira fıçısı görülüyor.

Filozof sonraki yıllarda, artık bir erişkin olduktan sonra da alkole karşı olmayı sürdürdü:

Alköllü içkiler bana göre değil; günde bir bardak şarap ya da bira bana hayatı zindan ediyor. Benimle taban tabana zıt adamların yurdu Münih.

'Alman beyni birayla sulanmış!' diye yakınıyordu filozof. 'Belki modern çağda Avrupa'ya hakim olan mutsuzluğun temelinde atalarımızın Orta Çağ boyunca kendilerini içmeye vermeleri yatıyordun.. Orta Çağ, Avrupa'nın kendini alkolle zehirlediği çağdır/

1871 baharında Nietzsche tatilini kız kardeşiyle birlikte Lugano'daki Park Oteli'nde geçirmişti. 2-9 Mart arasında kesilen otel faturalarından filozofun yedi gün içinde on dört bardak süt içmiş olduğunu öğreniyoruz.

Filozofun alkole karşı tavrı yanlızca kişisel zevkinden kaynaklanmıyordu. Mutlu olmak isteyen insan ağzına bir damla alkollü içecek koymamalıydı. Bir damla bile:

Tinsel yanlan ağır basanlara alkolden tümüyle uzak durmalarım öğütlüyorum. *Su* insana yeter.

Neden? Çünkü Raphael 1504 yılında Urbino'dayken yaşadığı kıskançlık duygusundan uzaklaşmak için kendini içkiye vermemiş, bunun yerine Floransa'ya gidip büyük bir ressam olmak için yapması gereken her şeyi yapmıştı. Çünkü Stendhal 1805 yılında yaşadığı başarısızlık yüzünden üzüldüğünde içmeye başlamamış, 1822 yılında *Aşk Üzerine* adlı yapıtını bitirene kadar, yani tam on yedi yıl acılarıyla yaşamaya çalışmıştı. Acı çekmeyi reddediyor, kendi acına bir saat bile katlanamıyorsan; çekebileceğin bütün sıkıntıları önlemeye çalışıyorsan; acıyı, hoşnutsuzluğu nefret edilecek, kötücül, yok edilmesi gereken şeyler olarak algılıyor, bunları yaşantının kusurları gibi görüyorsan, o zaman *rahatlık dinine* inamyor' sun demektir. Siz rahatlık düşkünleri, insan mutluluğuyla ilgili ne

az şey bilirsiniz. Mutluluk mutsuzluğun kardeşi, hatta İkizidir. Bu İkisi ya bir arada büyür, ya da sizin yaşantınızda olduğu gibi hiç büyümez; hep küçük kalır.

Nietzsche'nin alkole duyduğu nefret aynı zamanda İngiliz ahlak felsefesine damgasını vurmuş olan bir ekole, yani Faydacılığa ve onun en büyük savunucusu olan John Stıart Mill'e duyduğu nefreti de yansıtıyordu. Faydacılara göre, ahlaki açıdan belirsizliklerle dolu dünyamızda bir eylemin doğru ya da

yanlış olduğuna karar vermenin tek yolu o eylemin insana ne denli acı ya da zevk verdiğine bakmaktı. Mili şöyle diyordu: Bir eylem insana ne denli mutluluk veriyorsa o denli doğru, ne denli mutsuzluk veriyorsa o denli yanlıştır. Mutluluk ile kastedilen acıdan uzak olma, mutsuzluk ile kastedilense acı çekme ve keyiften yoksun olmadır.

Faydacıların bu düşünceleri, hatta Faydacılık ekolünün doğduğu ülke olan İngiltere bile Nietzsche'nin öfkesinden nasibini alıyordu:

Avrupa'nın modern düşüncesi diye ortaya atılan bu basitlik, bu bayağılık İngiltere'nin icadıdır. Bütün insanlık değil, yalnızca İngilızler mutluluk peşinde koşuyor.

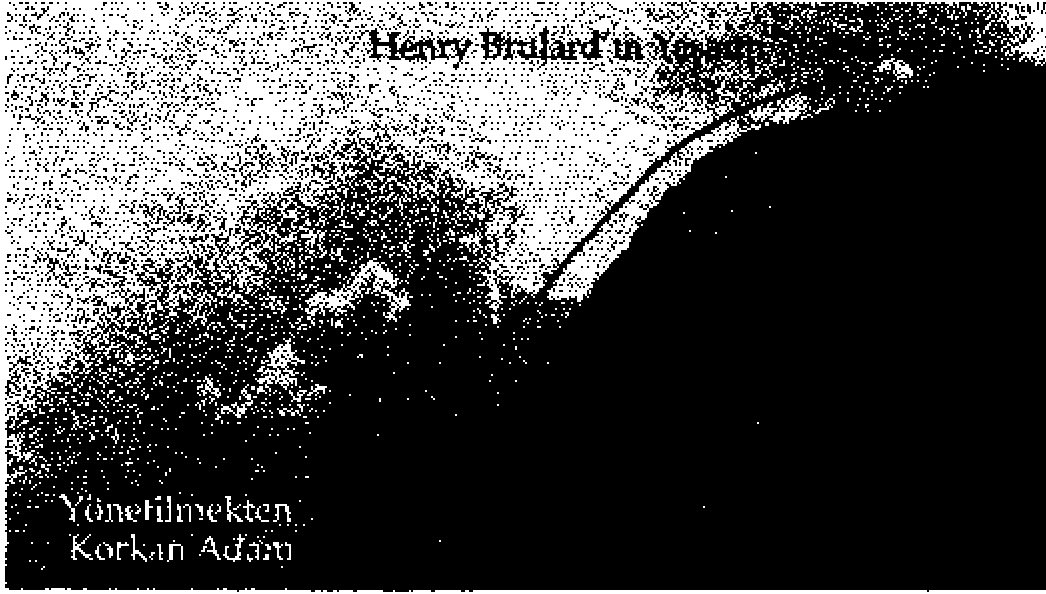
Aslında Nietzsche'nin kendisi de mutluluk peşinde koşuyordu; ancak o mutluluğun Faydacıların Önerdiği yoldan elde edilemeyeceğini düşünüyordu:

Her şeyin değerini, verdiği keyif ve acı bağlamında, yani ortaya çıkan sonuçlara ve ikincil önem taşıyan olgulara bakarak ölçmeye çalışan bütün bu düşünceler, yaratıcı gücün ne demek olduğunu bilen ve sanatçı vicdanı taşıyan herhangi birinin küçümseyeceği safça düşüncelerdir.

Nietzsche sanatçı vicdanı diyordu çünkü bir sanat yapıtı yaratmak insana çok büyük bir manevi tatmin sağlayan ama aynı zamanda çok büyük acılara katlanmayı da gerektiren etkinliklere en güzel örnekti. Stendhal sanatının değerini onun kendisine verdiği anlık 'zevk' ve 'acılar' bağlamında ölçmeye kalksaydı, *Yönetilmekten Korkan Adam* adlı yapıtının başarısızlığı ardından gücünün doruklarına tırmanamayacaktı.

Nietzsche bize düzlüklerde bira içmek yerine tırmanmanın acısına katlanmamızı Öğütlüyordu. Üstelik filozofun kent planlamacılarına da bir önerisi vardı:

Yaşamdan en fazla haşatı elde etmenin sırrı, insana en fazla keyif veren şeytehlikeyle burun buruna yaşamaktır. Kentlerinizi Vezüv'ün eteklerine kurun.

Bütün bu önerilere karşın yine de içki içmek istiyorsanız, ve eğer Hıristiyanlığı pek de ciddiye almıyorsanız, Nietzsche sizi içki içmekten alıkoyacak bir argüman daha sunuyordu. Ona göre, içki içmekten hoşlanan kişi Hıristiyanlığın sunduğu dünya görüşünü benimsemiş demekti:

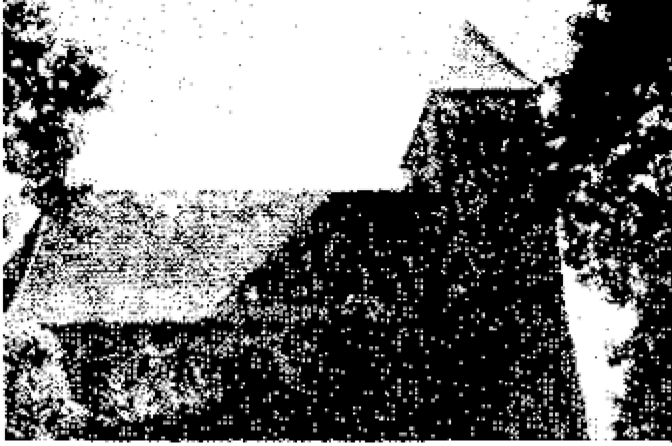
Şarabın insanı neşelendirdiğine inanmak için ancak Hıristiyan olmam, yani topyekün bir saçmalık olduğunu düşündüğüm şeye inanmam gerek.

1879'da, yukarıdaki sözler söylenmeden tam üç yıl önce harekete geçen Vezüv Yanardağı

Nietzsche'nin Hıristiyanlıkla ilgili deneyimleri alkolle ilgili deneyimlerinden çoktu. Filozof, Saksonya'da, Leipzig yakınlarında küçük bir köy olan Röcken Köyü'nde doğmuştu. Babası Cari Ludwig Nietzsche bir

rahipti. Aslında hayli dindar olan annesi de, filozofun doğduğu köyden bir saatlik mesafede bulunan Pobles Köyü'nde görev yapan bir rahibin, David Ernst Oehler'in kızıydı. Nietzsche'nin 1844 Ekim'inde Röcken Kilisesi'nde yapılan vaftiz törenine bir grup din adamı da katılmıştı.

Friedrich henüz dört yaşındayken kaybettiği babasını çok seviyordu ve bütün hayatı boyunca onu saygıyla andı. 1885 yılında bir yayıncıya açtığı davayı kazanınca eline biraz para geçmiş; o da babasının mezarı için büyük bir mezar taşı ısmarlayıp taşın üzerine Incil'den bir söz yazdırmıştı (I. Korintoslulara,13.8):

Dİe Liebe höret nimmer auf

Sevgi asla zeval bulmaz

'Mükemmel bir köy papazıydı/ diye söz ediyordu filozof babasından. 'Üzün, ince bir bedeni, düzgün yüz hatları vardı; sı
cak ve sevecendi. Yalnızca sıcaklığından ötürü değil, yaptığı zekice konuşmalardan ötürü de gittiği her yerde hoş karşılanır, köylüler tarafından sayılır, sevilirdi. Hem sözleriyle hem davranışlarıyla tinsel rehber olmayı amaç edinmiş biriydi.'

Yine de babasına duyduğu bu sevgi onu, babasının ve genel olarak Hıristiyanlığın acı çeken insanlara sunduğu tesellilere şüpheyle yaklaşmaktan alıkoymuyordu:

Hıristiyan Kilisesi'nc şimdiye kadar hiçbir savcının dile ge[1] tİrmediği kadar büyük bir suçlama yöneltiyorum. Bence Hıristiyanlık kokuşmuşluğun en uç noktası... Bir delaletten ibaret olan Hıristiyanlığın dokunmadığı hiçbir şey kalmamış bu dünyada... Hıristiyanlık en büyük lanet, en büyük günah...

Yeni Ahit'i okurken eldiven giymeli. Bu kitabın içinde o kadar çok pislik var ki insanı bunu yapmaya mecbur ediyor... Korkaklık, kendini aldatma, kendi benliğine gözlerini kapatma... Bilmem artık söylememe gerek var mı; bütün Yeni Ahit'te saygı duyulacak tek kişi Romalı Pilate.

Daha kısa ifade etmek gerekirse:

Günümüzde Hıristiyan olmak ahlaksızlıktır.

Pekiyi Yeni Ahit bizleri nasıl teselli etmeye çalışıyor? Yaşadığımız zorluklardan çoğunun aslında zorluk olmaktan çok birer erdem olduğunu söyleyerek:

Ürkek olduğu için sıkıntılar yaşıyanlara, Yeni Ahit şöyle diyor (Matta 5.5):

Ne mutlu halim olanlara; çünkü dünya mirası onlanndır.

Dostu olmadığından yakınanlara Yeni Ahit şöyle sesleniyor (Luka 6.22-3):

İnsanların sizden nefret edecekleri, sizi cemiyetlerinden ayıracakları, size hakaret edecekleri, adınızı kötüye çıkaracakları gün, ne mutlu sîzlere!.... *cennetteki ödülünüz büyük olacaktır.*

İş **yerinde sömürülenlere Yeni Ahit'in tavsiyesi şu (Koloselilerc 3.22-4):**
Ey kullar,‘'sizin gibi insan soyundan olan efendilerinize her zaman itaat edin. Bilin ki Rabbiniz sizi mirasıyla ödüllendirecektir: Çünkü siz Rab Mesihe kulluk ediyorsunuz.
Parası olmayanlara Yeni Ahit şunu söylüyor (Markos 10.25):
Devenin iğne deliğinden geçmesi, zenginin Rabbin krallığına girmesinden kolaydır.
Bir bardak içkiyle bu sözler arasında bir bağlantı gömmeyebilirsiniz ama Nietzsche bunlann aslında aym şey olduğu konusunda ısrarlı. Ona göre Hıristiyanlık da alkol de bizi, daha önce kendimizde ve dünyada bulduğumuz kusurların önemsiz olduğuna inandırır; her ikisi de sorunlarımızı üstlenme konusundaki kararlılığımızı zayıflatan, dolayısıyla bizi manevi tatminden ve mutluluktan alıkoyan şeylerdir.
Avrupa'nın İki güçlü uyuşturucusu: Alkol ve Hıristiyanlık.
Nietzsche'ye göre Hıristiyanlık Roma imparatorluğu döneminde yaşamış korkak kölelerin zihninde şekillenmişti. Dağların doruklarına tırmanmaya cesareti olmayan bu köleler alçak yerlerin çok daha keyifli olduğunu iddia ederek kendilerini avutacak bir felsefe oluşturmuşlardı. Hıristiyanlar mutluluğun gerçek kaynaklarını (mevki, seks, zihinsel üstünlük, yaratıcılık) arayıp bulmak istiyor ama bunları elde edebilmek için katlanmaları gereken zorluklarla yüzleşmeye cesaret edemiyorlardı. Gerçekte istedikleri ama güçsüz olduklarından uğruna savaşmaya yanaşmadıklarını yeriyor, aslında hiç istemedikleri ama sahip olduklarını öve öve göklere çıkarıyorlardı. Güçsüzlüğün adı ''iyilik', sünepeliğin adı 'iyi huyluluk', düşmana boyun eğmenin adı 'itaatkarlık' ve Nietzschc'nin deyişiyle, 'intikam almaktan aciz olma'nın adı 'affedicilik' olmuştu. Her tür zayıflığa yüceltici bir ad verilmişti, sanki her zayıflık 'bir başarıymış, istenen, seçilen bir şeymiş, *kahramanca* bir hareket, bir *zafei'miş* gibi'. Kendilerini rahatlık dinine adamış Hıristiyanlar, kendi değer sistemleri içinde, arzu edileni değil kolay olanı elde etmeye önem vermiş, boylece yaşamın sunabileceği pek çok zenginliği de bir kenara itmişlerdi.
Zorluklar bağlamında 'Hıristiyanca' bir yaklaşım edinmiş olanlar yalnızca kilise üyeleri değildir; 'Hıristiyanca' yaklaşım Nietzsche'ye göre her zaman var olan psikolojik bir olasılıktır. Gizliden gizliye hasretini çektiğimiz ama bir türlü sahip olamadığımız bir şeyin zaten önemsiz olduğunu iddia etmeye başlarsak; herkesin önünde sevgiye, mevki sahibi olmaya, paraya, başarıya, yaratıcılığa ya da sağlığa gereksinim duymadığımızı açıkladığımız halde

bunların adım söylerken bile ağzımızın bir kenarı acıyla seğiriyorsa; toplum önünde vazgeçtiğimizi söylediğimiz şeylere karşı gizli bir savaş başlatıyor, bun
lara siperlerin üzerinden ateş edip ağaçlardan nişan alıyorsak, biz de Hıristiyan olmuşuz demektir.

Öyleyse Nietzsche olumsuzluklar karşısında bizim nasıl davranmamızı isterdi? Bizim arzu ettiğimiz şeye inanmayı sürdürmemizi isterdi, ona hiçbir zaman sahip olmayacak bile olsak. Başka türlü söylemek gerekirse, sırf elde edilmesi zor olduğu için, bazı güzel şeyleri küçük görmekten, onların kötü olduğunu iddia etmekten kaçınmamızı isterdizaten Nietzsche'nin kendi trajik yaşantısına baktığımızda da böyle bir tutum görürüz. Onun yaşam öyküsü belki de bu bağlamda bize en güzel örneği sunuyor.

Epikuros küçük yaştan itibaren Nietzsche'nin en sevdiği Antik Yunan filozoflarından biriydi. 'Antik çağın sonlarında yaşamış, insan ruhuna huzur veren bir filozof/ diyordu Nietzsche Epikuros için. Ona göre Epikuros, 'gelmiş geçmiş en büyük adamlardan biri, destansı-pastoral bir üslupla felsefe yapan ilk insan/ idi. Epikuros'ta ona özellikle anlamlı gelen, filozofun ancak dostlar arasında geçen bir yaşamın insana mutluluk getireceğine ilişkin düşüncesiydi. Ne yazık ki Nietzsche böyle bir yaşantı sürdüremedi: 'Entelektüel bir münzevi olarak yaşayıp benzer biçimde düşünen insanlarla nadiren bir araya gelmek bizim kaderimiz/ Otuz yaşındayken yalnızlığını anlatan bir ilahi bestelemeye başladı ama ilahiyi bitirecek cesareti kendinde bulamadı.

Bir eş bulmaya çalışırken yaşadıkları da onun için hayli acı verici oldu. Sorun biraz da filozofun dış görünüşündenbir morsunkini andıran koca bıyığındanve utangaç mizacından kaynaklanıyordu. Bu haliyle daha çok, sert bir emekli generali andırıyordu, 1876 yılının ilkbaharında Cenova'ya giden filo
zof orada yirmi üç yaşında bir kıza aşık oldu. Sarışın, yeşil gözlü bu kızın adı Mathilde Trampedach'tı. Şair Henry Longfellow'dan söz ettikleri bir sırada Nietzsche, şairin 'Excelsioı/ adlı yapıtının Almanca çevirisini bulamadığından yakındı. Mathilde, kendisinde yapıtın bir Almanca çevirisi olduğunu söyleyerek onu filozofa verebileceğini belirtti. Kızın önerisinden cesaret alan filozof onu yürüyüşe davet etti. Ancak kız Nietzsche'yle yalnız kalmamak için yanında pansiyon sahibini de getirmişti. Nietzsche yürüyüşten birkaç gün sonra kıza piyano çalmayı önerdi. Kızın, otuz bir yaşındaki Basle Üniversitesi Klasik Edebiyat Profesörü'den aldığı bir

sonraki teklif ise bir evlenme teklifi oldu. 'Birlikteyken yalnız olduğumuzdan çok daha keyifli, çok daha özgür, çok *excelsior** olacağımızı düşünmüyor musun?' diye sormuştu sözcük oyunlarından hoşlanan general. 'Yaşamın, düşüncenin yollarında... benimle birlikte yürümeye cesaret eder misin?' Mathilde buna cesaret edemedi.

Filozofun aldığı tek olumsuz yanıt bu değildi. Nietzsche'nin bunalıma girdiğini, üstelik bedenen de sağlıksız olduğunu gören Richard Wagner'e göre filozof ancak iki şekilde iyileşebılirdi: 'Ya evlenmeli ya da bir opera bestelemeli.' Ne ; yazık ki Nietzsche opera besteleyemiyordu, hatta görünen o ki doğru düzgün bir melodi bile yazamıyordu. (Nietzsche, 1872 yılının Temmuz ayında, yazdığı bir piyano düetini şef Hans von Bülow'a göndermiş, ondan yapıtına dürüstçe bir eleştiri getirmesini istemişti. Von Bülow kendisine şöyle yazmıştı; 'Uzun zamandır, bu kadar garip sesin bu denli yoğun, rahatsız edici ve müziğe aykırı biçimde bir araya getirildiğine tanık olmamıştım.' Filozofun kendisiyle dalga geçip geçmediğine karar veremeyen şef şöyle sürdürüyordu sözlerini: 'Sizin müziğiniz çok "ürkütücü"gerçekten öyle/)

*** txcelsior: Latince, daha yüksek, (ç.n.)**

Bu arada Wagner evlenmesi için Nietzsche'yi sıkıştırıp duruyordu. 'Tanrı aşkına, zengin bir kadınla evlen/ diye tutturan VVagner, filozofun doktoru Otto Eiser ile temasa geçip onunla, Nietzsche'nin bedensel rahatsızlıklarının çok mastürbasyon yapmaktan kaynaklanıp kaynaklanamayacağı konusunda bir tartışmaya bile girmişti. Ancak asıl ironik olan Wagner'in düştüğü durumdu çünkü Nietzsche'nin gerçekten aşık olduğu tek bir zengin kadın vardı, o da VVagner'in karısı Cosima. Nietzsche duygularını yıllarca arkadaşça bir yakınlık kisvesi altında gizlemeyi başarmıştı. Filozof yalnız bir kez mantığını yitirdi; işte o anda bütün gerçekler ortaya çıktı. 'Ariadne, seni seviyorum/ diye yazıyordu Nietzsche ya da imzaladığı adla söylemek gerekirse Dionysus, 1889 Ocak'ımn başlarında Turin'den Cosima'ya gönderdiği katpostalda.

Yine de Nietzsche, VVagner tarafından evlenmenin önemi konusunda ortaya atılan tezin doğruluğuna ara ara yeniden ikna oluyordu. Evli arkadaşı Franz Overbeck'e yazdığı bir mektupta şöyle yakınıyor: 'Kann sayesinde senin yaşantın benimkinden yüz kere daha iyi. Birlikte bir yuva kurdunuz. Benim yaşadığım yere ise en iyi olasılıkla bir mağara denebilir... Nadir de olsa insanlarla bir araya gelmek benim için tatil gibi oluyor; "ben"den kurtuluyorum/

1.882'de Nietzsche bir kez daha uygun bir eş bulduğunu sandı. Lou Andreas-Salome onun en büyük ve en acı veren aşkı oldu. Yirmi bir yaşındaki Lou güzel, zeki, flörtçü ve onun felsefesine hayrandı. Nietzsche tamamen savunmasız kalmıştı. 'Artık yalnız kalmak istemiyorum, yeniden insan gibi yaşamayı öğrenmek istiyorum! Günlük yaşamla ilgili her şeyi öğrenmem gerek/ demişti filozof Lou'ya. Tautenburg Ormanı'nda iki hafta geçiren iki arkadaş Lucerne'de ortak dostlan Paul Ree'yle birlikte ilginç bir poz vermişler.

Ancak Lou Nietzsche'yi bir koca adayı olarak değil iyi bir filozof olarak görüyor, onunla bu yüzden ilgileniyordu. Lou'dan aldığı olumsuz yanıt Nietzsche'yi. çok daha uzun ve çok daha ağır bir bunalıma itti. "Artık hiç kendime güvenim kalmadı/ ,diyordu Overbeck'e, "duyduğum her şey insanların benden hoşlanmadıklarını düşündürüyor/ Özellikle de Lou ile ilişkisine karışan annesi ile kız kardeşine ateş püskürüyordu. Onlarla da ilişkisini kesince iyice yalnız kalmıştı. ("Annemden hiç hoşlanmıyorum, kız kardeşimin sesini duymak bile acı veriyor bana. Onlarla birlikte yaşadığım zaman hep hastalanırdım/)

Nietzsche mesleki zorluklar da yaşıyordu. Aklı başındayken, yazdığı hiçbir kitap 2000 kopyadan fazla satmadı. Aslında kitaplarının çoğu yalnızca birkaç yüz kopya satmıştı. Az bir maaşla, bir de teyzesinden kalan mirastan kendine düşen payla geçinmek zorundaydı, nadiren yeni giysiler alabiliyordLi; dolayısıyla dış görünüşü kendi deyişiyle giderek 'kırkılmış dağ koyunları'ıa benziyordu. Otellerde, ucuz odalarda kalıyor, sıklıkla kirasını zamanında ödeyemiyor, ne ısınma, ne de o çok sevdiği jambon ve sosisleri alabilmek için para artırabiliyordu.

Bu arada sağlık sorunları da yaşıyordu. Aslında üniversite yıllarından itibaren birçok şikayeti vardı: Baş ağrıları, sindirim bozukluğu, kusma, baş dönmesi, görme bozukluğu, uykusuzluk. Bunlar aslında frengi belirtileriydi. Filozof hastalığı büyük olasılıkla 1865 yılında Cologne'da gittiği ve ısrarla piyanodan başka bir şeye el sürmeden çıktığını iddia ettiği genelevde kapmıştı. Sorrento'ya yaptığı yolculuktan üç yıl sonra Malwida von Meysenbug'a yazdığı bir mektupta şöyle diyor Nıetzsche: 'Yaşadığım işkenceler ve yoksunluklar düşünülürse, şu geçen yıllarda hayatım bir dervişinkinden farksızdı../ Doktorunaysa şöyle yazıyordu filozof: 'Dinmeyen bir ağrı başlıyor, o an yarı felçli gibiyim, deniz tutması gibi bir şey, bu süre içinde konuşmakta güçlük çekiyorum; bu her gün oluyor ve birkaç saat sürüyor. Korkunç nöbetler geçiriyorum (En son gelen nöbette üç gün üç gece hiç durmadan kustum; artık ölümü arzuluyorum). Okuyamıyorum! Nadiren yazabiliyorum! Arkadaşlarımla birlikte olamıyorum! Müzik dinleyemiyorum!'

1889 yılının Ocak ayında, Turin'deki Piazza Carla Alberto'da Nietzsche bilincini tümüyle yitirerek bir ata sarıldı. Onu apar topar pansiyonuna geri götürdüler. Filozof orada kaldığı süre boyunca Kaisefi öldürme, Yahudi karşıtlarına savaş açma planlan yaptı; saatine göre kendini Dionysus, İsa, Tanrı, Napoleon, İtalya Kralı, Buddha, Büyük İskender, Sezar, Voltaire, Alexander Herzen ya da Richard VVagner sanıyordu. Sonra bir trene bindirilip bir bakımevine yollandı. Yaşlı annesi ve kız kardeşi ona burada baktılar. Filozof tam on bir yıl sonra elli beş yaşında öldü..

Yaşadığı bütün olumsuz]uklara, korkunç yalnızlığına, yoksulluğuna, bozuk sağlığına karşın Nietzsche 'Hıristıyanca' bir yaklaşım benimsemeden yaşadı. Dostluğun zaten iyi bir şey olmadığını söylemedi; mevki sahibi, varlıklı, sağlığı yerinde olanlara saldırmadı. Aslında Mathilde onunla yalnızca şiir üzerine biraz sohbet etmek istiyordu ama o inandıklarını söylemeyi sürdürdü: 'Erkeklere Özgü kendini hor görme hastalığının tek çaresi zeki bir

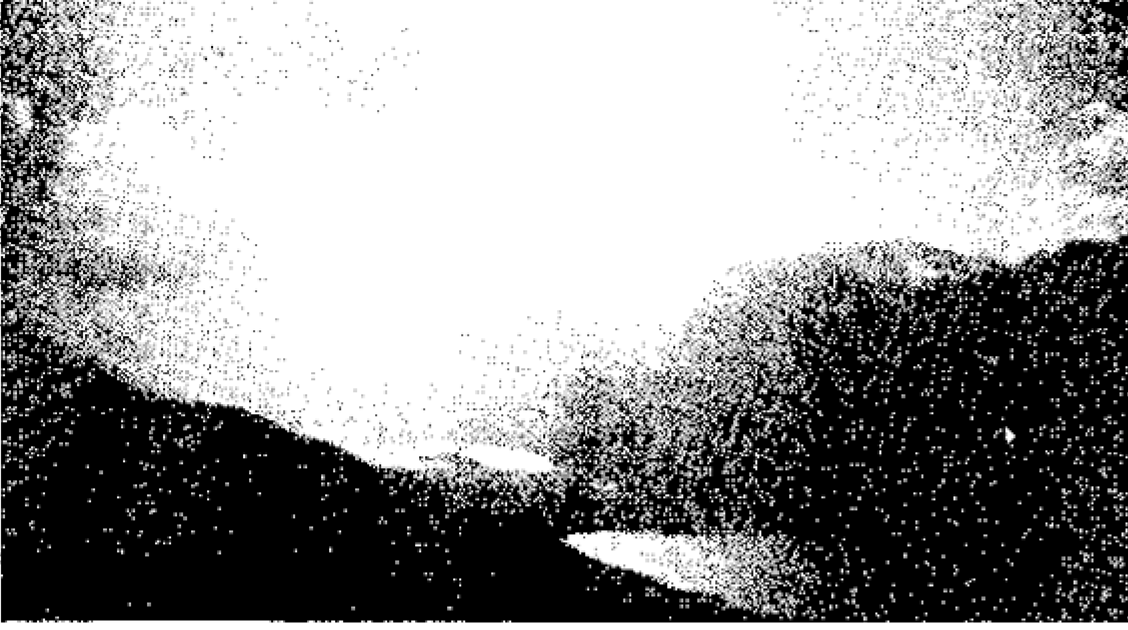
kadın tarafından sevilmektir/ Hasta olmasına, Montaigne ya da Stendhal gibi at üzerinde hünerlerini gösterememesine karşın, daima hareketli bir yaşam sürmek gerektiğine inanmıştı: 'Sabah erken tan ağarırken, gücünün en taze olduğu anda, gücünün şafağında *kitap* okumak bu korkunç birşey!'

Mutluluğu bulmak için çok çetin bir mücadele verdi ama bunu başaramadığında arzu ettiği şeye düşman olmadı. Soylu bir insanın en önemli özelliği olarak gördüğü şeye*,'arlık yadsımayan'* bir insan olmak düşüncesine her zaman sadık kaldı.

Büyük bir bölümü yağmur altında geçen yedi saatlik bir yürüyüşten sonra, artık bütün gücüm tükenmek üzereyken Corvatseh zirvesine ulaştım. Tarlaları Örten bulutlara tepeden baktım. Çantamda bir su şişesi, bir sandviç ve bir zarf vardı. Sils Maria'daki Edenweiss Oteli'nden aldığım bu zarfın üzerine, dağların filozofu tarafından söylenmiş bir söz not etmiş, zirveye çıktığımda yüzümü İtalya'ya dönüp bu sözü rüzgara, üç bin dört yüz metre yükseklikteki kayalara okumayı planlamıştım.

Din adamı olan babası gibi Nietzsche de teselliler konusuna kafa yormuştu. O da tıpkı babası gibi bize mutluluğa giden
yolu göstermeye çalışmıştı. Ancak rahiplerin, ağrıyan dişi çekip alan diş hekimlerinin, kökleri bahçeyi saran ayrık otlarını yerinden söken bahçıvanların tersine o, zorluklar yaşamanın mutluluğa ulaşmak için bir önkoşul olduğunu düşünmüş, yapay tatlandırıcılara benzeyen tesellilerin insana yardımcı olmaktan çok onu mutsuz ettiğine karar yermişti:

İnsanlar en kötü hastalıklara, hastalıklarıyla savaşırken kullandıkları yöntemler yüzünden yakalandılar. Çare gibi görünen şeyler uzun vadede, iyileştirmesi gereken hastalıkları daha da beter yaptı. Hemen etki gösteren, uyuşturan, zehirleyen şeylerin, sözde tesellilerin, insanı gerçekten iyileştireceğine inanıldı. Kimse farketmedi... aslında bunların, bu bir anlık rahatlamaların bedeli sonradan ağır ödendi, şikayetler arttı, hastalığın genel durumu iyice kötüleşti. Kendimizi iyi hissetmemizi sağlayan her şey bizim için iyi değildir. Bize acı veren her şey de kötü olmayabilir.

Genel olarak bütün sıkıntıları yadsımak, bunların ortadan kaldırılması gereken şeyler olduğunu düşünmek [en büyük ahmaklıktır], böyle bir düşünce taşımak... insanı ancak felakete götürür... üstelik kötü hava şartlarım tümüyle ortadan kaldırmayı savunmak kadar da aptalcadır.